DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

dr. Bihari Erika

Debrecen
2024

DEBRECENI EGYETEM
MARTON GÉZA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

VÁLASZUTAK ELŐTT – A NEMZETKÖZI BERUHÁZÁSVÉDELEM SZABÁLYOZÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI ÉS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

Készítette:
dr. Bihari Erika

Témavezető:
Dr. habil. Hajnal Zsolt PhD
egyetemi docens

A doktori program címe:
Az állam és a jog változásai Közép- és Kelet-Európában

A doktori iskola vezetője:
Prof. Dr. Szabadfalvi József
tanszékvezető egyetemi tanár

A kézirat lezárva: 2024. augusztus 26.

DEBRECEN
2024

NYILATKOZAT

Alulírott, **dr. Bihari Erika**, büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott, **Válaszutak előtt – a nemzetközi beruházásvédelem szabályozásának változásai és aktuális kérdései** című értekezésem saját önálló munkám, a benne található, másoktól származó gondolatok és adatok eredeti lelőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem.

Kijelentem, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

Tudomásul veszem, hogy amennyiben részben vagy egészben sajátomként mutatom be más szellemi alkotását, vagy az értekezésben hamis, esetleg hamisított adatokat használok, és ezzel a doktori ügyben eljáró testületet vagy személyt megtévesztem vagy tévedésben tartom, a megítélt doktori fokozat visszavonható, a jogerős visszavonó határozatot az egyetem nyilvánosságra hozza.

Debrecen, 2024. április 28.

aláírás

UNIVERSITY of DEBRECEN

DEBRECENI EGYETEM ÁLLAM-ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
Európa-jogi – és Nemzetközi Jogi Tanszék
4002 Debrecen, Egyetem tér 1.
Phone: +3652/512-900, email: debrecen@unideb.hu

Témavezetői ajánlás

Bihari Erika

Választutak előtt – a nemzetközi beruházásvédelem szabályozásának változásai és aktuális kérdései c.

disszertációjának munkahelyi vitáját megelőző doktori eljárásának megindításához

Tisztelt Doktori Tanács!

A hallgató egy nyertes OTDK versenyt követően döntött PhD tanulmányainak folytatása mellett, akkor merőben más témát kijelölve kutatásának középpontjául. A téma aktualitásához a mai napig nem fér kétség, időközben több szerző, doktorandusz hallgató kezdett foglalkozni a terület különböző aspektusaival.

Az értekezés a nemzetközi beruházási rendszer általános kérdéseivel aktuális problémáival, illetve az Európai Unió beruházáspolitikájával és a beruházások ösztönzését és védelmét előirányozó szabályrendszerével és az ezekhez társuló aggályokkal foglalkozik. Az értekezés hallgató által meghatározott célja, hogy a nemzetközi beruházási megállapodások és a befektető-állam vitarendezési mechanizmus áttekintése által bemutassa a nemzetközi beruházási rendszert, feltárja az azzal összefüggő esetleges kérdéseket, problémákat.

A fogadó államok (mint például Magyarország is) reakcióinak elemzése érdekében az értekezés áttekinti a nemzetközi beruházási politika történeti fejlődését és a külföldi befektetésekkel kapcsolatos jogszabályok alakulását. Továbbá ismerteti az Európai Unió szerepvállalását e területen, vizsgálja a kutatás szempontjából releváns szabadkereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodásait. Az értekezés egyik eleme a befektető-állam vitarendezési mechanizmus (ISDS) bemutatása, annak közelmúltbeli kritikáinak feltárása, valamint összefoglalása a fogadó államok és a globális szereplők ezen kritikákra adott reakciójának.

A témakör kapcsán nagy hangsúlyt kap az értekezésben annak a ténynek a feltárása, hogy az uniós jog összeütközni látszik a nemzetközi beruházási joggal különösen a beruházásvédelemmel foglalkozó szakamberek által sokat hivatkozott *Achmea* döntést követően.

A szerző különös hangsúlyt fektet a jogterületen használt terminológia tisztázására, a kutatás területének lehatárolására. Először bemutatásra kerül, a beruházási rendszer egészének alakulása, beleértve annak eredetét, forrásait, alapvető közgazdasági elméleteit. Másodsorban az értekezés a globális szint és az Európai Unió beruházási rendszerével

UNIVERSITY of DEBRECEN

DEBRECENI EGYETEM ÁLLAM-ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
Európa-jogi – és Nemzetközi Jogi Tanszék
4002 Debrecen, Egyetem tér 1.
Phone: +3652/512-900, email: debrecen@unideb.hu

foglalkozott. Harmadsorban a disszertáció a befektető-állam vitarendezési mechanizmust tárja fel.

Az Európai Uniónak (EU) a beruházásvédelem területén történő egyre aktívabb szerepvállalása számos konfliktusforrást jelentett az elmúlt években, ez a jelenség lényeges átalakulást eredményezett a nemzetközi és az uniós beruházásvédelmi szabályok, illetve az ehhez kapcsolódó vitarendezés vagy akár a választottbírósági eljárások kapcsán is. Az EU-ban néhány évvel ezelőtt kezdetét vette egy új beruházásvédelmi politika kialakítása, amely sokszor „összeütközni" látszik a nemzetközi egyezményeken alapuló nemzetközi beruházásvédelemmel, akár a szabályozást, a vitarendezést, vagy akár a választottbírósági eljárást nézzük.

Véleményem szerint Bihari Erika dolgozata számos továbbgondolásra, kifejtésre érdemes kutatási irányt és gondolatot tartalmaz, jelen állapotában meghaladja a színvonalat formai és tartalmi szempontból egyaránt, hogy munkahelyi vita alkalmával mérettethessék meg, kérem a Tisztelt Doktori Tanácsot, hogy a hallgató dolgozatát bocsátsa munkahelyi vitára.

Debrecen, 2024. április 28.

Dr. Hajnal Zsolt

egyetemi docens

témavezető

Tartalomjegyzék

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE **1**

1. BEVEZETÉS **2**

1.1. A kutatás kiterjedése **2**

1.2. A kutatás relevanciája **4**

1.3. A kutatás módszere **9**

1.4. Az értekezés felépítése **11**

1.5. A kutatás kihívásai és korlátjai **11**

1.6. Hipotézisek **12**

2. A NEMZETKÖZI BERUHÁZÁSI JOG FEJLŐDÉSE ÉS FORRÁSAI **13**

2.1. A nemzetközi beruházási jog és a beruházásvédelem fejlődése **13**

2.1.1. A 17. századi kezdetektől 14

2.1.2. A II. világháború előtti és alatti korszak 16

2.1.3. A II. világháború utáni események 17

2.1.4. A modern beruházásjog kialakulása 21

2.2. A Calvo doktrína - nemzeti bánásmód versus nemzetközi minimum standard **27**

2.3. Hull-formula **29**

2.4. A külföldi befektetések alapvető közgazdasági elméletei **32**

2.5. A nemzetközi beruházási jog forrásai **36**

2.5.1. Multilaterális „világméretű” nemzetközi egyezmények 36

2.5.2. Két-és többoldalú beruházásvédelmi egyezmények 37

2.5.3. A nemzetközi szokásjog és nemzetközi jog általános jogelvei 38

2.5.4. A nemzeti jogszabályok 39

2.5.5. A választottbírói gyakorlat 40

3. BEFEKTETŐK ÉS BEFEKTETÉSEK A NEMZETKÖZI BERUHÁZÁSI JOGBAN **42**

3.1. „Investment” és „investor” jogi meghatározása – fogalmi alapok **42**

3.2. Befektetők: természetes és jogi személyek **45**

3.2.1. A természetes személyek személyes joga 49

3.2.2. A jogi személyek honossága 50

3.2.2.1. Inkorporációs elmélet 51

3.2.2.2. Tényleges székhely elve 53

3.3. A „befektetés” meghatározása a nemzetközi beruházási jogban 53
3.3.1. A befektetés két perspektívája 55
3.3.1.1. A szubjektív perspektíva 55
3.3.1.2. Az objektív perspektíva 57
4. ISDS: A BEFEKTETŐ ÉS ÁLLAM KÖZÖTTI VITARENDEZÉSI MECHANIZMUS 59
4.1. A befektető-állam vitarendezési (ISDS) eljárásokról általában 59
4.1.1. Az ISDS eljárás jellemzői 60
4.1.2. Az eljárás alanyai 63
4.1.3. A választottbíróság felállítása 64
4.1.4. Az ISDS eljárás lefolytatása 68
4.1.5. Az ISDS döntés elleni jogorvoslat 70
4.2. Beruházási választottbírósági eljárások 71
4.2.1. Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (ICSID) 71
4.2.2. Beruházási választottbírósági eljárás az ICSID Egyezmény alapján 72
4.2.2.1. Jogorvoslati lehetőségek az ICSID eljárásban 78
4.2.2.2. Az ítéletek elismerése és végrehajtása 79
4.2.3. Az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok 80
4.2.4. Egyéb választottbíróságok az ISDS rendszerében 84
4.3. A BIT-ek, mint az ISDS eljárás „alapkövei” 86
4.3.1. Kisajátításért járó ellentételezés 87
4.3.2. „FET” klauzula: a tisztességes és méltányos elbánás követelménye 89
4.3.3. Jogos elvárások 90
4.3.4. „FET” és a diszkriminatív bánásmódot tilalmazó relatív mércék 90
4.3.5. Ernyőzáradék 92
4.3.6. Eljárásjogi jellegű klauzula - vitarendezés 93
4.3.7. A sunset klauzula 94
5. AZ ISDS KRITIKÁI: FÓKUSZBAN AZ ICSID VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI ELJÁRÁSA 97
5.1. Helyzetértékelés 97
5.2. A kritikák áttekintése 98
5.2.1. A végrehajtás problematikája 100
5.2.2. Következetlen ítélkezési gyakorlat 100

5.2.3. A transzparencia hiánya 101
5.2.4. Az eljárás költségei és időtartama 101
5.2.5. A választottbírók pártatlanságával kapcsolatos aggályok 102
5.3. Új ICSID szabályok a hatékonyság és átláthatóság jegyében 106
5.3.1. A reformfolyamat 106
5.3.2. Fókuszban a hatékonyság 107
5.3.3. Gyorsított eljárás 108
5.3.4. Költségek 109
5.3.5. Harmadik fél általi finanszírozás 110
5.3.6. A transzparencia kérdésköre 111
5.3.7. Kiegészítő intézkedések szabályainak módosításai 112
6. AZ EURÓPAI UNIÓ BERUHÁZÁSI POLITIKÁJA 114
6.1. Helyzetértékelés 114
6.2. Az EU szerepvállalása a közvetlen külföldi befektetések terén 115
6.3. Intra-EU BIT-eken alapuló beruházási jogviták az Achmea döntés előtt 118
6.3.1. Az uniós jog és a BIT-ek kapcsolata 119
6.3.2. Extra-EU BIT-ek 119
6.3.3. Intra-EU BIT-ek 121
6.3.3.1. Eastern Sugar ügy 122
6.3.3.2. Binder ügy 124
6.3.3.3. Eureko ügy 125
6.3.3.4. Az ügyek tanulságai 128
6.3.4. Az uniós jog terjedelme és elsőbbségének érvényesülése 130
6.3.5. Az Európai Unió Bíróságának jogértelmezése 131
6.4. A Micula ügy 132
6.4.1. A Micula fivérek v. Románia jogvita előzményei és az ICSID döntése 132
6.4.2. Tiltott állami támogatás? 134
6.5. A mérföldkőnek számító Achmea döntés 136
6.6. Termination Agreement 139
6.6.1. Termination Agreement és a függőben lévő EU-n belüli választottbírósági eljárások 140
6.6.2. A sunset klauzula létjogosultságának kérdése 142

7. A NEMZETKÖZI BERUHÁZÁSI JOG ÉS AZ UNIÓS JOG KÖZÖTTI KONFLIKTUS 146
7.1. A Sodexo ügy 146
7.1.1. A Sodexo v. Hungary jogvita előzményei 146
7.1.2. A jogvitával párhuzamos események az EU-ban 148
7.1.2.1. A Le Cheque Déjeuner jogvitája 150
7.1.3. Az ICSID döntése 151
7.2. Az ICSID ítéletek végrehajtása körüli dilemmák az EU területén 154
7.2.1. A Sodexo ügy lezárása? 154
7.2.1.1. ICSID döntés végrehajtásával kapcsolatos alkotmányjogi panasz 158
7.2.2. A „Micula saga" lezárása? 162
7.2.2.1. Az EUMSz 351. cikkének értelmezése 166
7.2.2.2. Az UKSC ítélete 167
7.2.2.3. Az EuB ítélete 168
7.2.2.4. A „kultúra és a nézőpont" összecsapása 169
7.3. Reformtörekvés – az EU-n belüli beruházásvédelmi bíráskodás pozíciójának erősítése 170
7.3.1. Állandó beruházásvédelmi bírósági rendszer 170
7.3.2. Az Investment Court System (ICS) jellemzői 172
7.3.3. Az ICS határozatainak elismerése és végrehajtása 174
ÖSSZEGZÉS 176
FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE 191

Rövidítések jegyzéke

AB – Alkotmánybíróság

ASEAN – Association of Southeast Asian Nations

BIT – bilateral investment treaty

Bizottság – Európai Unió Bizottsága

CETA – Comprehensive Economic and Trade Agreement

ECT – Energy Charter Treaty

EU – Európai Unió

EuB – Európai Unió Bírósága

FDI – foreign direct investment

FET – fair and equitable treatment

GATT – General Agreement on Tariffs and Trade

ICC – International Chamber of Commerce

ICS – Investment Court System

ICSID – International Centre for Settlement of Investment Disputes

IIA – international investment agreement

IIR – international investment regime

Intra-EU BIT – Európai Uniós tagállamok közötti BIT

ISDS – Investor-State Dispute Settlement

MERCOSUR – Mercado Común del Sur

MFN – most-favored-nation

NAFTA – North American Free Trade Agreement

NT – national treatment

PCA – Permanent Court of Arbitration

SCC – Stockholm Chamber of Commerce

Termination Agreement – Agreement for the Termination of Bilateral Investment Treaties between the Member States of the European Union

TTIP – Transatlantic Trade and Investment Partnership

UKSC – Supreme Court of the United Kingdom

UNCITRAL – United Nations Commission on International Trade Law

UNCTAD – United Nations Trade and Development

USMCA – United States-Mexico-Canada Agreement

1. Bevezetés

1.1. A kutatás kiterjedése

Az értekezés a nemzetközi beruházási rendszer általános kérdéseivel, aktuális problémáival, illetve az Európai Unió (EU) beruházáspolitikájával és a közvetlen külföldi befektetések (*foreign direct investment - FDI*) ösztönzését és védelmét előirányozó szabályrendszerével és az ezekhez társuló aggályokkal foglalkozik. Az értekezés célja, hogy a nemzetközi beruházási megállapodások (*international investment agreement - IIA*) és a befektető-állam vitarendezés (*Investor-State Dispute Settlement - ISDS*) jogi mechanizmusának áttekintése által bemutassa a nemzetközi beruházási rendszert (*international investment regime - IIR*), feltárja az azzal összefüggő esetleges kérdéseket, problémákat.

A nemzetközi beruházási rendszer általában a rendszer összes globális szereplőjét érinti, azonban a fogadó államok érzékenyebbek az ilyen befolyásra, mint a befektetők vagy a külföldi befektetők anyaországai. Az értekezés rámutat arra, hogy a nemzetközi beruházási rendszer befolyásolja a fogadó államok beruházási rendszerét és ennek eredményeként a fogadó államok akképpen reagálnak a befolyásra, hogy fejlesztik és módosítják beruházási jogszabályaikat a külföldi befektetések bevonzásának megkönnyítése érdekében vagy akár megreformálják a meglévő rendszerüket. Az értekezés áttekinti a nemzetközi beruházási politika történeti fejlődését és a közvetlen külföldi befektetésekkel kapcsolatos jogszabályok alakulását. Továbbá ismerteti az Európai Unió szerepvállalását e területen, vizsgálja a kutatás szempontjából releváns szabadkereskedelmi és beruházás(védelm)i megállapodásait. A témakör kapcsán nagy hangsúlyt kap az értekezésben annak a ténynek a feltárása, hogy az uniós jog összeütközni látszik a nemzetközi beruházási joggal és felmerül az, hogy mindez milyen aggályokat, kérdéseket vethet fel. Az értekezés egyik eleme az ISDS bemutatása, annak közelmúltbeli kritikáinak feltárása, valamint összefoglalása a fogadó államok és a globális szereplők ezen kritikákra adott reakciójának. A befektető-állam vitarendezés mélyebb elemzése rávilágított a fogadó országok kritikákra adott válaszaira, hiszen a sikertelennek tűnő beruházási szerződések alapján indított választottbírósági eljárások sorozatos negatív hatásai azt eredményezték, hogy a hagyományosan fogadó államok reagáltak az ISDS-re, aggályaikat kifejezték a rendszerrel összefüggésben. Ezzel kapcsolatban fontos lehet arra a kérdésre választ adni, hogy vajon a kritika és az arra adott válaszok csupán csak az ISDS rendszerre vagy a nemzetközi beruházási jogi rendszer egészére irányultak. Ezért a nemzetközi beruházási rendszer hatásával és a fogadó

országok ezzel szembeni ellenreakciójával kapcsolatos kutatási kérdések megválaszolására az értekezés a következő témákra összpontosított.

Először is bemutatásra kerül, a beruházási rendszer egészének alakulása, beleértve annak eredetét, forrásait, alapvető közgazdasági elméleteit, valamint a megnevezett területek alapvető terminológiáinak és problematikájának meghatározását. A nemzetközi beruházási terület alapfogalmainak meghatározása kulcsfontosságú volt annak megértéséhez, hogy azokkal a kritikákkal kapcsolatban melyekkel szembenéz, van-e és ha van, milyen reformra van szüksége. Másodsorban a disszertáció a befektető-állam vitarendezési mechanizmust tárja fel. Az ISDS rendszerével kapcsolatban egy reformfolyamat indult el, amikor az államok merész intézkedésekbe kezdtek, miután egyes államok „lelepleződtek" és „vereséget szenvedtek" a beruházási választottbírósági eljárásokban. Az ilyen reformok esetleges negatív hatással is járhatnának, mivel a hagyományos ISDS rendszert akár fel is számolhatják.

Harmadsorban az értekezés a globális szint és az Európai Unió beruházási rendszerével foglalkozott. Ezen rendszerek külkereskedelmi és beruházási történetében megfigyelhetők a külföldi befektetésekkel kapcsolatos különböző politikák gyökerei és a nemzetközi beruházási rendszer egészére adott eltérő visszajelzések. Az EU beruházásvédelmi rendszerére történő kitekintésre mindenképpen szükség volt, hiszen a beruházási megállapodások és az újításokkal teli vitarendezési mechanizmusok jövőjének alakításában nagy szerepet játszik. A külföldi befektetésekkel kapcsolatos politikájának vizsgálata elősegítette a korábbi és jelenlegi befektetési és kereskedelmi tendenciák megértését. Az elmúlt években az EU több szabadkereskedelmi megállapodást és beruházásvédelmi rendelkezést is tartalmazó megállapodást kötött számos országgal, például Kanadával, Szingapúrral, Vietnámmal, Kínával. Ezek az új generációs megállapodások teljes mértékben demonstrálhatnak egyfajta válaszadást a hagyományos IIR irányába.

Ugyanakkor nem hanyagolható el az, hogy a téma nemzetközi jellege mellett, annak helyi vonatkozása is teret kapjon, így különös figyelmet szentelünk az értekezésben annak, hogy olyan mértékben, amennyiben a kutatás egyes részegységeinek átfogó ismertetése és a kutatási cél elérése okán releváns lehet (például, hogy mennyiben és milyen mértékben érinti hazánkat az ISDS eljárás) megtörténjen Magyarország beruházási jogi környezetének az áttekintése és vizsgálata is. A dolgozat egyik fejezetében az uniós és a nemzetközi jog konfliktusát egy magyar vonatkozású ügy kapcsán is vizsgáljuk.

1.2. A kutatás relevanciája

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok keretében zajló vagyoni forgalom számos nemzetközi tulajdonjogi jogviszonyt hoz létre, ezért nem tartható fenn az az álláspont, amely a tulajdonjog nemzetközi összefüggéseit kizárólag a kollíziós jog területére korlátozza. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok sokasodása a tulajdonjog területén olyan meghatározó jelenségeket eredményez, amelyeket a kollíziós jogi szabályozás eszköze nem képes megfelelően kezelni. Ilyen kiemelkedő jelenség napjainkban a külföldi befektetések fellendülése és folyamatos gyarapodása. Ez a növekedés nem csak a külföldi befektések számában, hanem a belső (nemzeti) és nemzetközi beruházásvédelmi (tulajdonvédelmi), valamint a külföldi befektetéseket ösztönző jogi szabályozórendszerekben is megmutatkozik.[1] Jelenleg több, mint 2600, a külföldi befektetések ösztönzésével és védelmével kapcsolatos nemzetközi egyezmény van hatályban világszerte.[2]

A nemzetközi beruházási jog vitathatatlanul a nemzetközi jog egyik legfontosabb területe. Lefedi a külföldi befektetési rendszert, a külföldi befektetések fogadó és származási országainak együttműködését, valamint a befektetések minden eszközzel való védelmét és ösztönzését.[3] A nemzetközi beruházásvédelmi szerződéses rendszer kiépülése, illetve ezzel együtt a kétoldalú beruházási egyezmények (*bilateral investment treaty - BIT*)[4] népszerűvé válása és elterjedése az elmúlt néhány évtized talán egyik legnagyobb sikertörténeteként említhető a nemzetközi jogban. Történeti aspektusból vizsgálódva azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi beruházási jog kialakulásának utolsó szakasza az 1990-es évek elején a szocialista világrendszer összeomlásával, a globalizáció felerősödésével, a külföldi működőtőke-áramlás fellendülésével és egyes fejlődő államok (Kína, India) gazdasági nyitásával kezdődött, ez az úgynevezett modern beruházási jog korszaka. Ezek az események a gazdaság szerkezetének és a politika átalakulásának történelmileg példátlan, hosszadalmas folyamatát indította el a volt szocialista országokban. A kezdetekben egy átmeneti időszak során olyan változások, folyamatok zajlottak le az érintett országok politikájában és gazdaságában, mint a demokratizálódás, az intézményépítés és piacosítás, liberalizáció, szerkezetátalakítás a

[1] MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga,* Eötvös Kiadó, Budapest, 2014., 157.

[2] https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements (letöltés: 2024. április 28.)

[3] Tipikusan fiskális (pl.: adókedvezmények, újrabefektetési kedvezmény, vámmentesség), financiális (pl.: kedvezményes hitel, nem visszafizetendő támogatás) és egyéb ösztönzők (pl.: piaci árnál olcsóbb ingatlan juttatása, ipari parkok).

[4] Az első ilyen egyezmény Németország és Pakisztán között jött létre 1959-ben.

gazdasági szektorban. Az átalakulási folyamatban a közvetlen külföldi befektetések bizonyultak a leghatékonyabb „eszköznek". A nemzetközi beruházási jog akkor vált jelentőssé, amikor az államok a hagyományos kereskedelmi szerződések mellett egzaktabb és célzottabb beruházási szerződéseket kezdtek kötni. A nemzetközi szerződések célja a külföldi befektetők idegen földön lévő tulajdonának védelme volt. Lényegében a befektető hazája gondoskodott arról, hogy „honos" befektetőjének tulajdonát a lehető legnagyobb gondossággal kezeljék idegen területen, ahol a szabályozás eltérhet a befektető hazájáétól. A fejlődés eredményeképp, a BIT-ek 1990-es években történő robbanásszerű növekedésével[5] és a beruházással kapcsolatos viták számának emelkedésével a nemzetközi beruházási jog rendszere két fő „építőelemével" teljessé vált, ami jelenti egyrészről a nemzetközi beruházásvédelmi egyezmények – legyen az bilaterális vagy multilaterális –, mint materiális szabályok rendszerét, másrészről a speciális vitarendezési mechanizmusokat. A BIT-ek gyors növekedésének és népszerűségének egyik legfőbb oka, hogy számos olyan nemzetközi jogi megoldást kínálnak a tőkéjüket exportáló, befektető vállalatok számára, amelyek minimalizálják, vagy legalábbis nagymértékben csökkentik az idegen állam ismeretlen jogi környezetéből és kevésbé kiszámítható közhatalmi intézkedéseiből fakadó üzleti kockázatokat. Az nemzetközi egyezmények tartalmazzák többek között a külföldi befektetésekkel kapcsolatos bánásmód szabályait, a kisajátítás tilalmát, valamint a befektető és a fogadó állam közötti vitarendezés szabályait. Az egyezmények szerkezete és nyelvezete általában egyszerű. Szövegeikben találunk eltéréseket, azonban bánásmódbeli standardokat felismerhetünk, amelyek tartalmukat tekintve a legtöbb egyezményben szinte azonosak.

A nemzetközi beruházási jog azoknak a nemzetközi közjogi és nemzetközi gazdasági jogi[6] normáknak az összességét jelenti, amelyek azt szabályozzák, hogy a fogadó állam miként köteles bánni a területén lévő külföldi befektetésekkel. Ide tartoznak azok a szerződéses eredetű nemzetközi szabályok is, amelyek az államok közötti tőkebefektetések előmozdítását szolgálják, illetve a beruházásvédelmi szabályok megszegéséből eredő jogviták rendezésére vonatkoznak.[7] Tehát egy rendkívül vegyes joganyagot láthatunk, amiben szerepel a nemzetközi

[5] Forrás: UNCTAD World Investment Report 2023. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2023_en.pdf (letöltés: 2024. március 5.)

[6] A nemzetközi kereskedelmi jog szabályai is tartalmaznak a külföldi befektetésekre vonatkozó szabályokat.

[7] KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2019. 1620. Elérhető: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761__492/#YOV1761_490_p1 (letöltés: 2024. április 28.)

szokásjog, a nemzetközi gazdasági és beruházási egyezmények rendszere, a növekvő és fejlődő bírói gyakorlat, illetve a vitarendezés területén magánjogi jellegű elemek is jellemzőek.

A nemzetközi beruházási jog hagyományos célja az volt, hogy a fejlett államok (tőkeexportőr) befektetői számára védelmet biztosítson a gazdaságilag és jogilag elmaradottabbnak tekintett államokban. A tőkeimportáló országok elfogadtak minden olyan megállapodási feltételt, amelyet a tőkeexportáló országok javasoltak, mivel a külföldi befektetések beáramlása révén gazdasági haszonra tehetnek szert a jövőben.[8] A fogadó országok hajlamosak akár módosítani jogszabályaikat, fejleszteni a gazdasági és jogi környezetet, hogy az kedvezőbb legyen a külföldi befektetők számára. Például a fogadó országok vám- és adókedvezményekből származó előnyöket kínálnak a külföldi befektetőknek,[9] amelyek gördülékenyebbé teszik a tőkeáramlást és ami talán a legfontosabb, hogy a fogadó államok lemondanak a külföldi befektetések szabályozásának jogáról azáltal, hogy nemzetközi szerződéseikben és hazai jogszabályaikban ISDS-t ajánlanak fel.[10] Idővel a fejlődő, tőkeimportőrnek tekintett államok is kezdtek megjelenni tőkeexportőrként más fejlődő, illetve fejlettnek tekintett államok piacán. Ennek eredménye volt az, hogy már ilyen államok befektetői is érintettek voltak beruházási jogvitákban, másrészt a fejlett államok közötti jelentős tőkemozgásokkal összefüggésben is indultak beruházási jogviták[11] és születtek döntések. Függetlenül attól, hogy egy adott állam inkább tőkeexportőr, vagy tőkeimportőr államnak tekinthető újabban megfigyelhetők az államok részéről olyan reakciók a külföldi befektetésekkel kapcsolatban, amelyek már nem ösztönző és védelmező, hanem inkább „keményebb" stratégiák, ilyen például az, hogy az

[8] DOLZER, Rudolf – SCHREUER, Christoph: *Principles of International Investment Law,* Oxford University Press, Oxford, 2009. 2.

[9] Bővebben lásd: MORISSET, Jacques: *Tax Incentives: Using Tax Incentives to Attract Foreign Direct Investment*, World Bank, Washington, DC., 2003. Elérhető: http://hdl.handle.net/10986/11325 (letöltés: 2024. augusztus 22.); EROKHIN Dmitry: *Tax effects on foreign direct investment* - Just a rerouting*,* WU International Taxation Research Paper Series,. World Econ. 2023/2. Elérhető: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10947096/ (letöltés: 2024. augusztus 25.)

[10] Ennek kapcsán bővebben lásd az államok szabályozáshoz való jogával (*„right to regulate")* összefüggő dilemmákat: GAUKRODGER, David: *The balance between investor protection and the right to regulate in investment treaties: A scoping paper,* OECD Working Papers on International Investment, Issue 2, OECD Publishing, Paris, 2017.; NADAKAVUKAREN, Krista – POLANCO LAZO, Rodrigo: *Legal opinion on right to regulate on investment treaties*, E-Avis ISDC 2023. Elérhető: https://www.isdc.ch/media/2375/23-016-e-avis.pdf (letöltés: 2024. augusztus 25.)

[11] Lásd például: Vattenfall AB, Vattenfall Europe AG, Vattenfall Europe Generation AG v. Federal Republic of Germany (I), ICSID Case No. ARB/09/6. Elérhető: https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/329/vattenfall-v-germany-i- (letöltés: 2019. december 5.)

ICSID Egyezményt[12] felmondják, az ISDS-t eltávolítják meglévő kétoldalú beruházási szerződéseikből vagy a BIT-eket megszüntetik.[13]

A nemzetközi beruházási jog, beruházásvédelem, mint fogalom tehát lényegében egy olyan jogi és intézményi keretrendszert jelent, amely fokozatosan, több korszakon keresztül alakult ki és fejlődik, egy sokszereplős folyamat során. Azt mondhatjuk, hogy nem egy úgynevezett központosított akarat hozta létre, hanem államok, nemzetközi szervezetek, választottbíróságok formálták és formálják napjainkban is. *Kende Tamás* szerint *„vannak, akik a beruházási jogot egy teljesen sajátos képződménynek tekintik, mások pedig azt más nemzetközi közjogi, magánjogi vagy akár nemzeti jogi területre hivatkozó analógia segítségével elemzik és értelmezik.[14] Így létezik olyan álláspont, amely szerint a beruházási jog nemzetközi közjogi aspektusa meghatározó, mások ezen belül eltérően vélekednek, vannak, akik az emberi jogok védelmét szabályozó nemzetközi jogi normarendszert, mások pedig a nemzetközi kereskedelmi jogot tekintik vonatkoztatási pontnak. Mivel a beruházási egyezményeken alapuló vitarendezés az intézményeken és az eljárásokban részt vevő gyakorlati szakembereken keresztül erősen kötődik a befektetők és az államok közötti magánjogi vitarendezéshez és a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodáshoz, történelmi és szociológiai okból nagy szerepe van a nemzetközi magánjogi, kereskedelmi jogi analógiákat előtérbe helyező elméleteknek is.[15] Végül olyanok is vannak, akik a beruházásvédelem és a beruházásvédelmi vitarendezés szerepét a nemzeti alkotmányos-közigazgatási kontrollal rokonítják.”*[16]

Az Európai Unió egyre aktívabb szerepet vállalt a beruházásvédelem területén az utóbbi közel húsz évben, ami számos konfliktushoz vezetett. Jelentős átalakulás történt a nemzetközi és az uniós beruházásvédelmi szabályokban, valamint a vitarendezési mechanizmusokban, beleértve a választottbírósági eljárásokat is. Kezdetét vette egy új uniós beruházásvédelmi politika kialakítása, amely sokszor „összeütközni” látszik a nemzetközi egyezményeken alapuló beruházásvédelemmel, akár a szabályozást, a vitarendezést, vagy akár a választottbírósági

[12] A beruházási viták rendezésére szolgáló eljárási keretrendszert biztosít, részletesen lásd a 3-4. fejezetekben.

[13] Ezzel kapcsolatban adalék a további fejezetekben.

[14] Lásd: ROBERTS, Anthea: *Clash of Paradigms: Actors and Ana-logies Shaping the Investment Treaty System,* The American Journal of International Law, 2013/1. 45-94. Eltérő megközelítést találunk: PAPARINSKIS, Martins: *Analogies and Other Regimes of International Law* In: DOUGLAS, Zachary et.al. (szerk.): *The foundations of international investment law: Bringing theory into practice,* Oxford University Press, 2014. 1-38.

[15] A közjogias megközelítésről lásd: SCHILL, Stephan W.: *W(h)ither Fragmentation? On the Literature and Sociology of International Investment Law*, European Journal of International Law, 2011/3. 875-908.

[16] Az egyik első megfogalmazását lásd: VAN HARTEN, Gus – LOUGHLIN, Martin: *Investment Treaty Arbitration as a Species of Global Administrative Law*, European Journal of International Law, 2006/1. 121-150.; KATONA János: *A beruházásvédelem reformja és az EU formálódó beruházásvédelmi politikája – pillanatkép,* Európai Jog, 2015/4., 9.

eljárást nézzük. A két dimenzió között az összeütközést jelentette többek között a tagállamok egymással kötött kétoldalú beruházási egyezményeinek (intra-EU BIT) uniós joggal való összeegyeztethetőségének kérdésköre. Ebben az esetben az összeegyeztethetőség abban áll, hogy van-e a tagállamoknak hatásköre BIT-ek útján vagy más módon szabályozni a tagállamok közötti beruházásokat, tekintettel például a letelepedés és a tőke szabad mozgására vonatkozó szabályokkal való átfedésekre.

A XX. században, kifejezetten a második világháborús időszakot követően, jelentősen nőtt a külföldi befektetők és befektetéseiknek világgazdaságban betöltött szerepe, mindez azt eredményezte, hogy az aktívabb szerepvállalással együtt a beruházásokkal kapcsolatos viták száma is megugrott. A külföldi befektetők gyakran nem bíztak a helyi, nemzeti bíróságokban (különösen a fejlődő országokban), ezért olyan független vitarendezési mechanizmust próbáltak beiktatni, amely hatékonyan kezeli az esetlegesen felmerülő beruházási jogvitákat. Az elmúlt évtizedekben nagy népszerűség övezte a már korábban említett ISDS intézményét e területen, ugyanis a vitarendezési mechanizmus legfőbb erényének az tekinthető, hogy biztosítja, a fogadó államnak és a külföldi befektetőnek, hogy beruházással kapcsolatos vitájukat egy független, nemzetközi választottbírósági fórum elé vigyék. Az eljárásra a befektetést fogadó állam által kötött bilaterális beruházási egyezmény (vagy olyan többoldalú egyezmény, amely tartalmaz beruházásvédelmi rendelkezéseket) biztosít jogalapot, így a nemzetközi közjogi egyezmény szabályainak megsértése esetén a befektető a fogadó állam ellen közvetlenül választottbíróság előtt, a nemzetközi kereskedelmi választottbírósági eljáráshoz hasonló keretek között kereshet jogorvoslatot. Mostanra a beruházásvédelmi jogviták rendezésének elsődleges fóruma az 1965-ben létrehozott Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja, az ICSID (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*)[17] lett.

Igaz, hogy az ISDS eljárás nagy népszerűségnek örvendett az elmúlt évtizedekben, azonban azzal kapcsolatban számos kritika is jelentkezett. A nyugati és a fejlődő államok szakértői és aktivistái részéről érkező kritikák többnyire az eljárás aszimmetrikus jellegét, az állítólagosan a befektetőknek kedvező választottbírókat, az egységes gyakorlat és értelmezés, valamint a transzparencia és a helyi közösségek részvételének hiányát hangsúlyozzák. A kritikusok szerint ezek az ISDS eljáráson belüli „anomáliák" káros hatással vannak a fogadó államra nézve a

[17] Az 1965-ös Washingtoni Egyezmény (ICSID Egyezmény) hozta létre.

közérdekű szabályozás tekintetében, mert megnehezítik a külföldi befektetők érdekeivel ellentétes jogszabályok, intézkedések meghozatalát vagy végrehajtását.[18]

Az ISDS eljárás jelentőségét mutatja, hogy az elmúlt években az ISDS eljáráson alapuló ügyek száma jelentősen megnőtt, Magyarországnak például már tizenhét ISDS ügye[19] volt. Annak eredményeképpen, hogy a beruházási választottbírósági vitarendezési eljárások száma folyamatos növekedést mutat, egyre nő a beruházásvédelmi jogvitákban hozott döntések száma, egyre nagyobb a releváns joganyag. Az egymástól független, önálló választottbírósági tanácsokat a korábbi tanácsok döntései formálisan nem kötik, már csak azért sem, mert a döntések jogalapja jogesetenként általában különböző beruházási megállapodás. Ugyanakkor az egyezményekben szereplő hasonló megfogalmazású rendelkezések értelmezésekor a bíróságok általában figyelembe veszik a korábbi döntéseket, és ha valamely korábban kialakult gyakorlattól el kívánnak térni, akkor az eltérést megindokolják.[20]

Az ISDS eljárás fontosságát nem pusztán csak az ügyek nagy száma határozza meg, hanem az azokhoz kapcsolódó jelentős költségek is. A bíróságok által megállapított kártérítési összegek akár a több tízmillió US dollárt is elérhetik, miközben az eljárási költségek (adminisztrációs és a felek jogi képviselete) is milliós (US dollár) nagyságrendűek lehetnek. Az ISDS ügyek komoly anyagi következményekkel járhatnak a fogadó államokra nézve (függetlenül attól, hogy a választottbíróság megállapítja-e a jogsértést és az ítélet kötelezi-e kártérítés fizetésére), így ez potenciálisan káros hatást gyakorolhat rájuk.

1.3. A kutatás módszere

Az értekezés elsősorban a téma jellegéből adódóan a kvalitatív kutatásra helyezi a hangsúlyt, ugyanis a kutatási kérdésekre történő válaszadás okán szükséges a nemzetközi beruházási rendszert, az ISDS eljárást és az Európai Unió beruházásvédelmi szabályozási hátterét történeti és rendszertani környezetbe helyeznünk. Azonosítanunk kell ezek legjellemzőbb tulajdonságait és körül kell határolnunk azokat problémaköröket, kritikákat, amelyek akár a globális szintű beruházásvédelmi rendszert, akár az Európai Unió beruházási politikáját, szabályozását érintik.

[18] HAJDU Gábor: *A beruházó és az állam közötti vitarendezési (ISDS) eljárás és annak aktuális kritikái*, Szegedi Tudományegyetem (SZTE), Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2022. 7.

[19] 16 ügyet már lezártak egy 2021-ben indult eljárás (MacKenzie v. Hungary, ICSID Case No. ARB/21/66) még folyamatban van. Az ügyeket lásd: https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/country/94/hungary/respondent (letöltés: 2024. április 28.)

[20] KATONA János: *Nemzetközi beruházásvédelem – alkotmányossági kételyek,* Európai Jog, 2014/1., 3.

Az értekezésben láthatunk történeti és jogdogmatikai elemzést és megjelenik a jogösszehasonlítás és a joggyakorlat-elemzés. A történeti és jogdogmatikai módszer magában foglalja a témában releváns jogi szövegek normatív elemzését, beleértve a nemzetközi szerződéseket, az uniós és hazai jogszabályokat. Tartalmazza továbbá a jogi szövegek alapvető célkitűzéseinek, a beruházásvédelem alapvető normáinak és a befektető-állam vitarendezés szerződéses garanciáinak (BIT klauzulák) vizsgálatát. A kutatás az általában vett globális szintű és az uniós szintű szabályokra és beruházási rendszerre összpontosít inkább, mintsem egy konkrét állam, vagy államok (akár az EU tagállamainak) beruházási szabályainak és beruházási jogvitáinak részletes és átfogó vizsgálatára.

A jogtörténeti módszer segíti a jelenlegi befektetési rendszerek és azon belül az ISDS eljárás, valamint jövőbeli trendjeik megértését. Ez a módszer egyrészt azért fontos, mert lehetővé teszi az államok nemzetközi beruházási jogi rendszerre adott reakciójának vizsgálatát, és eljutunk oda, hogy jelenleg milyen lehetséges reformok, új eszközök jelentek meg e területen. A nemzetközi beruházási rendszerrel kapcsolatban fennálló vélemények érzékeléséhez elengedhetetlen a beruházási politika fejlődésének történeti vonatkozásainak megértése. Másrészt ezáltal az ISDS eljárást összefüggésben tudjuk vizsgálni a beruházásvédelmi joggal. Az ISDS eljárás eredete és fejlődése szorosan összekapcsolódik a beruházásvédelmi joggal, és gyakorlatilag egy elválaszthatatlan részét jelenti, képezi annak. Ezért célszerű a specifikus helyett általánosabb megközelítést alkalmazni, és először a beruházásvédelmi jog történetét tárgyalni, majd csak azt követően áttérni az ISDS eljárás történetének részletes bemutatására. Ezáltal világossá válik, hogy mi vezetett végül az ISDS eljárás megjelenéséhez és elterjedéséhez a XX. században, milyen külföldi befektetői és fogadó állami érdekek játszottak szerepet ebben a folyamatban. Ezek az érdekek kulcsfontosságúak az ISDS eljárás jellemzőinek és kritikáinak értelmezése szempontjából. Ezen túlmenően a disszertáció más tudományágak – például politika és gazdaság – módszertanát is integrálja, hogy még inkább érthető legyen a nemzetközi beruházási jog fejlődése.

Az Európai Unió beruházási vitarendezésével kapcsolatos törekvései elemzése során megjelenik az összehasonlító módszer alkalmazása is.

A dolgozat részletesen tartalmazza a témával összefüggő főbb fogalmak – így a beruházó, beruházás, befektető és befektetés – átfogó leírását, azonban a magyarázat terjedelme azt indokolta, hogy az ne a bevezetésben, hanem egy külön fejezetben kerüljön elhelyezésre.[21]

[21] Lásd: 2. fejezet 1. alfejezetében.

1.4. Az értekezés felépítése

Az első és a második fejezet a nemzetközi beruházási jog fejlődését, annak forrásait, az alapvető doktrínákat, és a terület alapvető terminológiáinak árnyalatait mutatja be. A harmadik és negyedik fejezet az ISDS eljárás lényeges jellemzőinek vizsgálatára fókuszál, áttekinti általánosságban a befektető-állam vitarendezési mechanizmus jogalapját képező beruházási megállapodásokat, azok jellemző klauzuláit, valamint az ISDS-el kapcsolatos tipikus eljárási rendszereket és nem utolsó sorban az aktuális kritikákat. Az egyes jellegzetességek meghatározása fontos, mert a kritikák nagy része ezekre a jellemzőkre épül, így ezeknek a tulajdonságoknak a megismerése elengedhetetlen a téma alapos feldolgozásához. Az ISDS eljárást vizsgálva nagyon fontos kitérni a rendelkezésre álló eljárási rendszerekre is. Az értekezés a beruházási jogviták tekintetében legjellemzőbb eljárását az ICSID eljárást emeli ki, de röviden szót ejt az UNCITRAL szabályai szerinti eljárásáról is. Utóbbinak részletes bemutatása nem célja a disszertációnak. Az eljárási rendszerek elméleti megalapozása fontos a kritikák elemzése tekintetében is.

Az ötödik és hatodik fejezet bemutatja az Európai Unió külföldi befektetésekkel és azok védelmével kapcsolatos fókuszpontjait: beruházási szakpolitikáját és szabályrendszerének kialakulását, közvetlen külföldi befektésekkel kapcsolatos szabályait, az ISDS területén tett reformtörekvéseit. Utóbbi esetében elemzésre kerül az úgynevezett beruházási bírósági rendszer, ennek keretében vizsgáljuk, hogy vajon ez az új, tervezett rendszer mennyiben lehet alkalmas az ISDS eljárás helyettesítésére (felváltására?). Végül, de nem utolsó sorban az uniós és a nemzetközi jog konfliktusát szemléltetjük egy mára már „legendává” vált intra-EU BIT alapján indított választottbírósági ügy és egy magyar vonatkozású jogvita kapcsán.

1.5. A kutatás kihívásai és korlátjai

A kutatás során számos kihívás és korlát merült fel, amelyek hatással voltak a beruházási jog, a beruházásvédelmi mechanizmusok és a beruházási választottbíráskodás elemzésére. Számos beruházásvédelmi egyezménnyel kapcsolatos és egyéb releváns dokumentum (főképp választottbírósági döntések) nem, vagy csak korlátozottan hozzáférhető a nyilvánosság számára. Ez a hiányosság komoly nehézséget okozott. Elképzelhető, hogy ezekből a dokumentumokból akár konkrét reformtörekvések is kiolvashatók lennének, amelyek a kutatás alapját és irányát akár más irányba is terelhették volna. A dokumentumok titkossága egyfajta gátat szab a kutatói munkának, amely feltárhatná az esetleges problémákat és azokra megoldási javaslatokat adhatna. Emiatt volt szükséges a téma általánosabb szinten történő megközelítése.

1.6. Hipotézisek

A nemzetközi beruházásvédelemi rendszer vizsgálatakor számos problémával és az ezekre reflektáló kritikákkal találkozhatunk.

1. **hipotézis: A beruházásvédelem hagyományosnak tekinthető jogérvényesítési rendszerei egyrészről hatékony jogvédelmet biztosítanak a feleknek, másrészről ugyanakkor a hagyományos igazságszolgáltatási rendszerrel szemben támasztott követelmények – úgy, mint például a jogbiztonság, átláthatóság, pártatlanság, függetlenség, kutathatóság – hiánya miatt a jogérvényesítési rendszer szintlépése, fejlődése akadályokba ütközik.**

Napjainkban a beruházási jog egy olyan ütköző zóna, ahol a nemzetközi közjog – és mint speciális terület a nemzetközi beruházási jog – és az Európai Unió joga között konfliktus figyelhető meg a nemzetközi közjog oldaláról nézve.

2. **hipotézis: Az Európai unió belső piaci szabályozása és a beruházásvédelem nemzetközi közjogi szabályai között fennálló, feloldhatatlannak tűnő konfliktus kizárólag az Európai jog elsőbbsége perspektívájából kezelhető következetesen.**

Az Európai Unió Bíróságának elmúlt években hozott döntései miatt az EU-n belüli beruházási jogvitákban született ítéletek elismerése és végrehajtása az uniós jog alapján mára komoly kihívások elé került.

3. **hipotézis: Az uniós tagállamok az Európai Unió oldaláról lettek érdekeltek abban, hogy egy nemzetközi szerződésen alapuló kötelezettségüket ne tartsák be.**

A beruházási választottbíróság, mint a befektető-állam vitarendezés (ISDS) leggyakoribb formája, több mint fél évtizede intenzív vizsgálat és reformtárgyalás célpontja, számos aggály miatt. A rendszer legitimitása és létjogosultsága megkérdőjeleződött. Az Európai Unió az államok által feltárt aggodalmakra válaszolva megoldásként az ISDS jelenlegi rendszerének felváltását képzeli el.

4. **hipotézis: Az Európai Unió beruházási jogvitáinak rendezésére kizárólag egy, az EU Bíróságától külön álló, a meglévő beruházási választottbírósági rendszer legjobb gyakorlatait egyesítő állandó bíróság létrehozása szolgálna.**

Az értekezés az egyes fejezetekben fellelhető kutatási kérdések mentén kíván az itt megfogalmazott állításokra válaszokat adni.

2. A nemzetközi beruházási jog fejlődése és forrásai

2.1. A nemzetközi beruházási jog és a beruházásvédelem fejlődése

A külföldi beruházásvédelem viszonylag rövid múlttal rendelkezik. Ha jogtörténeti megközelítésből vizsgálódunk, azt mondhatjuk, hogy az ókortól kezdve egészen a középkorig a beruházásvédelem szinte kizárólag arra korlátozódott, hogy az országok uralkodói egyezmények révén biztosították kereskedőiknek fizikai épségét és áruiknak biztonságát, mindezt a kereskedelem ösztönzése érdekében.

Az újkorban is főként a szerződő felek kereskedőinek tulajdonát védő megállapodások jöttek létre, amelyekben a hangsúly elsősorban nem a befektetésekre helyeződött, hanem inkább ezen személyekre és tulajdonuknak és javaiknak védelmére, ezzel elősegítve a szerződő országok közötti kereskedelmet.[22]

Azt mondhatjuk tehát, hogy az első világháború előtti időszakban a nemzetközi szerződésekben az idegen befektetések védelme nem volt egy bevett gyakorlat, azonban léteztek olyan szokásjogi alapon nyugvó minimum standardok, amelyek a befektetéseket, a velük történő bánásmód tekintetében megillették. Ezek az úgynevezett „minimum normák" nem teljesen ugyanazt jelentették akkor, mint a jelenleg létező minimum standardok.[23] A leginkább elterjedt vitarendezési mód a diplomáciai védelem volt, amely e körben azt jelentette, hogy a befektető anyaországa – tehát az az állam, amely a befektető érdekét sajátjaként fogadta el – amennyiben szükséges volt a nemzetközi jog szabályaira támaszkodva fellépett a befektetést fogadó állam ellen. Ez a fellépés időnként akár a nemzetközi jog kereteit is túllépte.

Azonban az efféle védelmi eszköz igencsak körülményes volt a befektetők számára. Egyrészt az adott államnak nem volt kötelező fellépnie befektetői érdekében. Másrészt az adott állam általában csak akkor léphetett fel a fogadó állam ellen, miután már minden jogorvoslati lehetőséget kimerített a fogadó államban a befektető (ami akár jelentős idő-és anyagi veszteséggel járhatott). Harmadrészt pedig sok esetben előfordult és problémát okozott az, hogy az adott befektető követelése „kikerült" a saját irányítása alól, mivel azt a továbbiakban anyaországa kezelte. Egy ilyen esetben legtöbbször semmilyen biztosíték nem volt arra, hogy

[22] Lásd többek között: KADLECOVÁ, Markéta: *England and the Promotion of Trade in 16th and 17th Centuries,* West Bohemian Historical Review, 2014/2. 13-28. Elérhető: https://core.ac.uk/download/pdf/295567986.pdf (letöltés: 2022. május 2.)

[23] VANDEVELDE, Kenneth J.: *A Brief History of International Investment Agreements*, U.C. Davis Journal of International Law & Policy, 2005/1. 157-194.
Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1478757 (letöltés: 2021. október 17.)

a befektető érdekével összhangban áll az a megállapodás, ami az államok között létrejött, illetve kérdésként merült fel az, hogy volt-e egyáltalán az államok között ilyen jellegű megállapodás. Az olyan esetekben, amikor a diplomáciai út nem vezetett eredményre a befektető anyaországa a katonai erőt is igénybe vette, ily módon lépett fel a befektető követelésének érvényesítése, annak kikényszerítése érdekében.[24] Összességében megállapítható, hogy a külföldi befektetőknek, legyenek azok természetes személyek vagy jogi személyek, korlátozott eszközeik voltak a szuverén államokkal szemben, ezért gyakran saját államukhoz kellett fordulniuk a problémájuk megoldása érdekében, ami sok esetben nehézkes volt, különösen a kisebb piaci szereplők számára.

Az nemzetközi befektetések eredete az európai kereskedelem bővülésében és az egyre inkább növekvő befektetési tevékenységben található meg a 17. századtól a 20. század elejéig. A külföldi befektetéseknek és azok védelmének történeti fejlődését négy különböző szakaszra oszthatjuk a fejezet ezen része a fent említett idővonal nyomvonalát követi:

(i) a 17. század és a minimumszabályok elvének eredete;

(ii) a második világháború előtti és alatti időszak, a barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződések;

(iii) a második világháború utáni események és a globális kísérletek a beruházási jog nemzetközivé tételére; valamint

(iv) a kétoldalú beruházási egyezmények (BIT) globális, jelenlegi korszaka. [25]

2.1.1. A 17. századi kezdetektől

Az első nemzetközi kereskedelmi szerződés létrejötte 1778-ra[26] datálható, amikor is Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok megkötötte együttműködési szerződését. A későbbiekben ezt újabb nemzetközi szerződések követték az Amerikai Egyesült Államok és európai szövetségesei, valamint a latin-amerikai államok között. A 18. századból érdemes megemlíteni egy további példaként az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság között 1795-ben – az amerikai függetlenségi háborút követő feszült helyzetek enyhítése érdekében – létrejött Jay-szerződést is, amely a háború utáni viszony rendezését célozta meg,

[24] TOMZ, Michael: *"Enforcement by Gunboats". Chapter 7 of Sovereign Debt and International Cooperation Under Contract,* Princeton Univ. Press Stanford University October 2006. 176-188. Elérhető: http://economichistory.ucla.edu/wp-content/uploads/sites/69/2017/07/tomz_powerandmoney.pdf (letöltés: 2021. október 17.)

[25] VANDEVELDE *i.m.*157.

[26] Szövetségi Szerződés (*The Treaty of Alliance*). 1778.

beleértve az Amerikai Egyesült Államok és Kanada közötti határok, az amerikai-brit kereskedelmi ügyek rendezését és a felek közötti kereskedelem élénkítését is. A szerződés a felek nemzeti vagyonának egymás területén lévő védelméről is rendelkezett.[27] A külföldi befektetések védelmére vonatkozó szabályok – mint egy eszköz, ami a tőkeexportáló államok és állampolgáraik érdekeinek védelmét szolgálja – alakultak ki „az anyaország ás a gyarmati területek közötti találkozás" során.[28] A nemzetközi befektetési jog kezdeti gyökerei az idegen személy[29] és fizikai tulajdonának védelmére (a jog által) létrehozott kötelezettségben rejlenek, valamint az állami felelősségben, ami abból fakad, ha az előbb említette kötelezettség nem teljesül.[30] A befektetések védelme kezdetben csak a tárgyi (vagyoni) eszközökre terjedt ki, később azonban az immateriális javakat (elvont vagyontárgyak), úgy mint például a szerződéses jogokat, bérleti jogot, a zálogjogot is magába foglalta. Vitás esetben az ügyet diplomáciai úton oldották meg a befektető székhelye szerinti állam[31] és a beruházást fogadó állama[32] között. Az ilyen jellegű követeléseket csak diplomáciai úton lehetett előterjeszteni, és a két ország közötti kommunikáció alapján ad hoc testületet hoztak létre. Az 1870-es évek körül Mexikó és az Amerikai Egyesült Államok létrehoztak egy bizottságot, amely több ezer olyan követelés megoldására volt hivatott, amelyet amerikai állampolgárok nyújtottak be, miután Mexikó kisajátította földjeiket. Később, 1917-ben a mexikói agrárforradalom szintén tömeges kisajátításokat eredményezett, és az Amerikai Egyesült Államokkal folytatott diplomáciai egyeztetések során az egymás közötti követelések rendezése érdekében létrehozták a Hull-formulát.[33] A Hull-formulát a Calvo doktrínával együtt a későbbiekben vizsgáljuk meg, amelyek alapján egy-egy alapvető elvet azonosíthatunk arra vonatkozóan, hogy a nemzetközi szokásjog milyen elvárásokat támaszt az államokkal szemben a külföldiekkel (idegenekkel) való bánásmód tekintetében.

A két- és többoldalú beruházási egyezmények létrejötte előtt a nemzetközi beruházási jog alapját a nemzetközi szokásjog és a nemzeti jog adta. A nemzetközi szokásjog az

[27] Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy Britannia között 1794-ben létrejött Jay-szerződés. (Treaty of Amity, Commerce and Navigation, between His Britannic Majesty and the United States of America).

[28] MILES, Kate: *The Origins of International Investment Law Empire,* Cambridge University Press, Cambridge, 2013. 19.

[29] Az idegen itt az Amerikai Egyesült Államok területén élő külföldieket jelenti, főként Mexikóból érkező bevándorlókat.

[30] SORNARAJAH, Muthucumaraswamy: *The International Law on Foreign Investment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021. 10.

[31] A székhely szerinti állam a külföldi befektető anyaországa, ahonnan a befektető származik.

[32] A beruházást fogadó állam az a hely, ahol a beruházás történik, lényegében a beruházás címzettje.

[33] Lásd lentebb az 1.2. és 1.3. fejezetekben.

államfelelősség elve keretében az egyenlő bánásmód elvét (nemzeti elbánás) biztosító szabályokat[34] tartalmazott, amelyek a külföldi állampolgárok vagyonának, életének és biztonságának védelmére vonatkoztak. A befektető és a honos állam számára az egyenlő bánásmód elve önmagában nem nyújtott elegendő védelmet, a nemzetközi szokásjog alapján elindult a nemzetközi minimum standardok továbbfejlődése és megjelent a kisajátításért járó ellentételezés jogintézménye is.[35]

2.1.2. A II. világháború előtti és alatti korszak

A második világháború előtti időszakban, a nemzetközi szokásjog mellett úgynevezett barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződések (*Treaties of friendship, commerce and navigation* - *FCNT*) váltak a globális gazdasági kapcsolatok elsődleges eszközévé és kizárólagos céljuk a szerződő felek közötti előnyös kereskedelmi együttműködés megteremtése volt. Történetileg ezek voltak a kétoldalú beruházási egyezmények elődjei. Ezek a szerződések olyan rendelkezéseket tartalmaztak, amelyek védelmet és biztonságot, igazságos és méltányos bánásmódot nyújtottak a befektetők számára. Igaz, hogy formájukat tekintve kétoldalú szerződések voltak, mégsem a preferenciális bánásmódra törekedtek a szerződő felek között, hanem – mint azt az azokban található legnagyobb kedvezményre (*most-favored-nation treatment – MFN*) vonatkozó záradékok is mutatják – diszkriminációmentes részvételt irányoztak elő a nemzetközi kereskedelemben.[36] A barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződések szabályozták a külföldi befektetőkkel szembeni bánásmód standardjait. Ebből az időszakból több multinacionális megállapodás is származik, amelyek a külföldi befektetések belépését és fogadását szabályozták.

Hasonló rezsim jött létre az I. világháború után a Nemzetek Szövetsége keretin belül az úgynevezett A- és B-mandátumok révén, amelyek hasonló esélyegyenlőségi rendelkezéseket tartalmaztak. Megállapította az esélyegyenlőség elvét főként a volt afrikai gyarmatok (B-mandátumok) és a volt Oszmán Birodalom irányítása alatt álló közel-keleti területek által

[34] A Calvo doktrína szerint a külföldiek semmiképp sem rendelkezhetnek több joggal, mint a területi állam polgárai, ugyanakkor megilletik őket azok a jogok, amik a területi állam polgárait is megilletik. A befektetőkkel történő bánásmód tekintetében a nemzetközi szokásjog biztosít egy minimum standardot a nemzetközi szerződések által nyújtott védelem helyett, és ahogy erről már korábban is szó esett ez nem ugyan az, mint a ma ismert minimum standard.

[35] A Hull-formula hármas követelményrendszere szerint államosításra teljes (adequate), azonnali és feltétlen kártalanítás mellett kerülhet sor. Lásd: KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI *i.m.* 1316.

[36] SCHILL, Stephan W.: *The Multilateralization of International Investment Law*, Cambridge International Trade and Economic Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2009. 29.

létrehozott úgynevezett A-mandátumok számára.[37] Ezen túlmenően ezek a szerződések nem nyújtottak preferenciális elbánást, mivel politikai cél volt annak megakadályozása, hogy egy ország túlságosan erőssé váljon más országok területén. Az államok inkább szuverenitásukat védték. A nemzetközi gazdasági és ebből adódó beruházási együttműködés politikája ebben az időben általában az általános diszkriminációmentes elvekre és az egyenlő normákra összpontosult.

2.1.3. A II. világháború utáni események

A második világháború után a nemzetközi kereskedelem és áruforgalom területén jogbizonytalanság uralkodott. A gazdaságilag és politikailag „lerombolt" országok célja egy olyan világ megteremtése volt, amely harmonikusan működik, a béke és a jövőbeli konfliktusok megelőzése érdekében stabilitáson és fenntarthatóságon alapul. Az eszköz, amellyel ezt a célt el lehetett érni olyan nemzetközi normák létrehozása volt, amelyek kötelezik a nagyhatalmakat. Így kezdődött a kereskedelem és áruforgalom területén egy nemzetköziesítési folyamat, amely magában foglalta a külföldi befektetések védelmét is. A biztos és stabil befektetési szabályozás célja az volt, hogy újraépítsék a világ különböző részein megszakadt gazdasági kapcsolatokat. Megjelent a külföldi befektetések egymezményalapú védelme többek között a nemzetközi szokásjog adta korlátok orvoslása érdekében. A korábban jellemzően bilateriális egyezmények által történő nemzetközi kereskedelmi szabályozás a többoldalú egyezmények irányába fordult (lásd lentebb pl. GATT). A II. világháború utáni időszakban a gazdasági nagyhatalomnak tekinthető Amerikai Egyesült Államok többoldalú egyezmények által kívánta érdekeit megvalósítani[38] A nemzetközi monetáris együttműködés erősítésére létrejött a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer. Az egyezmény keretén belül létrehozták a Nemzetközi Valutaalapot (IMF) és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (IBRD), utóbbi ma az úgynevezett Világbank-csoport (*Worldbank Group*) – amely az ENSZ szakosított intézményeként működik – öt szervezetének egyike.[39] A Bretton-Woods-rendszer a kereskedelem és a beruházások

[37] Covenant of the League of Nations, Article 22 (5). Hatályba lépett 1920. január 10-én, The United States Office of the Historian. Elérhető: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch10subch1 (letöltés: 2021. január 30.)

[38] Lásd: RUGGIE, John Gerard: *Third Try at World Order? America and Multilateralism after the Cold War*, Political Science Quarterly, 1994/4. 553-570, 559, 560. Elérhető: http://www.jstor.org/stable/2151838 (letöltés: 2021. január 15.)

[39] Bretton Woods Monetary Conference 1944., The World Bank https://www.worldbank.org/en/about/archives/history/exhibits/bretton-woods-monetary-conference (letöltés: 2021. január 17.). A szervezetek: Nemzetközi és Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD), Nemzetközi Fejlesztési Társulás (IDA), Nemzetközi Pénzügyi Társaság (IFC), Nemzetközi Beruházásvédelmi Ügynökség (MIGA), Nemzetközi Befektetések Vitarendezési Központja (ICSID).

globális szabályozását irányozta elő, olyan szupranacionális intézményekkel együtt, amelyek a szabályozást a rendszer harmadik pilléreként felügyelnék.

Elindult egy másik kezdeményezés is elsősorban az Amerikai Egyesült Államok részérről arra vonatkozóan, hogy létrehozzanak egy olyan nemzetközi szervezetet – a Nemzetközi Kereskedelmi Szervezetet (*International Trade Organization - ITO*), ami szabályozta volna egyrészt a nemzetközi színtéren történő kereskedelmet, másrészt egy normakeretet adott volna a beruházásvédelemnek. Ehhez csatlakozva és annak érdekében, hogy az országok összetettebb kölcsönhatásba lépjenek egymással létrejött az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Megállapodás (*General Agreement on Tariffs and Trade - GATT*) 1947-ben.

A külföldi beruházásvédelmet a GATT nem szabályozta, ehelyett az ITO-t létrehozó Havanna Karta (*Havanna Charta*) [40] alakított volna ki egy befektetési rendszert (még relatív kevés alapvető normával és standarddal), azonban ez nem valósult meg, az ITO nem jött létre, ugyanis belpolitikai okok miatt még a legfőbb kezdeményező, az Amerikai Egyesült Államok is visszalépett a szervezet létrehozásának tervezetétől. A fent említett folyamatnak a megosztottsága és az azzal kapcsolatos jogbizonytalanság akkor kezdődött, amikor a tőkeexportáló államok szembesültek a tőkeimportáló államok erős ellenállásával. A Havanna Karta egyeztetései során jelentős nehézségek merültek fel, a felek nem tudtak megegyezni. A tőkeimportáló államok úgy vélték, hogy az ilyen többoldalú megállapodások csak a tőkeexportáló államok érdekeit szolgálják, és figyelmen kívül hagyják az övékét.

A második világháború után elindult a gyarmati rendszer felbomlása és viszonylag rövid időn belül számos új állam jött létre (túlnyomóan tőkeimportáló országok). Általánosságban ezeknél az államoknál megjelent egy ellenállás a kapitalista rendszerrel és a külföldi befektetésekkel kapcsolatban, ezeket a befektetéseket a dekolonizáció kezdetén a gyarmatosítással azonosították.[41] Sok tőkeimportáló ország rendkívül erősen védte az újonnan megszerzett szuverenitását, így szkeptikus volt a fejlett országok minden olyan cselekményével szemben, amely a gazdaságuk és ebből következően belpolitikájuk befolyásolására tett kísérletnek bújtatott eszközéül szolgálhattak. Ha a fogadó állam engedélyezi a külföldi befektetést, akkor

[40] United Nations Conference on trade and Employment, Final Act and Related Documents, Havana 1948, World Trade Organization. Elérhető: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf (letöltés: 2021. január 17.)

[41] VANDEVELDE *i.m.* 157-194*,* 167-168. Lásd továbbá: TANSOO, Ankinobu: *New International Economic Order and International Economic Laws*, Hokkaido University, 1979. 1. Elérhető: https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/16274/1/29(3-4)_p514-490.pdf (letöltés: 2021. január 17.); MCCULLOCH, Rachel: *Investment Policies in the GATT*, NBER Working Paper Series, Working Paper, 1991. 9. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=303542 (letöltés: 2021. január 17.)

széles körű kötelezettségeket vállalna a külföldi befektetővel szemben, ideértve a nemzetközi minimum standardokat (minimumkövetelmények) is. Ugyanis az újonnan aláírt befektetési egyezménnyel, BIT-el vagy bármely más, a külföldi befektetésekre vonatkozó megállapodással beáll az állam külföldi befektetések védelmére vonatkozó kötelezettsége. Fontos azt is megjegyezni, hogy a Szovjetunió által irányított szocialista országok egyértelműen az állami szabályozást részesítették előnyben, szocialista gazdaságpolitikát követtek és elutasították a szabadpiaci elveket. Válaszul az újonnan létrejött államok külföldi befektetésvédelem-ellenességére a tőkeexportáló országok, különösen az Amerika Egyesült Államok, sorozatosan kötöttek meg új barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződéseket, amelyek tartalmazták a nemzeti elbánás és a legnagyobb kedvezmény elvére vonatkozó rendelkezéseket, illetve a vitarendezési záradékot és elismerték a Nemzetközi Bíróság (*International Court of Justice - ICJ*) joghatóságát. Mindazonáltal ezek a szerződések is elsősorban a kereskedelemre és az áruforgalomra összpontosítottak, nem pedig a befektetésekre.

Mindeközben a nemzetközi kereskedelemben a GATT lassan kezdte „kiszorítani" a kétoldalú kereskedelmi egyezményeket, mert úgy tűnt, hogy egy sokkal hatékonyabb, meghatározóbb eszközévé tudott válni az e területen felmerült problémáknak. Azonban ez, konkrétan a beruházásvédelem oldaláról nézve azt eredményezte, hogy a külföldi befektetők védelmével kapcsolatos szabályozás egyre bizonytalanabbá vált, hisz a GATT – ahogy korábban arról szóltunk – csak kereskedelmi kérdésekkel foglalkozott ellentétben a kétoldalú egyezményekkel, amelyek hacsak közvetve is, de tartalmaztak olyan elemeket, amelyek a beruházások védelmét irányozták elő.[42] További kísérletek történtek a kereskedelem és áruforgalom globális szabályozásának megteremtésére a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (*Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD*) létrehozásával. A német befolyásos bankár, *Hermann Josef Abs* és *Sir Hartley Shawcross*, brit volt főügyész egy olyan, a külföldi befektetések védelmét szolgáló globális „eszköz" létrehozását kezdeményezte, amely az állandó választottbíróság mellett védelmi normákat is megállapítana.[43] Az 1959-es Abs-Shawcross – sokszor „kapitalista Magna Carta"-nak is nevezett – egyezménytervezet fontos mérföldkő a nemzetközi beruházási jog korai történetében. Számos beszámoló szerint a tervezet megalkotása az ugyanabban az évben

[42] TOYE, Richard: *Developing Multilateralism: The Havana Charter and the Fight for th International Trade Organization, 1947–1948.* The International history review, 2003/2. 282-305. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/254302811_Developing_Multilateralism_The_Havana_Charter_and_the_Fight_for_the_International_Trade_Organization_1947-1948 (letöltés: 2021. március 5.)

[43] DOLZER – SCHREUER *i.m.* 9.

ratifikált első, a Németország és Pakisztán közötti kétoldalú beruházási egyezményhez is köthető, de fontos megjegyezni, hogy a tervezet kidolgozása már 1957-ben megkezdődött.[44] Sem ez a tervezet, sem a későbbiek nem jártak sikerrel, ugyanis olyan előírást tartalmaztak, amelyeknek nem csak az OECD tagjaira, hanem más országokra is vonatkozniuk kellene, ami ismét feszültséget generált a tőkeimportáló és -exportáló államok között. Végül az OECD úgymond megelégedett azzal, hogy a tervezetet mintaként ajánlja tagállamai kétoldalú beruházási egyezményeinek megkötéséhez.[45]

Az 1970-es években hosszas viták eredményeként az Egyesült Nemzetek Szervezet (ENSZ) Közgyűlése elfogadta az Új Nemzetközi Gazdasági Rendről szóló nyilatkozatot[46] (*New International Economic Order - NIEO*), amely elismerte az államok teljes szuverenitását területük, természeti erőforrásaik és gazdasági tevékenységeik felett, beleértve egyrészt az államok kisajátítási jogát másrészt azt, hogy a külföldi tulajdonban lévő javak átruházhatók belföldi személyek részére, azonban arra utaló rendelkezést, hogy a külföldi befektető részére szükséges-e kompenzációt fizetni ilyen esetekben, nem találunk. Továbbá a Közgyűlés elfogadta az államok gazdasági jogainak és kötelességeinek alapokmányát[47] (*Charter of Economic Rights and Duties of States - CERDS*) is.

Hasonlóan biztosította az alapokmány is ezeket a jogokat, de ebben már megjelent a kisajátításért járó ellentételezés követelménye (kártalanítás), de ez inkább csak lehetőség volt az államok részére, mintsem kötelező.[48] Azt a tényt ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy a fenti szövegek elfogadáshoz a már korábban említett kapitalista rendszer külföldi befektetéseivel szembeni ellenállás vezetett, az ENSZ-ben számos tagállam tagadta, hogy ezeknek a befektetéseknek speciális jogi helyzete lenne.[49]

---

[44] LEITER, Andrea: Making the World Safe for Investment, The Protection of Foreign Property 1922–1959, Cambridge University Press, Cambridge, 2023. 107-135.

[45] DOLZER, Rudolf – STEVENS, Margrete: *Bilateral investment treaties*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1995. 2. Elérhető: https://brill.com/display/book/9789004641907/B9789004641907_s007.xml (letöltés: 2021. március 5.)

[46] Lásd: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/2775/download (letöltés:2024. január 10.)

[47] Lásd: https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/738/83/pdf/nr073883.pdf?token=6F61IwnRPAnu90MQks&fe=true (letöltés:2024. január 10.)

[48] A Charta a „kell" „nem kell" megfogalmazást használta.

[49] Lásd: TANSOO *i.m.* 1. Elérhető: https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/16274/1/29(3-4)_p514-490.pdf (letöltés: 2021. január 17.); MCCULLOCH *i.m.* 9. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=303542 (letöltés: 2021. január 17.); VANDEVELDE *i.m.* 157-194, 167-168.

Azt láthatjuk tehát, hogy ezek a lépések sem hoztak kézzelfogható eredményeket globális szinten (a nemzetközi szokásjog kezdetleges és nincsenek többoldalú egyezmények ezen a területen), a külföldi befektetők helyzete továbbra is bizonytalan volt, nem számíthattak jelentős garanciákra, megfelelő védelemre. Azonban ezzel egyidőben a kétoldalú beruházásvédelmi megállapodások dimenziójában egy felgyorsult folyamat volt megfigyelhető, sorra jelentek mega BIT-ek, mint a beruházásvédelem leghatékonyabb 20. századi eszközei.

2.1.4. A modern beruházásjog kialakulása

A nemzetközi beruházási jog és a beruházásvédelem jelenlegi globális korszaka a kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények virágzásával kezdett kialakulni. Az egyezményeket általában fejlődő és fejlett országok kötötték. A fejlett országok célja az volt, hogy megvédjék – egy esetleges kompenzáció nélküli kisajátítás, államosítás esetén – állampolgáraik befektetéseit a fogadó állam területén (tipikusan fejlődő állam), a fejlődő államoké pedig az, hogy több beruházást vonzzanak be gazdaságuk fellendítése érdekében. A korábban említett a fejlődő országok külföldi befektetésekkel kapcsolatos ellenállása ekkorra már többnyire megszűnt, ugyanis felismerték azokat a gazdasági előnyöket, amelyeket egy külföldi beruházás nyújthat számukra.[50] A két fejlett vagy akár két fejlődő ország közötti BIT-ek (vagy akár egyéb regionális megállapodások) száma növekedni kezdett, és egyre jobban elmosódott a határvonal a tőkeimportáló és tőkeexportáló államok között.

Ahogyan arról már szóltunk az első BIT 1959-ben a Németország (az akkori NSZK) és Pakisztán közötti befektetések előmozdításáról és védelméről szóló szerződés[51] volt. Ezt követően más európai országok is megkötötték első beruházási szerződéseiket pl. 1961-ben

[50] TOBIN, Jennifer L. – BUSCH, Marc L.: *Bilateral Investment Treaties and Preferential Trade Agreements*, World Politics, 2010/1. 2.; SHAW, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*, Complex Kiadó, Budapest, 2008. 676-677.; VANDEVELDE *i.m.* 157-194, 168-171.

[51] Germany - Pakistan BIT (1959) Elérhető: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5505/download (letöltés: 2021. január 4.)

Külön említést érdemel, hogy Németország érdeklődése az ilyen megállapodások iránt abból a tényből fakadt, hogy Németország elvesztette külföldi befektetéseit az 1949-es tárgyalások lezárása után, amelyek a második világháború során a nemzetközi jog megsértése által okozott károk helyreállítására irányultak. Az esemény hevében Németország kétoldalú programot indított számos szerződés megkötésére, hogy megvédje vállalatai jövőbeni külföldi befektetéseit. A koncepció egyszerű volt: a befektetés védelme a fogadó állam törvényei szerint.

Svájc,[52] 1972-ben Franciaország,[53] Magyarország pedig 1986-ban.[54] Külön említést érdemel, hogy Németország érdeklődése az ilyen megállapodások iránt abból a tényből fakadt, hogy nagyszámú német befektető elvesztette külföldön lévő beruházást a II. világháború alatt. Erre reagálva Németország kétoldalú programot indított számos szerződés megkötésére, hogy a jövőben megvédje vállalatai külföldi beruházásait. A koncepció egyszerű volt: a beruházás védelme a fogadó állam jogszabályai szerint. A kétoldalú beruházási megállapodások lehetővé tették a külföldi befektetők számára, hogy védelmet kapjanak a fogadó állam cselekményeivel szemben, mint például a közvetlen és közvetett kisajátítás, államosítás; hogy kevésbé függjenek a származási és fogadó államok közötti diplomáciától; és többé nem volt szükségük a fogadó állam helyi jogorvoslati lehetőségeinek kimerítésére.

Láthatjuk tehát, hogy a németeket milyen cél vezérelte kétoldalú beruházási szerződéseik kapcsán. De vajon általánosságban milyen érdekek húzódhatnak meg egy BIT megkötése mögött, ha konkrétan megvizsgáljuk a fogadó állam és a befektető oldalát? A tőkéjét exportáló, külföldi befektető számára fontos, hogy biztosítva legyen arról, hogy a fogadó állam egy esetleges államosítás vagy kisajátítás során megfelelően kártalanítja. Továbbá érdeke az, hogy a fogadó állam tiszteletben tartsa hosszútávú érdekeit és szerződéses garanciákra (minimum standardok, bánásmód követelmények, nemzetközi fórum előtt vitarendezés stb.) támaszkodhasson, amelyek talán minimalizálhatják, vagy esetlegesen csökkenthetik is egy idegen, beruházást fogadó állam üzleti kockázatait, amik gyakorta a fogadó állam ismeretlen jogi környezetéből, a kevésbé kiszámítható közhatalmi intézkedéseiből erednek.

A fogadó államnak ösztönöznie kell a befektetőt az invesztálásra, hiszen érdeke, hogy többek között tőkét, know-how-t vigyen oda. Másik érdekként megjelenik a fogadó állam döntéshozatali szabadsága, ami viszont a beruházások vonzását elősegítő állami cselekményekkel sok esetben érdekellentétben áll. Hiszen míg az első esetben az államnak a lehető legtöbbet kell engednie a célért, a második esetben mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy szabadságát biztosítsa, védje a közérdeket. Az államok alapvető értékeinek (pl. környezetvédelem, harmadik generációs jogok, újabban már fenntartható fejlődéssel összefüggő célok stb.) a megőrzése fontos, melyek előmozdítására folyamatosan törekszik

[52] Switzerland - Tunisia BIT (1961) Elérhető: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/2982/download (letöltés: 2021. január 4.)

[53]A France - Tunisia BIT (1963) Elérhető: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/3496/download (letöltés: 2021. január 4.)

[54] Germany - Hungary BIT (1986) Elérhető: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5293/download (letöltés: 2021. január 4.)

(attól függetlenül, hogy ezek úgynevezett nem kereskedelmi értékek). Azonban egy beruházás kapcsán (pl. egy beruházás ösztönzés során) ezen értékek fenntartása nehézségekbe ütközhet, hiszen a beruházó érdeke az, hogy ezek az értékek minél kevésbé érvényesüljenek és végső soron ne találja magát szemben egy olyan helyzettel, ami számára kiesést eredményezhet (pl. az állam új környezetvédelmi normákat vezet be, ami számára hátrányos).[55]

Az eddig kifejtettek alapján joggal feltételezhető, hogy a BIT-ek célja és tárgya szorosan kötődik a külföldi befektetések természetéhez és vonzerejéhez; a fogadó állam és a befektetők előnyeinek kölcsönösségéhez; a külföldi befektetések fejlesztéséhez szükséges feltételekhez; és éppen ellenkezőleg, azoknak az akadályoknak az elhárításához, amelyek „elzárhatják az utat" a beruházás fogadó államba történő bejutásakor.

A BIT-ek célja tehát, hogy „lefedje" a hosszú távú beruházási projektek jellemző kockázatait, ezáltal hozzájáruljanak a stabilitáshoz és a kiszámíthatósághoz a befektetésbarát légkör érdekében. Ennek ellenére felmerült a kölcsönösség problematikája. Ez akkor jelenik meg, amikor a BIT elméletileg tartalmaz kölcsönös kötelezettségekről szóló rendelkezéseket, de alapvetően a fejlett, tőkeexportáló államok javát szolgálja.[56] *Dolzer* és *Schreuer* szerint ez nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem létezik kölcsönösség, egyszerűen arról van szó, hogy a fogadó állam egy új lehetőségért „szuverenitásának gyeplőjén enged egy kicsit", hogy a BIT-en keresztül bevonzza a külföldi befektetéseket.[57]

A BIT-ek átvették az uralmat a külföldi beruházások szabályozása fölött, kiszorították a fogadó állam nemzeti normáit és vitarendezését. Az államok – mindamellett, hogy kétoldalú beruházási egyezményeket kötöttek – ad hoc nemzetközi beruházási bíróságok létrehozására törekedtek, ahelyett, hogy nemzetközi fórum előtt vagy nemzeti bíróságokon oldották volna meg beruházási vitáikat. Ez vezetett el a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (*International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID*) létrehozásához is, ami kiterjesztette az ilyen jellegű vitarendezés lehetőségét.

Aron Broches, a Világbank általános tanácsosa (*General Counsel*) 1961-ben egyeztetett a viták pártatlan rendezésének gondolatáról a Világbank ügyvezető igazgatóival (*Executive Directors*), az ötlet első látásra egyszerűnek és szerénynek tűnt. 1962-re elkészült egy munkadokumentum – és benyújtották az ügyvezető igazgatóknak –, ahhoz az egyezményhez, amely később

[55] NAGY, Csongor István: *There is Nothing in a Caterpillar That Tells You It Is Going to Be a Butterfly: Proposal for a Reconceptualization of International Investment Protection Law*, Georgetown Journal of International Law, 2020/4. 897-917. Elérhető: https://ssrn.com/abstract=3729175 (letöltés: 2022. augusztus 3.)

[56] TRAKMAN, Leon: *Regionalism in International Investment Law,* Oxford University Press, Oxford, 2013. 20.

[57] DOLZER – SCHREUER *i.m.* 9.

létrehozta az ICSID-et (ICSID Egyezmény). Ez a dokumentum tartalmazta az ICSID célját is azaz „A Központ a Szerződő Államok és más Szerződő Államok természetes és jogi személyei közötti beruházási vitákkal kapcsolatos békéltetésre és választott bíráskodásra lehetőséget biztosítson az Egyezmény rendelkezéseinek megfelelően”.[58]

Az ezt követő évben az ügyvezető igazgatók többször üléseztek és megvitatták a felvázolt új vitarendezési mechanizmust. A Központ létrehozásával lehetőséget biztosítanának arra, hogy a külföldi befektető és a fogadó állam között fennálló vitát nemzeti bíróságon kívül, egy nemzetközi bírói fórumon rendezzék. Ennek eredményeként létrejött egy első előzetes tervezet, ami a munkadokumentumhoz képest számos újdonságot és módosítást tartalmazott például az ICSID joghatóságával kapcsolatban is.

1964 elején az ICSID Egyezmény első előzetes tervezetét több, az ENSZ regionális bizottságaiból delegált jogi tanácsadó vitatta meg Addisz-Abebában, Santiagoban, Genfben és Bangkokban. A találkozók eredményeiből a Világbank általános tanácsosa átfogó jelentést készített. Ezt követően az ügyvezető igazgatók belső tárgyalások során értékelték a jelentést, módosították a tervezetet, majd 1964 végén egy új bizottság is összeült – ezen már a Világban tagállamainak képviselői is részt vettek –, ahol felülvizsgálták a tervezetet és további módosításokat eszközöltek.[59] 1965-re elkészült az ICSID Egyezmény végleges szövege és még ebben az évben az első részes felek alá is írták és 1966 októberében hatályba is lépett, Washington-i székhellyel létrejött az ICSID.[60] Az ICSID legjelentősebb tevékenysége a választottbíráskodás, de foglalkozik békéltetéssel is. Ma már tudjuk, hogy az egyik leginnovatívabb ötlet kelt életre, mert az ICSID létrehozása a külföldi befektetések szerepének és védelmének kérdésében egy nagy lépést jelentett nemzetközi szinten. Ugyanis hatékonyan igyekszik segíteni a külföldi befektető és állam közötti vitarendezést (*Investor-State Dispute Settlement – ISDS*), amit egy egységes, jól kiépített eljárásjogi kerettel biztosít. Napjainkra a

[58] 1987. évi 27. törvényerejű rendelet az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban, 1965. március 18-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 1. Cikk (2) bekezdés.

[59] Lásd: https://www.international-arbitration-attorney.com/hu/the-international-centre-for-settlement-of-investment-disputes-icsid/ (letöltés: 2023. augusztus 30.)

[60] ICSID. History of the ICSID Convention. Volume I. International Centre for Settlement of Investment Disputes, Washinton, D.C., 1970. 2-10. Elérhető: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/History%20of%20the%20ICSID%20Convention/History%20of%20ICSID%20Convention%20-%20VOLUME%20I.pdf (letöltés: 2022. november 3.); 1987. évi 27. törvényerejű rendelet az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban, 1965. március 18-án kelt Egyezmény kihirdetéséről. Elérhető: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98700027.TVR&searchUrl=/gyorskereso%3Fpagenum%3D9 (letöltés: 2022. november 3.)

vitarendezés elsődleges fórumává vált, hiszen számos BIT-ben a felek konkrétan az ICSID joghatóságát kötik ki és a legtöbb ISDS eljárást az ICSID előtt kezdeményezték (közel 1000 esetet).[61]

Az ICSID legfőbb (alkalmazandó) jellemzői, hogy a külföldi befektetők (akár természetes akár jogi személyek) közvetlenül indíthatnak választottbírósági eljárást a fogadó állam ellen; az állami immunitás korlátozott; a nemzetközi jog alkalmazandó a fogadó állam és a befektető közötti jogvitában; és az ICSID ítéletek közvetlenül végrehajthatók az ICSID-ben részes valamennyi állam területén.

A BIT-ek mellett megkezdődött számos olyan regionális megállapodás megkötése is, amely tartalmaz beruházásvédelmi szabályokat. A legfigyelemreméltóbb példa erre a regionális jellegű, 1992-ben az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Mexikó között létrejött Észak-amerikai szabadkereskedelmi egyezmény (North American Free Trade Agreement - NAFTA), amely külön fejezetben rendelkezett a beruházásvédelmi szabályokról, és lehetővé tette a befektetők és az államok közötti vitarendezést. 2018 novemberében azonban aláírták az Amerikai Egyesült Államok–Mexikó–Kanada megállapodást (*United States-Mexico-Canada Agreement - USMCA*), amely a NAFTA helyébe lépett 2020. július 1-i hatállyal.[62] Más regionális megállapodások, - amelyek vagy amelyek kiegészítő jegyzőkönyvei tartalmaznak beruházásvédelmi rendelkezéseket - jöttek létre az arab államok között[63]; Brazília, Argentína, Paraguay, Uruguay között létrejött a Dél–amerikai Közös Piac[64] (*Mercado Común del Sur - MERCOSUR*); Afrikában és Ázsiában pedig a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége[65] (Association of Southeast Asian Nations - ASEAN) által 2009-ben megkötött beruházásvédelmi

[61] 2023. december 31-ig 967 esetet regisztráltak.
https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/ENG_The_ICSID_Caseload_Statistics_Issue%202024.pdf (letöltés: 2024. április 15.)

[62] United States – Mexico – Canada Agreement. Lásd bővebben: https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement (letöltés: 2021. november 10.)

[63] Például az Arab Investment Agreement (1980); Arab League Investment Agreement (1970). Lásd: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/groupings/39/league-of-arab-states (letöltés: 2023. november 21.)

[64] Az 1991-es Asunción-szerződéssel és az Ouro Preto 1994-es jegyzőkönyvével létrehozott dél-amerikai kereskedelmi blokk. Venezuela szintén teljes jogú tag, de 2016. december 1. óta felfüggesztették. Lásd: https://www.parlamentomercosur.org/innovaportal/file/15511/1/tratado_de_asuncion.pdf (letöltés: 2023. november 21.) 2017-ben az Intra-MERCOSUR Cooperation and Facilitation Investment Protocol https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5548/download (letöltés: 2023. november 21.)

[65] https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf (letöltés: 2023. november 21.)

egyezmény (ASEAN Comprehensive Investment Agreement).[66] Emellett számos más gazdasági, kereskedelmi tárgyú megállapodás tartalmaz beruházásvédelmi rendelkezéseket.[67]

Az ágazati – beruházásvédelmi szabályokat is tartalmazó – megállapodások egyetlen, de rendkívül jelentős példája, mondhatni úttörője az 1994-ben létrejött Energia Charta Egyezmény (Energy Charter Treaty - ECT), melyet az európai államok, az Európai Unió, a volt szovjet utódállamok és más fejlett államok, köztük Ausztrália kötöttek meg.[68]

Ugyan nem többoldalú egyezmény, de az Európai Unió és Kanada között létrejött egy átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás (*Comprehensive Economic and Trade Agreement - CETA*),[69] amely szintén tartalmaz a beruházásvédelemmel kapcsolatos passzusokat. A megállapodás 2017. szeptember 21-én csak ideiglenesen lépett hatályba, ugyanis a CETA teljes alkalmazásának feltétele, hogy az abban szabályozott vitarendezési mechanizmust valamennyi uniós tagállam alkotmányos előírásainak megfelelően megerősítse, ez idáig ez nem történt meg.[70]

Fontos azonban rávilágítani arra, hogy a tőkeimportáló-és exportáló államok közötti ellentétek akadályozták, hogy a külföldi tulajdonnal és a külföldi befektetőkkel való bánásmód nemzetközi jogi minimumát egy egységes jogszabályba foglalják, tehát egy olyan univerzális, mindenre kiterjedő nemzetközi megállapodást kössenek a befektetések védelmének terén, mint amilyen például a nemzetközi kereskedelem területén is megvalósult. Az Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet égisze alatt 1995-ben megkezdett multilaterális beruházási megállapodásról szóló diskurzusok nem vezettek eredményre. Ennek hiányában a beruházási jog alapkövei továbbra is a kétoldalú beruházási egyezmények.[71]

Az ICSID választottbírósági szabályain kívüli egyéb lehetőségekre (például UNCITRAL választottbírósági szabályok) és az Európai Unió e területen irányadó szabályaira a

[66] https://asean.org/wp-content/uploads/2020/12/ASEAN-Investment-Comprehensive-Agreement.pdf (letöltés: 2023. november 21.)

[67] https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/by-country-grouping (letöltés: 2023. november 21.)

[68] A Tanács és a Bizottság 98/181/EK ESZAK, Euratom határozata (1997. szeptember 23.) az Energia Charta Egyezmény, valamint az energiahatékonyságról és a kapcsolódó környezeti vonatkozásokról szóló Energia Charta jegyzőkönyv Európai Közösségek általi elfogadásáról. Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A31998D0181 (letöltés: 2021. november 10.)

[69] Átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás (CETA) egyrészről Kanada, másrészről az Európai Unió és tagállamai között HL L 11., 2017.1.14.

[70] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_17_3121 (letöltés: 2021. október 1.)

[71] Kende – Nagy – Sonnevend – Valki *i.m.* 1623.

későbbiekben részletesen kitérünk, hiszen ezek is jelentős tényezői a jelenlegi nemzetközi beruházási jognak.

Összegezve a nemzetközi beruházási jog fejlődését, a 17. században egyszerű kereskedelmi együttműködésekkel és átfogó kétoldalú beruházási megállapodásokkal indult. A globális korszakban a nemzetközi beruházási jog fejlesztését/fejlődését a beruházási bíróságok ítélkezési gyakorlata, az újonnan kötött új generációs multilaterális megállapodások és az egyes országok beruházási rendszereiben tett bátor stratégiai lépések jelentik.

2.2. A Calvo doktrína - nemzeti bánásmód versus nemzetközi minimum standard

1917 és 1938 között Észak- és Dél-Amerika „összecsapására" került sor a tekintetben, hogy az államoknak miként kell bánniuk a külföldi befektetőkkel. Az említett államok közötti különbségek kapcsán két egymásnak ellentmondó elv bukkant fel a nemzetközi szokásjogban, létrehozták a Calvo doktrínát és a Hull-formulát.

A Calvo doktrína ötlete azokból az országokból származik, amelyek szkeptikusak voltak a nemzetközi minimumszabályok elfogadásával kapcsolatban és sok esetben megkérdőjelezték, megtagadták azok létezését, mert úgy vélték, hogy azt sugallják, hogy egy külföldi befektetés olyan speciális jogokat és jogosítványokat kaphat, amiket egy belföldi befektetés nem élvezhet, holott egyetlen állam sem nyújthat nagyobb védelmet a külföldieknek, mint amennyit az állampolgárainak nyújt. Céljuk az egyenlő bánásmód és a külföldi befektetőkkel szembeni diszkriminációmentesség biztosítása (hasonlóan kell kezelni a külföldi befektetéseket a belföldiekhez), tehát a nemzetközi szokásjog szabályainak betartása volt. Feltehetjük azt a kérdést, hogy egyáltalán a külföldi befektetések diplomácia védelmét elfogadták-e? Fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy nemcsak a standardok létezését, hanem a külföldi befektetések diplomácia védelmének létjogosultságát is tagadták.[72] Gazdasági és politikai szempontból ezek az országok nem bíztak saját fejlettségi szintjükben a tekintetben, hogy magasabb színvonalú bánásmódot biztosítsanak a külföldi befektetőknek.

Ezekkel a helyzetekkel kapcsolatban a 19. század végén *Carlos Calvo* argentin nemzetközi jogász, diplomata kidolgozta a Calvo doktrínát a nemzeti bánásmód és a fogadó állam azon jogának érvényesítésére, hogy kisajátítsa a külföldi befektető vagyonát. A Calvo doktrína szerint az állam nem nyújthat nagyobb védelmet a befektetőknek, mint az állampolgárainak. A

[72] VÍG, Zoltán: *Taking in international law.* Patrocinium, Budapest, 2019. 120.

belföldi és a külföldi befektetők közötti egyenlő bánásmód kimondásával a doktrína a modern nemzetközi befektetési jog nemzeti bánásmódra vonatkozó záradékait tükrözi. Ha a befektető jogait megsértették, a külföldi befektetőnek a lakóhelye vagy befektetése szerinti fogadó állam nemzeti bíróságaihoz kell fordulnia. A helyi jogorvoslati lehetőségeket pedig ki kell meríteni a nemzetközi elbírálás előtt, ezért a nemzeti bíróságok felsőbbrendűsége érvényesül.

A Calvo doktrína rögzíti az állam területi szuverenitás elvének alapfogalmait. Tartalmazza (i) az állampolgárok és a külföldiek abszolút, törvény előtti egyenlőségének elvét; (ii) a külföldiek és vagyonuk kizárólagos alávetését annak az államnak (fogadó állam) a jogának, amelyben tartózkodnak vagy ahol befektetnek; és (iii) a külföldiek diplomáciai védelemtől való tartózkodását, tehát egy, a külföldiekkel való bánásmóddal vagy vagyontárgyaikkal kapcsolatos jogvita esetén követelésük érvényesítése végett nem fordulhatnak anyaországukhoz, ugyanis egy adott állam joggal várhatja el azt egy másik állam kormányától – nevezetesen azon államok kormányától, amelyeknek a külföldi állampolgára –, hogy ne avatkozzanak belügyeibe.[73] Ez alapján a Calvo doktrínában a földet és más természeti erőforrásokat az állam kizárólagos tulajdonának tekintik.

A doktrína kidolgozásának időszaka egybeesett azzal az időszakkal, amikor a világ egy része komoly államszerkezeti változásokon, forradalmakon ment keresztül. Például az 1917-es bolsevik forradalom államosította az összes bankot, földet és természeti erőforrást, így kisajátították a külföldi befektető vagyonát csekély ellenszolgáltatás ellenében vagy anélkül. [74] Hasonló esemény történt a már korábban említett, 1917-es mexikói agrárforradalalom idején is. Annak ellenére, hogy Mexikó kompenzációt ajánlott fel, az nem volt teljes és feltétlen.[75]

A Calvo doktrína támogatói többnyire fejlődő országok (többnyire latin-amerikai) voltak, mivel a doktrína a fogadó államok érdekét helyezi előtérbe. Az olyan országok, mint Mexikó, Peru és Venezuela, átvezették a Calvo doktrínát külföldi befektetési rendszereikbe és alkotmányaikba is. Egyrészt tehát az állam külföldiekkel (jellemzően külföldi befektetőkel) kötött szerződéseiben megjelent az úgynevezett Calvo-klauzula, ami egy tipikus szerződéses klauzulávávált. Másrészt a helyi alkotmányok is átvették különböző módokon a doktrína egyes elemeit. Például Peru 1939. évi alkotmányának 17. cikke kimondta, hogy „a belföldi vagy külföldi kereskedelmi társaságokra korlátozás nélkül vonatkoznak a Köztársaság jogszabályai.

[73] VERWEY, Wil D. – SCHRIJVER, Nico J.: *The taking of foreign property under international law: a new legal perspective?*, Netherlands Yearbook of International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 1984. 3-96.

[74] SUBEDI, Surya P.: *International Investment Law: Reconciling Policy and Principle*, Hart Publishing, Oxford 2008. 15.

[75] Uo.

A külföldiekkel kötött minden állami szerződésben vagy az utóbbiak javára adott engedmények esetén kifejezetten ki kell jelenteni, hogy alávetik magukat a Köztársaság jogszabályainak és bíróságainak, és lemondanak a diplomáciai védelemről." Nemzetközi szerződések is tartalmazták a nemzeti bíróságok „felsőbbrendűségi záradékát", mint például a 1948-as Bogotai Paktumként is ismert a viták békés rendezéséről szóló amerikai Csendes-óceáni Egyezmény.[76] Érdemes megjegyezni, hogy más – főképp fejlett – országok bírálták a fent említett doktrína alkalmazását. Az Amerikai Egyesült Államok álláspontja az volt, hogy a fogadó állammal csak üzletelő (a fogadó államban nem bejegyzett) külföldi befektetőknek meg kellene őrizniük anyaországuk védelmét. Az Egyesült Királyság véleménye szerint, az anyaország fellépésének helye van a szerződésen kívüli károkozásokból (például, ha az önkényes vagy erőszakos volt) eredő követelések esetében. Mindezek ugyancsak alátámasztják azt a fentebbi állítást, hogy míg a tőkexportáló államok egy, a külföldi befektetések védelmével kapcsolatos nemzetközi szokásjogra hivatkoztak, addig más, kevésbé fejlett államok teljesen eltérő megközelítésből értelmezték ezt, nem ismerték el ezt a fajta védelmet. Következésképpen láthatjuk, hogy a kisajátítással megsértett külföldi befektetők anyaországai megkezdték a kialakult helyzet orvoslását. Másrészt a fejlett országok azt javasolták, hogy a kisajátított ingatlanokért megfelelő kártalanítást kell fizetni. Ilyen párbeszéd indult meg Mexikó és az USA között, amely a Hull-formulához vezetett.

2.3. Hull-formula

A Calvo doktrína megfogalmazását követő, de még a II. világháború előtti időszakból a külföldi tulajdon elvonásával (kisajátítás) kapcsolatosan érdemes két esetet kiemelni, amelyek mindamellett, hogy szorosan kapcsolódnak a Hull-formulához, – hiszen ezek a jogesetek is már hasonló szempontokat fogalmaztak meg mint a formula, holott annak megalkotása későbbre datálható – a külföldi beruházásvédelem fejlődésének szempontjából és talán a nemzetközi kártalanítási/kompenzációs elméletek szempontjából is mérföldkőnek tekinthetők. Az első, az úgynevezett norvég hajótulajdonosok követeléseinek esete.[77] Miután az Amerikai Egyesült Államok 1917. április 6-án hadat üzent Németországnak és belépett az I. Világháborúba, az

[76] Az 1948-as Bogotai Paktum (*American Treaty on Pacific Settlement - Pact of Bogota*) 7. cikke alapján: „A Magas Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy nem tesznek diplomáciai lépéseket természetes vagy jogi személyeik védelme érdekében, illetve hogy e célból nem utalnak vitás ügyet nemzetközi joghatóságú bíróság elé, ha az említett természetes vagy jogi személyeknek megvan a lehetősége arra, hogy ügyét az adott állam illetékes hazai bírósága elé terjesszék. Eredeti szöveget lásd: https://www.oas.org/sap/peacefund/resolutions/pact_of_bogotá.pdf (letöltés: 2021. április 2.)

[77] A norvég hajótulajdonosok követelésének ügye (Norwegian Shipowners' Claims: Norway v. United States of America, 1921-01) Elérhető: https://pca-cpa.org/en/cases/88/ (letöltés: 2023. február 11.)

állam kormánya felhatalmazást nyert arra, hogy a közötte és a norvég hajótulajdonosok között létrejött hajóépítési szerződéseket érvénytelenítse, kisajátította azokat a hajógyárakat, amelyek az Amerikai Egyesült Államokban működtek, minden 2500 tonnánál nagyobb hajót rekvirált, beleértve azokat a hajókat is, amelyeket norvég tulajdonban voltak. Ugyan az Amerikai Egyesült Államok igazságos kártalanítást ígért az elvett fizikai javakért a lefoglalt hajók tulajdonosainak, azonban mégis vita alakult ki a kártalanítás mértékéről. A norvég hajótulajdonosok arra hivatkoztak, hogy az építési szerződésből eredően az elmaradt haszonért is megilleti őket a kompenzáció. A jogvita fóruma a hágai Állandó Választottbíróság (*Permanent Court of Arbitration – PCA*) volt. A felek között nemcsak a kártalanítás mértéke okozott vitát, hanem az alkalmazandó jog is a tekintetben, hogy vajon az ügyben az Amerikai Egyesült Államok joga vagy a nemzetközi jog az irányadó. A bíróság akképp döntött, hogy amennyiben a nemzetközi közrendet nem sértették meg, az Amerikai Egyesült Államok joga az alkalmazandó, a jogvitát az alapján kell elbírálni. A külföldi beruházásvédelem szempontjából legfontosabb kérdésben, a kártalanítás tekintetében úgy döntött a bíróság, hogy „igazságos" kártalanítás jár a norvég hajótulajdonosoknak, ami a háborút megelőző állapot teljes visszaállítását jelenti (*status quo ante)*, ebbe beletartozik a norvég hajótulajdonosok elmaradt haszna is, és mindemellett azonnali és teljes kártalanításhoz van joguk. Ugyan az Amerikai Egyesült Államok eleget tett a bíróság ítéletének, de megtagadta annak elsőbbségi értékét a nemzetközi jogban.[78]

A másik – a külföldi tulajdon elvonásával kapcsolatos nemzetközi jogi jogelvekkel is szorosan összefüggő – jelentős bírósági ítélet egy, az I. világháború utáni békeszerződések folyamányaként kialakult jogvitában született meg, ami az úgynevezett *Chorzówi Gyár* ügye[79] volt. Az ICJ elődje az Állandó Nemzetközi Bíróság (*Permanent Court of International Justice - PCIJ*) az ügyben az állam tulajdonelvonással kapcsolatos felelősségével foglalkozott.

A jogvita a chorzówi nitrogén művek, az *Oberschlesische Stickstoffwerke* miatt robbant ki. 1919-ben a nitrát gyárat egy német magáncég tulajdonolta, de eredetileg német állami tulajdonban volt. 1922-ben, az I. Világháború után az érintett régió elcsatolásra került Németországtól és Lengyelország része lett. Ennek folytán a lengyel állam, arra jogosultsága révén elvonta jogos tulajdonosától a gyárat és annak területét, de a lengyel állam ezen döntését

[78] VIG, Zoltán – GAJINOV, Tamara: *The Development of Compensation Theories in International Expropriation Law*, Hungarian Journal of Legal Studies, 2016/4. 447-461. Elérhető: https://akjournals.com/view/journals/2052/57/4/article-p447.xml (letöltés: 2022. november 8.)

[79] A Chorzow-i gyár ügye (Factory at Chorzow: Germany v. Poland., 1927 P.C.I.J. (ser. A) No. 9., July 26.) Elérhető: https://jusmundi.com/en/document/decision/en-factory-at-chorzow-merits-judgment-thursday-13th-september-1928 (letöltés: 2023. július 23.)

a német magáncég megtámadta. A bíróság ítéletében jogellenesnek minősítette a lengyel állam intézkedését és lehetséges kártalanítási módként a pénzbeli kompenzációt jelölte meg, arra az esetre, ha az eredeti állapot visszaállítása (*in integrum restitutio)* nem volna lehetséges. Kimondta továbbá (hasonlóan a norvég esethez), hogy a kompenzációnak teljesnek – megfogalmazása alapján „tisztességes"-nek (*„fair"*) – kell lennie.[80] A bíróság az ügyben fontos alapelvként rögzítette, hogy a nemzetközi jogba ütköző az olyan, a tulajdonnal kapcsolatos állami intézkedés, amely diszkriminatív módon egy meghatározott állam ellen irányul, vagy pedig nemzetközi szerződést sért. Az állam ezen, nemzetközi jogba ütköző aktusa kiváltja az állam nemzetközi jogi felelősségét és az állam köteles a jogsértést megelőző állapot visszaállítására és/vagy pénzbeli kompenzáció megfizetésére, amely nemcsak a tényleges kárt, hanem az elmaradt hasznot is magába foglalja.[81] A fentieken túl az előzőekben taglalt esetek jól szemléltetik azt is, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatok keretein belül bonyolódó (működő tőke áramlás), a külföldi befektetések védelme területén kezdetét veszi az a folyamat, amiben a diplomáciai védelmet felváltja a nemzetközi választottbíráskodás.

Az 1917-es mexikói agrárforradalom után hosszas megbeszélésekre és levélváltásra került sor az Amerikai Egyesült Államok és Mexikó között. Ahogy az már korábban említésre került a mexikói állam mezőgazdasági reformjával összefüggésben amerikai magántulajdonú földeket vont el és nem volt hajlandó kártalanítani azokat az amerikaiakat, akik elvesztették farmjaikat. Bár a mexikói alkotmány biztosította a kompenzációhoz való jogot kisajátítás vagy államosítás esetére, semmilyen kártalanításra nem került sor.[82] A diplomáciai tárgyalások célja ezen károsult amerikai befektetők követeléseinek kielégítése volt. *Cordell Hull*, amerikai külügyminiszter levelében követelte a mexikói államtól az érinttetek kártalanítását. 1938-as diplomáciai jegyzéke, amit mexikói kollégájához Eduardo Hay-hoz intézett, tartalmazta a kompenzációról szóló amerikai nézeteket, a „hármas követelményrendszert", ami Hull-formulaként vált ismertté a világon. A Hull-formula szerint a kompenzációnak azonnalinak (*prompt*), teljesnek (*adequate*) és feltétlennek (*effective*) kell lennie. Ez azt jelenti, hogy a kártalanítást azonnal meg kell adni, amint a befektető ingatlanának kisajátítását okozó esemény belet; a kifizetés a kisajátított beruházás összértékével megegyező összegű; illetve szabadon átruházható (kifizetése semmilyen feltételhez nem kötött) dolog vagy konvertibilis pénznem

[80] MOLNÁR István János: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I.*, Patrocinium, Budapest 2016. 107. Lásd még: VIG – GAJINOV *i.m.* 451-452. Elérhető: https://akjournals.com/view/journals/2052/57/4/article-p447.xml (letöltés: 2022. november 8.)

[81] MOLNÁR *i.m.* 107.

[82] MOLNÁR *i.m.* 108.

legyen. *Cordell Hull* levelében említette, hogy a tulajdon kártalanítás nélküli elvétele vagyonelkobzásnak minősül. [83] Kijelentette továbbá, hogy az alkalmazandó nemzetközi szokásjog az államosítás esetére védelmet ad a külföldiek tulajdonának.[84] Általában elfogadott, hogy egyetlen kormány sem jogosult magántulajdon bármely célból történő kisajátítására, anélkül, hogy ennek azonnali, teljes és feltétlen kártalanításáról rendelkezne.[85] Végül Mexikó beleegyezett, hogy kártalanítja az érintett amerikai befektetőket.

A nemzetközi jogban a Hull-formulát teljes kártalanításnak is nevezik, amely nem tesz különbséget aközött, hogy a kisajátítás jogszerű vagy jogellenes volt. Ez azt jelenti, hogy teljes és tényleges kompenzációt kell fizetni. Nem meglepő, hogy a Hull-formulát széles körben támogatták a fejlett államok, amelyek állampolgárai főként fejlődő államok befektetői voltak. Később a Hull-formula bekerült a nemzetközi beruházási jog szabályai közé, és az államok többsége elfogadta azt.

A Calvo doktrína és a Hull-formula megalkotása egy figyelemre méltó lépés volt a nemzetközi beruházási jog fejlődése során, mivel mindkettő e területet körülölelő viták fontos kérdéseit (kisajátításért járó kompenzáció) igyekezett rendezni. Fentiekben kifejtett időszakok jogvitái egyrészt jól szemléltetik a nemzetközi beruházási jog hagyományos célját, miszerint fontos a tőkeexportáló országok befektetői érdekeinek védelme, másrészt láthattuk a nemzeti elbánás és a nemzetközi minimum standardok konfrontációját is.

2.4. A külföldi befektetések alapvető közgazdasági elméletei

A nemzetközi beruházási jog eredetének és fejlődésének megértéséhez szükséges megvizsgálnunk a külföldi befektetések alapvető és egymással ellentétes közgazdasági elméleteit is. Ezen elméletek leginkább a külföldi befektető fogadó és anyaországának gazdasági fejlődésén keresztül elemezhetők. Ahogy *Sornarajah* megkülönbözteti, a külföldi befektetések két egymásnak ellentmondó közgazdasági elmélete létezik: az úgynevezett klasszikus elmélet (*classic theory*) és a függőségi elmélet (*dependency theory*).[86] A klasszikus elmélet szerint, a külföldi befektetések végső soron csak hasznot hoznak a fogadó állam gazdaságának, ideértve a hazai tőke növelését, az új technológiák behozatalát és a

[83] Letter of the US Secretary of State to Mexican Ambassador to the United States, 21 July 1938, The United States Office of the Historian. Elérhető: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v05/d662 (letöltés: 2021. október 9.)

[84] Uo.

[85] Kende – Nagy – Sonnevend – Valki *i.m.* 1316.

[86] SORNARAJAH *i.m.* 47.

munkahelyteremtést. Átfogóan ez azt jelenti, hogy a külföldi befektetések jólétet generálnak (akár a közjólétet is fejlesztik) a fogadó államban. Egyfajta pozitív hozzájárulásként a külföldi befektető többek között pénzügyi tőkét, létesítményeket, gépeket biztosít; fejlett technológiát kínál, beleértve a gyártási technikát és a know-how-t; vezetői szakértelmet nyújt, amely lehetővé teszi a hazai személyzet számára, hogy a nemzetközi üzleti tevékenységekben való hatékonyabb részvétel révén „kompatibilissá" váljon a globális piacon, ezáltal fejlesztve a fogadó állam gazdaságát. Ideális körülmények között a külföldi befektető is nagyban hozzájárulhat a fogadó állam versenyképességéhez, és ezáltal nagyobb piacot teremthet, megnövekedett kereslettel és termeléssel. Emellett pozitív hatást gyakorolhat a közjólétre is, hiszen új termékeket, jobb minőséget és alacsonyabb árakat kínál a fogyasztóknak, hozzájárul a helyi infrastruktúra javításához, foglalkoztatási lehetőségeket és magasabb színvonalú munkakörülményeket teremt, ezzel is emelve az életszínvonalat. Mindez előnyök a külföldi befektető anyaországára is kiterjednek.

Például az exportált tőke elősegíti világviszonylatban a versenyképesség növelését, ezáltal növeli a gazdasági növekedést, és ösztönzi az exportot és a globális értékláncokban való részvételt. [87]

A nemzetközi beruházási jogban a klasszikus elmélet szerint a stratégiai (politikai) célok elérése érdekében indokolt a külföldi befektetések nemzetközi jogi védelme. A nemzetközi jogi garanciák miatt a külföldi befektetők magabiztosan fektetnének be a fejlődő országokba, és ezzel elősegítenék azok fejlődését is.

Az ilyen pozitív elmélet ösztönözné a multinacionális vállalatok mozgását, amelyek a legtöbb befektetést leányvállalataikon keresztül valósítják meg világszerte. A klasszikus elmélet a gazdasági liberalizmus eszméin alapul, amelyeket a befektetést exportáló államok és nemzetközi szervezetek, például a Kereskedelmi Világszervezet és a Nemzetközi Valutaalap támogattak. A gazdasági liberalizmus eredményei tükröződtek abban, hogy a Kereskedelmi Világszervezet (*World Trade Organization - WTO*) elfogadta új nemzetközi megállapodásait, mint a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól szóló Megállapodás (*The*

[87] Lásd általában: PERROTINI-HERNÁNDEZ, Ignacio – BOUNDI-Chraki, Fahd: *Revisiting the Classical Theory of Investment: An Empirical Assessment from the European Union*, Journal of Quantitative Economics, 2024/1. 63-89. Elérhető: https://link.springer.com/article/10.1007/s40953-024-00385-y (letöltés: 2024. március 20.); ABDULLAEV, Bekzod – H. BROOKS, Douglas: *Shaping Globalization: Recent Trends in Asia-Pacific Foreign Direct Investment* In: CHAISSE, Julien – ISHIKAWA, Tomoko – JUSOH, Sufian (szerk.): *Asia's Changing International Investment Regime: Sustainability, Regionalization, and Arbitration*, Springer-Verlag, Singapore, 2017. 25-40. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/320589322_Shaping_Globalization_Recent_Trends_in_Asia-Pacific_Foreign_Direct_Investment (letöltés: 2023. november 20.)

Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights - TRIPS), a Szolgáltatások Kereskedelméről szóló Általános Egyezmény (*The General Agreement on Trade in Services - GATS*) és a Kereskedelemmel Kapcsolatos Beruházási Intézkedésekről szóló Megállapodás (*The Agreement on Trade-Related Investment Measures - TRIMS*).

A 2000-es évek elején egyes szerzők vitatták, hogy a közvetlen külföldi befektetések védelmének alakulását a globális intézmények speciális érdekei befolyásolták.[88] Úgy vélték, hogy a külföldi befektetők akadálymentes mozgása elősegíti a globális integrációt, bár ezt az állítást empirikus bizonyíték nem támasztotta alá.[89] Az UNCTAD éves World Investment Reports sem talált empirikus bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy a BIT-ek befolyásolnák a befektetések áramlását.[90] Ezen túlmenően a fejlődő országok, amelyek évtizedek óta fogadnak külföldi befektetéseket, azzal érveltek, hogy gazdaságaik nem mutatnak fejlődést annak ellenére, hogy erőforrásokban bővelkednek.[91]

A külföldi befektetések másik közgazdasági elmélete a függőségi, más néven centrumra és a perifériára vonatkozó elmélet (*dependency theory)*, amely egyenesen ellentmond a klasszikus elmélet nézeteinek. Ezen elmélet szerint az erőforrások a szegény és kizsákmányolt államok „perifériájáról" a gazdag államok „centrumába" áramlanak, az utóbbiakat az előbbi rovására gazdagítva. Továbbá eszerint a külföldi befektetések nem hoznak érdemi, gazdasági fejlődést a fogadó államnak, hanem fenntartják a külföldi befektetők szokásos üzleti céljait, és csak a vállalkozásnak termelnek bevételt. Ezt az elméletet *Raul Prebisch* argentin közgazdász dolgozta ki 1949-ben.[92] *Sornarajah* felvázolta a függőségi elmélet szerinti érvelés logikai sorrendjét, miszerint a külföldi befektetések többségét a multinacionális vállalatok leányvállalatai bonyolítják, amelyek anyavállalataik napirendje szerint működnek. Az anyavállalat, a multinacionális vállalatok viszont a székhelyük szerinti ország érdekeit szolgálják.[93] Ebben az esetben a külföldi befektető a központi gazdaságon keresztül

[88] Lásd: TRAKMAN, Leon: *Regionalism in International Investment Law,* Oxford University Press, Oxford, 2013.; HOEKMAN, Bernard M. – KOSTECKI, Michel M.: *The Political Economy of the World Trading System: The WTO and Beyond*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

[89] TÜLÜCE, Nadide Sevil et al.: *The relationship between FDI and Regional Economic Integration: An Empirical Analysis of BSEC Countries*, International Journal of Advances in Management and Economics, 2016/1. 7-8. Lásd még: https://torino2015.econworld.org/assets/tuluce_dedeoglu_yaprak.pdf (letöltés: 2022. május 6.)

[90] Lásd: UNCTAD World Investment Reform, FDI Policies for Development: National and International Perspectives, 2003., 89; UNCTAD World Investment Reform, FDI from Development and Transition Economies: Implications for Development, 2006., 184-194.

[91] SORNARAJAH *i.m.* 48.

[92] Raul Prebisch The Economic Development of Latin American and its Principal Problems c. művében dolgozta ezt ki. Lásd még: SORNARAJAH *i.m.* 72.

[93] SORNARAJAH *i.m.* 54.

folyamatosan fejleszti anyaországát. Az üzleti modellek ilyen sorozata csak a befektető anyaországának és a fogadó állam elit kisebbségének előnyös. [94]

A függőségi elmélet a gazdasági fejlődést a javaknak a fogadó állam lakossága számára történő észszerű elosztásaként, nem pedig az erőforrások áramlásaként értelmezi. Ezért törekszik a nem gazdasági érdekek integrálására, mint például emberi jogok és környezetvédelem. A függőségi elmélet eszméje szerint a fejlődés érdekében a fogadó állam lakosságának meg kell szabadulnia a szegénységtől. Ami szinte lehetetlen célnak tűnik egy beruházási megállapodás „élettartama" alatt.

Azonban a mai globalizált világban a fejlődő és a fejlett államok között változás tapasztalható. Az a különbségtétel, hogy a fejlődő ország a fogadó ország, a fejlett ország pedig az anyaország, már nem releváns. Egy befektetési mozgás indult meg két fejlődő és két fejlett ország között, így minden országcsoport befektető és fogadó állam is egyben. Ez az elmozdulás a fejlődő államok gazdaságának megerősödését eredményezte, és magabiztosabbá tette őket a nemzetközi kereskedelemben és a befektetések kezelésében. Ezen túlmenően a fejlődő országok nemzeti érdekeik védelme érdekében a befektetések áramlásának átvilágítása is megtörtént, a BIT-ek pedig mindkét fél érdekeinek védelmét előirányozták. A multinacionális vállalatok lazítottak hazájukhoz fűződő kötelékeiken, és gyengült az anyaország túlzott befolyása is. A modern szakirodalom kezdett eltávolodni a multinacionális vállalatokra vonatkozó klasszikus elmélet eszméitől. Rávilágítottak arra a tényre, hogy a multinacionális vállalatoknak lehetnek negatív hatásai a fogadó ország gazdasági rendszerére azáltal, hogy túlzottan oltalmazó jellegű záradékokat foglalnak bele a nemzetközi megállapodásokba. Például, amikor egy új technológiát adnak át a fogadó államnak, a multinacionális vállalatok olyan szigorú záradékokat alkalmaznak, amelyek korlátozzák az új technológia teljes körű felhasználását. A beruházási döntést befolyásoló tényezőket nem jogi, hanem gazdasági megfontolások határozzák meg. Az egyik jogi tényező a fogadó ország jogbiztonsága. Így az a feltételezés, hogy a nemzetközi jogi dimenzió önmagában a külföldi befektetések megnövekedett áramlását eredményezné, messze nem reális. Azonban az erős és megbízható jogi stabilitás támogatja a befektető pozitív döntését.

A külföldi befektetések két közgazdasági elmélete segít megérteni a nemzetközi beruházási jog történeti és jelenlegi tendenciáit. Például azt, hogy a fogadó államok döntenek-e úgy, hogy nyitottabbak és befogadóbbak lesznek a külföldi befektetőkkel szemben, vagy ezzel szemben

[94] SORNARAJAH *i.m.* 54.

szigorú szabályokat vezetnek-e be a beruházásokra vonatkozóan annak érdekében, hogy megvédjék a szabályozáshoz való jogukat.

2.5. A nemzetközi beruházási jog forrásai

Általában véve a nemzetközi beruházási jog mind a tágabb értelemben vett nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, mind a nemzetközi közjog körébe tartozik. Egyes szerzők szerint a nemzetközi beruházási jog a nemzetközi jog tágabb kontextusában egy speciális területté fejlődött, a nemzetközi jog egyik „alterületévé" vált, amely elszigetelődik a nemzetközi jog egyéb területeitől.[95]

2.5.1. Multilaterális „világméretű" nemzetközi egyezmények

A nemzetközi beruházási jognak nincs egy pontosan meghatározott általános, univerzális jellegű kódexe, ugyanis a külföldi működőtőke áramlásra vonatkozóan nem sikerült egy ilyen jellegű multilaterális nemzetközi egyezményt elfogadtatni az államok nemzetközi közösségével. Azonban két részterületen, a beruházási viták rendezése és a beruházásokkal kapcsolatos politikai kockázatokra vonatkozó biztosítás tekintetében[96] sor került ilyen egyezmény kidolgozására. „Eljárásjogi" szabályként tekinthetünk a már említett ICSID Egyezmény (és kiegészítő) szabályaira, amely valamiféle keretet biztosít a nemzetközi beruházási jog egészének (leginkább a beruházási jogviták rendezése terén).[97] Az ICSID Egyezmény tárgyalási időszakában felmerült a külföldi befektetésekre vonatkozó jelentős joganyag beemelésének gondolata, azonban ezt elvetették, annak érdekében, hogy megőrizzék az intézmény rugalmasságát az eltérő esetek rendezésére. Néhány évtizeddel később a Világbank Fejlesztési Bizottsága (*Development Committee of the World Bank*) újraindította a nemzetközi beruházási jog kodifikációs kísérletét. Ezt követően irányelveket fogadott el a közvetlen külföldi befektetések kezeléséről, és meghatározta a nemzetközi beruházási jog

[95] Egyes szerzők a nemzetközi jog „speciális ágának" nevezik. Lásd: SIMMA, Bruno – PULKOWSKY, Dirk: *Two Worlds but Not Apart: International Investment Law and General International Law*, In: BUNGENBERG, Marc – REINISCH, August et.al. (szerk.): *International Investment Law*, C.H.BECK-Hart-Nomos, Baden-Baden, 2015., 361-371., 369., Bővebben lásd: KRIEBAUM, Ursula: *International Investment Law and Sustainable Development* (2022. augusztus 15.) 1-38. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4298374 (letöltés: 2023. november 7.)

[96] A nemzetközi beruházási jog tágabb értelemben nemcsak a befektetések jogi védelmét foglalja magában, hanem egyéb módon is előmozdítja az államok közötti befektetéseket. Egyes államok szerződéses gyakorlatában a beruházások támogatása nemcsak a megvalósult beruházások védelmére terjed ki, hanem a befektetési lehetőségek (letelepedés) biztosítására is. Fontos szerepet tölt be a nemzetközi intézmények közül a Nemzetközi Beruházás-biztosítási Ügynökség, amely a befektetések politikai kockázatainak biztosításával közvetett módon támogatja a beruházásokat. Bővebben lásd: MOLNÁR *i.m.* 115-116.

[97] SORNARAJAH *i.m.* 80.

hivatalos forrásait. Ezek a források a kétoldalú beruházási egyezmények, a többoldalú megállapodások, a nemzeti jogszabályok és a választottbírósági határozatokból levont általános jogelvek. [98] Jelentős fejlődés következett be tehát 1964 és 2013 között, hiszen míg az ICSID Egyezmény tárgyalása során az a döntés született, hogy nem foglalják az egyezmény szövegébe a nemzetközi beruházási jog egyetlen elvét sem, addig közel 50 év múlva már elismerik a nemzetközi beruházásról szóló joganyag létezését.[99]

A beruházási viták rendezésének korai szakaszában a bíróságok a nemzeti jogszabályokra és kiegészítő jelleggel a nemzetközi jogra hivatkoztak. Ez összefügg azzal, hogy a beruházási viták akkor „szerződéses viták" voltak, és nem egy nemzetközi egyezmény megsértésén alapultak, később azonban a nemzetközi jog kezdett elsőbbséget élvezni a nemzeti joggal szemben olyan esetekben, amikor a nemzeti jogot a nemzetközi joggal összeegyeztethetetlennek ítélték.[100] Továbbá a kétoldalú beruházási egyezményekből eredő külföldi beruházási vitákban alkalmazandó jog nemzetköziesedése a nemzetközi beruházási jog jelentős részévé vált.

2.5.2. Két-és többoldalú beruházásvédelmi egyezmények

A jelenlegi nemzetközi beruházási jogban és a beruházási választottbírósági eljárás során leggyakrabban használt jogforrások a bilaterális beruházás(védelmi)i egyezmények és az olyan multilaterális megállapodások, amelyek érintik a nemzetközi tőkeáramlást és tartalmaznak a külföldi befektetések védelmére vonatkozó rendelkezéseket. A nemzetközi beruházási egyezmények olyan államok közötti szerződések, amelyek a nemzetközi közjog hatálya alá tartoznak, azonban az ilyen szerződések alanyai olyan jogi személyek és természetes személyek, akik külföldi országban befektetők. A kétoldalú beruházási egyezmények a nemzetközi beruházási jog kardinális forrásai, mivel olyan fontos standardokat tartalmaznak, mint a tisztességes és méltányos elbánás elve (*fair and equitable treatment - FET*), a legnagyobb kedvezmény elve (*most favoured nation - MFN*), a nemzeti elbánás (*national treatment*) és a kisajátítás. A kétoldalú beruházási egyezmények általában nagyon tág definíciót tartalmaznak ezekre a standardokra, ami egyértelműen nagyobb értelmezési jogkört biztosít a

[98] Legal Framework for the Treatment of Foreign Investment, Report to the Development Committee and Guideline on the Treatment of Foreign Direct Investment, 1992, The World Bank Elérhető: https://documents1.worldbank.org/curated/en/955221468766167766/pdf/Guidelines.pdf (letöltés: 2021. december 9.)

[99] GRISEL, Florian: *The Sources of Foreign Investment Law* In. DOUGLAS, Zachary et al (szerk.).: *The Foundations of International Investment Law: Bringing Theory into Practice*, Oxford University Press, Oxford, 2014. 214.

[100] WEIL, Prosper: *The State, the Foreign Investor, and International Law: The No Longer Stormy Relationship of a Ménage À Trois, ICSID* Review - Foreign Investment Law Journal, 2000/2. 401., 409.

választottbíróknak.

A multilaterális megállapodások lefedik a beruházási jog forrásainak másik nagy részét. Ezek többnyire nemzetközi kereskedelmi (vagy ágazati) megállapodások, vagy regionális gazdasági tárgyú nemzetközi egyezmények, amelyek (vagy azok kiegészítő dokumentumai) tartalmaznak beruházásvédelemmel kapcsolatos szabályokat. Kiemelendő ilyen többoldalú megállapodások a NAFTA és utódja USMCA, az ECT, a MERCOSUR és az ASEAN. 2023 decemberéig 162 keresetet[101] nyújtottak be az ECT alapján, összességében az ICSID választottbíróságon benyújtott összes kereset csaknem 11%-a[102]. Például az ECT előírja, hogy vita esetén a bíróság „e szerződéssel, valamint a nemzetközi jog alkalmazandó szabályaival és elveivel összhangban dönt a vitás kérdésekben".[103]

2.5.3. A nemzetközi szokásjog és nemzetközi jog általános jogelvei

A nemzetközi szokásjog egyik gyakran hivatkozott elve a kártalanítás nélküli kisajátítás tilalma, amely a már korábban részletesen kifejtett Hull-formulaként vált ismertté, illetve fontos az állam nemzetközi jogi felelősségének kérdése is, ahogyan azt a korábban tárgyalt *Chorzów* ügyben láttuk.[104] Vita folyik arról, hogy a nemzetközi szokásjog minimumot vagy egy maximumot határoz meg a tisztességes és méltányos bánásmód (FET) tekintetében. A választottbíróságok kisebb része úgy véli, hogy egy minimumot határoz meg, ezzel lehetővé téve, hogy a FET a szokásjogon felüli elbírálásban is részesülhet,[105] míg a többség egyfajta „plafonként" tekinti, ami azt jelenti, hogy a FET nem haladja meg a szokásjog követelményeit. Például a NAFTA egyik rendelkezése tartalmazta, hogy „a FET nem igényel a külföldiekkel szembeni bánásmódra vonatkozó nemzetközi szokásjog minimumszabályai által megkövetelten felüli vagy azt meghaladó bánásmódot".[106] Amint azt korábban tárgyaltuk, az ilyen eltérő értelmezések a beruházási egyezmények pontatlan megfogalmazásában gyökereznek. Ezért a nemzetközi szokásjog fontos a választottbíróságok számára, de csak kiegészítő eszközként.

---

[101] https://www.energychartertreaty.org/cases/statistics/ (letöltés: 2024. április 5.)

[102] https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/2023.ENG_The_ICSID_Caseload_Statistics_Issue.2_ENG.pdf (letöltés: 2024. április 5.)

[103] ECT 27. cikk (3) bekezdés g) pont.

[104] SCHREUER, Christoph: *The ICSID Convention: a commentary*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009. 177.

[105] Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/3, Award of 22 May 2007, 258.

[106] North American Free Trade Agreement, Notes of Interpretation of Certain Chapter 11 Provisions, 2001. július 31.

A nemzetközi szokásjog mellett az általános jogelvek is a nemzetközi beruházási jog forrásai. Az általános jogelvek tágan meghatározott alapelvek, amelyeket a „hézagok pótlására" használnak ott, ahol a szerződés egyes kikötései nem adtak egyértelmű választ, és nem határozták meg pontosan a nemzetközi beruházási jogi normákat. Az általános jogelvek sokrétűek, a legtöbb állam jogrendszerében elismert és a nemzetközi jogba átültethetők, ami azt jelenti, hogy az elvek megfelelőek a nemzetközi jogi közösségben történő alkalmazásra.[107] A nemzetközi beruházási jogban releváns általános jogelv például a jogalap nélküli gazdagodás és a szerzett jogok (a kisajátítással és annak kártalanításával kapcsolatban); a tisztességes eljárás; valamint a jóhiszeműség elvéből fakadó tisztességes és méltányos bánásmód.[108] A bíróságok azonban manapság ritkán hivatkoznak az általános jogelvekre, mivel a beruházási egyezmények elegendőek a nemzetközi beruházási jog forrásaként. Annak ellenére, hogy korlátozottan használják, az általános jogelveket gyakran elfogadják a nemzetközi bíróságok és a hazai hatóságok. [109] Ezen túlmenően az általános jogelvek sokkal több lehetőséget rejtenek magukban, mivel stabilitást és rendet biztosíthatnak a rendkívül változatos IIL-ben. [110]

2.5.4. A nemzeti jogszabályok

Egyrészt a nemzetközi jog számos olyan szabályozóeszközt kínál, amelyek elsődleges célja a külföldi befektetések védelme. Azonban ezek csak akkor bírnak jelentőséggel egy adott állam tekintetében, ha az állam elfogadja és integrálja őket saját belső jogrendszerébe, azaz részesévé válik az adott nemzetközi egyezményeknek. Ezáltal a nemzetközi beruházásvédelmi eszközök hatékony alkalmazása is azon múlik, hogy azok beépülnek-e a belső jogba.[111] Másrészt a nemzetközi beruházási jog forrásaként tekintjük a tisztán belső (nemzeti) jogszabályokat is.[112] Kezdetben a nemzetközi bíróságok jellemzően „tényeknek" tekintették azokat.[113] Azonban a beruházási választottbíróságok a hazai jogot a nemzetközi jog mellett alkalmazzák. Ezért a nemzeti jogot többnek tekintik, mint „ténynek". Például a hazai jog alkalmazandó a beruházási

[107] HIRSCH, Mosche: *Sources of International Investment Law* In. Bjorklund, Andrea K. – August, Davis (szerk.): *International Investment Law and Soft Law,* Edward Elgar Publishing, 2012. 23.

[108] Total v. Argentina, ICSID Case ARB/04/1, Decision on Liability of 27 December 2010, 111.

[109] Például lásd: Phoenix v. Czech Republic, ICSID Case No. ARB/06/5. A döntés 77. bekezdésének értelmében az olyan nemzetközi megállapodásokat, mint az ICSID Egyezmény a kétoldalú beruházási szerződések, az általános jogelv követelményeinek, például a visszaható hatály tilalmának vagy a jóhiszeműség elvének megfelelő figyelembevételével kell elemezni.

[110] SCHILL, Stephan W.: Sources of International Investment Law: Multilateralization, Arbitral Precedent, Comparativism, Soft Law In. BESSON, Samantha et al (szerk.).: The Oxford Handbook of The Sources of International Law, Oxford University Press, Oxford, 2017. 1095.

[111] MOLNÁR *i.m.* 126.

[112] GRISEL *i.m.*222.

[113] Lásd például Germany v. Poland ügyben a német érdekeltséget a lengyel Felső-Szilézia kapcsán.

választottbíróságra, ha az alkalmazandó BIT kifejezetten hivatkozik a hazai jogra, és amikor a nemzeti jog a megállapodásban „jogválasztás”-ként szerepel.

Ezek a belső jogszabályok, szabályozó eszközök részben hatóságiak és elsődleges szerepük az, hogy a működőtőke egyik államból a másikba történő áramlását lehetővé tegyék. Ebben a körben például az engedélyeztetési szabályokat lehet megemlíteni, amelyek a működőtőke kivitelre, illetve a működőtőke behozatalára vonatkoznak. Másrészt garanciális jellegű szabályokat is találunk a nemzeti jogrendszerekben. Ezek rendeltetése az, hogy a kizárólag két állam viszonylatában érvényesül beruházás védelmi egyezményekben rögzített biztosítékokat általánosságban, az adott államban megjelenő összes befektető számára biztosítsák. Utolsó körben említhetők olyan belső jogi eszközök is, amelyek az úgymond pozitív diszkrimináció jegyében, olyan jogintézményekkel próbálják ösztönözni a külföldi befektetéseket, amelyeket a fogadó ország a saját vállalkozásainak nem biztosít.[114]

2.5.5. A választottbírói gyakorlat

Végül a nemzetközi beruházási jog forrásainak leginkább ellentmondó eleme a bíróságok joggyakorlata. Az ICSID Egyezmény szerinti választottbíróságokra például nem irányadó a precedens alapú ítélkezés. Az ICSID Egyezmény 53. cikkének (1) bekezdése szerint az ítélet kötelező a felekre nézve és főszabály szerint semmiféle fellebbezésnek nincs helye, a jogorvoslati lehetőségek köre szűk. Mindegyik fél köteles az ítéletnek eleget tenni, kivéve, ha a végrehajtást felfüggesztik. Ezek alapján tehát a nem részes felekre nézve nem kötelező az ICSID ítélete. Ezenkívül az Átfogó és Előremutató Csendes-óceáni Partnerség megállapodás (*Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership - CPTPP*) kifejezetten úgy fogalmaz, hogy a választottbíróság által hozott ítélet csak az adott ügyben vitázó felekre nézve kötelező.[115] Ebben az értelemben általában a korábbi ügyeknek és ítéleteknek nincs precedensértékük, egyszerűen egymás mellett léteznek. Ezért ezek a választottbírósági döntések nem kötelező érvényűek a vitában részt nem vevő felekre nézve. Mindazonáltal ez a „nem kötelező érvényű hatás” nem akadályozza meg a választottbíróságokat abban, hogy ügyeik elbírálása során segítségül hívják a korábbi, hasonló tárgyú döntéseket. Ugyan voltak és vannak arra törekvések, hogy a bíróságok gyakorlatát egységesítsék, azonban továbbra is az a többségi nézet, hogy az ilyen ítéleteknek egymásra nem lehet kötelező hatása, mivel a választottbíróságok egymástól független, eseti és igencsak speciális vitákat

[114] MOLNÁR *i.m.* 126-127.
[115] CPTPP 28. fejezet.

rendeznek.[116] A beruházási választottbírósági eljárások nem egy olyan rendszerhez tartoznak, amely lehetővé teszi a precedens uralmát. Azonban azt érdemes megjegyezni, hogy a nemzetközi beruházási bírósági rendszer megváltoztatására irányuló jelenlegi javaslatokban a precedens uralma nem egy távoli nézet.

Összegezve láthatjuk, hogy a 17. század óta a nemzetközi beruházási jog viszonylag nagy fejlődésen ment keresztül. A beruházási viták rendezése a kizárólag nemzeti szabályok alkalmazásától egészen az államok közötti beruházási ügyeket szabályozó kétoldalú egyezményekig fejlődött. A kétoldalú beruházási megállapodások alapjaiként a baráti, kereskedelmi és hajózási szerződéseket jegyezhetjük. Jelenleg a BIT-ek a nemzetközi beruházási jog legfontosabb eszközei, amelyek tartalmazzák a nemzetközi beruházási jog főbb alapelveit, mint például a legnagyobb kedvezmény, a nemzeti elbánás és a tisztességes és méltányos bánásmód elvét és a kisajátítás kompenzációját. A nemzetközi beruházási jog további forrásai még a multilaterális megállapodások, a nemzetközi szokásjog és általános jogelvek, a nemzeti belső jog és a sokat vitatott választottbírósági joggyakorlat.

[116] GRISEL *i.m.* 224.

3. Befektetők és befektetések a nemzetközi beruházási jogban

3.1. „Investment" és „investor" jogi meghatározása – fogalmi alapok

Mielőtt megvizsgálnánk, hogy kit és mit tekinthetünk a nemzetközi beruházási jog szempontjából befektetőnek és befektetésnek szükséges a fogalmak „sokszínű világában" eligazodnunk. Az angol szaknyelvben az *investment* és *investor* kifejezés alatt egyaránt értik a befektetést/beruházást és a beruházót/befektetőt, tartalmát tekintve némi különbséggel. Azonban a magyar nyelv külön kifejezést használ és szintén különbséget tesz a két fogalom között értelmüktől függően, így például közgazdaságtani (pénzügyi) vagy akár jogi szempontból is. Ezek alapján más jelentése lehet az *investor/investment protection* kifejezéseknek is. Esetünkben továbbá fontos lesz a külföldi (idegen) jelleg is – tehát az, hogy egy befektetés miként válik „külsővé" – amire a későbbiekben részletesen kitérünk.[117]

A dolgozatban a beruházó, beruházás, befektető és befektetés szóhasználat során a nemzetközi egyezményekben, uniós jogforrásokban és nemzeti jogszabályokban, illetve a szakirodalomban jellemzően fellelhető megfogalmazásokat követjük. Azok alatt pedig mindig azt a tartalmat értjük, amit a fogalom jelent az adott kontextusban. A kutatás során egyértelműen kitűnt az, hogy ezen fogalmakkal kapcsolatban nincsen egységes szóhasználat Magyarországon (a szakirodalomban vagy akár a jogszabályokban sem), holott tartalmukat tekintve a fogalmak adott esetben akár ugyan azt jelentik.

Mindenekelőtt fontos azt tisztázni, hogy a befektetés szó jelentése a magyar jogban bír-e olyan különleges többlettel közgazdasági jelentéséhez képest, ami miatt nem alkalmazható ez a kifejezés valamennyi esetet tekintve? Ennek vizsgálatára a magyar joganyagot és a közgazdaságtan szakirodalmát hívjuk segítségül.

Közgazdaságtani szempontból a befektetés és a beruházás kifejezés tevékenységeknek széles körét jelenti. Az általános szóhasználatban sokszor egymás szinonimáiként jelennek meg, hiszen jelentésük közeli egymáshoz.

A befektetés (egy generálisabb fogalom) az a gazdasági tevékenység, amelyben a befektető a későbbi hozam reményében (általában) pénzt invesztál befektetési jegyekbe, kötvényekbe, közönséges részvényekbe vagy viszontbefektetési alapokba. Ideértjük még az olyan „papír"-beruházásokat is, mint a fedezeti ügyletek, eladási és vételi opciók, határidős befektetési ügyletek, konvertálható értékpapírok (finanszírozási eszközök); ugyanígy idetartozhatnak a

[117] Bővebben lásd: KECSKÉS András: *A befektetések jogi és gazdasági elmélete*, Jura, 2017/2., 79-90.

tárgyi eszközök (reálbefektetések), az arany és az ingatlanbefektetések.[118] A befektető tehát pénzt fordít valamilyen materiális vagy immateriális eszköz (pl. akár vagyoni értékű jogok vásárlása is) megszerzésére, ideiglenesen lemond pénze használatának jogáról annak érdekében, hogy a vállalat hosszú élettartamú eszközökhöz jusson (befektetett eszközök). Jellemző befektetés a beruházás, ami egy szűkebb fogalomkör és általánosságban tárgyi eszközök létesítését (termelőeszköz előállítása vagy vásárlása) és tárgyi eszközállomány bővítését, tehát a pénzalapok több jövőbeli periódusban birtokolt reáleszközökben – esetenként akár immateriális javakban – történő lekötését jelenti megtérülés céljából. Bár a fogalmak tartalmukat tekintve minimálisan eltérnek, a befektetéshez és a beruházáshoz is pénzáramlás társul és mindkettő célja az értéknövelés és a többlethozam elérése.[119] A befektetés és beruházás definíciójának összekapcsolása során úgy fogalmazhatunk, és a mi vizsgálatunkban ez lesz a lényeges, hogy minden megtérülési lehetőséggel kecsegtető befektetés beruházásnak minősül, és minden beruházás egyfajta befektetés is.

A magyar jogszabályokban nem találunk a befektetésre és a beruházásra egységes fogalmat, de mégis rendszerint használják a kifejezéseket, és eltérő (szakirodalmi fogalmához képest szűkebb) tartalommal meg is jelenik egy-egy jogszabályban.

A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény 3. § (6) bekezdés 3. pontjában meghatározza a tulajdoni részesedést jelentő befektetést, ami körébe sorol minden nyomdai úton előállított (előállíttatható) vagy dematerializált értékpapírt, illetve a számvitelről szóló törvény által értékpapírnak minősített, jogot megtestesítő okiratot. A kibocsátó arra kötelezi magát, hogy ezen értékpapír, okirat birtokosának meghatározott vagyoni és egyéb jogokat biztosít,[120] úgy, hogy elismeri meghatározott pénzösszeg, illetve pénzértékben meghatározott nem pénzbeli vagyoni érték tulajdonba - vagy használatbavételét. A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény 3. § (4) bekezdés 7. pontja alapján beruházásnak tekintjük a tárgyi eszköz beszerzését, létesítését, saját vállalkozásban történő előállítását, a beszerzett tárgyi eszköz üzembe helyezését, rendeltetésszerű használatbavétele érdekében az üzembe helyezésig, a

[118] BÉLYÁCZ Iván – MOLNÁRNÉ BARNA Katalin – PINTÉR Éva: *Befektetéselemzés és KFI pénzügyek*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2024., Elérhető: https://mersz.hu/dokumentum/m1183bekp__4/#m1183bekp_2_p1 (letöltés: 2024. április 15.)

[119] Lásd: ZÉMAN Zoltán - BÉHM Imre: *A pénzügyi menedzsment controll elemzési eszköztára*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017., Elérhető: https://mersz.hu/dokumentum/dj242apmcee__56/#dj242apmcee_53_p1 (letöltés: 2021. december 10.) BÉLYÁCZ Iván: *A befektetések és a tőkepiac*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2019. Elérhető: https://mersz.hu/dokumentum/m546bt__5/#m546bt_3_p1 (letöltés: 2021. december 10.)

[120] Ilyen jellemzően a részvény, az üzletrész, a szövetkezeti részesedés, a vagyonjegy, az egyéb társasági részesedés, a határozatlan futamidejű befektetési alap által kibocsátott befektetési jegy vagy a kockázati tőkerészvény.

rendeltetésszerű használatbavételig végzett tevékenységet (például szállítás, vámkezelés, tervezés, hiteligénybevétel, biztosítás stb.); beruházás a meglévő tárgyi eszköz bővítését, rendeltetésének megváltoztatását, átalakítását, élettartamának, teljesítőképességének közvetlen növelését eredményező tevékenység is.

A befektető fogalmára a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény 5. § (1) bekezdés 20. pontjában találunk egy meghatározást. E törvény értelmében az a személy, aki a befektetési alapkezelővel vagy más befektetővel kötött szerződés alapján saját vagy más pénzét, egyéb vagyontárgyát részben vagy egészben a tőkepiac, illetve a szabályozott piac, tőzsde hatásaitól teszi függővé, kockáztatja befektetőnek minősül. Igaz, a jogszabály szűken értelmezi a befektető fogalmát, azonban a tőkepiaci törvény Nagykommentárja szerint befektető az is, aki a tőkepiaci kockázatokat az értékpapír kibocsátójával vagy befektetési vállalkozással kötött szerződés alapján vállalja.[121] A jogszabály értelmében a hitelintézet, a pénzügyi vállalkozás, befektetési vállalkozás, a kollektív befektetési forma, a befektetési alapkezelő, a biztosító, az önkéntes kölcsönös biztosító pénztár, a magánnyugdíjpénztár, a foglalkoztatói nyugdíj szolgáltató intézmény, az egészségbiztosítási szerv és a Nyugdíj-biztosítási Alap kezeléséért felelős nyugdíjbiztosítási szerv; és mindazon devizakülföldi, amely a saját joga alapján ilyennek tekintendő intézményi befektetőnek minősül.[122] Találunk rendelkezést a kollektív befektetési formákról és kezelőikről, valamint egyes pénzügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2014. évi XVI. törvény 4. § (1) bekezdés 24. pontjában is, amely szerint befektető a kollektív befektetési értékpapír tulajdonosa.

A Magyarország biztonsági érdekét sértő külföldi befektetések ellenőrzéséről szóló 2018. évi LVII. törvény 1. § 1. pontja szerint külföldi befektető az Európai Unión, az Európai Gazdasági Térségen, valamint a Svájci Államszövetségen kívüli állam állampolgára, vagy ilyen államban bejegyzett jogi személy. Szintén külföldi befektetőnek minősül a meghatározott tevékenységet folytató, magyarországi székhelyű gazdasági társaságban meghatározott tulajdonrészt, valamint befolyást szerző Magyarországon, az Európai Unióban, az Európai Gazdasági Térségben, valamint a Svájci Államszövetségben bejegyzett jogi személy, ha az külföldi befektető többségi befolyással rendelkezik. 2019. január 1-től a külföldi befektető kizárólag a belügyminiszterhez tett bejelentés és a bejelentés tudomásulvételének visszaigazolását követően szerezhet meghatározott tevékenységet folytató, magyarországi székhelyű (a) nyilvánosan működő

[121] FARKAS Péter – SZÁZ Ágnes – TOMORI Erika – TÖRÖK Ilona – WIELAND Zsolt: *Nagykommentár a tőkepiaci törvényhez: nagykommentár a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvényhez*, Wolters-Kluwer, Budapest, 2014. 43.
[122] 2001. évi CXX. törvény a tőkepiacról 5. § (1) bekezdés 60. pontja.

részvénytársaságban 10%-ot, (b) egyéb gazdasági társaságban 25%-ot meghaladó tulajdonrészt, valamint a Polgári Törvénykönyv szerinti meghatározó befolyást. A magyar jogszabály összhangban van az Európai Unióba irányuló közvetlen külföldi befektetések átvilágítási keretének létrehozásáról szóló uniós 2019/452. sz. tanácsi rendelettel.[123]

Összehasonlítva ezeket a fogalmakat a közgazdasági definíciókkal megállapíthatjuk, hogy a magyar jogban az adott jogszabályok a befektetés, befektető fogalmát specifikusan, a jogpolitikai célokkal összefüggően határozzák meg, ami nem fedi le teljesen a közgazdasági fogalmat, a befektetés fogalma egyáltalán nem általános a magyar jogrendszerben. [124] A továbbiakban a számunkra lényeges külföldi elemet tartalmazó befektetés (beruházás) fogalmát már konkrétan a beruházási jog oldaláról nézve szükséges vizsgálni.

3.2. Befektetők: természetes és jogi személyek

A beruházási jog szabályait tekintve külföldi befektető általában természetes vagy jogi személy lehet. A befektetés külföldi voltát a befektető személyes joga/honossága[125] határozza meg, ami két szempontból mindenképpen releváns. Az egyik az, hogy egy adott beruházásvédelmi szerződés rendelkezései alkalmazhatók-e a külföldi befektető beruházására (a szerződés alanyának tekinthető-e a befektető), a másik pedig az, hogy jogosult-e a külföldi befektető jogvédelemre.[126] Tehát a külföldi befektető személyes joga „jelöli meg" azokat a nemzetközi szerződéseket, amelyekből védelme származhat. Ilyen lehet például egy olyan nemzetközi beruházási egyezmény, amelyben mind a befektető honos állama, mind pedig a befektetőt fogadó állam részes fél. A nemzetközi választottbíróságok joghatóságát is többnyire a felperes befektető személyes joga határozza meg, ugyanis, ha a fogadó állam egy megállapodás útján (pl.: egy BIT) beleegyezését adja a joghatósághoz, az csak a megállapodásban részes másik állam természetes vagy jogi személyeire vonatkozik.

[123] 2. cikk 1. 2. pont alapján közvetlen külföldi befektetés: egy külföldi befektető által eszközölt bármely fajta befektetés, amelynek célja, hogy tartós és közvetlen kapcsolatokat hozzon létre vagy tartson fenn a külföldi befektető és azon vállalkozó vagy vállalkozás között, akinek vagy amelynek a rendelkezésére bocsátja a tőkét azzal a céllal, hogy gazdasági tevékenységet folytasson egy tagállamban, az olyan befektetéseket is ideértve, amelyek lehetővé teszik a gazdasági tevékenységet folytató vállalkozás irányításában vagy ellenőrzésében való tényleges részvételt; külföldi befektető: az a harmadik országbeli természetes személy vagy vállalkozás, aki vagy amely közvetlen külföldi befektetést tervez vagy hajtott végre.

[124] KECSKÉS András *i.m.* 87.

[125] SINCLAIR, Anthony C.: The substance of nationality requirements in investment treaty arbitration, ICSID Review-Foreign Investment Law Journal 2005/2. 357.; WISNER, Robert – GALLUS, Nick: Nationality requirements in investor-state arbitration, The Journal of World Investment and Trade, 2004/6. 927.

[126] Kende – Nagy – Sonnevend – Valki *i.m.* 1641.

A befektető személyes jogának meghatározásánál egyik fontos szempont a honosság megszerzésének időpontja. Például az ICSID Egyezmény értelmében a honosság meglétének legkésőbbi dátuma az kell legyen, amikor a vitázó felek hozzájárulnak a választottbírósági eljárás kezdeményezéséhez.[127] Mivel a beruházási szerződések tartalmaznak a fogadó állam által javasolt választottbírósági kikötést (a szerződés egy esetleges jogvita esetére eljárási lehetőségeket kínál), így a kölcsönös megegyezés időpontja a választottbírósági eljárás befektető általi tényleges megindítása lesz. Másképpen, a választottbírósági eljárás kezdeményezésével a befektető elfogadja a beruházási szerződésben lévő választottbírósági kikötést. Egy másik példaként említhető az ASEAN Egyezmény, amely eltérő követelményt támaszt e tekintetben, két különböző dátumot határoz meg arra vonatkozóan, hogy a befektetőnek mikor kell rendelkeznie a honossággal: amikor a befektetés megvalósul és amikor a befektető szerződéses védelmet kér. [128]

Másik fontos szempont a személyes jog megszerzésének körülményei. A befektetők gyakran szándékosan megváltoztatják honosságukat az eljárás előtt vagy annak korai szakaszában, hogy jogosultak legyenek egyik vagy másik szerződés által nyújtott védelemre, ezáltal megvédjék vállalkozásukat saját államuk beavatkozásától. A befektetők két technikát alkalmaznak a szerződéses védelem megszerzéséhez. Egyes befektetők úgy adják hozzá a „külföldi" elemet belföldi vállalkozásaikhoz, hogy pénzeszközöket juttatnak egy külföldi országba, majd befektetésként visszairányítják azt hazájukba, így biztosítva azt a védelmet, valamint azt az előnyös bánásmódot, amelyet a székhely szerinti állam joga biztosíthat a külföldi befektetőknek.[129] Ezt a technikát „oda-vissza útnak" (*round-tripping*) vagy akár „körutazásnak" is nevezhetjük. Más befektetők kizárólag pereskedés céljából szereznek honosságot.[130]

Ezt a féle játszmát tökéletesen szemlélteti a *Tokios Tokeles v. Ukraine* ügy.[131] Ebben a vitában egy Litvániában bejegyzett társaság azt állította, hogy Ukrajna megsértette a litván-ukrán BIT-et.[132]A litván társaságban a részvények 99 százaléka két ukrán állampolgár tulajdonában, és

[127] ICSID Egyezmény 25. cikk (1)-(2).

[128] ASEAN Comprehensive Investment Agreement 4. cikk.

[129] SORNARAJAH *i.m.* 412.

[130] SORNARAJAH *i.m.* 413.

[131] Tokios Tokelés v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/02/18. Lásd még: Charanne B.V. and Construction Investments S.a.r.l. v. Spain, SCC Case No. 062/2012; Venoklim Holding B.V. v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB(AF)/17/4; Philip Morris Asia Limited v. The Commonwealth of Australia, PCA Case No. 2012-12 ügyekben hozott döntéseket.

[132] Lithuania - Ukraine BIT (1994) Elérhető: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5033/download (letöltés: 2023. január 30.)

maga a társaság az egyikük tulajdonában volt.[133] Az alperes állam vitatta a joghatóságot azzal az indokkal, hogy a jelen BIT célja a külföldi befektetők és nem az állampolgárok védelme. Maga az ICSID joghatósága azon a tényen alapult, hogy vita volt egy állam és egy külföldi befektető között. Az alperes állam megjegyezte, ha jelen ügyben feljogosítjuk a felperest arra, hogy hivatkozzon a BIT-re és az ICSID Egyezményre, az mindkét „vitarendezési eszköz" célját meghiúsítja.[134] Ukrajna azzal érvelt, hogy a litván társaság tulajdonosi viszonyainak valódi állapotát kell vizsgálni és azt, hogy a vállalat tényleges ellenőrzését és irányítását ki végzi. Egyértelműen megállapítható, hogy az ukrán tulajdonosoknak lényegesen nagyobb érdekeltségük van ezért a választottbíróságnak nincs joghatósága az adott ügyben eljárni.

A választottbíróság azonban úgy döntött, hogy nem a beruházási szerződés célját, hanem csak a szövegét veszi figyelembe és úgy ítélte meg, hogy a honosság szempontjából a jogi személy alapításának a helye a meghatározó (ami Litvánia területén volt), és a felperes litván befektető a vonatkozó BIT értelmében.[135] A választottbíróság azzal érvelt, hogy formalista megközelítése „eleget tesz a felek elvárásainak, növeli a vitarendezési eljárások kiszámíthatóságát, és lehetővé teszi a befektetők számára, hogy befektetéseiket úgy strukturálják, hogy élvezhessék a szerződésben biztosított jogi védelmet".[136] A választottbíróság elnöke nem értett egyet a döntéssel és különvéleményében kifejtette, hogy a jogi struktúrán túlmutató gazdasági valóság érvényre juttatásának (és nem annak, hogy állam és saját állampolgárai közötti vitát rendezzen) indoka az, ami miatt a választottbíróságnak úgy kellett volna döntenie, hogy egy ukrán állampolgárok által Ukrajnában ukrán tőkével végrehajtott befektetés – igaz, egy Litvániában bejegyzett vállalat – nem részesülhet az ICSID-mechanizmus védelméből, és ennek következtében meg kell tagadni *Tokiostól* az ICSID Egyezmény értelmében vett „külföldi befektető" jellegét Ukrajnában. Aggodalmát fejezte ki amiatt is, hogy az ICSID-nek a helyi tőkét használó külföldi befektetések feletti joghatósága milyen hatással van a hazai bírósági eljárásokra.[137]

[133] A másik ügyvezető a részvények 1 százalékának litván tulajdonosa volt.

[134] Ukrajna azt is fenntartotta, hogy az ICSID ítélkezési gyakorlata az ellenőrzési tesztet részesíti előnyben, nem pedig a beépítési tesztet. Ennek az érvelésnek az alapja nem világos.

[135] Tokios Tokeles v. Ukraine ítélet 30.

[136] Tokios Tokeles v. Ukraine ítélet 40.

[137] Lásd: Tokios v. Ukraine, Dissenting Opinion by Prosper Weil, 8.; 25.

Az ügy számos kritikát kapott és ez volt az előfutára az efféle, kreatív módon történő „joghatóság megszerzésének". Az általa elindított trend legitimációs kérdéseket vetett fel választottbírósági eljárással kapcsolatban.[138]

A *Phillip Morris Asia Ltd. v. Australia* ügyben dohánytermékek csomagolásának szabályozásáról szólt a jogvita a felek között. Az ügyet az Állandó Választottbíróság tárgyalta az UNCITRAL választottbírósági szabályzata és az Ausztrália-Hong Kong BIT alapján. A befektető megváltoztatta honosságát amikor Ausztrália kormánya bejelentette, hogy szándékában áll az egyszerű csomagolásra vonatkozó szabályozás bevezetése. A *Philip Morris* cégcsoport eladta az ausztrál részvényeit egy hongkongi jogalanynak, a *Philip Morris Asia Ltd.* az ausztrál leányvállalat felett – nem sokkal – a választottbírósági eljárás kezdeményezése előtt tulajdonosi jogokat szerzett. Vélhetően mindez annak érdekében történt, hogy a későbbi jogvitában külföldi befektetőnek minősüljön és hivatkozhasson az említett BIT-re. A *Phillip Morris Asia Ltd.* megtámadta Ausztrália újonnan bevezetett szabályozását (logók nélküli, feltűnésmentes és egységes csomagolás csak márkanév jelzéssel) ugyanis úgy ítélte meg, hogy az káros hatással van gazdasági tevékenységére, a korlátozott marketing miatt bizonyítottan csökkent a dohánytermékek eladása. Ausztrália azonban azzal érvelt, hogy a közegészségügy megőrzése és a dohányzás visszaszorítása érdekében (közérdek) indokolt volt az intézkedés. Az ügyet érdemben nem vizsgálták, a választottbíróság megállapította, hogy az ilyen cselekmény joggal való visszaélésnek minősül, mivel a vállalati tulajdonosi szerkezetátalakítás rosszhiszeműen és olyan időpontban történt, amikor ésszerű kilátás volt a vita megvalósulására.[139]

Úgy tűnik, hogy a választottbíróságok támogatják az „oda-vissza utazást",[140] és kifogásolják a honosság megszerzését a beruházási szerződéses védelem igénybevételét érdekében.[141] Továbbra is kérdéses, hogy az egyik technikát miért tekintik legitimnek, a másikat pedig joggal való visszaélésnek, az viszont egyértelműen látszik, hogy a külföldi befektető pontos meghatározása változó a választottbírósági gyakorlatban.

---

[138] Általánosságban lásd: BAUMGARTNER, Jorun: *Treaty Shopping in International Investment Law*, Oxford University Press, Oxford, 2016.

[139] Phillip Morris Asia Ltd v. Australia, PCA Case No. 2012-12, Award on Jurisdiction and Admissibility, 588.

[140] A Hulley Enterprises Ltd v. Russia (PCA Case No. 2005-03AA226) ügyben az UNCITRAL szabályzata alapján eljáró választottbíróság megállapította, hogy az „oda-vissza utazás" legitim technika, és nem sérti az ECT-t.

[141] LIM, Chin Leng – HO, Jean – PAPARINSKIS, Martins: *International Investment Law and Arbitration: Commentary, Awards and other Materials,* Cambridge University Press, Cambridge, 2021. 238. Elérhető: https://assets.cambridge.org/97811088/42990/frontmatter/9781108842990_frontmatter.pdf (letöltés: 2022. január 20.)

3.2.1. A természetes személyek személyes joga

A természetes személyek állampolgárságát elsősorban annak az országnak a joga határozza meg, amelyben az állampolgárságot kérik. Általános szabályként az állam illetékes hatóságai által kiállított állampolgársági bizonyítvány[142] erős és elegendő bizonyíték az adott állam állampolgárságának fennállására. Mindazonáltal a nyilvános információkhoz való könnyű hozzáférés és a csalás lehetősége miatt az ilyen bizonyítékok nem feltétlenül meggyőzőek.

Például a *Soufraki v. United Arab Emirates* ügyben[143] az „olasz" felperes több állampolgársági bizonyítványt is bemutatott. A bíróság megállapította, hogy a felperes a kanadai állampolgárság megszerzése következtében olasz állampolgárságát elveszítette, amely tény az olasz hatóságok előtt nyilvánvalóan ismeretlen volt.[144] Kanadai állampolgárként nem támaszkodhatott az Olaszország és az Egyesült Arab Emírségek közötti BIT-re. Ezért az ICSID joghatósága nem volt megállapítható, mivel Kanada abban az időben nem volt részese az ICSID Egyezménynek.[145] A választottbíróság megállapította, hogy az állampolgárság nemzeti joghatóság alá tartozik, azonban, ha az állampolgárságot nemzetközi bíróságon támadják meg, a választottbíróság köteles dönteni ebben a kérdésben.[146]

Abban az esetben, ha a befektető kettős állampolgársággal rendelkezett volna, a választottbíróságnak meg kellett volna állapítania a tényleges állampolgárságot. A ténylegesállampolgárság elve megköveteli az egyéni befektető és azon állam közötti „domináns" kapcsolat bizonyítását, amelynek állampolgárságára hivatkozik a befektető.[147] Vita esetén a kettős állampolgársággal rendelkező személyt azon állam polgárának kell tekinteni, amelyikhez bizonyos tartalmi elemek szerint a valódi kapcsolat fűzi,[148] ezen tartalmi elemek vizsgálatával lehet eldönteni, hogy melyik állammal szemben tanúsít az illető valódi, tényleges

[142] Országtól függően ez lehet születési anyakönyvi kivonat, személyi igazolvány, útlevél és egyéb ilyen jellegű okmányok.

[143] Hussein Nauman Soufraki v. United Arab Emirates, ICSID Case No. ARB/02/7.

[144] Soufraki v. United Arab Emirates ítélet 26.

[145] Kanada 2006-ban írta alá az ICSID Egyezményt és 2013-ban lépett hatályba.

Elérhető: https://icsid.worldbank.org/en/Pages/about/MembershipStateDetails.aspx?state=ST26 (letöltés: 2023. július 2.)

[146] Soufraki v. United Arab Emirates ítélet 55.

[147] LIM – HO – PAPARINSKIS *i.m.* 238.

[148] HARGITAI József: *Jogi fogalomtár*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2005. 708.; KISTELEKI Károly: *„Állampolgárság"* In. JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Alkotmányjog rovat,* 2024. Elérhető: http://ijoten.hu/szocikk/alkotmanyjog-allampolgarsag (letöltés: 2024. április 2.)

és megfelelő kötődést.[149] A valódi kapcsolat magában foglalhatja a szokásos tartózkodási helyet, a gazdasági és pénzügyi érdekeket, a családi kötelékeket, az adózást és így tovább. Ezen túlmenően a valódi kapcsolat elve akkor is teljesülhet, ha az adott természetes személy egy államban bejelentett állandó lakóhellyel rendelkezik, azonban az adott álamnak nem állampolgára. A *Karpa v. Mexico* ügyben a választottbíróság a bejelentett állandó lakóhellyel rendelkező személyeket a befektetés helyének állampolgáraival azonos szintre helyezte.[150] *Marvin Karpa* ugyan amerikai állampolgár volt, de állandó lakóhelye Mexikóban volt, így a választottbíróság megállapította, hogy a felperesnek mivel tényszerűen meghatározó kapcsolata volt Mexikóval az ICSID Egyezmény 25. cikke (2) bekezdésének a) pontja értelmében nem igényelhet szerződéses védelmet Mexikóban.[151]

3.2.2. A jogi személyek honossága

A nemzetközi beruházási jogban a „társasági állampolgárság" tehát a honosság általában jogi személyiséget feltételez, amit bonyolult lehet meghatározni mivel annak jogi és ténybeli mérlegelése is szükséges. Egy jogi személy különböző (akár komplexebb) formákat ölthet egyes államokban vagy államok között, például lehet egy multinacionális vállalatcsoport, amin belül leányvállalatok sokasága jelenik meg közöttük akár holding társaságokkal vagy akár fiktív (fedő) cégekkel. Jogi személy esetén tehát a honosság magában foglalja azokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyek az adott állammal való kapcsolatában értelmezhetők így például a nemzetközi beruházásvédelmi egyezményekből eredő jogok is. Annak ellenére, hogy léteznek olyan kétoldalú nemzetközi egyezmények, amelyek a jogi személyekre alkalmazandó jog kérdésével foglalkoznak, ez idáig nem született akár európai akár globális jellegű, többoldalú nemzetközi megállapodás e területen. Az Európai Unió jogszabályai sem nyújtanak átfogó iránymutatást a jogi személyek honosságára vonatkozó jogot illetően.[152] Ennek következtében az államoknak nagyfokú szabadságuk van a jogi személyekre irányadó jog meghatározására, az államok jogrendszerei egyedi kritériumok alapján, az anyagi jogi norma céljával összhangban határozzák meg azt, hogy egy jogi személyt saját vagy külföldi befektetőjének

[149] Nottebohm, Liechtenstein v. Guatemala, Judgment, 1955 I.C.J. 4 (Apr. 6) – Nottebohm-ügy. A valódi kapcsolat elve, melyet a Nemzetközi Bíróság definiált a Nottebohm-ügyben 1955 Convention on Certain Questions relating to the Conflict of Nationality Laws 1930.

[150] Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1.

[151] Marvin Karpa v. United Mexican States ítélet 36.

[152] SZABADOS Tamás: *„A jogi személyek személyes joga"* In. JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Nemzetközi magánjog rovat.* 2018. Elérhető: http://ijoten.hu/szocikk/a-jogi-szemelyek-szemelyes-joga (letöltés: 2024. február 10.)

tekint-e.[153] Emellett a beruházási szerződésekben sokszor eltérő definíciókat találunk a befektető fogalmára.[154] A nemzetközi beruházási egyezmények, mint a beruházási jog anyagi jogi normái a külföldi és belföldi jogi személyek között különbséget tesznek és ez befolyásolja az egyes társaságok beruházási szerződéses védelemre való jogosultságát. A honosságot meghatározó jellemzők leggyakrabban a jogi személy alapítása és annak formája, a valódi székhely és a jogi személy külföldi irányítása, személyes kötelékről jogi személyek esetében fogalmilag nem beszélhetünk. A jogi személy honossága hagyományosan két elv alapján határozható meg a nemzetközi beruházási jogban. Az inkorporációs elmélet (bejegyzés elve) szerint a befektető ahhoz az államhoz tartozik, amelynek területén bejegyezték. A másik a tényleges székhely elve, ami abból indul ki, hogy melyik államban található a jogi személy vezetése vagy központja, tehát a tényleges székhelye. A vállalati „állampolgárságot" tehát a kontrollelméletet néhány közelmúltbeli választottbírósági döntésben használták egyfajta új és terjeszkedő elvként, amely aligha tekinthető elméletileg megalapozottnak. Ezt a nézetet inkább a célszerűség és az a meggyőződés vezérli, hogy a beruházásvédelmi rendszernek a lehető legszélesebbé kell válnia. Maga az elv azt jelenti, hogy a jogi személy tulajdonosainak személyes joga fogja azt meghatározni, hogy a beruházási egyezmény alkalmazása szempontjából külföldinek minősül-e a befektető. [155]

3.2.2.1. Inkorporációs elmélet

Egyes szerződések a bejegyzés elvét írják elő, így a választottbíróságoknak ez alapján kell vizsgálniuk, hogy a felperes befektető a szerződés alapján külföldinek minősül-e és van-e joghatósága eljárni.

Az Energia Charta Egyezmény (ETC) szerint „befektető" egy szerződő fél vonatkozásában az a társaság vagy egyéb szervezet, amelyet a nevezett szerződő fél hatályos törvényeinek megfelelően hoztak létre.[156] Továbbá mindaddig feljogosítja a szerződéses védelemre a felperes befektetőt az ETC, amíg az olyan jogi személynek tekinthető, amelyet nem egy harmadik állam állampolgárai vagy belföldi személyei birtokolnak vagy ellenőriznek, és ha ez a jogi személy számottevő üzleti tevékenységet folytat annak a szerződő félnek a területén, ahol azt bejegyezték. Amennyiben ezek a körülmények nem állnak fenn az ETC lehetővé teszi a fogadó

[153] Magyarországon a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény.

[154] SZABADOS Tamás: A tagállamok közötti beruházásvédelmi egyezmények az uniós jogban. *Jog- és Államtudomány*, 2017/3.; KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI: *i.m* 1306-1307.

[155] SORNARAJAH *i.m.* 242.

[156] Energia Charta Egyezmény 1. cikk (7) bekezdés a) (ii) pont.

állam számára, hogy megtagadja a szerződéses védelmet egy olyan vállalattól, amelyet az ETC nem részes fele irányít („előnyök megtagadása" záradék). Ez a záradék azokra a befektetőkre vonatkozik, akik úgy próbálják megszervezni befektetéseiket, hogy a meglévő szerződések értelmében a lehető legnagyobb védelemben részesüljenek.[157] Általában olyan államokból érkezik a befektetés, amelynek a fogadó állammal – ahol a jogi személy alapítása történik – kedvező szerződéses kapcsolatai vannak és elfogadja a jogi személyt külföldiként.

Az inkorporációs elmélet további magyarázatához két jelentősebb esetet vizsgálhatunk meg. A már említett *Tokios Tokelés v. Ukraine*[158] ügyet érdemes ebből a megközelítésből is vizsgálni. A felperes tehát Litvánia jogszabályai szerint alapított jogi személy volt. Részvényeinek 99%-át azonban Ukrajna állampolgárai birtokolták. A Litvánia–Ukrajna BIT 1. cikke (2) bekezdésének a) pontja úgy határozza meg a „befektető" fogalmát Litvánia vonatkozásában, mint egy „a Litván Köztársaság területén a jogszabályaival összhangban alapított jogi személy". Ellenben, az alperes azt állította, hogy a felperes litván entitása nem valódi, mivel ukrán állampolgárok a tulajdonosai és az ő ellenőrzésük alatt áll. A választottbíróság azonban úgy ítélte meg a bejegyzési elv szerint, hogy *Tokios Tokelés* litván befektető volt a Litvánia-Ukrajna BIT alapján; és a BIT nem tartalmaz további követelményeket ahhoz, hogy egy jogalany Litvánia „befektetőjének" minősüljön.[159] Ezzel szemben az ukrán állam azzal érvelt, hogy a választottbíróságnak meg kell tagadnia a joghatóságot azzal az indokkal, hogy az ukrán tulajdonosok a céget Litvániában jegyeztették be kizárólag abból a célból, hogy igénybe vegyék a Litvánia-Ukrajna BIT védelmét. Bár a választottbíróság elismerte, hogy számos IIA rendelkezik a kedvezmények megtagadásáról a fogadó állam saját állampolgárai által ellenőrzött jogalanyok tekintetében, megjegyezte, hogy az Ukrajna-Litvánia BIT nem tartalmaz ilyen rendelkezést és nem a választottbíróság feladata korlátozni a BIT hatályát.[160]

A második ügy a *Saluka v. Czech Republic* ügy,[161] amelyben a felperes Hollandiában bejegyzett, holland honos személy volt. A *Saluka Investments BV*, egy holland társaság, amely megvásárolta a cseh állami tulajdonú IPB (*Investicní a Postovní Banka*) bank részvényeit és a Hollandia-Csehország BIT 5. cikkének (közvetett kisajátítás) és 3. cikkének (tisztességes és méltányos bánásmód) megsértését állította. Az alperes kifogásolta, hogy a *Saluka* pusztán egy fiktív cég, amelyet az Egyesült Királyságban jegyzett társasága, a *Nomura Europe* irányít,

[157] Energia Charta Egyezmény 17. cikk (1) bekezdés.

[158] Tokios Tokelés v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/02/18, ítélet.

[159] Uo. 28.

[160] Uo. 36.

[161] Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic, UNCITRAL Rules, Partial Award, 2006.

amely a Japán Befektetési Bank leányvállalata volt. A felperesnek nem volt valós gazdasági érdekeltsége az IPB-részvényekben, ezért nem felelt meg a BIT szerinti befektető meghatározásának. A választottbíróság elutasította ezeket az érveket a BIT nyelvezetére hivatkozva, amely a befektetőt „az egyik Szerződő Fél joga szerint létrehozott jogi személyként" határozta meg. A választottbíróság figyelembe vette a „formalisztikus teszt" hátrányait, különösen a *forum shopping* kockázata miatt, de tiszteletben tartotta a szerződő felek befektető definíciójának megválasztását.[162] A választottbíróság hatásköre általában nem lépi túl a szerződés szövegét és a felek szerződéses akaratát.

3.2.2.2. Tényleges székhely elve

A tényleges székhely elve a jogi személy üzleti tevékenységének fő székhelyére vonatkozik. A *forum shopping* elkerülése érdekében egyes államok szerződéseikben előírják, hogy a jogi személy a fogadó országban ne csak megalapítsák és bejegyezzék, hanem ott legyen a székhelye és/vagy tényleges ügyvezetése is. Példaként a Németország-Kína BIT említhető, amely a befektető fogalmát Németország vonatkozásában úgy határozza meg „a Németországi Szövetségi Köztársaság területén székhellyel rendelkező bármely jogi személy, valamint bármely jogi személyiséggel rendelkező vagy nem rendelkező gazdasági társaság, vagy egyéb társaság vagy egyesület; függetlenül attól, hogy tevékenysége haszonszerzésre irányul-e vagy sem.[163] Magyarország legutóbb Türkmenisztánnal kötött kétoldalú beruházási megállapodásában a „jogi személy" kifejezés azt a jogalanyt jelenti, amely az egyik Szerződő Fél területén, annak hatályos törvényeivel és jogszabályaival összhangban jött létre illetve került bejegyzésre, továbbá központi irányítása vagy gazdasági tevékenységének székhelye az egyik Szerződő Fél területén található.[164]

3.3. A „befektetés" meghatározása a nemzetközi beruházási jogban

A nemzetközi beruházási jogban nincs közös definíció arra vonatkozóan, hogy mi minősül külföldi befektetésnek, így az egyes nemzetközi beruházási egyezmények megkötésekor a felek egyedileg meghatározzák, hogy annak értelmében mit tekintenek befektetésnek.

A közös jogi fogalom hiánya abból adódik, hogy a befektetés kifejezés jelentése az azt tartalmazó különböző befektetési eszközök tárgyától és céljától függően változik. Kezdetben a

[162] Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic, UNCITRAL Rules, Partial Award, 2006. 240-241.

[163] China – Germany BIT (2003) 1. cikk 2. a) pont.

[164] Hungary – Turkmenistan BIT (2023) 1. cikk 2. b) pont.

befektetés kifejezés a nemzetközi jogban a befektető külföldi és fizikai vagyonának védelmére vonatkozó törvényi kötelezettséget jelentette és ez magában foglalta az állam felelősségét is, abban az esetben, ha ennek nem tett eleget. A nemzetközi szokásjog és a korábbi nemzetközi szerződések nem a befektetés fogalmát használták, hanem a „külföldi vagyon" fogalmát, amely hasonlóan jelentette az importált tőkét és a tartós tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldi befektetők vagyonát.[165] A külföldi működőtőke-áramlásának hagyományosan két típusa van: közvetlen vagy portfólióbefektetés. A portfólióbefektetések *„olyan értékpapírformát öltő tőkeügyletek, ahol a befektető valamilyen értékpapírt vásárol méghozzá azzal a céllal, hogy tőkeeszközeinek likviditását megőrizze, és az értékpapírból származó pénzügyi nyereségre tegyen szert."*[166] A közvetlen külföldi befektetés (FDI) azt jelenti, *„hogy egy vállalat a tőkéjét egy másik ország vállalataiba fekteti be azzal a céllal, hogy az így megszerzett tulajdonjogot az illető vállalat feletti ellenőrzésre használja fel."*[167] A két befektetés közötti tényleges különbség kettős: a kockázatviselés és a bíróság előtti jogvédelem. A portfólióbefektetéseknél általában maga a befektető vállalja befektetésének kockázatát és ha veszteségekkel szembesülne, akkor nem fordulhatna bírósághoz a nemzeti tőzsdét vagy a piacot működtető állami szervezettel szemben. Hasonlóképpen, ha veszteséget szenvedne külföldi részvények, kötvények vagy egyéb eszközök vásárlása miatt, nem lenne olyan jogalapja, amely szerint jogorvoslatot kérhet.[168] Másodszor, mivel a portfólióbefektetéseket szokásos kereskedelmi kockázatnak tekintették, a befektetőknek nem volt okuk arra, hogy a nemzetközi szokásjog védje őket.[169]

Az idő múlásával a nemzetközi beruházási szerződések a befektetésekre nemcsak a tárgyi eszközöket, hanem az immateriális javakat is értették. Ilyenek a szerződéses jogok; ingatlan birtoklásával kapcsolatos jogok (lízing, jelzálog, zálogjog); kölcsönök; társasági részvények; szellemi tulajdonjogok; adminisztratív jogok.

A legtöbbet vitatott immateriális befektetési eszközök egyrészt a társasági részesedések. A Nemzetközi Bíróság a Barcelona Traction ügyben együttesen használva a tényleges székhely és a bejegyzés elvét kimondta, hogy ha a társaságot a székhely szerinti állam jogának megfelelően hozták létre, akkor az nem ad lehetőséget a nemzetközi jogi védelemre, mivel a jogalany nem azonosítható külföldiként. Nem alapozza meg továbbá a nemzetközi jogi

[165] UNCTAD: Scope and Definition, UNCTAD Series on issue in international agreements, (1999). Elérhető: https://unctad.org/system/files/official-document/psiteiitd11v2.en.pdf (letöltés: 2022. május 9.)

[166] MOLNÁR *i.m.* 102.

[167] Uo.

[168] SORNARAJAH: *i.m.* 8.

[169] A nemzetközi szokásjog azonban a diplomáciai védelem és az állami felelősség elvével védte a befektetők tárgyi eszközeit.

védelmet, ha egy társaságban a részvények többsége a székhely államához képest más államban honos személyek tulajdonában van.[170]

Másrészt, a szellemi tulajdonjogokat érdemes kiemelni. Amennyiben egy új találmányt a fejlődő országban kell előállítani, vagy egy külföldi befektetőnek át kell adnia egy helyi partnernek egy vegyes vállalaton belül, szükséges gondoskodni a vállalkozással járó szellemi tulajdonjogok védelméről. Harmadrészt meg kell említeni, a külföldi befektetők által a fogadó államban szerzett adminisztratív jogokat. E jogok körébe tartoznak a természeti erőforrások kiaknázására vonatkozó környezetvédelmi engedélyekkel és az építkezések tervezési engedélyével kapcsolatos adminisztratív eljárások, amelyeket a beruházónak be kell szereznie, mielőtt beruházási projektjével kapcsolatos üzleti tevékenységét megkezdi.

3.3.1. A befektetés két perspektívája

Lényeges azt meghatározni, hogy a beruházás a szerződés szerinti védettnek tekinthető-e, mivel a választottbíróság joghatósága az alapján kerül megállapításra. Amikor a felperes keresetet nyújt be a választottbírósághoz, az első lépés a védett beruházás meglétének megállapítása. Ha bebizonyosodik, hogy a vitatott külföldi befektetés a vonatkozó szerződés alapján nem védett, a beruházásból eredő vita választottbírósági elbírálásához való hozzájárulás nem jön létre.[171] A nemzetközi beruházási jogban két szempont szerint határozzák meg a védett beruházást. Az első szempont a beruházásnak a vonatkozó beruházási szerződésben meghatározott szubjektív jelentéstartalmának vizsgálata. A második szempont a beruházás objektív jelentésének vizsgálata, amely olyan jellemzőkre épül, mint a futamidő, a tőkehozzájárulás és a kockázat.

3.3.1.1. A szubjektív perspektíva

A beruházás jogi természetének szubjektív meghatározása szigorúan az alkalmazandó nemzetközi beruházási szerződés szövegére vonatkozik, ami általában a befektetési formák nem kimerítő listáját tartalmazza. Gyakori, hogy az államok többsége az ICSID mechanizmusát választja vitarendezési módként, ami a beruházási szerződés szövegébe is bekerül, ezért a beruházás szubjektív meghatározása megtalálható az alkalmazandó szerződés szövegében és az ICSID Egyezmény 25. cikkének (1) bekezdésében vagy bármely más, a Szerződő Felek által választott nemzetközi szerződésben is.

[170] Barcelona Traction (Belgium v. Spain) 1962., International Court of Justice, Elérhető: https://www.icj-cij.org/case/50/judgments (letöltés: 2022. május 9.)

[171] LIM – HO – PAPARINSKIS *i.m.* 211.

Az ICSID Egyezmény 25. cikke szerint *„a Központ joghatósága kiterjed minden olyan beruházásból közvetlenül keletkező jogvitára, amely egyik Szerződő Állam (vagy ezen Szerződő Állam bármely olyan alárendelt szerve vagy ügynöksége, amelyet az a Központnak bejelent) és egy másik Szerződő Állam természetes és jogi személyei között jött létre, amennyiben a vitában álló felek írásban hozzájárulnak a jogvitának a Központ elé terjesztéséhez és amennyiben a felek hozzájárulásukat adták, azt egyik fél sem vonhatja vissza egyoldalúan.”*

Mint láthatjuk az ICSID szerződő felei (amelyek között vannak tőkeexportőr-és importőr államok is) nem jutottak konszenzusra a befektetés meghatározását illetően, ezért az Egyezményben nincs egységesen harmonizáló definíció a befektetésre vonatkozóan. Hiszen azok az államok, akik inkább befektetést fogadnak egy minél szűkebb fogalom alkalmazását szorgalmaznák, ellenben a tőkeexportálló államokkal, akik érdeke viszont egy minél szélesebb körű absztrakt fogalommeghatározást. Következésképpen a bíróságoknak az ügy befogadhatóságának eldöntésekor alaposan meg kell vizsgálniuk, hogy olyan vitatott befektetés szerepel-e a kérelemben, ahogyan az alkalmazandó beruházási szerződés azt meghatározza. Ebben a nemzetközi beruházási egyezmények segítik a választottbíróságokat. Példaként szolgálhat Magyarország legutóbbi már hatályban lévő, San Marinoval megkötött beruházási megállapodás, amelynek szövegét a Magyarország Kormánya és a San Marino Köztársaság Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről szóló 2022. évi LIII. törvény tartalmazza. *„ ... beruházás kifejezés magában foglal minden olyan vagyoni értéket, melyet az egyik Szerződő Fél valamely beruházója gazdasági tevékenységgel összefüggésben fektetett be a másik Szerződő Fél területén ez utóbbi törvényeivel és jogszabályaival összhangban, beleértve az olyan jellemzőket, mint a tőkére vagy más forrásokra való kötelezettségvállalás, a várt haszon vagy nyereség, a kockázatátvállalás vagy bizonyos időtartam vállalása.”*[172] A beruházás lehetséges formái közé értendően taxatíve felsorol néhány olyan ismérvet, ami befektetésnek minősül.

Egy gyakorlati példa a szubjektív megközelítésre az *Electrabel S.A. v. Hungary* ügy, amiben a felperes kisajátítási keresetet nyújtott be, a bíróság megállapította, hogy magát az villamosenergia-vásárlási megállapodás szerinti külföldi befektetést nem lehet védett beruházásnak tekinteni a belga-magyar BIT alapján, és a megállapodás felmondása nem fosztotta meg a felperes befektetését annak értékétől.[173]

[172] 2022. évi LIII. törvény a Magyarország Kormánya és a San Marino Köztársaság Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről 1. cikk 1. pont.

[173] Electrabel S.A. v. Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19 ítélet, 6.53; 6.57-58.

Részletesebb tanulmányozást és figyelmet igényel az a szemlélet, ami szerint a védett beruházás definícióját a szerződés szövegein túl szükséges értelmezni.

3.3.1.2. Az objektív perspektíva

Tekintettel a védett beruházás igen széles körű meghatározására, a választottbíróságok a beruházás alapvető jellemzőire hivatkoznak eljárásaikban és saját meghatározásaikat, tesztjeiket alakítják ki. Ezek mutatják azt meg, hogy a beruházás rendelkezik-e a védett befektetés alapvető tulajdonságaival, és tartalmazza-e a szerződés annak, felei általi alkalmazásának szándékát. Ez tehát túlmutat az ICSID Egyezmény szerinti értelmezésen.

A beruházás alapvető jellemzőinek meghatározása *Christoph Schreuer* elvei[174] mentén a *Salini v. Morocco*[175] ügyben került megfogalmazásra. A választottbíróság megállapította, hogy az ügyben vitatott építési szerződés az Olaszország–Marokkó BIT értelmében beruházásnak minősül, mivel „jogot teremtett az 1. cikk c) pontja szerinti gazdasági értékű szerződéses haszonra", valamint az 1. cikk e) pontja szerinti „szerződéssel biztosított gazdasági jellegű jog". A választottbíróság megállapította, hogy a befektetési követelményt a Központ joghatóságának objektív feltételeként tiszteletben kell tartani, amelyet a felek egyetértése nem gyengíthet. A Salini-teszt a fent említett esetből származik és viszonylag kevés kritériumot tartalmaz annak eldöntésére, hogy bizonyos vállalkozások védett beruházásnak minősülnek-e. A kritériumok a következők: (i) a befektető „lényeges" kötelezettségvállalása (jelentős mértékű beruházás); (ii) a vállalkozás „bizonyos időtartama", amely alatt a projektet végrehajtják; (iii) nyereség és megtérülés bizonyos rendszeressége; tartalmazza a felelősség átvállalását (kockázat vállalása); valamilyen mértékű hozzájárulás a fogadó állam gazdasági fejlődéséhez.[176] Az egyetlen dolog, ami különbözik a szokásos üzleti tevékenységtől, az a fogadó ország fejlődéséhez való hozzájárulás. Viszont a fogadó állam gazdaságához való hozzájárulást, mint a teszt utolsó kritériumát rendkívül nehéz bizonyítani.

A *Phoenix v. Czech Republic* ügyben eljáró választottbíróság rámutatott arra, hogy lehetetlen megállapítani, hogy egy befektetés hozzájárult-e a fogadó állam fejlődéséhez, mivel eltérő vélemények és nézetek vannak arról, hogy mi minősül fejlesztésnek. Ezért megfelelőbb lenne a teszt elemi közül csak az időtartamra, a kockázatra és a kötelezettségvállalásra

[174] Az elvek eredetét bővebben lásd az ICSID Kommentárjában: SCHREUER (2009) *i.m.*

[175] Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. Kingdom of Morocco, ICSID Case No. ARB/00/4, Decision on Jurisdiction (2001).

[176] MORTENSON, Julian Davis: The Meaning of "Investment": ICSID's Travaux and the Domain of International Investment Law, Harvard International Law Journal, 2010/1. 271-272. 257-318.

(hozzájárulásra) vonatkozó kritériumok használata az ügyek elbírálása során.[177] Hasonló döntés született a *LESI v. Algeria* ügyben, és a választottbíróság kijelentette, hogy a fogadó állam gazdasági fejlődésének elősegítéseként nem szükséges, hogy a kötelezettségvállalás megfeleljen bizonyos követelményeknek.[178] A későbbi választottbíróságok általában a kötelezettségvállalási, időtartam- és kockázati kritériumokat alkalmazzák. Az olyan ügyek pedig, mint a *LESI v. Algeria* és a *Phoenix v. Czech Republic*, úgy értékelhetők, hogy objektív kritériumok alapján igazolták a védett befektetés meglétét.[179]

Mindazonáltal a Salini-teszt inkább a befektetési jellemzők kiegészítő meghatározása, nem pedig kötelező teszt, amelyen minden befektetésnek át kell mennie. Például a *Phillip Morris v. Uruguay* ügyben eljáró bíróság kijelentette, hogy a Salini-teszt nem jelent olyan joghatósági követelményeket, amelyek szerint ezen elemek egyikének vagy másikának hiánya a joghatóság hiányát vonná maga után.[180]

Általános szabály tehát az, hogy külföldi befektető természetes és jogi személy is lehet. Ezen személyek honossága olyan tényezőktől függ, mint a bejegyzés helye, a tényleges ügyvezetés helye és az irányító részvényesek személyes joga. A természetes személyek személyes jogát a tényleges állampolgárság határozza meg, kettős állampolgárság esetén pedig a tényleges tartózkodási hely az irányadó. A külföldi befektető honosságával kapcsolatos kérdések a külföldi befektetők számára biztosított védelemmel való visszaélést idézték elő (lásd például *forum shopping*).

A nemzetközi beruházási megállapodásokban (mint nemzetközi beruházási jogi szabályok) nincs közös, egységes definíció a befektetésre vonatkozóan, a szerződések célját és eszköztárát annak részes felei állapíthatják meg, köztük azokat a kritériumokat is, amik alapján elismernek egy tevékenységet befektetésként. A nemzetközi választottbíróságok a befektetés jelentéstartalmát két oldalról közelítik meg, így létezik egy szubjektív és egy objektív nézőpont. A szubjektív megközelítés szerint az alkalmazandó beruházási szerződést szigorúan megszövegezésén keresztül szükséges vizsgálni, azon túl nem. Az objektív nézőpont szerint a befektetésből levezethető szokásos jellemzőket szükséges vizsgálni és nem elég csak a konkrét alkalmazandó beruházási megállapodást figyelembe venni. Ez a nézet azokat a beruházásokat védi, amelyek a szerződéses védelemtől egyébként „elesnének".

[177] Phoenix v. Czech Republic, ICSID Case No. ARB/06/5 ítélet, 85.
[178] LESI v. Algeria, ICSID Case No. ARB/03/8 ítélet, 72.
[179] Lim – Ho – Paparinskis: *i.m.* 223.
[180] Phillip Morris v. Oriental Republic of Uruguay, ICSID Case No. ARB/10/7 ítélet, 206.

4. ISDS: a befektető és állam közötti vitarendezési mechanizmus

4.1. A befektető-állam vitarendezési (ISDS) eljárásokról általában

A külföldi beruházók számára nemzetközi jogi védelmet elsődlegesen a nemzetközi beruházási megállapodások (IIA) nyújtanak. Napjainkban 2223 kétoldalú beruházásvédelmi egyezmény van hatályban világszerte és 392 egyéb megállapodás fejezetei tartalmaznak beruházásvédelemmel kapcsolatos szabályokat (*treaty with investment provisions - TIP*),[181] mint például az ECT, az USMCA, vagy az EU – Új-Zéland szabadkereskedelmi megállapodás (*European Union-New Zealand Free Trade Agreement*).[182]

Az egyezmények számos olyan nemzetközi jogi megoldást kínálnak a beruházók számára, amelyek csökkentik az idegen állam ismeretlen jogi környezetéből fakadó üzleti kockázatokat, olyan sztenderd „klauzulákat" tartalmaznak, amelyek rögzítik többek között a külföldi beruházásokkal kapcsolatos bánásmód és a kisajátításért járó ellentételezés szabályait.[183] Mindemellett tartalmazzák a külföldi befektető és a fogadó állam közötti vitarendezés lehetőségének szabályait is. Egy külföldi befektető bírósági eljárást kezdeményezhet a beruházást fogadó állam ellen, amennyiben az megsértette a külföldi befektető állama és a fogadó állam között fennálló nemzetközi beruházásvédelmi egyezmény alapján vállalt valamely kötelezettségét.

Egy ilyen jellegű jogvita esetén a leggyakoribb vitarendezési eszköz a már korábban említett ISDS eljárás, amennyiben a nemzeti bíróságokon történő eljárásoktól eltekintünk.[184] Az ISDS eljárás a feleknek egy objektív és igazságos vitarendezést biztosít egy olyan független nemzetközi választottbíróság előtt, amely talán pártatlanabb döntést hoz, mint a fogadó állam nemzeti bírósága, utóbbi fórum eljárásának függetlenségét ugyanis számos esetben megkérdőjelezik a külföldi befektetők.

A fejezet ezek mentén haladva tekinti át első körben az ISDS általános jellemzőit, majd a beruházásvédelmi egyezmények (legyen az akár BIT, vagy más multilaterális megállapodás)

[181] A hatályos egyezmények adatai elérhetők: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/by-economy (letöltés: 2024. augusztus 25.)

[182] Az EU - New Zealand FTA 2024. május 1-én lép hatályba.

[183] DOLZER – SCHREUER: *i.m.* 220–221.

[184] A beruházási egyezmények szerződő felei több opciót is megjelölhetnek vitarendezési módként és akár azon szerződő félnek az illetékes bírósága is választható eljáró fórumként, amelynek a területén a beruházás létesült Lásd például: Hungary - Turkmenistan BIT (2023) Elérhető: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/8419/download (letöltés: 2024. április 26.) A dolgozat egy későbbi fejezetben kitér a választottbírósági ítéletek végrehajtásával kapcsolatos nemzeti bírósági eljárásra.

ISDS cikkeiben legtöbbször hivatkozott[185] ICSID és UNCITRAL eljárási szabályok kerülnek részletes bemutatásra, amelyeknek a vizsgálata a kutatás során hangsúlyos és indokolt volt hiszen az eredmények alapul szolgálhatnak az ISDS rendszerrel kapcsolatos kritikák értelmezéséhez. Az egyéb fórumokról is említést teszünk, de azok eljárási szabályainak bővebb ismertetésére nem térünk ki, mert a kutatásnak nem volt célja azoknak részletes vizsgálata. A fejezetben kitérünk a BIT-ekben legtöbbször megtalálható klauzulákra is.

4.1.1. Az ISDS eljárás jellemzői

Egy nemzetközi beruházással kapcsolatos vitában a felek ISDS eljárási fórumot választhatnak, azonban nem csupán a fórum kiválasztása lehetséges, hanem jellemzően az eljárási keretrendszer megválasztása is. Az eljárási keretrendszer meghatározásában a felek döntése, valamint egy releváns, az eljárás jogalapját képező kétoldalú beruházási egyezmény (BIT) vagy egyéb nemzetközi beruházásvédelmi megállapodás (IIA) játszik szerepet. Ezen túlmenően, az eljárási szabályokat közvetlenül az ilyen megállapodások alapján kikötött választottbírósági eljárási szabályok is meghatározhatják. Ilyen – az ügyek számát tekintve legtöbbször eljáró – ISDS eljárási fórum már említett ICSID és az Állandó Választottbíróság.[186]

Általában a beruházási megállapodások nem csak egy vitarendezési lehetőséget tartalmaznak, és amennyiben több fórumot is választottak a szerződő felek, abban az esetben a külföldi befektető határozza meg az ISDS eljárási formát, sőt az is saját döntése, hogy vita estén akar-e élni az ISDS eljárás lehetőségével, keres-e jogvédelmet és ha igen, a kereseti kérelmet milyen tartalommal nyújtja be a választottbírósághoz.[187] Ezek alapján gyakorlatilag azt is mondhatjuk, hogy a külföldi befektető, mint a jogvita felperese lényegében „ura" az eljárásnak, míg a beruházást fogadó államnak sokszor még az érdemi ellenkérelemének lehetősége is

[185] Az értekezés lezárásáig az UNCTAD adatbázisa szerint a 2591 ellenőrzött IIA ISDS cikkeiben az ICSID 2199, az UNCITRAL 1650, mindkettő 1472 megállapodás esetén konkrétan kikötésre kerül, mint eljáró fórum. Lásd: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/iia-mapping (letöltés: 2024. április 30.)

[186] További fórum még például a Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbírósági Intézete (AISCC), amely az AISCC Választottbírósági Szabályai (*Arbitration Institute of Stockholm Chamber of Commerce Arbitration Rules)* szerint jár el. A másik a párizsi Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (*International Chamber of Commerce - ICC*). Az itt zajló eljárásokat – amelyekre a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara Választottbírósági Szabályai (*International Chamber of Commerce Arbitration Rules*) az irányadók – a Kamara mellett működő ICC Nemzetközi Választottbíróság (*International Court of Arbitration*) kezeli, azonban ez nem egy tényleges választottbíróság, adminisztrációs, választottbíró-kijelölési és más feladatokat lát el. Megemlíthető még a Londoni Nemzetközi Választottbíróság (*London Court of International Arbitration - LCIA*), ami pedig az LCIA Választottbírósági Szabályai (*LCIA Arbitration Rules*) szerint jár el beruházási jogvitákban.

[187] KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI: *i.m.* 1642.

korlátozott.[188] A BIT-ekben legtöbbször az ICSID, második leggyakoribbként pedig az UNCITRAL eljárás szabályait kötik ki a felek egy esetleges vitarendezés kapcsán, így tipikusan a legtöbb esetben ezen szabályok alapján járnak el a választottbírói fórumok.[189]

Az ICSID speciálisnak tekinthető e körben mivel eljárási és intézményi (fórum) keretet is nyújt (az ICSID Egyezmény és egyéb vonatkozó belső szabályzatok alapján) a felek számára, akár úgy is fogalmazhatunk, hogy egy olyan önszabályozó rendszer, amely független minden nemzeti (és külső) jogi behatástól és kifejezetten beruházási viták megoldására specializálódott. Az ICSID által hozott választottbírósági döntés végrehajtását az ICSID Egyezmény biztosítja, az ICSID saját fóruma előtt lehetőség van felülvizsgálatra és – szűk körben – érvénytelenítésre is.[190] Megalakulása óta a beruházási jogviták döntő többsége e fórum előtt zajlik.[191]

Az UNCITRAL eljárási szabályok választása esetén szükséges egy választottbírói fórumot is kijelölni, hiszen itt intézményi háttér nem áll rendelkezésre. Az UNCITRAL eljárási szabályai szerint eljáró választottbíróság döntésének kikényszeríthetősége a kereskedelmi választottbíróságokhoz hasonlóan a New York-i Egyezményen[192] alapul. Az eljárásnak a felek által közösen kialakított szabályozás az alapja (például egy BIT), amely mögött az eljárás helyének nemzeti joga áll.[193] A fentebb említettek alapján az értekezés kifejezetten erre a két eljárási rendszerre fókuszál.

Az ISDS a külföldi befektetők számára népszerű, rugalmas eljárási mechanizmust kínál, azonban ugyanez a fogadó állam oldaláról nézve nem feltétlenül mondható el. Az eljárás flexibilitását többek között az jelenti, hogy a választott fórum és az eljárási szabályok eltérhetnek egymástól. Példaként említhető az *EDF v. Hungary* [194] jogvita, amely az egyetlen olyan ismert magyar vonatkozású ügy (az elérhető adatok alapján), ahol az eljáró fórum nem

---

[188] PAUWELYN, Joost: *At the Edge of Chaos? Foreign Investment Law as A Complex Adaptive System, How It Emerged And How It Can Be Reformed*. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2271869 (letöltés: 2022. november 3.)

[189] https://icsid.worldbank.org/About/ICSID (letöltés: 2022. november 3.) Bővebben lásd: https://investmentpolicy.unctad.org/news/hub/1743/20240327-total-number-of-known-investment-treaty-cases-rises-to-1-332 (letöltés: 2024. április 15.)

[190] DOLZER – SCHREUER: *i.m.* 398.

[191] DIMOPOULOS, Angelos: *EU Foreign Investment Law,* Oxford University Press, Oxford, 2011., 14.

[192] A külföldi választottbírósági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény.

[193] KATONA (2014) *i.m.* 3.

[194] EDF v. Hungary Electricite de France (EDF) International S.A. v. Republic of Hungary, Elérhető: https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/364/edf-v-hungary (letöltés: 2022. november 3.)

az ICSID volt és a felek nem az ICSID eljárási szabályait kötötték ki.[195] Az 1990-es évek közepén a magyar energiaszektor legfontosabb célja az volt, hogy a lehető legalacsonyabb költségek mellett biztosítsa az energiaellátás biztonságát, korszerűsítse az infrastruktúrát (környezetvédelmi szabványok szerint) és átalakítsa az áramszolgáltatási ágazat szerkezetét. Lévén, hogy az erőművek többsége régi szovjet létesítmény volt a célok külföldi befektetők támogatása nélküli elérése kérdéses volt. Ennek érdekében hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodásokat (HTM) ajánlottak a külföldi befektetőknek (egy kedvező környezetet teremtett az állam a beruházásokhoz), amennyiben vállalták a magyarországi erőművek építését és modernizálását. A megtermelt villamos energiát a magyar állami tulajdonú Magyar Villamos Művek Zrt. (MVM) vásárolta meg. Az energiaszektor privatizációja során érkező külföldi cégekkel HTM-eket kötött az MVM, köztük a francia *Électricité de France* (EDF) vállalattal is, aki 2001-től – privatizáció előtt magyar állami tulajdonban lévő – a több erőművet is üzemeltető Budapesti Erőmű Zrt. tulajdonosa lett.[196]

Magyarország 2004-es uniós csatlakozását követően kiderült, hogy ezek a HTM-ek vélhetően uniós jogba ütköznek. Az Európai Unió Bizottsága 2005-ben megállapította, hogy a HTM-ekben meghatározott vételi kötelezettség az EUMSZ 107. cikk szerinti, a villamosenergia-termelőknek biztosított állami támogatásnak minősül, azokat a közös piaccal összeegyeztethetetlennek nyilvánította, és kötelezte Magyarországot, hogy hat hónapon belül szüntesse meg a HTM-eket és a kedvezményezettekkel fizettesse vissza a 2004. május 1-je óta kapott támogatásokat.[197] Az MVM 2008. december 31-el felmondta (2008. évi LXX. törvényt alapján) a HTM-eket.

---

[195] Ismert még egy olyan magyar kötődésű jogvita (2007-es *Civis-Ing v. Serbia*), ahol szintén UNCITRAL eljárási szabályok alapján járt el valamelyik választottbíróság. Az elérhető adatok szerint sem az eljáró választottbíróság, sem az ügy kimenetele nem publikus.

[196] Több tanulmány közül például Török (2013) cikke is igazolta azt, hogy a privatizáción átesett vállalatok hatékonyabban képesek a befektetéseket és beruházásokat működtetni, mint az állami tulajdonú vállalkozások. TÖRÖK, László: *The Comparative Analysis of European Privatization Models,* Conference: V. SOVRESKI, Zlatko – MOKRYŠ, Michal – ŠTEFAN, Badura – LIESKOVSKÝ, Anton (szerk.): *Proceedings in Global Virtual Conference: The 1st International Global Virtual Conference Zilina*, Szlovákia, 2013. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/330412235_The_Comparative_Analysis_of_European_Privatization_Models (letöltés: 2024. július 15.)

[197] C 41/05 sz. Európai Unió Bizottsági határozat a Magyarország által a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások keretében nyújtott állami támogatásról, Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009D0609&from=EN, (letöltés: 2023. július 5.), lásd még: C-357/14. P. sz. ügy Electrabel SA, Dunamenti Erőmű Zrt. kontra Európai Bizottság, Elérhető: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=165434&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6802, (letöltés: 2023. július 5.), A Törvényszék 2012. február 13-i ítélete - Budapesti Erőmű kontra Bizottság (T-80/06. és T-182/09. sz. egyesített ügyek, Elérhető: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=E5487C9B7CAE389486677CA3ED492862?text=&docid=121090&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=704106, (letöltés: 2023. július 5.)

A francia befektető ISDS eljárást kezdeményezett[198] 2009-ben Magyarország ellen és az eljárás alapjául az Energia Charta szolgált. A francia befektető az eljárást az UNCITRAL Választottbírósági Szabályzata alapján kérte elbírálni, a választott fórum az Állandó Választottbíróság (PCA) volt. A francia EDF azzal érvelt, hogy Magyarország megsértette az Energia Charta Egyezményben foglalt, befektetésekkel kapcsolatos tisztességes és méltányos bánásmódra vonatkozó garanciákat, ugyanis teljes kompenzáció nélkül (átállási költségek) megszüntette a HTM-eket. Az Energia Chartához Franciaország, Magyarország és az Európai Unió is csatlakozott. A bíróság részben a befektető javára döntött, 107 millió eurós kártérítést ítélt meg a vállalatnak.[199]

4.1.2. Az eljárás alanyai

Az ISDS eljárási mechanizmus egy másik lényeges sajátossága, hogy az eljárás alanyai egy állam (a befektetést fogadó állam), aki az eljárásban mindig alperesi pozícióban van jelen és egy külföldi befektető, aki az eljárásban minden esetben felperesként vesz részt. Az eljárásban tehát két befektető vagy két állam nem lehet egymással szemben, a felek természete és pozíciója minden esetben kötött. Ebből adódik, hogy a külföldi befektető érdekeit saját maga képviseli és anyaországa közvetlenül nem vesz részt az eljárásban, azonban a közvetett beavatkozás jellemző lehet egy olyan esetben, amikor a külföldi befektető államát érintő nemzetbiztonsági vagy nemzetgazdasági érdek is társul az adott jogvitához. A külföldi elem lényegesen fontos az ISDS eljárásban, tehát csak külföldi befektetők élhetnek ezzel a lehetőséggel a belföldi befektető saját állama ellen nem kezdeményezhet ISDS eljárást, mert egy ISDS eljárás jogalapjául jellemzően egy BIT szolgál. Magyarország beruházási egyezményeiben is kifejezetten szerepel, hogy csak olyan jogvitáról beszélhetünk e körben, amiben az egyik szerződő fél befektetője (vagy akár több befektető is perelhet közösen[200], ha az érintett BIT szabályai lehetővé teszik) és a másik szerződő fél között merül fel, az utóbbi szerződő fél területén lévő beruházással kapcsolatban.[201] Érdemes azt is megemlíteni, hogy egy ilyen speciális vitarendezés szükséges lehet a külföldi befektetőnek, ugyanis ha csak egy helyi,

[198] Ehhez hasonló jogvita volt továbbá a belga Electrabel ügye (Electrabel S.A. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19) és az Egyesült Királyságbeli AES ügye (AES Summit Generation Limited and AES-Tisza Erömü Kft. v. Republic of Hungary (II), ICSID Case No. ARB/07/22). Mindkét esetben a magyar állam javára döntött az ICSID választottbírósága.

[199] A választottbírósági ítélet nem nyilvános. Lásd: THOMSON, Douglas: *EDF wins claim against Hungary*, Global Arbitration Review, 2014. december 1. Elérhető: https://globalarbitrationreview.com/article/edf-wins-claim-against-hungary (letöltés: 2023. július 5.)

[200] Például akkor, ha a sérelmezett állami intézkedés egy teljes szektort és nem csak egy konkrét beruházást érint.

[201] Lásd például: 2022. évi LIII. törvény a Magyarország Kormánya és a San Marino Köztársaság Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről

nemzeti bírósági eljárás állna rendelkezésére, nem biztos, hogy a nemzeti bíróság ugyanúgy bánna vele, mint egy belföldi befektetővel. Egy nemzeti bíróság függetlensége ugyanis kérdéses lehet, vagy ha feltételezzük azt, hogy az elbánás objektív és egyenlő, az még mindig nem garancia arra, hogy a nemzeti bíróság a nemzetközi minimum standardot szem előtt tartva döntene.[202] Különbséget kell tenni egy ténylegesen belföldi befektetés és egy olyan leányvállalat között, amit a fogadó országban egy külföldi beruházó hozott létre. Ez a differenciálás a választottbíróság hatáskörének megállapításakor lényeges lesz. Ugyanis a külföldi befektetés a legtöbb esetben úgy valósul meg, hogy a fogadó állam területén a külföldi beruházó létrehoz egy céget, amely később olyan leányvállalatként fog működni, amely külön jogi személyiséggel rendelkezik és kezeli a külföldi befektetést. Egy jogvitában az állam melletti fél annak a cégnek a tényleges irányítója lesz, aki a befektetést kezeli. A választottbíróságnak sok esetben segítségére van a hatáskörrel kapcsolatos kérdésben az a BIT vagy egyéb egyezmény, ami a felek közötti vita jogalapját képezi, ugyanis ezek a nemzetközi szerződések tartalmazzák a legfontosabb fogalmakat, így például azt is, hogy ki minősül befektetőnek. Igaz a szerződések adnak némi tápontot a választottbíróságoknak e tekintetben, mégis előfordulnak olyan esetek, amikor csak egy alapos vizsgálódását követően tudják megállapítani azt, hogy a kérelmet előterjesztő az irányadó szerződés alapján befektetőnek minősül e. Ennek oka, hogy napjainkban egyre több olyan céges tulajdonosi hálózat fordul elő világszerte, amik egyre bonyolultabbak.[203]

4.1.3. A választottbíróság felállítása

Az ISDS választottbírósági eljárásokban a felek általában egy három tagú tanácsot jelölnek ki a jogvitájuk eldöntésére (de az is lehetséges, hogy egyesbíróként járjon el a kijelölt választottbíró). Az egyik bírót a felperes, a másikat az alperes, a harmadikat együtt választják, vagy ad hoc jelleggel, vagy egy listáról. Utóbbi akkor jellemző, ha az eljárás egy meglévő keretrendszer szerint zajlik. Amikor a feleknek a bíróság összetételéről kell dönteniük, pozíciójuk „kiegyenlítődik" ellentétben az eljárás megindításával, ahol ez az egyenlőség nem figyelhető meg, ahogyan arról már az előzőekben szó esett, az eljárás azon mozzanatánál a befektető a dominánsabb fél.

[202] SACHETIM, Henrique Martins – CODEÇO, Rafael Ramos: *The Investor-State Dispute Settlement System amidst Crisis, Collapse, and Reform,* Elérhető: https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1062&context=ab (letöltés: 2023. július 5.)

[203] GAUKRODGER, David: *Investment Treaties and Shareholder Claims for Reflective Loss: Insights from Advanced Systems of Corporate Law,* OECD Working Papers on International Investment, 2014/2. 27-29. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2544869 (letöltés: 2023. július 12.)

Az ISDS eljárásban a magas szintű szakértelem és semlegesség biztosítói a választottbírók, akik jellemzően olyan nemzetközi jogi szakértők (jogászok, jogtudósok), akik gyakorlott szakemberek és kellőképpen ismerik a nemzetközi beruházási jogot, a beruházások védelmét és a nemzetközi üzleti jogot. Munkájukért díjazásban részesülnek.

Véleményünk szerint a választottbírókkal összefüggésben üdvözlendő a nemzetközi beruházási vitákban eljáró választottbírókra irányadó magatartási Kódex (*Code of Conduct for Arbitrators in International Investment Disputes*) létrehozása ugyanis a korábbi években gyakran érte az ISDS rendszerét kritika, amelynek egyik aspektusa a választottbírókkal kapcsolatos pártatlanság és függetlenség megkérdőjelezése volt. Érdemes erről röviden szót ejteni.

2017-től az UNCITRAL és az ICSID Titkársága közösen dolgozott a Kódex megalkotásán. Az állami küldöttekkel és más érdekelt felekkel folytatott konzultáció során széleskörű hozzájárulást kaptak a Kódex tervezetének elkészítéséhez. A Kódex egyes verzióit folyamatosan publikálták és az azokra érkezett észrevételeket közzétették az ICSID és az UNCITRAL weboldalain. Érzékelhető, hogy az ISDS (hatékony) reformjain az államok és más érdekelt felek közösen dolgoztak. A Kódex előrehaladott tervezetét az UNCITRAL 2023. július 3-21. között Bécsben tartott 56. éves ülésszakát megelőzően közzétették és az UNCITRAL Bizottsága módosítási javaslatokkal támogatta a Kódex szövegét. 2023. december 7-én az ENSZ Közgyűlése döntött a Kódex[204] elfogadásáról.

A Kódex célja többek között az, hogy biztosítsa a választottbírók függetlenségét és a pártatlanságát, valamint a hatékony és tisztességes eljárások lefolytatását. A Kódex szabályozza a „kettős részvételt" (vagyis azt a gyakorlatot, hogy egy adott személy az egyik ügyben választottbíróként, egy másik ügyben a vitában álló fél képviselőjeként vagy szakértőként vesz részt). Szó esik a Kódexben az eljárások titkosságával kapcsolatos kötelezettségekről, az ésszerű díjakról és költségekről, valamint a bírósági asszisztensek szerepéről és feladatairól. A Kódex a választottbírósági eljárásokra a felek beleegyezésével alkalmazandó. A Kódex szabályai a beruházási szerződésekben található magatartási normák, az ISDS-re vonatkozó választottbírósági szabályok és a nemzetközi bíróságok összehasonlító áttekintésén alapulnak. A módosított ICSID szabályokhoz hasonlóan (erről a későbbiekben részletesen szó esik) a Kódex elfogadása is azt mutatja, hogy a reformok sikerességéhez, eredmény eléréséhez az

[204] https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/2318944_coc_arbitrators_e-book_eng.pdf (letöltés: 2024. március 21.)

átláthatóság és az inkluzív folyamat kulcsfontosságú. Az ICSID további konzultációt folytat az ICSID Egyezmény részes feleivel a Kódexnek az ICSID eljárásokban való alkalmazásáról.[205]

A választottbírósági eljárások egyre kiterjedtebbek és összetettebbek és a választottbíróknak gyakran jelentős adminisztratív feladatai vannak (az ügyirat, a felekkel vagy más eljáráshoz kapcsolódó személyekkel történő találkozók koordinálása stb.). Így a munkájuknak elősegítése érdekében titkárok,[206] és a bíróság további támogatására egyéb asszisztensi feladatokat végző személyek is részt vehetnek egy adott ügyben. Általánosságban elmondható, hogy a titkárok segítséget nyújthatnak az eljárási határozatok meghozatalában, de a választottbíróságoknak biztosítaniuk kell azt, hogy alapvető döntéshozatali funkciójukat semmilyen módon ne ruházzák át. Azonban, az, hogy ezek a személyek konkrétan mennyiben vesznek részt az eljárásban, nem minden esetben egzakt, nincsenek egységes nemzetközi szabványok, amelyek szabályoznák például a titkárok részvételét a nemzetközi választottbírósági eljárásokban. Az átláthatóság jegyében fontos, hogy a titkár kinevezése előtt meg kell szerezni a felek beleegyezését. Így a titkár részvétele a választottbírósági tanácskozásokon, vagy a bíróság határozatának megszövegezésében sokat vitatott téma volt az elmúlt években. A választottbíráskodásban egy „rendkívül szürke zónaként" írták le, ami számos „visszaéléshez" vezetett[207] és úgy tartották, hogy a titkár „negyedik választottbíróként" szolgálhat a felek hozzájárulása nélkül.[208]

A széles körű titkári felelősségek hívei azzal érvelnek, hogy a titkárok növelik az eljárások hatékonyságát és lehetővé teszik a választottbírók számára, hogy a bírói munka érdemi részére összpontosítsanak. Ezenkívül csökkentik a felek költségeit, mivel a titkárok alacsonyabb áron dolgoznak, mint a választottbírók. Akik a titkárok feladatainak korlátozott szerepét szorgalmazzák, azzal érvelnek, hogy pusztán adminisztratív feladatokat kell ellátniuk, hogy elkerülhető legyen a választottbírók értékelésére gyakorolt indokolatlan befolyásolás (hiszen a

---

[205] https://icsid.worldbank.org/news-and-events/news-releases/un-member-states-adopt-icsid-and-uncitral-code-conduct-arbitrators (letöltés: 2024. március 21.)

[206] Az ICSID adminisztratív támogatást nyújt a tanácsoknak, és minden választottbírósági eljárásban az ICSID személyzetének egy tagját nevezik ki a tanács titkárának. A titkár széles körű támogatást és szakértelmet nyújt az ICSID-eljárással kapcsolatban, részt vesz az eljárás minden folyamatában, beleértve a meghallgatásokon nyújtott segítséget is.

[207] POLKINGHORNE, Michael: *Different Strokes for Different Folks? The Role of the Tribunal Secretary*, Kluwer Arbitration Blog, 2014. Elérhető: https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2014/05/17/different-strokes-for-different-folks-the-role-of-the-tribunal-secretary-2/ (letöltés: 2023. október 2.)

[208] CARSWELL, Chloe J. – WINNINGTON-INGRAM, Lucy: *Awards: Challenges Based on Misuse of Tribunal Secretaries*, 2023. május 17. Elérhető: https://globalarbitrationreview.com/guide/the-guide-challenging-and-enforcing-arbitration-awards/3rd-edition/article/awards-challenges-based-misuse-of-tribunal-secretaries#footnote-132 (letöltés: 2023. július 4.), Lásd: még: PARTASIDES Constantine, *The Fourth Arbitrator? The Role of Secretaries to Tribunals in International Arbitration*, Arbitration International, 2002/2. 147-163.

titkár által végzett összes kutatás a titkár nézőpontját hordozza). Azt állítják, hogy a választottbírók kiválasztása *„intuitu personae”* (a másik személy személyiségére, tudására, képzettségére való tekintettel).[209] Következésképpen a kinevezett választottbíróknak minden feladatukat személyesen kell ellátniuk. Az ICCA (*International Council of Commercial Arbitration*) szervezet égisze alatt működő Young International Council for Commercial Arbitration irányelveket és mintaszabályokat adott ki. Az útmutató nagyrészt két olyan felmérés eredményein alapult, amelyekben visszajelzést kértek a választottbíróktól, a felek képviselőitől és a választottbírósági eljárás alanyaitól. Míg a többség helyeselte a titkárok alkalmazását, kevésbé volt egyetértés a titkárokra dedikált feladatok természetében. Az útmutató célja a titkári szerep átláthatóságának növelése. Az útmutató 3. cikke felsorolja azokat a megengedett feladatokat, amelyek „jogszerűen túlmutathatnak a tisztán adminisztratív feladatokon”. A tisztán adminisztratív feladatoktól, a felek beadványainak és bizonyítékainak áttekintéséig, a választottbíróság tanácskozásain való részvételig és a választottbírósági határozat megfelelő részeinek megfogalmazásáig terjednek.[210]

A választottbírósági intézmények egyre gyakrabban szabályozzák a választottbírósági titkárok feladatait. Például a Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbírósági Intézete (AISCC), az ICC és a Londoni Nemzetközi Választottbíróság (LCIA) elismeri a bírósági titkárok segítségét a választottbírósági eljárásokban. Bár a szabályozás eltérő, a legtöbb rögzíti, hogy a választottbírók nem ruházhatnak át semmilyen döntéshozatali jogkört a titkárokra, és a titkároknak pártatlannak és függetlennek kell maradniuk. Az ICSID választottbírósági szabályai kizárják, hogy az ICSID titkárai a bíróság beleegyezése nélkül részt vegyenek a tanácskozásokon. A titkárok szerepének változatos és gyakran nem létező korlátozásai hozzájárulnak a nemzetközi választottbíróságban betöltött megfelelő szerepük bizonytalanságához és ez negatívan befolyásolhatja a választottbírósági eljárás vélt legitimitását, mivel felmerülhet a kérdés, hogy a titkár túllépte-e a választottbíróság asszisztensei pozícióját. Ennek megfelelően a választottbírósági eljárás és az abból eredő ítélet legitimitásának fokozása érdekében a nemzetközi választottbírói közösség fontolóra veheti a választottbírósági titkárok szerepére vonatkozó egységes szabvány kihirdetését a választottbírósági intézmények és a választottbírósági intézmények által átvehető legjobb

[209] CARSWELL – WINNINGTON-INGRAM *i.m.* Lásd még: https://www.mololamken.com/knowledge-what-is-a-tribunal-secretary-and-what (letöltés: 2023. július 4.)

[210]Young ICCA Guide on Arbitral Secretaries 3. Cikk (2) bekezdés a)-j) pontjai. Bővebben lásd: https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/aa_arbitral_sec_guide_composite_10_feb_2015.pdf (letöltés: 2023. október 2.)

gyakorlatokra vonatkozó iránymutatások formájában. Első körben egy előlépést jelenthet az, ha a Young ICCA irányelveit követik.

A titkárok széles körű alkalmazása a beruházási választottbírósági eljárásokban[211] egyes ítéletek hatályon kívül helyezésének kérelméhez vezetett.

A leggyakoribb okok a választottbíró „mandátumába való beavatkozásra" és megbízatása személyes teljesítésének elmulasztására vezethetők vissza, mivel a titkár döntő szerepet játszott a döntéshozatali folyamatban, vagy a vonatkozó szabályok által megengedetteken túlmutató feladatokkal bízták meg. E tekintetben egy meghatározó eset volt a *Yukos v. Oroszország* ügy. Oroszországnak, mint a jogvitában vesztes fél kérelmének jogalapja az volt, hogy a választottbírók nem személyesen teljesítették megbízatásukat és Oroszország fő érve a tanács tagjai, a titkár és a tanács asszisztense által kiszámlázott munkaórák összevetésén alapult. Oroszország azt állította, hogy a választottbíróság asszisztense 40-70%-kal több időt szentelt az ügynek, mint bármelyik választottbíró. Ráadásul az ítéletben szereplő jogi érvelés szövegezése, annak szóhasználata, felépítése nagyban hasonlít az asszisztens korábbi írásaihoz. [212] Ezért érdemi szerepet kellett betöltenie a bizonyítékok és érvek elemzésében, a tanácskozásban és a végső döntés előkészítésében. Oroszország azzal érvelt, hogy a titkár csak adminisztratív tevékenységeket végezhet, ami a jelen eljárásban nem volt így. Az említett ítéletet ezen indokok alapján nem helyezték hatályon kívül.

4.1.4. Az ISDS eljárás lefolytatása

A bíróság hivatalból vizsgálja joghatóságát, ez lesz az eljárás első mozzanata. Ha a bíróság joghatóságát nem állapítja meg a külföldi befektetőnek más lehetőséget kell keresnie igényének érvényesítésére.

A joghatóság megállapításánál segítségére lehet a vonatkozó BIT, egy többoldalú beruházásvédelmi megállapodás, egy olyan szabadkereskedelmi egyezmény, ami tartalmaz beruházásvédelmi rendelkezéseket, vagy az állam és a külföldi befektető közötti egyedi szerződés. A joghatóság megállapításánál tipikusan vizsgálják a már korábban is említett befektetői minőséget és az érintett befektetés mivoltát, illetve azt is, hogy az ügyben indult-e

[211] Bővebben lásd: https://jusmundi.com/en/document/publication/en-secretary-of-the-tribunal (2024. március 28.)

[212] GALAGAN, Dmytro: *The Challenge of the Yukos Award: an Award Written by Someone Else – a Violation of the Tribunal's Mandate?*. Kluwer Arbitration Blog, 2015. február 27. Elérhető: http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2015/02/27/the-challenge-of-the-yukos-award-an-award-writtenby-someone-else-a-violation-of-the-tribunals-mandate/. (2023. október 5.)

más bírósági eljárás (az alternatív vitarendezési lehetőségek például mediáció nem tartozik ide), mert ha igen, az kizárási okot jelent.[213] Amennyiben a joghatóság megállapítása sikeres volt, a bíróság lebonyolítja az eljárást, megkezdi az érdemi kérdések vizsgálatát. Az eljárás tárgya jellemzően olyan, a külföldi befektetőnek kárt okozó intézkedés, vagy intézkedések sorozata, amit a beruházást fogadó állam hoz és a választottbíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy ezek az intézkedések összhangban állnak-e az ügyben irányadó egyezménnyel. A bizonyítási teher mindkét fél oldalán megjelenik, de eltérő súllyal. Míg a felperesnek legtöbbször elegendő annak bizonyítása, hogy kára keletkezett az állam intézkedésével összefüggésben, addig az alperesnek azt kell bizonyítania, hogy nem jogsértő a szóban forgó intézkedés.[214] Példának okáért, ha intézkedését egy olyan nyomós közérdek (ilyen lehet valamilyen fenntartható fejlődéssel, környezetvédelemmel, emberi jogokkal stb. kapcsolatos indok) igazolja, ami a kapcsolódó nemzetközi szabályokkal nem ellentétes. A nemzetközi választottbírósági gyakorlatban alkalmazott eljárási szabályok többsége nem tartalmaz rendelkezést a bizonyítási teherre vonatkozóan, így az eljáró választottbíróságoknak jelentős mérlegelési körük van a bizonyítási eljárás menetrendjének kialakításában, illetve lefolytatásában. A külföldi befektetőkkel szembeni jogsértések legtöbbször a közvetetett kisajátítás és a diszkrimináció, de természetesen más IIA-k szerinti jogaik korlátozása is jogsértést eredményez. A választottbírók döntésüket szabadon hozzák meg, az irányadó normákon kívül más szabályok vagy precedens[215] nem köti őket.

Az ISDS eljárás háromféleképpen zárulhat (ha a felek nem szüntetik meg az eljárást, mert egyezséget kötnek, vagy peren kívül nem egyeznek meg) vagy úgy ítéli meg a bíróság, hogy a fogadó állam intézkedése jogszerű volt, vagy a fogadó állam intézkedése jogsértő volt és kártalanítás megfizetésére köteles, vagy a fogadó állam intézkedése jogsértő, de kártalanítás megfizetése nem indokolt.

Érdemes általánosságban szót ejteni az eljárás költségeiről, időtartamáról és átláthatóságáról is. Az eljárás költségeit – amelynek leghangsúlyosabb része a felek jogi képviselőinek díjazása – a felek önállóan viselik. A választottbírók munkájával összefüggő, valamint, ha az eljárást egy

[213] SCHREUER, Cristoph: *Jurisdiction and Applicable Law in Investment Treaty Arbitration,* McGill Journal of Dispute Resolution, 2014/1. 2-5. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2520501 (letöltés: 2023. március 8.)

[214] Bővebben lásd: HWANG, Michael – CHERN, Clarissa: *Standards of Proof and Requirements for Evidence in Special Situations,* The Guide to Evidence in International Arbitration - Second Edition, 2024. február 8., Elérhető: https://globalarbitrationreview.com/guide/the-guide-evidence-in-international-arbitration/2nd-edition/article/standards-of-proof-and-requirements-evidence-in-special-situations (letöltés: 2024. március 27.)

[215] Döntésüket legtöbbször alátámasztják korábbi beruházási választottbírósági döntésekkel.

intézmény biztosítja, az intézményi költségeket a felperes és az alperes egyenlő arányban viseli. Közösen viselik tehát a választottbírók díját és kiadásait, továbbá az eljárási keretet biztosító intézmény (amennyiben van ilyen) adminisztrációs költségit.[216]

Az eljárások időtartama hosszadalmas (és nem minden esetben van időkorlát), legtöbbször több hónap eltelte után dönt a bíróság, de akadnak olyan esetek is amikor akár több éven keresztül is tart az eljárás. Természetesen ez leginkább az eljárás alapjául szolgáló keretrendszer szabályaitól függ. Az eljárási keretrendszerekkel összefüggésben általánosságban elmondható, hogy csupán az alapvető határidőket állapítják meg, így a felek akár meg is állapodhatnak a határidőkben, a legtöbb eljárási keretrendszernek diszpozitív szabályai vannak.

Alapvetően az ISDS választottbíróságok által hozott döntések és maguk az eljárások sem nyilvánosak. Vannak azonban olyan választottbírói fórumok, amik esetében az általuk kezelt ügyek rövid adatai (felek neve, a jogvita tárgya, az alkalmazandó jog, az ügy állása stb.) elérhetők bárki számára, az ICSID esetében például működik egy ilyen online adatbázis.[217] A transzparenciáról bővebben a későbbeikben szó esik.

4.1.5. Az ISDS döntés elleni jogorvoslat

Az ISDS választottbírósági eljárásban hozott döntés ellen főszabály szerint fellebbezésnek és rendes jogorvoslatnak nincsen helye, az ítéletet véglegesnek tekinti a bíróság. Egyéb „kvázi" jogorvoslat viszont kereshető az irányadó eljárási szabályok alapján. Ilyen lehetőség lehet például az ítélet értelmezése és kijavítása iránti kérelem, a kiegészítő ítélet iránti kérelem, a határozat felülvizsgálata vagy az ítélet hatályon kívül helyezése. Utóbbi az ICSID esetében az úgynevezett „semmítési eljárás". Ez esetben elsődlegesen eljárásjogi jellegű szabálysértésekre hivatkozva (például a bíróság nem volt megfelelően megalakítva, a bíróság egyik tagját megvesztegették, a bíróság nyilvánvalóan túllépte hatáskörét stb.) kérhető az eredeti ítélet részben vagy egészben történő hatályon kívül helyezése.

Az ítélet elismerése és végrehajtása egy összetett kérdés. Főszabály szerint minden szerződő állam úgy köteles kötelezőnek elismerni a választottbírósági ítéletben foglaltakat és úgy köteles annak eleget tenni, mintha saját bíróságának jogerős ítélete lenne. Abban az esetben, ha a fogadó állam önként nem tesz eleget kártalanítási kötelezettségének, akkor vagy automatikus a végrehajtás (akkor, ha az ICSID Egyezmény alapján folyt az eljárás, az ICSID Egyezmény

[216] Bővebben lásd: HODGSON, Matthew – KRYVOI, Yarik – HRCKA, Daniel: *2021 Empirical Study: Costs, Damages and Duration in Investor-State Arbitration*, BIICL and Allen & Overy, London, 2021. Elérhető: https://www.biicl.org/documents/136_isds-costs-damages-duration_june_2021.pdf letöltés: 2023. november 20.)

[217] Az ICSID adatbázisa elérhető: https://icsid.worldbank.org/cases/case-database (letöltés: 2024. március 27.)

részes felei tekintetében automatikus a végrehajtás), vagy a New York-i Egyezmény alapján történik az ítélet elismerése és végrehajtása.[218] Utóbbi esetében lényeges, hogy részese-e az egyezménynek az állam, ahol a külföldi befektető a végrehajtást kéri.[219]

Összefoglalva, az ISDS választottbírósági eljárás „sokfélesége" ellenére egyedi jellemzőkkel bír, így kitűnik egyéb vitarendezési mechanizmusok közül. Ezeket a rendhagyó jellemvonásokat akár pozitívan is értékelhetnénk, de egy későbbi fejezetben látni fogjuk, és valamelyest már jelen fejezet is rávilágított a választottbíróságokat segítő személyek kapcsán arra, hogy ezek a tulajdonságok sokszor forrásai az ISDS választottbírósági eljárással szembeni kritikáknak. Bár a fejezet felvázolt egy általános ismertetést ISDS eljárás alapjaihoz, szükséges, hogy konkrét, a kutatás szempontjából releváns jogforrások elemzésével is kiegészüljön. A következő alfejezetekben ezeknek a jogforrásoknak a vizsgálata történik.

4.2. Beruházási választottbírósági eljárások

Az értekezés a későbbiekben vizsgálja a választottbírósági fórumokkal és azok eljárásával kapcsolatos kritikákat, így szükséges áttekinteni ezen fórumok eljárási keretrendszerét egyrészt azért, hogy lássuk hogyan alakulnak az ISDS eljárások, másrészt azért, hogy megalapozzuk az említett kritikákat elméleti hátterét és értelmezni, rendszerezni tudjuk az eljárással kapcsolatos aggályokat.

4.2.1. Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (ICSID)

Több szempont miatt is (például az ítéletek automatikus végrehajtása miatt) a világ vezető és legnagyobb népszerűségnek örvendő nemzetközi beruházási vitarendezési intézménye a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (ICSID).[220] Az 1332 ismert ISDS ügyből 835-öt az ICSID kezelt.[221] Az autonóm nemzetközi intézmény a felek számára nem csak fórumot, hanem eljárási szabályokat is biztosít és a legtöbb BIT ISDS cikkében megtalálható, mint vitarendezési opció. A szervezet felépítésének rövid ismertetése szükséges, mielőtt elemeznénk magát az ICSID eljárási keretrendszerét.

---

[218] 1962. évi 25. törvényerejű rendeletet a külföldi választottbírósági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről. Elérhető: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=96200025.TVR (letöltés: 2024. március 27.)

[219] Uo.

[220] Bővebben lásd: HORVÁTH Éva: *Nemzetközi Választottbíráskodás.* Budapest, HVG-ORAC, 2010., 235-242.; MOLNÁR *i.m.* 144-146.; VÖRÖS Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I,* Krim Bt., Budapest, 2004., 144-148.

[221] 2023. december 31-én ismert adat szerint. https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement (letöltés: 2024. augusztus 25.)

Az ICSID felépítését tekintve azt mondhatjuk, hogy összetett struktúrával rendelkezik, amely egy Adminisztratív Tanácsból (*Administrative Counc*il) és Titkárságból (*Secretariat*) áll. Minden ICSID Egyezmény tagállam egy helyet foglal el az Adminisztratív Tanácsban, amelynek feladata az ICSID alapvető intézményi keretével kapcsolatos szervezeti kérdések és problémák kezelése, mint például az igazgatási, pénzügyi és eljárási szabályok, éves költségvetés elfogadása, személyi kérdésekben történő döntés. Utóbbi többek között a Főtitkár (*Secretary General of ICSID*) és helyettesé(i)nek választását jelenti. Az Adminisztratív Tanács elnöki pozíciójában (*Chairman of the Administrative Council*) a Világbank Csoport mindenkori elnöke helyezkedik el, aki vezeti az Adminisztratív Tanács üléseit, a tanácsban szavazati joggal nem rendelkezik.

A Titkárság körülbelül 70 szakemberből áll, akik specifikusan, külön részlegeken végzik munkájukat: választottbírósági és békéltetői ügyeket intéznek, adminisztrálnak, részt vesznek az általános és pénzügyi igazgatásban (például az ICSID költségvetésének ellenőrzése, az ügyek pénzügyeinek kezelése, a szervezet és a HR informatikai hátterének kezelése) és támogatják az ICSID egyéb tevékenységeit, mint például kapcsolattartás a tagállamokkal vagy az ICSID publikációinak kezelése. A Titkárság az ügyekhez mindig egy támogató csapatot (esetmenedzselő) rendel, melynek tagjai jogi szakértők (akik több évtizedes tapasztalattal rendelkeznek a nemzetközi választottbíráskodás terén), jogi és egyéb asszisztensi feladatokat ellátó személyek. A Titkárságot a Főtitkár vezeti, akinek munkáját helyettes titkár jelenleg kettő) segíti. A Főtitkár feladatai közé tartozik a választottbírósági eljárások adminisztratív támogatása, a választottbírósági kérelmek átvilágítása és az ICSID Egyezmény alapján hozott határozatok hitelesítése.

4.2.2. Beruházási választottbírósági eljárás az ICSID Egyezmény alapján

A választottbírósági eljárást illetően két különböző helyzetet szükséges megkülönböztetni.

Első eset (a második esetre a fejezet vége tér ki), amikor a BIT mindkét részes fele egyúttal részes fele az ICSID Egyezménynek is. Ekkor az eljárást az ICSID általános választottbíráskodási szabályai szerint folytatják le, a gyakorlatban ez a jellemzőbb. Ez esetben három jogi dokumentum releváns: az ICSID Egyezmény (amivel mindig összhangban kell lennie a többi szabálynak), amelyhez másodlagos forrásként értelmezni kell egyrészt a Választottbírósági Szabályokat (*Arbitration Rules*) másrészt az Eljárási Szabályokat (*Institution Rules*).

Ahhoz, hogy a jogvitában érintett fél az Egyezmény szerinti eljárás alanya legyen, egy önkéntes alávetés szükséges, el kell fogadnia az ICSID joghatóságát a konkrét ügyben. Nem szükséges viszont akkor, ha egy meglévő nemzetközi beruházási megállapodásban a szerződő országok már előzetesen kikötötték, hogy az ilyen jogvitákat az ICSID előtt rendezik.[222]

A fórum olyan, ténylegesen beruházási elemet is tartalmazó jogvita esetén járhat el, ami túlmutat egy tisztán csak kereskedelmi ügyön.[223] Mint ahogy azt már a korábbi fejezetekben is taglaltuk, a beruházás fogalmát viszont igencsak szélesen értelmezhetik a választottbíróságok, akár kölcsön jelenthet beruházást.[224]

Ahogy azt láttuk az ICSID Egyezmény kétféle eljárást biztosít a békéltetést (*conciliation*)[225] és a választottbírósági eljárást (*arbitration*). A békéltetés esetében egy szerződő állam, vagy a szerződő állam természetes vagy jogi személye kezdeményezheti az eljárást, míg választottbíróság előtt csak a szerződő állam természetes vagy jogi személye. A választottbíróság döntése a felekre nézve kötelező erővel bír, a békéltető bizottság döntésének nincsen ilyen tulajdonsága.[226]

Ahogy az általános szabályok ismertetése során is látható volt az eljárás itt is a külföldi befektető kérelmére, az ICSID Egyezmény és mint másodlagos forrás az Eljárási Szabályok alapján indul. A kérelmet főszabály szerint elektronikusan az ICISD hivatalos nyelveinek (angol, francia, spanyol) egyikén kell benyújtani a kötelező tartalmi elemekkel és szükséges mellékletekkel. A kérelem benyújtásának díja 25.000 USD.[227] A kérelem beérkezését követően az ICSID a joghatóságának vizsgálatával (ami kb. egy három hetes folyamat) egyidejűleg értesíti a fogadó államot.

Amennyiben az ICSID Egyezmény 25. cikke szerint a kérelem befogadható, a kérelmet regisztrálni kell (amennyiben nem, a Főtitkár elutasítja a kérelmet) és a további vizsgálatot mellőzni kell, hiszen majd a később megalakuló választottbíróság fogja részletesen vizsgálni a joghatóság kérdését. A sikeres regisztrációról írásban értesítik a feleket, és a már említett online ICSID adatbázisba új esetként (csakis az alapadatokkal) bekerül az ügy. Az eljárásra innentől

[222] HORVÁTH: *i.m.* 236.

[223] BORN, Gary B.: *International Commercial Arbitration,* Alphen aan den Rijn, Wolters Kluwer, 2014. 121., 124.

[224] Fedax NV v. Republic of Venezuela, ICSID, Case No. ARB/96/3.

[225] A békéltetéssel kapcsolatban bővebben lásd a szabályokat az ICSID Szabályzatában. Elérhető: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Conciliation_Rules.pdf (letöltés: 2024. augusztus 25.)

[226] ICSID Egyezmény 28–29. cikk.

[227] Ezzel kapcsolatban lásd: https://icsid.worldbank.org/services/arbitration/convention/process/request (letöltés: 2024. április 27.)

már az ICSID Választottbírósági Szabályok az irányadók.[228] Következő mozzanat a választottbírók kiválasztása. Az eljáró bírók számát (páratlan számú bíró kijelölése szükséges) és a kiválasztásuk módját első körben a feleknek kell eldönteniük (megkönnyíti a helyzetet, ha a például az ügyben irányadó BIT-ben ezt korábban a részes felek kikötötték) a kérelem regisztrálásról szóló ICSID értesítéstől számított 45 napon belül. Amennyiben a határidő lejártáig a feleknek nem sikerül konszenzusra jutniuk, a választottbíróság három tagú lesz az ICSID Egyezmény 37. cikk (2) bekezdés (b) pontja és a Választottbírósági Szabályok 13. szabálya alapján. Egyik és másik fél is egy-egy választottbírót választ a tanács elnökét, a harmadik bírót a felek közösen választják.

A folyamat pontos lépései a következők. Az egyik fél saját választottbírót választ, és javaslatot tesz ezzel egyidejűleg az elnök személyére. A másik fél szintén megnevez egy választottbírót, és a másik fél által javasolt elnökjelöltet elfogadja, vagy ha azzal nem ért egyet, az elnök személyére új javaslatot tesz. A választottbíróság összetételéről való döntésre a regisztrációs értesítés kiküldésétől számítva legfeljebb 90 napjuk van a feleknek, ha nem sikerül megállapodniuk, bármelyik fél kérheti (a másik féllel való konzultáció után) az ICSID Adminisztratív Tanácsának Elnökétől a hiányzó választottbírók kijelölését.[229]

A gyakorlatban ez az alábbiak szerint, szavazással zajlik. Az ICSID rendelkezik egy választottbírói listájával (*ICSID Panel of Arbitrators*). Erről a listáról az ICSID kiválaszt néhány jelöltet és azt továbbítja mindkét félnek. A feleknek rövid idő áll rendelkezésükre, hogy nyilatkozzanak a jelöltek elfogadhatóságáról. Az a jelölt lesz a hiányzó választottbíró, akit mindkét fél elfogad. Több jelölt megfelelősége esetén az ICSID választ közülük. Előfordulhat olyan helyzet is, hogy a szavazás nem jár sikerrel, ebben az esetben a választottbírói listáról fog kijelölni egy választottbírót az ICSID önállóan, miután mindkét fél megtette észrevételeit a jelölt képesítéseiről. Az ICSID arra törekszik, hogy ezt a folyamatot 30 napon belül lezárja.

A választottbírók képességei tekintetében fontos szempont, hogy erre vonatkozóan van-e a feleknek előzetes megállapodása, vagy a jogalapot képező BIT tartalmaz-e ilyen jellegű előírást. E körben az ICSID Egyezmény is tartalmaz néhány konkrét szabályt, amelyek többségében megszorító jellegűek.

A nemzetiség kérdését illetően, általános szabály az, hogy a választottbírók többsége nem lehet a felek országához kötődő személy. Ez azt jelenti, hogy nem lehet olyan személy választottbíró,

[228] Az ICSID Választottbírósági Szabályok
Elérhető: https://icsid.worldbank.org/services/arbitration/convention/process/overview (letöltés: 2024. április 27.)
[229] ICSID Egyezmény 38. cikk.

aki a fogadó állam vagy a külföldi befektető anyaországának állampolgára. Abban az esetben, ha három fős választottbíróság jár el, a bírók egyike sem lehet a vitázó felek államához kötődő személy, kivéve, ha mindkét fél beleegyezik. A választottbíróknak erkölcsileg feddhetetlennek, önálló döntéshozatalra képesnek kell lenniük, és megfelelő szakértelemmel kell rendelkezniük a jog, a kereskedelem, az ipar vagy a pénzügyek területén. Bár az ICSID rendelkezik egy választottbírói listával, nem kötelező erről a listáról választani, hacsak a felek másként nem állapodnak meg. Ha a felek nem tudnak megállapodni, az ICSID a választottbírói listáról választ jelölteket a fentiek szerint. Amikor a bírókat kijelölik, a választottbíróság hivatalosan létrejön. Az ICSID kijelöl egy titkárt a választottbíróság számára, és 60 napon belül meg kell tartani az első ülést. Abban az esetben, ha valamelyik fél előzetes kifogással (a fél kifogásolhatja, hogy a követelés nyilvánvalóan jogalap nélküli, a kifogás vonatkozhat a kereset érdemére, az ICSID joghatóságára vagy a választottbíróság hatáskörére) kíván élni, azt legkésőbb 45 napon belül be kell nyújtania választottbíróság létrejöttétől számítva, erre a Választottbírósági Szabályok 41. szabálya irányadó. Ebben az eljárási szakaszban a feleknek meg kell előlegezniük az eljárás költségeit.

Az ICSID eljárás során az első ülésnek kulcsfontosságú szerepe van. Általában személyes jelenlét mellett tartják, azonban az ICSID szabályzata lehetőséget ad arra, hogy videokonferencia vagy telefonkonferencia formájában tartsák. Ha a felek és a bíróság között külön megállapodás nem születik a helyszínről, akkor alapvetően az ICSID washingtoni székhelyén tartják az ülést. Az első ülés célja hasonló a hagyományos bírósági eljárásokhoz, jelen ülésen tisztázzák az eljárási kérdéseket, a felek eljárási céljainak megfogalmazása itt hangzik el. Az első ülést egy írásbeli szakasz váltja. A külföldi befektető, mint felperes beadja írásbeli keresetét a választottbíróságnak, amire az alperes fogadó állam megadja válaszát (védekezés). Második körben a felperes válaszol (írásban) az alperes válaszbeadványára, majd az alperes további (saját) válaszbeadványt ad be. Ezek a beadványok általában a felek követeléseit, állításait tartalmazzák, valamint bizonyítékokat is mellékelhetnek hozzájuk.

Az írásbeli szakasz után egy szóbeli szakasz következik, ahol a választottbíróság többször is meghallgatja a feleket. Itt jellemzően eljárási és érdemi kérdésekről esik szó. Emellett lehetőség van a feleken túl, az általuk előterjesztett tanúk és szakértők meghallgatására is. Ezen meghallgatásokat, hasonlóan az első üléshez, telefonon vagy videókonferencián keresztül is megtartják, ha az ügy körülményei ezt kívánják. Az üléseket az ICSID rögzíti. Arról, hogy a döntésükről mikor tanácskoznak a választottbírók saját maguk döntenek. Tanácskozhatnak közvetlenül az ülések után, vagy akár más időpontban is. Az egy fontos kritérium, hogy a

választottbírók többsége jelen legyen a tanácskozásokon, viszont a felek dönthetnek úgy, hogy valamennyi választottbíró vegyen részt azon. Kivételes esetekben a felek megegyezhetnek abban, hogy eltekintenek a többségi jelenlét követelményétől, például sürgős eljárási kérdésben. Tanácskozásaikat tarthatják személyes jelenlét mellett, telefonon vagy videokonferencián keresztül is.

A bizonyítás szabályainak értelmében a bizonyítás történhet szakértők, tanúk, dokumentumok vagy más eszközök felhasználásával. A bizonyítékok benyújtásával és bemutatásával kapcsolatban a felek és a választottbíróság közösen állapodnak meg, de az ICSID Választottbírósági Szabályok is kijelölnek egy rendszert a bizonyítékok bemutatására.

Fontos kiemelni azt, hogy ICSID Egyezmény átfogó módosításainak és az ICSID Választottbírósági Szabályok módosításainak[230] 2022. július 1-i hatálybalépéséig az ICSID Egyezmény és az ICSID Választottbírósági Szabályok nem tartalmaztak transzparenciára vonatkozó előírásokat (holott más eljárási keretrendszerek igen). Az egyedüli támpont a jogvitában álló felek közös megegyezése lehetett (vagy esetleg olyan, a jogvita jogalapját képező beruházási egyezmény, amiben szerepelt transzparenciára vonatkozó szabály). Egy későbbi fejezetben ez a kérdéskör kifejtésre kerül. Elöljáróban annyit viszont érdemes itt megjegyezni, hogy a Választottbírósági Szabályok 65. szabálya alapján a választottbíróság lehetővé teszi a felek, a képviselőik, a tanúk és a szakértők, valamint a bíróságot segítő személyek mellett más személyeknek is a tárgyalások megfigyelését, kivéve, ha valamelyik fél ellenzi. A Választottbírósági Szabályok 64. szabálya alapján az ICSID a felek beleegyezésével közzéteszi az eljárásban részt vevő felek által benyújtott írásos beadványokat vagy alátámasztó dokumentumokat, természetesen a bizalmas vagy védett információkra vonatkozó szabályokkal összhangban.[231]

Az eljárás ezen szakasza addig tart, amíg a felek az összes rendelkezésükre álló bizonyítékot és érvet be nem mutatják, természetesen bizonyos keretek között, amit a választottbíróság szab meg. A költségekkel kapcsolatos teendőkkel zárul az „érdemi rész". Az utolsó ülést követően a felek benyújtják ezzel kapcsolatos beadványaikat. Ezután kezdetét veszi az ítélet előkészítése, amit a választottbíróságnak a lehető leghamarabb kell meghoznia. A szabályzat három

[230] https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/documents/ICSID_Convention.pdf (letöltés: 2023. augusztus 5.)

[231] Bővebben lásd: HAJDU Gábor: *Helyi közösségek és civil szervezetek érdekellentéte a külföldi beruházásvédelemmel*, Állam- és Jogtudomány, 2022/2. 53-67. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/26202/1/AJT_2022_2_teljes.pdf (letöltés: 2023. október 10.)

részletszabályt is megfogalmaz az ítélet meghozatalára, pontosabban annak határidejére az alábbiak szerint.

Amennyiben a fél az eljárás kezdetekor vitatja a kérelem jogalapját és kifogással él és a bíróság minden követelést nyilvánvalóan jogilag megalapozatlannak tart, akkor azzal kapcsolatos ítéletét a bíróság megalakulását vagy a kifogással kapcsolatos utolsó előterjesztést követő 60 napon belül hozza meg. Szintén más határidők vonatkoznak arra az esetre is, ha a fél az eljárás során szétválasztás iránti, úgynevezett „elágazási kérelemmel" (*request for bifurcation*)[232] él és egy kérdés megválaszolását az eljárás külön szakaszában kéri. Ezen belül is a külön szabály arra az esetre vonatkozik, ha a szétválasztás iránti kérelem előzetes kifogásra irányul és a bíróság úgy dönt, hogy az előzetes kifogást az eljárás külön szakaszában tárgyalja. Amennyiben érdemben tud dönteni (ha nem, akkor meghatározza a további határidőket), a választottbíróságnak az utolsó dokumentum benyújtását követő 180 napon belül kell meghoznia ítéletét. És végül, minden egyéb esetben maximum 240 nap áll a választottbíróság rendelkezésére, hogy meghozza érdemi döntését.

A választottbírók többségi szavazással döntenek az egyes jogkérdések tekintetében, ugyanakkor lehetőség van különvélemény megfogalmazására is az ítélet mellé. Az ítélet formáját és tartalmát illetően részletes előírásokat tartalmaz az ICSID Választottbírósági Szabályok (59. szabály). A 2022-es módosításokat megelőzően, ha a felek nem kérték, az ítélet nem volt nyilvános, bár az ICSID-nek lehetősége volt a jogi érvelését összefoglaló kivonat publikálására, ami például a témában kutatók, vagy más szakemberek számára szolgálhatott némi információval adott ügy kapcsán. Azonban a jelenleg hatályos ICSID Választottbírósági Szabályok 62. szabálya alapján az ICSID a felek egyetértésével közzétesz minden ítéletet, az ítéletre vonatkozó kiegészítő határozatot, az ítélet helyesbítését, értelmezését, felülvizsgálatát, valamint a megsemmisítésről szóló határozatot (a dokumentumok teljes szövegét, vagy a felek által együttesen szerkesztett szövegét). A határozatok közzétételéhez való hozzájárulást megadottnak kell tekinteni, ha a határozat feladásától számított 60 napon belül egyik fél sem tiltakozik írásban a közzététel ellen. A felek nemleges hozzájárulása esetén az ICSID a fentebb említett dokumentumokból kivonatot tesz közzé hivatalos honlapján.

[232] Az *Electrabel v. Hungary* (CSID Case No. ARB/07/19) ügyben a felek megegyeztek az eljárás „joghatóságot és felelősséget", illetve a követelés összegét érintő szakaszának szétválasztásáról (elkülönítéséről).

4.2.2.1. Jogorvoslati lehetőségek az ICSID eljárásban

Az ICSID választottbíróság által hozott ítéletet véglegesnek kell tekinteni és lévén, hogy az bárminemű külső jogi hatástól mentes végre kell hajtania valamennyi ICSID Egyezmény részes államának.[233] Fellebbezésre a feleknek nincs lehetősége, azonban a szabályok néhány jogorvoslati és más lehetőséget biztosítanak. Ez az öt lehetőség a kiegészítő döntés, a kijavítás, az értelmezés, a felülvizsgálat és az úgynevezett „semmítési eljárás", tehát az ítélet érvénytelenítése. Abban az esetben, ha a választottbíróság ítéletében egy jogkérdésről nem döntött a fél kiegészítést kérhet a konkrét jogkérdésre hivatkozva. Javítást kérhetnek a felek, kérelmükben az elírást vagy hasonló hibát meg kell jelölniük. A kérelem benyújtására mindkét esetben 45 napja van a feleknek (az ítélet meghozatalától). Amennyiben a kérelem alapos a bíróság annak megfelelően kiegészíti vagy kijavítja az ítéletet.

Értelmezés iránti kérelmet[234] bármelyik fél igényelhet az ítélet kihirdetését követően. A kérelmet a Főtitkárhoz kell benyújtani és abban meg kell határozni az ítélet értelmezésével vagy hatályával kapcsolatos vitás pontokat. Ezt az eljárást az ICSID választottbírósági eljárási szabályai szerint folytatják le.

Amennyiben a fél az ítéletet döntően befolyásoló tényt ismert meg kezdeményezheti az ítélet felülvizsgálatát.[235] Az adott tény felfedezésétől számítva 90 nap áll rendelkezésére. A szabály biztosít egy olyan objektív határidőt is a felülvizsgálati kérelemre, amely szerint legkésőbb az ítélet meghozatalát követő három éven belül benyújtható felülvizsgálati kérelem.

Érvénytelenítés iránti kérelem előterjesztésére[236] („semmítési eljárás") akkor van lehetősége bármelyik félnek, ha kifogásolja az alábbiak valamelyikét (egyidejűleg akár több indok is fennállhat): a választottbíróság felállítása nem volt szabályszerű, a választottbíróság hatáskörét egyértelműen túllépte, korrupció merült fel az egyik (vagy akár több) választottbíróval kapcsolatban, a választottbíróság lényegesen eltért az alapvető eljárási szabályoktól, az ítélet indokolása nem kellően pontos.

Az érvénytelenítés iránti kérelmet az ítélet meghozatalát követő 120 napon belül kell benyújtani, azonban, ha a fél választottbírói korrupció miatt indítja az eljárást,

[233] Kende – Nagy – Sonnevend – Valki *i.m*. 1648.
[234] Az ICISD Egyezmény 50. cikkének (1) bekezdés.
[235] Az ICSID Egyezmény 51. cikk (1) bekezdés.
[236] Az ICSID Egyezmény 52. cikk (1) bekezdés.

akkor erre 120 nap áll rendelkezésére. Jelen esetben is irányadó a már korábban említett 3 éves objektív határidő.

Bár a „semmítési eljárás" szerkezetileg az eredeti ICSID választottbírósági eljárást követi, a kérelmet egy, az ICSID Adminisztratív Tanácsának Elnöke által kijelölt 3 tagú ad hoc bizottság bírálja el és nem egy választottbíróság. A bizottság tagjainak kijelölésekor az ICSID Választottbírói Listáról választ. Az eljárást az ICSID általános választottbírósági eljárásának szabályai alapján folytatják le.

Ugyan a folyamat hasonló, azonban a bizottság döntése nem tekinthető az ICSID Egyezmény értelmében vett választottbírósági ítéletnek, így ebből az is következik, hogy a „semmítési eljárás" ellen nincs helye jogorvoslatnak, viszont a bizottság döntése kötőerővel bír és kikényszeríthető.

A bizottság egyrészt dönthet úgy, hogy az érvénytelenítés iránti kérelmet elutasítja és ez esetben a sérelmesnek vélt választottbírósági ítélet érvényben marad. Másrészt, ha úgy dönt, hogy az érvénytelenítés iránti kérelemnek részben helyt ad, akkor a választottbírósági ítélet bizonyos részei érvénytelenné válnak, míg a többi része érvényben marad. Harmadrészt dönthet úgy, hogy az érvénytelenítés iránti kérelmet teljes egészében elfogadja, amely a választottbírósági ítélet érvénytelenségét eredményezi. A második és harmadik opció esetében bármely fél új választottbírósági eljárást kezdeményezhet, kérelmében megjelölve az eredeti ítélet azon elemeit, amelyek vizsgálatát kéri az új választottbíróságtól. Az új eljárás szintén az általános választottbírósági szabályok szerint folytatják le.

4.2.2.2. Az ítéletek elismerése és végrehajtása

Érdemes még szót ejteni az ítéletek elismerésének és végrehajtásának kérdéséről, amiről az ICSID Egyezmény szintén rendelkezik, holott az ICSID ebben a szakaszban csupán informális szerepet tölt be (például az ICSID Főtitkár aláírja az ítéletet és kiadja a feleknek). Lévén, hogy az ICSID Egyezmény egy nemzetközi szerződés, annak ratifikálásával az államok kötelezettséget vállaltak az egyezmény rendelkezéseinek betartására. A választottbíróság ítélete kötelező érvényű, végrehajtása kötelező. Az ítéletet az érintett félnek magára nézve kötelezőnek el kell fogadnia és végre kell hajtania úgy, mintha az saját nemzeti bíróságai által hozott ítélet lenne. Amennyiben a vesztes fél ezt nem hajlandó megtenni, a másik fél kérheti az ítélet végrehajtását bármely olyan bíróságtól, amelynek állama részes fele az ICSID

Egyezménynek.[237] Az érintett fél kérheti a végrehajtás felfüggesztését, abban az esetben, ha jogorvoslati eljárás van folyamatban, a jogorvoslati eljárás idejére.

Második esetben, ha az ICSID Egyezményt csak a BIT egyik részes fele ratifikálta, az ICSID Kiegészítő Intézkedések Szabályait (*ICSID Additional Facility Rules*) alkalmazzák. [238] Az értekezés nem tér ki részletesen ezekre a szabályokra, de a kutatás során feltárt néhány fontosabb jellemzőt érdemes kiemelni. Ez az eljárás hasonló az ICSID eljárásához, és a Kiegészítő Intézkedések Szabályai is tartalmaznak békéltető panelra vonatkozó rendelkezéseket.

Az eljárásra egyrészt a Kiegészítő Intézkedések Szabályai másrészt az ICSID Adminisztratív és Pénzügyi Szabályzata (*Administrative and Financial Regulations*) vonatkozik és egy ilyen választottbírósági eljárás csak a New York-i Egyezményt ratifikáló államokban folytatható le. A jogorvoslati és egyéb utólagos eljárások terén különbségek figyelhetők meg. A feleknek csak az ítélet kijavítására, kiegészítésére és értelmezésére irányuló kérelem benyújtására van lehetősége, szemben az általános ICSID választottbírósági eljárással, ahol „semmítési eljárás" is lehetséges. Az eljárásnak nem része az ICSID Egyezmény, így az ilyen választottbírósági ítéletek megtámadhatók a belföldi bíróságok előtt, így az ítélet meghozatalának helyén érvénytelenítést lehet kérni a belföldi jogszabályok alapján. Más bíróságon történő megtámadás estén az ítéletnek a New York-i Egyezmény szerinti elismerésének és végrehajtásának a megakadályozását lehet kérni. A Kiegészítő Intézkedések Szabályai deklarálja, hogy az ítéletek véglegesnek tekintendők és kötelezőek, azonban nem rendelkezik olyan jogi kötőerővel, mint például az ICSID Egyezmény. Összességében a Kiegészítő Intézkedések Szabályai nem tartalmaznak „semmítési eljárás"-ra vonatkozó szabályokat, azonban a gyakorlatban az ítéleteknek egy szélesebb jogorvoslata lehetséges.

4.2.3. Az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok

Az ISDS eljárásjogi keretrendszerek dimenziójában az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok (*UNCITRAL Arbitration Rules*) egy olyan eljárási keretet biztosít a nemzetközi beruházási jogviták kezeléséhez, amely az ICSID eljárásához hasonlóan egy népszerűnek tekinthető vitarendezési lehetőség. Ahogy arra már korábban utalt az értekezés az UNCITRAL esetében nem beszélhetünk egy olyan támogató jellegű választottbíráskodáshoz társult

[237] ICSID Egyezmény 53. és 54. cikkei.

[238] Bővebben lásd: http://icsidfiles.worldbank.org/icsid/icsid/staticfiles/basicdoc/basic-en.htm (letöltés: 2024. március 20.)

szervezeti egységről, mint az ICSID esetében működő Titkárság és Adminisztrációs Tanács, de az, mint az ENSZ Közgyűlésének alárendelt szerve intézményi keretek között működik. Alapvető intézményei a Bizottság, a Titkárság és az egyes munkacsoportok.[239]

Az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok[240] megalkotásának célja elsődlegesen nem olyan jogviták rendezése volt, amelyben az egyik fél egy külföldi befektetők a másik fél pedig egy beruházást fogadó állam, viszont a norma szövege elég rugalmas ahhoz, hogy egy ilyen jellegű konfliktust is választottbíróság elé lehessen vinni ezen szabályok alapján. Az szabályok elemzése szempontjából ez a megközelítés az irányadó. Az UNCITRAL szerinti választottbíráskodás esetén a fél úgy indíthatja meg az eljárást, ha értesítést küld a másik félnek, akinek erre válaszolnia kell, ennek határideje a kézhezvételtől számított 30 nap. Az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok nem tartalmaz specifikus rendelkezéseket arra vonatkozóan, hogy egy beruházási vitában ki kezdeményezhet eljárást, azonban az ISDS-t megalapozó kétoldalú beruházási egyezmények többnyire csak a külföldi befektetőnek biztosítják ezt a jogot (hasonlóan ahogyan arról már a korábbi alfejezetekben is szóltunk). Az értesítés és a válasz formai és tartalmi követelményeit az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok tartalmazza. Az eljárás ezen szakaszában a fél nem emelhet kifogást, ha az értesítés nem szabályszerű, amennyiben ilyen kifogás merül fel, azt később bírálja el a választottbíróság; a választ sem kifogásolhatja az értesítést küldő másik fél. Ebben a szakaszban dönthetnek a felek egy kijelölő hatóságról (választottbíró kinevezésére jogosult hatóság) és ki is jelölhetik azt, arra az esetre, ha vita merülne fel közöttük a választottbírók személyével kapcsolatban.[241] A feleknek 30 napjuk van arra, hogy döntsenek a választottbírók számáról. Abban az esetben, ha a felek nem jutnak konszenzusra az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok rendelkezései alapján három választottbíró jár el az ügyben. Valamelyik fél egyedül eljáró választottbíró kijelölését is javasolhatja, azonban, ha a másik féltől erre nem érkezik reakció, továbbá a felek nem neveznek meg második választottbírót, a kijelölő hatóság kérelemre (a felek bármelyike kérheti) egy egyedül eljáró választottbírót fog kinevezni. Ilyen esetben kötelező, hogy a kijelölő hatóság mérlegeljen, hogy ez egy optimális megoldás-e adott körülmények között. Amennyiben a felek abban egyeznek meg, hogy egyedül eljáró választottbírót jelölnek, azonban a személyét illetően

[239] Az UNCTIRAL szervezetéről bővebben lásd: MILASSIN László: *Az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL)*, Universitas-Győr Kft., Győr, 2016., https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/12-57491-guide-to-uncitral-e.pdf (letöltés: 2024. március 2.)

[240] Bővebben lásd: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/21-07996_expedited-arbitration-e-ebook.pdf (letöltés: 2024. március 2.)

[241] Bővebben lásd: UNCITRAL Választottbírósági Szabályok 6. cikk.

nem tudnak megállapodni 30 napon belül, a kijelölő hatóság kérelemre (a felek bármelyike kérheti) egyedül eljáró választottbírót nevez ki. Ezt a kijelölést a Szabályok alapján a lehető leghamarabb meg kell tenni, egy meghatározott kiválasztási módszer alkalmazásával, kivéve, ha a körülmények ettől eltérő módszert indokolnak. Megfigyelhető némi hasonlóság az ICSID eljárásban alkalmazott módszerhez. A kijelölő hatóság a jelöltek neveit (három választottbírót jelöl) megküldi a feleknek, akik kihúzhatják az általuk nem elfogadható jelölteket (erre 15 napjuk van a lista kézhezvételétől számítva), és rangsorolhatják a megmaradt neveket. A határidő elteltével összevetik a felek rangsorait, és ez alapján a kijelölő hatóság kiválasztja az egyedül eljáró választottbírót. Amennyiben ez a folyamat nem eredményes, a kijelölő hatóság saját belátása szerint dönt.

A másik lehetőség tehát az, hogy három választottbíróból tevődik össze az eljáró tanács (vagy a felek döntése, vagy a Szabályok alapján). Itt is megfigyelhető egy eltérés az ICSID-hez képest. Mindkét fél választ egy-egy bírót, és ezek a bírók is választanak egyet, aki egyben az elnök lesz. Ha valamelyik fél 30 napon belül nem nevezi meg a saját választottbíróját – miután értesült a másik fél választottbírójának kijelöléséről –, kérheti a kijelölő hatóságot egy második választottbíró kijelölésére. Ezt követően 30 nap áll rendelkezésére a két választottbírónak arra, hogy kijelöljék a harmadik választottbírót. Amennyiben nem jutnak közös döntésre annak személyét illetően, a kijelölő hatóság választja ki a harmadik választottbírót bármelyik fél kérésére. Amennyiben a választottbíróság megalakítása nem sikerül, a Szabályok 10. Cikk 3. pontja értelmében a kijelölő hatóság kérelemre (a felek bármelyike kérheti) megalakítja a választottbíróságot és az egyik választottbírót kinevezi elnöknek. Személyi kvalifikációra vonatkozó szabályokat az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok nem tartalmaz (az ICSID kitér erre), viszont a helyettesítésre és a választottbíró elleni kifogásra találunk rendelkezéseket, hasonlóan az ICSID-hez.

Az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok leginkább egy keretjellegű szabályozást nyújt. Amennyiben a felek előzetesen nem állapodtak meg a választottbírósági eljárás helyéről, arról a választottbíróság dönt az ügy körülményeit figyelembe véve. Továbbá a választottbíróság dönthet arról is, hogy nem az eljárás helyén tanácskozik vagy hallgatja meg a feleket. Az ügyben alkalmazandó jog (eljárási és anyagi) kapcsán a helyszín meghatározása kulcsfontosságú. Az eljárás menetét tekintve, azt mondhatjuk, hogy az rugalmas (az ICSID eljárás ennél kötöttebb), a felek beadványaikat (felperesi kereset, alperesi védekezés vagy ellenkereset) írásban benyújtják a választottbíróságnak és a továbbiakban a választottbíróság határoz arról, hogy szükség van-e szóbeli meghallgatásokra (esetleg a bizonyítékok mérlegelése

kapcsán), vagy elegendő az ügyet a már rendelkezésükre álló iratok alapján elbírálni. A választottbíróság belátása szerint dönt arról is, hogy további írásbeli beadványok benyújthatók-e az eljárásban.

A joghatósági kifogásokkal kapcsolatos kérdésekkel az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok 23. cikke foglalkozik és a szerint ilyen jellegű kifogást legkésőbb a védekezés vagy ellenkereset benyújtásakor lehet előterjeszteni. Amikor a választottbíróság megalakul fontos feladata az, hogy az eljárás menetrendjét a lehető leghamarabb meghatározza. Az eljárás nyelvének kérdésben – a felek közös megegyezése szerint – a választottbíróság dönt. A választottbíróság határozatait főszabály szerint többségi szavazással hozza.

Az UNCITRAL részletesen tárgyalja az átláthatóság kérdését (időben jóval hamarabb tartalmazott ilyen rendelkezéseket, mint az ICSID eljárási szabályai). Egyik figyelemre méltó aspektusa a szabályozásnak az, hogy a választottbíróknak az átláthatósággal összefüggő mérlegelési jogkörükben egyensúlyt kell találniuk az ügyhöz kapcsolódó közérdek és a felek érdekei között, biztosítva egy méltányos és hatékony eljárást. Ez a szabály azt sugallhatja, hogy akár a felperes, akár az alperes érdekei a nyilvánosság érdekeivel gyakran ütközhetnek. Azonban az UNCITRAL átláthatósággal kapcsolatos előírásai átfogóak. Az eljárások során keletkező legtöbb dokumentum (például ítéletek) és a felek meghallgatásai nyilvánosak. Viszont a tanúk vallomásai vagy például egy szakértői vélemény publikálásához kérelem szükséges. Fontos megjegyezni, hogy a választottbíróság eltérhet ezektől a szabályoktól, ha például bizalmas információt tartalmaz az adott dokumentum, vagy ha az eljárás integritása megkívánja a titkosságot. Egyebekben a felek közös megegyezéssel teljesen kizárhatják a transzparencia szabályainak alkalmazását.

Az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok a választottbírósági eljárást követően három „eljárási lehetőséget” kínálnak, bármelyik fél kérheti az ítélet értelmezését, kijavítását és kiegészítését az ítélet kézhezvételétől számított 30 napon belül.

Értelmezéssel kapcsolatos kérelem esetén a választottbíróság írásban válaszol a kérelem beérkezésétől számított legkésőbb 45 napon belül és az értelmezés az ítélet részévé válik.

Kijavítás esetén a választottbíróságnak az ítélet közlésétől számítva 30 napja van arra, hogy ha saját hatáskörében észlelt hibát azt hivatalból korrigálja, minden más esetben 45 napja van a kérelem beérkezésétől számítva. Kiegészítő ítélet kiadására a választottbíróságnak alapvetően 60 napja van, amelyet szükség esetén meghosszabbíthat. A szabályok e körben semmiféle korlátozást nem tartalmaznak (az ICSID esetében van korlátozás).

Arra tekintettel, hogy jelen eljárás keretét nem egy nemzetközi egyezmény adja (hasonlóan az ICSID Kiegészítő Szabályaihoz), az ítéletek belföldi bíróságok előtt megtámadhatók,[242] ha viszont a jogvita jogalapját képező nemzetközi kétoldalú beruházási egyezmény vagy egy nemzeti jogszabály tartalmaz arra vonatkozó rendelkezést, hogy az ítélet végleges, felmerül a kérdés, hogy milyen belföldi jogorvoslat lehetséges. Az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok nem rendelkezik részletesen az ítélet elismeréséről és végrehajtásáról, így az ítélet elismerése és végrehajtása az érintett állam belső joga vagy a külföldi választottbírósági ítéletek elismeréséről és végrehajtásáról szóló New York-i egyezmény alapján történik.

4.2.4. Egyéb választottbíróságok az ISDS rendszerében

Az értekezésnek nem célja az alább található választottbíróságok részletes bemutatása, ugyanis azok nem annyiban hangsúlyosak a dolgozat további szakaszait tekintve (lásd később az Európai Unióval kapcsolatos fejezetet), mint az ICSID és az UNCITRAL rendszere, azonban „felvillantásképpen" érdemes ezekről is néhány gondolat erejéig szót ejteni, főképp a PCA-ról.

A PCA székhelye Hága és nem csak beruházási jogvitáknak lehet eljáró fóruma, hanem az eljárási szabályai alapján, akár magánszemélyek jogvitája esetén is közreműködhet, hasonlóan, mint azt az UNCITRAL Választottbírósági Szabályainál is láttuk. Azon jellemvonásaival, hogy a vitában álló feleknek eljárási helyszínt (fórum) biztosít és a választottbíróságoknak adminisztrációs segítséget nyújt inkább az ICSID-re hasonlít. Az ISDS eljárásokban releváns egyik szabályzata a Választható szabályok két fél közötti választottbírósági vitarendezésre, amelyek közül csak egyik állam (*Optional Rules for Arbitrating Disputes between Two Parties of Which Only One is a State*),[243] másik pedig a PCA 2012-es Választottbírósági Szabályai (*Permanent Court of Arbitration Arbitration Rules*)[244]. Érdemes megjegyezni, hogy egy PCA előtti eljárás során akár más választottbíróságok szabályzata alkalmazható, amennyiben a felek ezt kötik ki.[245] A választottbírók személyére történő javaslattétel és a választottbírók kijelölése kapcsán inkább az UNCITRAL Választottbírósági Szabályait követi. Egy érdekesség kiemelhető e körben, az PCA Választottbírósági Szabályai nem tartalmaznak rendelkezést arra

[242] Ilyen lehetőség ICSID választottbírósági ítélet esetén nem áll fenn. Ahogy arról már szóltunk, az ICSID választottbíróság ítéletének érvénytelenítése kizárólag az ICSID Egyezményben meghatározott eljárás szerint és az ott meghatározott okokból egy érvénytelenítési bizottság által történhet, azonban az UNCITRAL szabályzat alapján eljáró választottbírósági ítéletnél általában a választottbíróság székhelye szerinti jog alapján a székhelyállam bíróságai előtt lehet kérni az ítélet érvénytelenítését.

[243]Elérhető: https://docs.pca-cpa.org/2016/01/Optional-Rules-for-Arbitrating-Disputes-between-Two-Parties-of-Which-Only-One-is-a-State-1993.pdf (letöltés: 2023. október 2.)

[244] Elérhető: https://docs.pca-cpa.org/2015/11/PCA-Arbitration-Rules-2012.pdf (letöltés: 2023. október 2.)

[245] Lásd például *EDF v. Hungary* ügy.

vonatkozóan, hogy a felek milyen számú választottbírót jelöljenek, ami azt eredményezheti, hogy az ügyet akár páros számú választottbíróság is eldöntheti. A PCA-nak is van választottbírói listája, azonban ez a lista nem olyan hangsúlyos, mint az ICSID esetében. Akár a felek, vagy akár a hatósági is – aki a bírót kijelöli – választhat olyan választottbírót is, aki a listán nem szerepel, és ehhez a választáshoz külön indokolás nem szükséges. A tárgyalási szak többnyire az UNCITRAL szabályait követi, azonban itt a tanácskozások, vagy például a tanúk meghallgatási helyszínének tekintetében nincsen külön megkötés, azt a választottbírók szabadon jelölhetik meg.

A PCA Választottbírósági Szabályai nem tartalmaznak transzparenciára vonatkozó rendelkezéseket. Ebből az következik, hogy az átláthatóság kérdése a felek szabad akaratától függ, vagy ha a vita jogalapját képező egyezményben találunk ilyen jellegű szabályokat ezt a kérdést ezekre (vagy például, ha az UNCITRAL szabályai szerint jár el a választottbíróság, akkor annak rendelkezéseire) bízza. Ugyancsak az UNCITRAL szabályaihoz hasonló az is, hogy a PCA nem foglalkozik az ítélet végrehajtásának kérdésével.

Egy ISDS esetén saját választottbírósági eljárási és intézményi keretet biztosít (hasonlóan a PCA-hoz) a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (*International Chamber of Commerce - ICC*) és a Stockholmi Kereskedelmi Kamara (*Stockholm Chamber of Commerce - SCC*) is.

A vizsgált eljárási keretrendszerek és választottbírósági fórumok között egyaránt találhatunk hasonlóságokat és különbségeket. A részletesen elemzett ICSID és UNCITRAL esetében azt mondhatjuk, hogy bár az UNCITRAL-nál hiányzik a rendszerből a választottbírósági fórum, a Választottbírósági Szabályai és „ad hoc jellege” az eljárás alakításában mégis egy nagyobb szabadságot biztosít a feleknek, mint amit az ICSID. Az ICSID előnye, hogy egy komplex eljárási rendszert nyújt a feleknek (eljárás és fórum), továbbá rendelkezik az ítéletek végrehajtásáról az egyezmény részes feleinek államában. Mindenképpen kiemelendő, hogy a transzparencia kérdése már nemcsak az UNCITRAL, hanem az ICSID szabályaiban is megjelenik. Az Állandó Választottbíróság szabályai között találunk egyezőséget az ICSID és az UNCITRAL szabályai tekintetében. A fejezetben kifejtettek és a kutatási eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy az ISDS keretrendszerek között az ICSID és az UNCITRAL dominál. Az egyes választottbírósági eljárások feldolgozása után megalapozottá vált az ISDS kritikáinak bemutatása és elemzése.

4.3. A BIT-ek, mint az ISDS eljárás „alapkövei”

Közel ötven évvel ezelőtt az a „trend” vette kezdetét, hogy az államok két-vagy többoldalú egyezmények megkötésével igyekeztek védelmezni beruházásaikat, azonban napjainkban inkább az jellemző, hogy ezeket a korábban kötött egyezményeket az államok felmondják, vagy megreformálják azokat. Ennek oka többek között az, hogy az egyezmények rendelkezései sokszor – ahogy azt majd látni fogjuk a későbbi fejezetekben – összeegyeztethetetlenek egyéb szabályokkal (például Európai Unió tagállamai által kötött kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények az EUMSz rendelkezéseivel), vagy éppen egy adott jogvita esetén nem nyújtanak kellő jogvédelmet a külföldi befektetők számára. Mindemellett azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a világon a legtöbb BIT-et az 1990-es években kötötték,[246] ami nyilvánvalóan a tőkeexportáló országokat (azok befektetőit) az akkori gazdasági környezetben védte. A körülmények azonban megváltoztak és a külföldi befektetések áramlása eltolódott. A korábbi tőkeexportáló államok maguk is fogadó állammá és akár már egy választottbíróság előtti beruházási jogvita alperesévé váltak. Az elmúlt évszázadban megkötött nemzetközi beruházási egyezmények már nem feltétlenül szolgálják a megkötéskori céljukat. A kétoldalú beruházási egyezmények felmondása és más nemzetközi beruházási megállapodások újratárgyalása (megkötése) során a fogadó államok küzdenek a saját „szabályozó hatalmukért” a közérdekű területeken, beleértve például a környezetvédelmet az egészségügyet, a munkajogot és az emberi jogokat.

Az államok által megkötött BIT-ek felépítése, tartalma és célja – a felek ugyanazon érdekei miatt – egymással közel azonos vagy legalábbis hasonló, hiszen alapvető elemeik nemzetközi standardokra épülnek, akár modell BIT-ek alapján jönnek létre.[247]

A BIT-ek elsőként tipikusan a szabályozás hatályát és a főbb alapfogalmakat határozzák meg, vagyis kit tekintenek befektetőnek, mi a befektetés és a szerződés hatálya milyen befektetésekre terjed ki. Ezt követően rendelkezik azokról az anyagi jogi szabályokról (minimum standardok), amelyek védik a befektetőket és azok befektetéseit. Ezek a standardok például a külföldi

[246] Magyarország mindez idáig 70 BIT-et kötött, ebből 40 hatályban van, 3 szerződést aláírt, de még nem lépett hatályba, 27 megszűnt.

[247] A modell BIT-ek az 1980-as évektől kezdve terjedtek el, amikor az államok felismerték, hogy a számos megkötött BIT miatt praktikus egy előre kidolgozott sémát használni a jövőbeni szerződésekhez. Bár a végleges BIT-ek nem feltétlenül egyeznek meg teljesen az adott modellel, jelentős hatást gyakorolhatnak a szerződések végső tartalmára. Ilyen modell BIT például a német, dán, chilei, indiai. Bővebben lásd: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/model-agreements (letöltés: 2024. augusztus 25.); HAJDU Gábor: *A beruházó és az állam közötti vitarendezési (ISDS) eljárás és annak aktuális kritikái*, Szegedi Tudományegyetem (SZTE), Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2022. 39-45.

befektetésekkel kapcsolatos bánásmódbeli szabályok, a jogos elvárások és az átláthatóság elve, a kisajátításért járó ellentételezés szabályai. A BIT-ek rendelkeznek továbbá a fogadó államok biztosítékairól (szuverén jogalkotási garanciák, melyek sokszor korlátozásra kerülnek), illetve a befektetők és államok közötti vitarendezési (ISDS) szabályokról. A záró rendelkezésekben a szerződés hatálybalépésének és megszűnésének szabályait találjuk.

A beruházásvédelemi szabályok vizsgálata során megannyi problémával szembesülhetünk és a beruházásvédelem jelenlegi rendszerét (többnyire a „hagyományosan" fogadó államok részéről) számos kritika is éri. A negatív értékelések többsége egyfelől az egyezmények általános klauzulái, illetve értelmezésük, másfelől pedig a vitarendezés (az államok között fennálló BIT-ek alapján indított választottbírósági eljárások) jellege köré csoportosíthatók. Közös pontként említhető, hogy a beruházásvédelmi egyezmények főbb rendelkezései olyan szűk keretek közé szoríthatják adott állam közpolitikai intézkedési lehetőségeit, amely az érintett állam más nemzetközi jogi kötelezettségeit sértheti – például fenntarthatósági célok elérése, nemzetközi környezetvédelemi és emberi jogi szabályok betartása – vagy akár az alapvető értékek (közérdek) előmozdítását és megőrzését is negatívan érintheti, hiszen ezen értékeknek a fejlesztése és megőrzése hátrányba kerülhet, amikor éppen a külföldi befektető érdeke vagy akár magának a befektetésnek az ösztönzése is azt kívánná, hogy ezek ne, vagy csak minimálisan érvényesüljenek. Példának okáért, ha egy befektetést azért irányítanak egy adott országba, mert ott kedvezőek a környezetvédelmi vagy a minimálbérre vonatkozó szabályok, majd később az adott állam közérdekű céljaival összhangban ezeket a szabályokat módosítja, a befektetőkre nézve akár kedvezőtlenül is kihathat (például korlátozza a befektetés jövedelmezőségét).[248]

Fentiekre tekintettel érdemes részletesen megvizsgálni egyrészt az egyezmények tartalmát nevezetesen, hogy milyen klauzulák találhatók azokban, másrészt adott állam ellen indított választottbírósági eljárásban az eljáró választottbíróság hogyan értelmezi ezeket a klauzulákat, illetve mennyire hangsúlyosak ezek az egyes ügyek eldöntésében.

4.3.1. Kisajátításért járó ellentételezés

A beruházók védelmét szolgáló anyagi jogi természetű rendelkezések között elsőként említhető a kisajátításért járó ellentételezés követelménye. Akár a közvetlen, akár a közvetett kisajátítást

[248] Bővebben lásd: NAGY (2020): *i.m.* 897-917.; KRIEBAUM: *i.m.* 1-38.

vesszük figyelembe, az egyezmények a diszkrimináció tilalmát és az azonnali, teljes és feltétlen (méltányos piaci érték ellenében való) kártalanítási kötelezettséget fogalmazzák meg.

Ha a tulajdon valamely részjogosítványától fosztják meg a beruházót közvetlen vagy formális a kisajátítás. Közvetett (*de facto*) kisajátításról beszélünk akkor, ha beruházó tulajdonának előnyeit vonja el vagy tulajdonának értékét más módon csökkenti. A gyakorlat fokozatosan bővítette a közvetett kisajátítás fogalmát, így találunk olyan döntést is, amely a közvetett kisajátítás fogalma közé sorolja azokat az állami intézkedéseket, amelyek a tulajdon alapján ésszerűen várható gazdasági előnyöktől megfosztják a beruházókat.[249]

Következetes a bírói gyakorlat abban, hogy a kisajátítási klauzula hatókörében értelmezhetjük a szerződéses jogokat, követeléseket is (például egy olyan jog, amely egy kereskedelmi ügylet tárgya lehet, vagy egy beruházó tulajdonához kapcsolódó üzletviteli elgondolás is).[250] Így tehát egy közhatalmi intézkedésekkel szemben egy olyan szerződéses feltételrendszer is védelmet élvez, amelyen a beruházásról szóló döntés alapult.[251]

A tulajdonvédelem tartalma bővül azáltal, hogy az eljáró bírói fórumok a közvetett kisajátítás vizsgálatakor a közhatalmi intézkedés hatását tekintik elsősorban meghatározónak és nem az állam szándékát, vagy célját.[252] A közvetett kisajátítás fogalmán olyan közhatalmi intézkedéseket is értenek, amely ugyan beruházás ellenőrzésének jogát, tehát a beruházó tulajdonjogának gyakorlását érintetlenül hagyja, azonban egy, a tényleges üzleti működéshez kapcsolódó jogot csorbít.[253] E körben olyan közhatalmi intézkedéseket említhetünk, amelyek egymást követő, együttes hatása valamely tulajdonosi jogosítvány elvonását eredményezi.

Fontos kiemelni azt, hogy a közvetett kisajátítási klauzula jelentésének fokozatos bővítése kiterjesztő értelmet ad a tulajdonvédelemnek, amely a fogadó államok piacszabályozási lehetőségeit akár korlátozhatja is. Néhány ország esetében felmerült például a közüzemi vízellátás szabályozása, mely ügyekben a nemzetközi választottbírói fórumok megállapították a fogadó államok felelősségét.[254] A kisajátítási klauzula jelentéstartalmának bővülése akár szabályalkotási akadály is lehet, amely a fogadó állam szuverenitását, gazdaság függetlenségét,

[249] Metalclad Corp. v. Mexicom, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1 ítélet.

[250] Amoco International Finance Corp. v. Iran, IUSCT Case No. 310-56-3 ügyben hozott részítélet, 108.; Tokios Tokelés v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/02/18 ügyben hozott ítélet, 92 - 93.

[251] SÁNDOR Lénárd: Emberi jogok a beruházásvédelem rendszerében, Európai jog, 2016/3., 3.

[252] Lásd például: Tecmed v. Mexico, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2 ügyben és Siemens v. Argentina, ICSID Case No. ARB/02/8 ügyben hozott ítéleteket.

[253] Lásd például: Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/99/6 ügyben hozott ítéletet.

[254] Lásd például: Biwater Guff Ltd. v. Tanzania, ICSID Case No. ARB 05/22 ügyben hozott ítéletet.

autonómiáját is érinti, így többek között a fogadó állam munkavédelmi, közegészségügyi, környezetvédelmi szabályozását.[255]

4.3.2. „FET" klauzula: a tisztességes és méltányos elbánás követelménye

Állandó elemként jelenik meg a beruházási egyezményekben a *„fair and equitable treatment"* klauzula (továbbiakban: FET), tehát a tisztességes és méltányos elbánás elve, annak ellenére, hogy pontos tartalmát érintően közel sincsen egyetértés a bírói gyakorlatban. Azonban a beruházásvédelmi jogviták egyik leggyakrabban hivatkozott szerződéses klauzulájává vált.[256] Egyik célja, hogy kifejezett szerződéses rendelkezés hiányában biztosítsa a fogadó állam közhatalmi intézkedéseinek előreláthatóságát és kiszámíthatóságát, tehát eredeti funkcióját tekintve egyfajta hézagpótló vagy generálklauzulaként említhető.[257]

Tartalma többnyire a konkrét eset kapcsán nyer értelmet, de ismert olyan bírói döntés, amely kísérletet tett egy átfogó megfogalmazásra. A beruházó elvárhatja a fogadó államtól, hogy az őt érintő döntéseit átlátható módon (transzparencia, előreláthatóság), következetesen hozza meg, annak érdekében, hogy előre tisztában lehessen a beruházását érintő valamennyi szabállyal, a releváns közpolitikai célokkal (stabilitás, jogos elvárások tiszteletben tartása).[258] Így sérthetik például a FET-mércét a nem, vagy nem kellően átlátható, a következetlen és ésszerűtlen közpolitikai intézkedések is.[259] Ebben a körben említhetők olyan esetek, amelyekben a fogadó állam a szerződési kötelezettségét nem teljesíti, tehát a jogviták esetén nem biztosítja a tisztességes eljárás követelményrendszerét, a jóhiszeműség követelményét megsértve fogad el olyan közhatalmi intézkedést, amellyel a beruházónak hátrányt okoz.[260]

A választottbírói fórumok gyakorlata következetes abban, hogy a FET-mérce nemzetközi jogi mérce és nem azonos a nemzeti elbánás elvével, vagyis a FET-mérce akkor is védelmet nyújt, ha a fogadó állam biztosítja a honos vállalkozásoknak nyújtottal azonos elbánást.

---

[255] Lásd például: ADC Affilate Limited v. Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16 ügyben hozott ítéletet.

[256] DOLZER – SCHREUER: *i.m.* 119.

[257] JUILLARD, Patrick: *L'Évolution des sources du droit des investissements,* Recueil des Cours Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 1994. 132.

[258] Tecmed v. Mexico ügy.

[259] Lásd például: Saluka v. Czech Republic, PCA Case No. 2001-04 ügyben hozott részítéletet.

[260] Noble Ventures v. Romania, ICSID Case No. ARB/01/11 ügyben hozott ítélet; Loewen v. United States, ICSID Case No. ARB(AF)/98/3 ügyben hozott ítélet 54., 137.; Bayindir Insaat Turizm Ticaret Ve Sanayi A.S. v. Pakistan, ICSID Case No. ARB/03/29 ügyben hozott ítélet 250.

A FET-mércéhez szorosan kapcsolódik a *„full protection and security”* vagyis a „teljes védelem és biztonság” általános klauzulája.[261] A választottbírói bírói fórumok általánosan elfogadott értelmezése szerint a klauzula kötelezettséget ró a fogadó államra, miszerint a fogadó állam ne sértse meg közvetlenül a beruházókat az államnak betudható cselekmények révén, illetve pozitív lépésekkel segítse elő a beruházó védelmét mind az állami szervek intézkedéseivel, mind pedig harmadik személyekkel szemben. Ez egyrészt a fizikai védelmet, illetve a fogadó állam bűnmegelőzési, bűnüldözési és rendészeti intézkedéseit jelenti[262], másrészt pedig átfogja a jogi védelmet, ideértve a magánszféra és a kereskedelmi élet szabályait is.[263]

4.3.3. Jogos elvárások

A FET-mércéhez kapcsolódik a *„legitimate expectations”* vagyis a „jogos elvárások” klauzulája, valamint az átláthatóság, előreláthatóság elve is. Annak megítélésekor, hogy a vitatott új vagy módosított szabályt a beruházó előre láthatta-e a beruházásról szóló döntésének meghozatalakor vagy sem, a beruházás időpontjában hatályban lévő szabályozási környezet az irányadó, tehát a jogos elvárások alapja az a szabályrendszer, ami a beruházót a beruházásra indította. Így minden olyan közhatalmi intézkedés sértheti a beruházásvédelmi egyezményt, amely csorbítja a beruházó azon elvárását, hogy a fogadó állam szabályrendszere átlátható.

4.3.4. „FET” és a diszkriminatív bánásmódot tilalmazó relatív mércék

A nemzeti elbánás, valamint a legnagyobb kedvezmény elvét előíró mércék, mint a diszkriminatív bánásmódot tilalmazó relatív mércék, a FET klauzula abszolút jellegét egészítik ki, ahhoz szorosan kapcsolódnak. Hasonlóan a FET követelményéhez, a nemzetközi bírói fórumok a relatív mércék esetében is elsődlegesen az állam közpolitikai intézkedéseinek hatását vizsgálják. E körben a legfőbb kérdésaz, hogy vajon a kívánt hatás elérhető-e a beruházóra kevésbé hátrányos döntés árán.[264]

---

[261] SCHREUER, Christoph: Fair and equitable treatment In. HOFFMANN, Anne K. (szerk.): Protection of Foreign Investments through Modern Treaty Arbitration – Diversity and Harmonisation, Association Suisse de l'Arbitrage, 2010. 131-134.
Elérhető: https://investmentlaw.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/p_investmentlaw/Writings/A036.pdf (letöltés: 2024. január 7.)

[262] AAPL v. Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/87/3 ügyben hozott ítélet 45., 78.

[263] SÁNDOR (2016) *i.m.* 4.

[264] SÁNDOR (2016) *i.m.* 4.

„A nemzeti elbánás követelménye a diszkrimináció tilalmának egy speciális formája és azt jelenti, hogy külföldi beruházó nem részesülhet hátrányosabb elbánásban, mint hasonló helyzetben a hazai beruházó.”[265]

A legnagyobb kedvezményes elbánás elve (*most favoured nation - MFN*) alapján a fogadó állam kötelezettséget vállal arra, hogy az érintett beruházásvédelmi megállapodáshoz kapcsolódó területen a másik fél beruházóit nem részesíti hátrányosabb elbánásban, mint a harmadik államokból származó beruházókat. A legnagyobb kedvezmény elve alól kivételt képezhetnek például azok a kedvezmények, amelyeket az egyik szerződő fél egy harmadik ország beruházójának vámunióban, szabadkereskedelmi övezetben, pénzügyi unióban, többoldalú beruházásvédelmi megállapodásban való részvétele kapcsán ad.[266]

Az MFN klauzula egy adott jogvita során a bánásmód összehasonlítását vonja maga után, azonban a szerződések általában nem térnek ki arra, hogy pontosan mit jelent e körben a bánásmód, így ennek meghatározása a választottbíróságok feladata. A választottbíróság a *Suez kontra Argentína* ügyben[267] általánosságban megállapította, hogy a bánásmód kifejezés szokásos jelentése a befektetéssel összefüggésben magába foglalja a szerződés hatálya alá tartozó beruházók beruházásai számára a fogadó állam által biztosított jogokat és kiváltságokat, valamint kötelezettségeket és terheket. Noha ez a meghatározás az anyagi jellegű védelmi normák tekintetében viszonylag egyértelműnek tűnik, kevésbé nyilvánvaló a befektetési szerződésekben szereplő eljárás jellegű normák, vagy vitarendezési rendelkezések vonatkozásában.[268]

Az MFN értelmezésének a *Telenor Mobile Communications A. S. v. Magyar Köztársaság*-ügyben[269] is jelentős szerepe volt. A korábbi Pannon GSM Zrt. mobilszolgáltató tulajdonosa eljárást kezdeményezett a Magyar Köztársaság ellen az egyetemes szolgáltatás finanszírozására bevezetett, a távközlési szolgáltatók, köztük a Pannon által fizetendő díj miatt, amelyből az állam a MATÁV által nyújtott vezetékes telefonszolgáltatást finanszírozta. Az eljárás a magyar–norvég kétoldalú beruházásvédelmi egyezmény alapján folyt, amely szerint a befektető csak

[265] Kende – Nagy – Sonnevend – Valki *i.m*. 1629.

[266] Végső előterjesztői indokolás az egyrészről az Európai Unió és tagállamai, másrészről a Vietnámi Szocialista Köztársaság közötti beruházásvédelmi megállapodás kihirdetéséről szóló 2019. évi LXXXV. törvényhez Magyar Közlöny, Indokolások tára, 2019/61. 469.

[267] Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A., and InterAguas Servicios Integrales del Agua S.A. v. The Argentine Republic, ICSID No. ARB/03/17 sz. ügyben hozott ítélet.

[268] https://www.acerislaw.com/mfn-clauses-in-investment-arbitration/#_ftn7 (letöltés: 2022.december 30.)

[269] Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/04/15 ügyben hozott ítélet.

kisajátítás miatt indíthatott választottbírósági eljárást. Magyarország álláspontja szerint a választottbíróságnak nem volt hatásköre az ügyben, mert a kifogásolt intézkedések nem jelentenek kisajátítást, hiszen a Pannon GSM árbevételének csak töredékét érintették, így nem tekinthetők olyan intézkedéseknek, amelyek megfosztották a Telenort befektetése teljes értékétől. A Telenor többek között azzal is érvelt, hogy más államokkal kötött egyezményekben Magyarország nemcsak a kisajátítás, hanem az egyezmény egyéb rendelkezéseinek megsértése miatt is lehetőséget adott a választottbírósági eljárásra és ezért a magyar–norvég egyezményben foglalt legnagyobb kedvezményes elbánásra vonatkozó rendelkezés alapján a norvég beruházóknak is joguk van pert indítani az említett rendelkezések megsértése miatt. A választottbíróság nem fogadta el a Telenor érveit és megállapította, hogy az ügy tárgyalására nincs hatásköre.[270]

4.3.5. Ernyőzáradék

A beruházásvédelmi egyezmények jellemző klauzulája az *„umbrella clause”,* vagyis ernyőzáradék, ami előírja a szerződő államok kötelezettségeként, hogy a beruházókkal kötött szerződésekből eredő kötelezettségeiket megtartsák.[271] Ebből az következik, hogy a beruházóval kötött szerződés megsértése egyúttal az érintett államok között létrejött beruházásvédelmi egyezmény megsértését jelenti. Ez a kikötés a beruházó és a fogadó állam viszonylatában létrejött szerződéses kötelezettségeket beemeli a nemzetközi jog világába, így a fogadó állam szerződésszegése egyúttal nemzetközi jogi kötelezettség megsértésévé is válik. Számos nemzetközi bírósági döntés is így vélekedik, a beruházóval kötött szerződés megsértése lényegében a beruházásvédelmi egyezmény megsértését jelenti.[272] A kikötés és annak ekképpen történő értelmezésének jelentősége abban áll, hogy az általános rendelkezésekhez az ernyőzáradék hozzákapcsolja a beruházó és a fogadó állam között létrejövő egyedi szerződésekben foglalt úgynevezett „stabilizációs klauzulákat” is. A „stabilizációs klauzula” jelentheti egyrészt azt, hogy az egyedi beruházásvédelmi szerződésre alkalmazandó jog változását tilalmazza a beruházás tartama alatt, másrészt pedig jelentheti azt, hogy a beruházót hátrányosan sújtó szabályváltozás esetén kártalanítási kötelezettséget ír elő. A klauzula pontos terjedelme vitatott a gyakorlatban. Néhány döntés szerint a klauzula kizárólag a beruházási szerződést meghatározó joganyagot, más értelmezések szerint a teljes belső joganyagot érinti.

[270] Kende – Nagy – Sonnevend – Valki *i.m*. 1639.

[271] Lásd például: ETC 10. cikk (1) bekezdés: „Minden Szerződő Fél, jelen Egyezmény rendelkezéseivel összhangban, elősegíti stabil, méltányos, kedvező és átlátható feltételek kialakítását más Szerződő Felek befektetői számára, hogy azok befektessenek területén.”

[272] Lásd például: Noble Ventures v. Romania, ICSID Case No. ARB/01/11 ügyben hozott ítélet 51. pont.

Egyes döntések alapján a klauzula tiltja a kisajátítást, míg más értelmezések szerint a klauzula csak a kisajátításért járó ellenérték teljesítését rögzíti.[273]

4.3.6. Eljárásjogi jellegű klauzula - vitarendezés

A beruházásvédelmi megállapodások tényleges alkalmazása során gyakorta felmerülnek nézeteltérések, viták. Ennek részben az az oka, hogy az egyes megállapodások rendelkezései nagyon általánosak, így egy adott vitában a részt vevő felek megpróbálják kitölteni ezen általános szabályok tartalmát a maguk javára szóló álláspontokkal és érvekkel.

A beruházásvédelmi egyezmények lényeges része és egyben a beruházásvédelmi jog egyik sajátossága az előzőekben már részletesen bemutatott befektető és az állam közötti vitarendezési mechanizmus, amely alapján az egyezményben foglalt választottbírósági rendelkezés alapján a beruházó közvetlenül kezdeményezhet választottbírósági eljárást a fogadó állam ellen.[274]

Egyik lehetőségként az ICSID előtti vitarendezés említhető, amelynek keretet adó jogforrása az ICSID Egyezmény és az azokhoz kapcsolódó szabályok. Ez egy önszabályozó rendszer, amely független minden nemzeti jogi behatástól. Az eljárás szabályozása szerint független és semleges, valamint rugalmas hasonlóan a választottbírósági eljáráshoz. Fontos kiemelni, hogy az ICSID által hozott választottbírósági döntés végrehajtását is maga az ICSID Egyezmény biztosítja, az intézmény saját fóruma előtt lehetőség van felülvizsgálatra és – szűk körben – érvénytelenítésre is.[275] Megalakulása óta a beruházási jogviták döntő többsége e fórum előtt zajlik.[276]

A másik lehetőség az egyéb nemzetközi beruházási választottbíróságok eljárásának igénybevétele, amely bíróságok döntéseinek kikényszeríthetősége a kereskedelmi választottbíróságokhoz hasonlóan a már említett, New York-i Egyezményen alapul. Az eljárásnak a felek által közösen kialakított szabályozás az alapja (például egy BIT), amely mögött az eljárás helyének nemzeti joga áll.[277]

Jelenleg a legtöbb beruházásvédelmi megállapodás biztosítja a beruházók számára a közvetlen fellépési lehetőséget ilyen vitarendező fórumok előtt, ha a fogadó állam a korábbi pontokban

[273] Sándor (2016) *i.m.* 5.; Lásd a gyakorlatból: Texaco Calasiatic v. Lybia, 17 ILM (1978); Liamco v. Lybia, 20 ILM (1981); British Petroleum v. Lybia, 53 ILR (1979)

[274] KATONA (2014) *i.m.* 2.

[275] Schreuer (2009) *i.m.* 398.

[276] DIMOPOULOS *i.m.* 14.

[277] KATONA (2014) *i.m.* 3.

részletezett általános mércéket, vagy más szerződéses szabályokat megsért. E vitarendezési mechanizmus kulcsfontosságú szerepet tölt be a beruházásvédelmi jog értelmezésében és kikényszerítésében. A beruházásvédelmi vitarendezés egyedülállónak tekinthető, mert egyrészt azon kevés nemzetközi jogviták egyike, amelyekben a belső jog alanyai léphetnek fel államokkal szemben. Másrészt pedig a növekvő számú nemzetközi választottbírósági döntések meghatározó befolyást gyakorolnak a beruházásvédelmi joganyag tartalmára és fejlődésére. A választottbíróságok jogértelmező szerepe azért jelentős, mert a beruházásvédelmi egyezményekben foglalt mércék általános jellegű magatartási követelmények, melyek tartalmát a jogalkalmazás tölti ki. A beruházásvédelem stabil, előre látható és kiszámítható szabályozási környezete kizárólag úgy érhető el, ha a joggyakorlat következetességet mutat. Azonban a választottbíróságok működése nagy hiányosságokkal küzdött az elmúlt évtizedben és a fogadó államokra nézve jelentős költségekkel járó kockázatokat rejtett. Egyet értetünk *Sándor Lénárd* azon álláspontjával miszerint: *„Ennek egyik fő oka, hogy a nemzetközi választottbíróságok eljárását és döntéseit főszabályként a transzparencia hiánya jellemzi. Másfelől pedig önmagában a pertárgy értéke, illetve a pereskedés költsége egyfajta „dermesztő hatást" gyakorol a fogadó államokra."*[278]

4.3.7. A sunset klauzula

A túlélési záradék, másnéven *sunset* klauzula azt jelenti, hogy ha a szerződést a felek közös megállapodással bármikor is felmondják a szerződések túlélési záradékai a szerződés lejárta után is életben tartják a külföldi befektető jogait. Vitatható kérdés, hogy ezek a jogok fennmaradnak-e a kétoldalú szerződés mindkét fél beleegyezésével történő megszűnés után (az Európán belüli BIT-eket a megszüntetési záradékukkal együtt szüntették meg, az értekezés későbbi része erre részletesen kitér).

A 1969. évi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 70. cikk (1) bekezdés a) pontjának, miszerint *„a felek közötti szerződésnek a rendelkezései szerinti, vagy az egyezménnyel összhangban történt megszűnése mentesíti a feleket a szerződés teljesítésére vonatkozó jövőbeni kötelezettségeik alól, hacsak a szerződés másként nem rendelkezik, vagy a felek másképpen nem állapodtak meg"*.

A *Magyar Farming v. Hungary* ügyben az eljáró választottbíróság megjegyezte, a túlélési záradék célja az, hogy *„tiszteletben kell tartani azoknak a beruházóknak a hosszú távú érdekeit,*

[278] SÁNDOR (2016) *i.m.* 5.

akik a szerződéses garanciákra támaszkodva fektettek be a fogadó államba."[279] Tekintettel arra, hogy a túlélési záradék lényege éppen az, hogy meghosszabbítsa a beruházónak a BIT keretében biztosított nemzetközi védelmet, annak megszűnését követően a beruházó azzal érvelhet, hogy a BIT-ben szereplő túlélési záradék megszüntetése sérti jogos elvárását, ugyanis a túlélési záradék a beruházóknak szerzett jogokat eredményez, amelyeknek túl kell élniük a szerződés megszűnését.[280] Más eljáró választottbíróságok azzal érveltek, hogy függetlenül attól, milyen előnyök, jogos elvárások fakadnak a beruházóknak a BIT-ből, a szerződésben részes felek megszüntethetik a *sunset* klauzulákat, mint bármely más szerződéses záradékot, azzal, hogy e záradékot egyidejűleg megszüntetik, amikor megállapodnak az egyezmény többi részének felmondásában.[281] Így a *sunset* klauzulának különösen akkor van jelentősége, ha az egyik szerződő fél egyoldalúan kíván kilépni a BIT-ből.

A világkereskedelem felélénkülése folytán szükségszerűvé vált, hogy külföldi honos vállalatok más országokban beruházási tevékenységet folytassanak és mindezt megfelelő jogi garanciák érvényesülése mellett tudják megtenni. A fentiek összegzéseképpen megállapíthatjuk, hogy a beruházásvédelmi egyezmények egyre népszerűbbé váltak az elmúlt időszakban. Szerkezetük időről időre összetettebb, az egyes záradékokhoz kapcsolódó választottbírói értelmezés alapján pedig látható, hogy egyre több jogot engednek. A szakirodalom alapján, bár a beruházásvédelmi egyezmények és a működő tőkevonzás közötti kapcsolat vitatott, abban egyetértés mutatkozik, hogy a beruházásvédelmi egyezmények olyan átlátható, stabil, kiszámítható és biztonságos szabályozási környezetet nyújthatnak, amely elengedhetetlen előfeltétele a beruházásoknak.

Ugyanakkor az elmúlt évtizedekben a beruházásvédelmi egyezmények sem közös sikert, sem egységes elismerést nem értek el. Egyes szerzők arra figyelmeztettek, hogy a beruházásvédelmi rendszer legitimitása válságba került, ennek egyik szembetűnő jele, hogy számos ország felmondta (megújította) beruházásvédelmi egyezményét.[282] A jelenlegi beruházásvédelmi rendszerrel kapcsolatos kritikák túlnyomó többsége az egyezmények általános rendelkezéseire, azok értelmezésére (például a kisajátítás fogalma és az érte járó ellentételezés, a FET, valamint

[279] Magyar Farming Company Ltd, Kintyre Kft and Inicia Zrt v. Hungary, ICSID No. ARB/17/27 ítélet. 223.

[280] A szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 37. cikk (2) bekezdése.

[281] VOON, Tania – MITCHELL, Andrew D.: *Denunciation, Termination and Survival: The Interplay of Treaty Law and International Investment Law,* ICSID Review – Foreign Investment Law Journal, 2016/2. 430. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/295405400_Denunciation_Termination_and_Survival_The_Interplay_of_Treaty_Law_and_International_Investment_Law (letöltés: 2023. április 1.)

[282] Például Indonézia, India. Bővebben lásd: BERNASCONI-OSTERWALDER, Nathalie – BREWIN, Sarah: *Terminating a Bilateral Investment Treaty,* International Institute for Sustainable Development, 2020. Elérhető: https://www.iisd.org/system/files/publications/terminating-treaty-best-practices-en.pdf (letöltés: 2024. január 5.); https://www.iisd.org/itn/en/2023/07/01/india-sends-termination-notices-to-68-countries-with-a-request-to-renegotiate/ (letöltés: 2024. január 5.)

az ahhoz szorosan kapcsolódó „teljes védelem” mércéje stb.) és a vitarendezés jellegére irányul.[283] A kritikák közös pontja talán az lehet, hogy a beruházásvédelmi egyezmények főbb rendelkezései olyan szűk keretek közé szoríthatják adott állam közpolitikai intézkedési lehetőségeit, amely az érintett állam más nemzetközi jogi kötelezettségeit sértheti. Vagyis a nemzetközi jog két szabályrendszere között látszólag ellentét bontakozik ki.

[283] SÁNDOR (2016) *i.m.* 6-7.

5. Az ISDS kritikái: fókuszban az ICSID választottbírósági eljárása

5.1. Helyzetértékelés

Az elmúlt két évtizedben rohamosan növekvő nemzetközi beruházások száma a külföldi befektető és a befektetést fogadó állam közötti jogviták számának emelkedését eredményezte.[284] Egy-egy konfliktus során a jellemző vitarendezési mód – a belföldi bírósági eljárásokat kivéve – az ISDS (*Investor-State Dispute Settlement*) eljárás, amelynek lényege az, hogy a külföldi befektető és a fogadó állam közötti konfliktust választottbíróság dönti el. Egy nemzetközi beruházási megállapodás (*International Investment Agreement - IIA*) – legyen az akár egy kétoldalú beruházási egyezmény (*Bilateral Investment Treaty - BIT*) vagy egy olyan nemzetközi megállapodás, amely tartalmaz beruházásvédelmi rendelkezéseket (*Treaty with Investment Provision - TIP*) – megsértéséből fakadó és ezen egyezmény alapján kezdeményezett beruházási jogvitában az eljárás fóruma jellemzően a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (*International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID*), amit az államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló 1965-ös Washington-i Egyezmény (ICSID Egyezmény) hozott létre. Az ICSID az egyetlen olyan multilaterális intézmény, amely különleges felhatalmazással rendelkezik a nemzetközi beruházási viták békés megoldásának elősegítésére. A felek akár beruházási egyezményeikben, akár külön megállapodásukkal kérhetik az ICSID eljárási szabályai szerinti jogvitarendezést. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy más eljárási szabályok alapján, más választottbírói fórumok előtt ne kezdeményezhetnének ISDS eljárást.[285] Az ICSID létrehozásának célja az volt, hogy pártatlan (állami érdekek és a diplomácia befolyásától mentes) mechanizmust biztosítson a beruházási viták rendezésére és segítse a külföldi tőke beáramlását a fogadó államokba. A jogviták magas száma az ISDS rendszer és

[284] 1972-től 1996-ig átlagban 3 ICSID ügyet regisztráltak évente. 1997-től egy nagyobb kiugrás és többnyire folyamatos ügyszám emelkedés figyelhető meg. 1997 és 2002 között 13, 2003 és 2011 között 28, 2012 és 2019 között 42, a 2020-as évektől pedig 56 ügyet regisztrálnak átlagosan évente. A rekordév 2021 volt 66 üggyel. Az ICSID ügyek számának alakulását 1972-2023 között részletesen lásd: The ICSID Caseload – Statctics (Issue 2024-1).
Elérhető:https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/ENG_The_ICSID_Caseload_Statistics_Issue%202024.pdf (letöltés: 2024. augusztus 25.) Az ismert ISDS összes ügyek számát lásd: https://investmentpolicy.unctad.org/news/hub/1743/20240327-total-number-of-known-investment-treaty-cases-rises-to-1-332 (letöltés: 2024. augusztus 25.)

[285] Eljárási szabályként kérhetik a felek az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) Választottbírósági Szabályainak alkalmazását is, eljáró választottbíróságként (fórum) pedig megjelölhetik például az Állandó Választottbíróságot (PCA) lévén, hogy az UNCITRAL szabályaihoz nem társul olyan saját intézmény (fórum), mint ahogy azt az ICSID esetében látjuk.

különösen az ICSID választottbírósági rendszerének kiterjedtebb kritikáihoz vezetett, több latin-amerikai állam felmondta az ICSID Egyezményt (például Bolívia, Ecuador, Venezuela), Ausztrália pedig kizárta az ISDS-t kétoldalú nemzetközi beruházási megállapodásaiból.[286]

Számos elméleti és gyakorlati szakember fogalmazott meg valós vagy vélt problémákhoz kapcsolódó kritikát és bírálta a rendszert, voltak, akik megkérdőjelezték az egész mechanizmus létezésének szükségességét és (vagy) egy teljesen új, ICSID Egyezményen kívüli választottbírósági eljárási keretrendszer létrehozását javasolták.[287]

A kritikák összefoglalása és rövid bemutatása tekintetében az értekezés kifejezetten az ICSID eljárási keretrendszerére fókuszál, majd az ICSID-el kapcsolatos 2022. évi – „kritikákra reflektáló?" – legfőbb reformokat tekinti át. *„Az ICSID szabályainak módosítása kulcsfontosságú vívmány a nemzetközi vitarendezés javításában. A módosított szabályok egyszerűsítik az eljárásokat, annak érdekében, hogy nagyobb hozzáférést és gyorsabb eljárásokat tegyenek lehetővé, növeljék az átláthatóságot, végső céljuk a külföldi befektetések elősegítése a gazdasági növekedés érdekében."* [288] – mondta *David Malpass*, a Világbank Csoport és egyben az ICSID Adminisztratív Tanácsának akkori elnöke.[289]

5.2. A kritikák áttekintése

Az egyes rendszerbírálatok áttekintése körében először érdemes egy kérdésre válaszolni. A számos kritika ellenére, vajon vannak-e előnyei az ICSID Egyezmény szerinti választottbírósági eljárásnak? Amennyiben igenlő választ adunk a következő pozitív jellemzőket említhetjük. Az ICSID egy önszabályozó rendszer a világon, saját eljárási szabályokkal és intézménnyel (fórum) rendelkezik, amely kifejezetten a beruházási viták megoldására specializálódott, ahol az egyik fél a külföldi befektető a másik pedig az azt fogadó állam. Az ICSID Egyezmény és annak szerves részét képező egyéb szabályok (például ICSID Választottbírósági Szabályok) rendelkezései között szerepelnek különösen a választottbírósági határozatok elismerésének és végrehajtásának, a választottbíróság megalakításának, a

[286] POLANCO, Rodrigo: Is There a Life for Latin American Countries After Denouncing the ICSID Convention?, Transnational Dispute Management 2014/1. 1-57. Elérhető: www.transnational-dispute-management.com/article.asp?key=2037 (letöltés: 2023. február 4.)

[287] VOLKOV, Konstantin: *The Necessity Of Reforms Within The Arbitration System Under The ICSID Convention: Myth Or Reality?,* Global Journal of Politics and Law Research, 2018/4. 50-53., Lásd még: BOEGLIN, Nicolas: *ICSID and Latin America: Criticisms, withdrawals and regional alternatives,* 2013 június, Elérhető: https://www.bilaterals.org/?icsid-and-latin-america-criticisms (2023. december 5.)

[288] Lásd: https://icsid.worldbank.org/news-and-events/communiques/icsid-administrative-council-approves-amendment-icsid-rules (letöltés: 2023. november 5.)

[289] 2023. június 2-tól *Ajay Banga* tölti be az elnöki tisztséget.

választottbírósági határozat értelmezésének, felülvizsgálatának és hatályon kívül helyezésének, és újonnan már az eljárások átláthatóságának szabályai is.[290] Az ICSID a jogbiztonság fejlődéséhez és a kedvező beruházási környezet megteremtéséhez kíván hozzájárulni.[291]

Másodszor a kritikákat szükséges beazonosítanunk majd ez alapján rendszerezni és értelmezni azokat. Az első csoportba inkább úgynevezett „összeesküvés-elméletek" tartoznak, miszerint a rendszer megbomlott, és egészében le kell cserélni. Ám ezeknek az állításoknak nincs jogi indokolása. A „ populista" érvelések szerint a választottbírósági rendszer a legtöbb esetben a külföldi befektetőket részesíti előnyben, és nem veszi figyelembe a fogadó államok érdekeit; minden választottbírónak egyszer a külföldi befektető, egyszer pedig a fogadó állam javára kell döntenie; a választottbírósági rendszer a valóságban nem járul hozzá a fogadó államokba irányuló külföldi működőtőke növeléséhez; a beruházási választottbírósági rendszer korlátozza a fogadó államok szuverenitását azáltal, hogy megakadályozza az olyan intézkedések meghozatalát, amik például a közegészségügyet, a közrendet vagy a környezetet szabályozzák.[292]

A kritikák cáfolata nem kíván különös kutatásokat, hiszen a választottbírósági ítélet nem korlátozhatja az állam szuverenitását, hanem ez esetben a gazdasági veszteségek vagy károk megtérítéséről van szó. Emellett, a fogadó állam önként köt megállapodást a külföldi befektető honos államával, amely megállapodás szerint vannak bizonyos kötelezettségei így, ha a fogadó állam megsérti a külföldi befektető jogait, viselnie kell magatartásának negatív jogkövetkezményeit.

A kritikák második csoportja sokkal lényegesebb, ugyanis ezek már a rendszer meglévő, valós problémáin alapulnak, jogilag indokolhatók. Érdemes a vizsgálódást szintén egy kérdéssel kezdeni. Az ICSID választottbírósági rendszere tényleg problémákkal és ellentmondásokkal teli? Amennyiben igenlő választ adunk, vajon milyen intézkedéseket szükséges tenni azok

---

[290] Lásd: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/documents/ICSID_Convention.pdf
(letöltés: 2023. augusztus 5.)

[291] VOLKOV *i.m.* 50-53., Lásd még: BOEGLIN *i.m.*

[292] BORN, Gary B. – SALAS, Claudio: *Exploring Latin America's ICSID Arbitration Landscape*, Latin Lawyer, 21 November 2023. Elérhető: https://latinlawyer.com/guide/the-guide-international-arbitration-in-latin-america/second-edition/article/exploring-latin-americas-icsid-arbitration-landscape; MARQUINA, Erick: *The Internationalized Contract and the Populist Backlash to the Fine Print*, Maryland Journal of International Law, 2021/1. 230-254.
Elérhető: https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1713&context=mjil
(letöltés: 2024. március 5.)

orvoslására? A leggyakoribb kritikák[293] a választottbírósági határozatok végrehajtásával kapcsolatos problémák; a kiszámítható és következetes ítélkezési gyakorlat hiánya (e körben aggályokat vet fel az, hogy a választottbírósági határozat érdemi felülvizsgálatára nincs lehetőség); az eljárás átláthatóságának hiánya; időigényes és költséges eljárások; aggodalomra okot adó választottbírói (felek általi) kijelölési módok (ez negatívan befolyásolhatja a választottbírók pártatlanságát). Az alábbiakban az egyes kritikák főbb elemeit tekintjük át.

5.2.1. A végrehajtás problematikája

A választottbírósági határozat (ítélet) fogadó állam általi végrehajtásával kapcsolatban azt érdemes kiemelni, hogy vannak példák olyan esetre, amikor a fogadó állam megtagadta az ICSID választottbíróság által hozott vele szemben kötelező érvényű ítéletben szereplő kártérítési összeg megfizetését.[294] Jóllehet az ítélet az ICSID Egyezmény értelmében kötelező és közvetlenül végrehajtandó, nincs azonban olyan szabály, amely előírja az említett rendelkezés be nem tartása esetén a jogkövetkezményeket. Egy ilyen helyzet eltántoríthatja a külföldi befektetőt attól, hogy az ICSID Egyezmény alapján vitarendezést kérjen, és ez lényegében akár veszélyt jelenthet az egész választottbírósági rendszer hatékonyságára.

5.2.2. Következetlen ítélkezési gyakorlat

Az egymásnak ellentmondó döntések meglétében is problémák mutatkoznak. Sok hasonló ügyben az egyes választottbíróságok teljesen ellentétes álláspontot képviselnek, azonban az igaz, hogy a kijelölt választottbíróságoknak semmilyen formális kötelezettségük nincs a korábban hozott ítéletek követésére.[295] A következetesség hiánya azonban, amely az ICSID esetében sokszor fennáll, megkérdőjelezi egyrészt az eljárások egyenlőségét és tisztességességét. Másrészt az egyes vitázó felek sikerének esélye és az ügyek kimenetele is teljesen kiszámíthatatlanná válik, ez hosszú távon jogbizonytalanságot eredményez, ami nagymértékben csökkentheti a befektetési hajlandóságot. A jelenlegi ICSID Egyezmény szerinti választottbírósági rendszeren belüli vitarendezés jogbizonytalanságával kapcsolatos problémájának leküzdése érdekében különböző javaslatok születtek az előzetes döntéshozatali mechanizmus bevezetésétől kezdve a továbbfejlesztett érdemi felülvizsgálati lehetőség

[293] Egyrészt vannak az eljárás során értelmezett anyagi joganyaghoz kapcsolódó kritikák, másrészt vannak a tényleges eljárási szabályaihoz közvetlenül vagy érintőlegesen kapcsolódóak.

[294] Lásd például: Sodexo Pass International SAS v. Hungary, ICSID Case No. ARB/14/20, Ioan Micula, Viorel Micula and others v. Romania (I), ICSID Case No. ARB/05/20 ügyeket.

[295] Eltérően jelennek meg egyes nemzetközi környezetvédelmi szabályok az ICSID fórumok gyakorlatában. Lásd például Emilio Agustín Maffezini v. The Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/97/7, Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2 ügyeket.

létrehozásán keresztül, végül pedig egy teljesen új fellebbviteli testület létrehozására. Következésképpen, bár a kötelező érvényű precedens elve nem vonatkozik az ICSID választottbírósági eljárására, bizonyos fokú minőségellenőrzése indokolt lehet az ICSID-nek. A mechanizmus javítását célzó intézkedések a választottbírósági döntések érdemi helyességét és legitimációját is biztosíthatná.

5.2.3. A transzparencia hiánya

A kritikák rámutattak az ICSID Egyezmény szerinti választottbírósági eljárások jelenlegi átláthatósági szintjével kapcsolatos aggályokra is. Azátláthatóság növelése érdekében különösen fontos a dokumentumokhoz és a meghallgatásokhoz való nyilvános hozzáférés növelése, a harmadik személyek és nem vitás felek részvételének biztosítása az eljárásokban és az ítéletek közzététele. A választottbírósági határozatok hitelességének biztosítása érdekében minden bizonnyal szükség van a magasabb szintű átláthatóságra.[296] A transzparencia kérdéskörében a kritikusoknak az a meglátása, hogy az olyan szabályozás, ami a beruházási jogvita feleinek nagymértékben lehetővé teszi a titoktartást, aggályokat vet fel. Ugyanis, ha az adott ügy hangsúlyosan tartalmaz közérdekhez tartozó elemeket az mind az esetlegesen közvetve érintettek számára, mind pedig mindenki más számára publikusnak kellene lennie. Hasonlóan egyes szerzőkhöz, úgy véljük az átláthatóság fontos a „közbizalom" szempontjából, másrészt pedig „a nyilvánosságnak joga van a tudáshoz". [297]

5.2.4. Az eljárás költségei és időtartama

Problémát észlelhetünk a választottbírósági eljárások megváltozott természetében is. A választottbíróság eredetileg a vita gyors és pénztakarékos megoldását hivatott biztosítani. A beruházási választottbíráskodás azonban az elmúlt években időigényes és költséges eljárássá vált, amely megkérdőjelezi nem csak az ICSID eljárás, de az egész ISDS rendszer hatékonyságát és észszerűségét. Az ICSID, mint intézmény bizonyos erőfeszítéseket tett több éven keresztül e probléma leküzdésére, azonban a valóság ezt nem tükrözte.[298]

---

[296] BUNGENBERG, Marc – REINISCH, August: From Bilateral Arbitral Tribunals and Investment Courts to a Multilateral Investment Court – Options Regarding the Institutionalization of Investor-State Dispute Settlement, Springer Nature, Berlin, 2020. 10.

[297] Lásd például: VAN HARTEN, Gus: *A total lack of transparency,* Elérhető: https://www.isds.bilaterals.org/?a-total-lack-of-transparency&lang=es (2023. augusztus 4.), YU, Hong-Lin: *Transparency Issue in the Amendment of ICSID Arbitration Rules - Public Right to Information vs Public Confidence?*, International Arbitration Law Review, 2018/4. 94-105. https://dspace.stir.ac.uk/handle/1893/27546 (2023. augusztus 4.)

[298] JOUBIN-BRET, Anna: Why we need a global appellate mechanism for international investment law, Columbia FDI Perspectives, 2015/146. Elérhető: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/253980/1/fdi-perspectives-no146.pdf (letöltés: 2023. július 9.)

5.2.5. A választottbírók pártatlanságával kapcsolatos aggályok

Végül a választottbírókkal összefüggő kritikákat rendszerezzük, amelyeknek számos aspektusát azonosíthatjuk. Az ICSID szabályainak 2022-es módosításai között (amit a későbbiekben bemutatunk) nem találunk újításokat e körben, viszont a többi kritikára érkezett szabályozói „reakció", így azokkal kapcsolatban további észrevételt ott teszünk.

A választottbíráskodás sarokköve a pártatlanság, ugyanakkor a választottbírók állítólagos objektivitása a beruházási vitákkal kapcsolatban folyamatosan heves vitát vált ki a kritikusok körében. Az eljárások „külső megfigyelőiként" folyamatosan vizsgálják az ügyek kimenetelét és az ügyekben eljáró választottbíróságok összetételét is. A választottbírókat egy fokozott ellenőrzésnek kell alávetni az összeférhetetlenség vagy az előzetes elfogultság vizsgálatakor, ugyanis, ha ez nem történik meg az negatív irányba lendítheti az igazságszolgáltatás mérlegét és veszélyeztetheti a tisztességes és elfogulatlan ítélkezést.[299] A kritikusok aggályait az alábbi irányokból közelíthetjük meg.

A gyakorlatban a választottbírók pártatlanságának és függetlenségének „állítólagos" hiánya abból eredhet, hogy ellentétben a belföldi rendes bíróságokhoz itt nincsenek olyan intézmények, amelyek valamiféle kontrollt gyakorolhatnának a választottbírókra, illetve a választottbírók kiválasztása nem ellenőrzött.[300] Ezzel szemben azzal érvelhetünk, hogy a feleknek szabad döntése az, kit választanak saját választottbírójuknak (mindkét fél jelölhet egy saját választottbírót).

Az ICSID ítélkezési gyakorlata (az ismert, elérhető ügyek alapján) nem biztosít koherens megközelítést a választottbírók függetlenségére és pártatlanságára vonatkozó küszöb meghatározására. A megközelítések a „szigorú bizonyítéktól" (*strict proof*) az „ésszerű kétségekig" (*reasonable doubts*)[301], valamint a vegyes megközelítésekig terjednek. A legelső választottbírói kizárással kapcsolatos határozatban, az *Amco v. Indonesia*[302] ügyben a két nem kifogásolt (*unchallenged*) választottbíró (tehát akiknek nem volt vitatott függetlensége és pártatlansága) a tényleges elfogultság „szigorú bizonyítására" vonatkozó követelményt

[299] KARKASON, Davy: *Challenges and Criticisms of Investor State Dispute Mechanisms*, Elérhető: https://www.transnationalmatters.com/understanding-problems-with-investor-state-dispute-mechanisms/ (letöltés: 2023. július 9.)

300 Bővebben lásd: VAN HARTEN, Gus: *Arbitrator Behaviour in Asymmetrical Adjudication: An Empirical Study of Investment Treaty Arbitration*, Osgoode Hall Law Journal, 2012/41., Elérhető: https://ssrn.com/abstract=2149207 (letöltés: 2023. július 9.)

[301] Lásd például: Compañiá de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/97/3.

[302] Amco Asia Corporation and others v. Republic of Indonesia, ICSID Case No. ARB/81/1.

fogalmazott meg, azzal, hogy a függetlenség hiányára utaló tényeken túl, a függetlenség tényleges hiányát is bizonyítani kellett, aminek „nyilvánvalónak" (*manifest*) vagy „nagyon valószínűnek" (*highly probable*) kellett lennie, és nem csak „lehetségesnek" (*possible*). Ez idáig 110 kizárási kérelmet nyújtottak be (ennek közel 2/3-át az elmúlt 10 évben) és mindösszesen hat olyan eset volt, amikor a választottbírókat ténylegesen kizárták az eljárásból.[303] A kizárási kérelmek okai eltérőek voltak.

A jellemzően fogadó állam párti kritikusok szerint a választottbírók részrehajlást mutatnak a külföldi befektető irányába (ellentétben a belföldi rendes bíróságokkal) és számukra kedvező döntést hoznak[304] személyes érdekek (jellemzően feltételezett előnyszerzés) miatt, ami többek között az ítélet legitimitását is veszélyeztetheti. Az elfogultság orvoslására sokan a választottbírók kiválasztási folyamatának átláthatóságát szorgalmazzák.

A fenti állítás azonban nem teljesen állja meg a helyét, hiszen, ha bármelyik fél észleli a választottbíró elfogultságát vagy vele szemben összeférhetetlenség mutatkozik, kérheti a választottbíró eljárásból történő kizárását.[305] Továbbá, ha a külföldi befektető a fogadó állam belföldi rendes bíróságán kezdeményezné az eljárást akkor sem biztos, hogy kijelenthetnénk a bíróság elfogulatlanságát (különösen, ha a külföldi befektető szemszögéből nézzük), ugyanis nincs arra garancia, hogy az a bíróság teljesen független és minden politikai hatalomtól mentes. Egyebekben az ICSID eljárásnak éppen ez lenne a lényege, hogy ezeket a „bizonytalanságokat" a külföldi befektető elkerülhesse.

A kritikusok szerint egy adott választottbíró kinevezésének gyakorisága (jellemzően, ha egy fél valamennyi ügyében egy adott választottbírót jelöl) szintén lehetőséget adhat az elfogultságra, sőt akár arra is, hogy a választottbíró előnyöket szerezzen. Hangsúlyozzák, hogy az ICSID eljárás integritásának alapja a sokszínű képviselet és a pártatlan, szakértelmet előnyben részesítő kinevezési eljárások. Ezzel kapcsolatban szintén felvázolható egy eltérő álláspont. A nemzetközi beruházásvédelmi jogviták rendezése egy sajátos, speciális terület. Egy ilyen jellegű eljárás lefolytatása olyan szintű szaktudást, speciális készségeket, tapasztalatot igényel

[303]Lásd: https://icsid.worldbank.org/cases/content/tables-of-decisions/disqualification (letöltés: 2023. december 1.)

[304] Az ISDS keretében a külföldi befektetők általában veszítenek, a viták többnyire egyezséggel végződnek, és a kormányok kétszer olyan gyakran nyernek, mint a külföldi befektetők Bővebben lásd: https://www.uschamber.com/assets/archived/images/13_myths_about_investment_agreements_and_isds.pdf (letöltés: 2023. július 9.)

[305] ICSID Választottbírósági Szabályok 22.

a választottbíróktól, amivel világviszonylatban kevés személy rendelkezik.[306] Mindkét félnek az a célja, hogy egy nemzetközileg elismert, a jogterület művelésében kellőképpen jártas, hozzáértő szakembert válasszon, aki messzemenőkig alkalmas az ügy elbírálására.

A probléma feloldására elképzelhetők megoldások (például nem a felek választanak bírót, helyettük a kijelölő hatóság; csak az elnök személyét választhatják a felek; korlátozzák, hogy kik közül választhatnak a felek stb.) azonban egyet kell értenünk *Hajdu Gábor* érvelésével, miszerint ez reális keretek között nem valósulhatna meg, hiszen az a felek autonómiáját sértené és ellentétes lenne nem csak az ICSID, de az egész ISDS eljárás legalapvetőbb elveivel.[307]

A választottbírók függetlenségének és pártatlanságának kérdésében a legvitatottabb terület a választottbírók, a jogi képviselők és a szakértők szerepének felcserélése a különböző esetekben. Ezt a helyzetet „szerepzavarnak" (*role confusion*) nevezik. *Philippe Sands* szerint a szerepzavar „olyan helyzet, amikor egy egyén, aki választottbíróként jelenik meg egy ICSID ügyben, egy másik ICSID ügyben pedig jogi képviselőként vagy szakértőként jár el, elfogultságot eredményezhet abban az értelemben, hogy a szerepe betudható a másik fél tájékoztatásaként".[308]

A szerepzavar példája az *Azurix*, a *Siemens* és a *Duke Energy* ügyekkel szemléltethető (valamennyi ügyben a fogadó állam Argentína volt).[309] *Andres Rigo Sureda* volt az *Azurix* és *Siemens* ügyben eljáró választottbíróságok elnöke, *Guido Santiago Tawil* pedig mindkettő ügyekben az egyik fél jogi képviselője, illetve a felperes által kinevezett választottbíró a *Duke Energy* ügyben. Utóbbi ügyben a felperest az az ügyvédi iroda képviselte, amelynél *Sureda* dolgozott. Másképp fogalmazva, *Tawil* két ügyben volt jogi képviselő olyan eljárásban, amiben *Sureda* a választottbíróság elnöke volt, *Sureda* ügyvédi irodája pedig a *Tawil* vezette választottbíróság előtt képviselte a felperest. Argentína kizárási kérelmet nyújtott be *Sureda* ellen az *Azurix* és a *Siemens* ügyben is. A kifogási eljárás során *Sureda* lemondott az ügyvédi irodában betöltött pozíciójáról. A kizárás iránti kérelmet mindkét esetben elutasították. Sajnos

[306] KECSKÉS, András – FERENCZ, Barnabás: *International commercial arbitration and the ISDS procedures*, Jura, 2018/1. 283.

[307] Bővebben lást: HAJDU Gábor: *A beruházó és az állam közötti vitarendezési (ISDS) eljárás és annak aktuális kritikái*, Szegedi Tudományegyetem (SZTE), Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2022. 108.

[308] SCHACHERER, Stefanie: *Independence and impartiality of arbitrators: A Rule of Law analysis,* Singapore Management University, Singapore, 2018. 12. Elérhető: https://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=5907&context=sol_research (letöltés: 2023. október 10.)

[309] Azurix Corp. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/12; Siemens A.G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8; Duke Energy Electroquil Partners & Electroquil S.A. v. Republic of Ecuador, ICSID Case No. ARB/04/19.

a döntés nem nyilvános, azonban a *Siemens* döntésben elfogadott érvelések egy része publikus.[310] A *Siemens* ügy másik két választottbírója között nem volt egyetértés a kizárás kapcsán. Egyikük azzal érvelt, hogy az ügyvédi irodában betöltött pozícióról való lemondás *Sureda* függetlenségének egyértelmű hiányára utalt, a másik választottbíró úgy vélte, hogy a lemondással eloszlatta a függetlenségével kapcsolatban felmerülő esetleges kételyeket.

Ez az úgynevezett „forgóajtó-jelenség" a kritikák alapján indokolatlan előnyhöz juttatja a vitákban közreműködő szakembereket, és olyan módon hasznosítják kettős tapasztalataikat, amely tisztességtelenül befolyásolhatja az ügy kimenetelét, vagy potenciális torzításokhoz vezethet a beruházási viták megoldásában. A választottbírói és az érdekképviseleti szerepek közötti ilyen átmenetek alááshatják a vitarendezés integritását, amihez elengedhetetlen a pártatlanság megléte. Olyan mechanizmusok bevezetése szükséges, amelyek alapján nyomon követhetők és mérsékelhetők az ezekből a szerepkörökből eredő esetleges konfliktusok.

Volt olyan eset, amikor a választottbírókat ismételt kinevezésük alapján megtámadták. Például egy magyar vonatkozású ügyben[311] *Brigitte Sternt* választottbíró kizárását kérte a belga felperes, mivel Magyarország kinevezte egy másik párhuzamosan futó eljárásában is, ahol a jogvita tárgya (villamosenergia-vásárlási megállapodások felmondásából eredő követelések) közel azonos volt.[312] A másik két választottbíró szerint nem jelentett valós kockázatot az ugyanazon fél általi kijelölés egy, ugyanazon megállapodásra és ugyanazon kormányzati intézkedésekre vonatkozó ügyben, így a kérelmet elutasították. A kizárás egy olyan ügy esetén lehetséges, amely ugyanazon ténybeli körülményekből ered.[313]

Az a körülmény, hogy egy választottbíró korábban az adott ügyhöz hasonló jogi kérdésekkel foglalkozott, szintén kizárási kérelmek alapjául szolgálhat. Egy választottbíró akadémiai írásai vagy nyilvánosan tett nyilatkozatai állítólagos elfogultságot mutatnak, mert azt bizonyíthatja, hogy ismeri a témát. Tökéletes példa az ilyen típusú kérelmek illusztrálására az *Urbaser v. Argentina* ügyben folytatott kizárási eljárás, ahol a felperes megtámadta az alperes által kijelölt választottbírót, *Campbell McLachlant*. A felperes szerint *McLachlan*, azon megjelent publikációi, amelyek a legnagyobb kedvezmény elvének beruházási vitarendezésben történő

[310] SHEPPARD, Audley: Arbitrator Independence in ICSID Arbitration, In: BINDER, Christina et al: International Investment Law for the 21st Century – Essays in Honor of Christoph Schreuer, Oxford University Press, Oxford, 2009. 145-146.

[311] Electrabel S.A. v. Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19. Decision On The Claimant's Proposal to Disqualify a Member of the Tribunal, 25 February 2008, 29., 37.

[312] AES Summit Generation v. Republic of Hungary, ICSID Case No ARB/07/22. Decision on the Claimant's Proposal to Disqualify a Member of the Tribunal.

[313] Lásd: Electrabel S.A. v. Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19, 39.,40.

alkalmazásának kérdéskörével foglalkozik azt bizonyították, hogy az *Urbaser* választottbírósági eljárásban előre megítélhette volna a vitatott kérdéseket. A másik két választottbíró elutasította a kifogást. Megállapították, hogy a tudományos írásban kifejtett véleményeknek „eléggé konkrétnak és világosnak kell lenniük ahhoz, hogy egy ésszerű és tájékozott harmadik fél úgy találja, hogy a választottbíró az ilyen véleményekre hagyatkozik anélkül, hogy megfelelően figyelembe venné a tényeket, a körülményeket és az érveket."[314]

Láthatjuk tehát, hogy vannak olyan kritikák, amelyek inkább populista kijelentésekből származnak, és nem tudnak objektív választ adni arra, hogy az ICSID Egyezmény szerinti választottbírósági rendszer hibái mennyire tekinthetők súlyosnak, vagy egyáltalán ezek a problémák valósak-e. Azonban a jogilag indokolható kritikák alapján nyilvánvaló, hogy a rendszert hiányosságok sújtják. A kutatási eredmények és fentiek alapján véleményünk szerint érdemes a beruházási vitarendezés ezen lehetőségét megtartani, viszont a reformok időszerűek és szükségesek. Nem célszerű az ICSID Egyezményen kívüli új választottbírósági rendszert létrehozni, mivel az a beruházási választottbírósági rendszer széttöredezéséhez, sőt a viták rendezését szabályozó rendszeren belüli jogbizonytalansághoz vezethet (például egymásnak méginkább ellentmondó választottbírósági ítéletek, azok végrehajtása stb.). Ráadásul egy ilyen helyzet biztosan nem járul hozzá a választottbírósági rendszer fejlődéséhez.

A továbbiakban az ISDS rendszerén belül kifejezetten az ICSID-el kapcsolatos reformokat tekintjük át.

5.3. Új ICSID szabályok a hatékonyság és átláthatóság jegyében

5.3.1. A reformfolyamat

A korszerűsítés jegyében és természetesen a megalapozott kritikai észrevételekre reflektálva 2016 októberében elindult az ICSID Egyezmény ötödik módosítási folyamata. E módosítási körnek a fő célja az volt, hogy az ügyek tapasztalatai alapján egyszerűsítsék és racionalizálják az eljárási szabályokat – miközben az információtechnológiát is felhasználják az ICSID eljárások környezeti lábnyomának csökkentése érdekében –, és hogy az eljárás idő- és költséghatékonyabbá váljon, ugyanakkor megőrizze az egyensúlyt a külföldi befektetők és a fogadó államok között.[315] Az ötéves, széles körű konzultációs folyamatot lezárva a

[314] Urbaser S.A. and Consorcio de Aguas Bilbao Bizkaia, Bilbao Biskaia Ur Partzuergoa v The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/07/26, Decision Professor Campbell McLachlan, Arbitrator, 12 August 2010., 20-25.

[315] https://www.dlapiper.com/fr/france/insights/publications/2022/06/the-2022-icsid-rule-amendments-what-investors-and-states-need-to-know/ (letöltés: 2023. augusztus 28.)

módosításokat az ICSID Egyezmény részes államainak képviselői 2022. március 21-én hagyták jóvá. Az ICSID Egyezmény átfogó módosításai, beleértve a Választottbírósági Szabályokat (*Arbitration Rules*)[316] is 2022. július 1-jén léptek hatályba.[317] A jelentősebb változások, amelyek a külföldi befektetőket és az államokat egyaránt érintik, négy fő területre koncentrálódnak. Az eljárási szabályok hatékonyságának növelése (beleértve a gyorsított választottbírósági eljárásra vonatkozó új szabályokat), a költségek kérdésköre, a harmadik féltől származó finanszírozás és a nagyobb átláthatóság.

5.3.2. Fókuszban a hatékonyság

A 2022-es szabályok igyekeznek reagálni az ICSID választottbírósági eljárása és általában az ISDS elleni közös kritikákra, nevezetesen a magas költségekre és az elhúzódó eljárásokra.

Egy átlagos ICSID választottbírósági eljárás a becslések szerint három-négy évig tart, amit számos érdekelt fél nem tart kielégítőnek.[318] Az új szabályok több olyan rendelkezést is bevezetnek, amelyek célja az eljárás hatékonyabbá tétele. Ilyen például az, hogy a választottbíróság az eljárást jóhiszeműen, gyors és költséghatékony módon folytassa le[319], tegyen meg minden tőle telhetőt annak érdekében, hogy betartsa az előre meghatározott határidőket a határozatok meghozatalára és amennyiben ezt nem tudja megtenni, közölje a felekkel a késedelmet indokoló különleges körülményeket és a határozat meghozatalának pontos időpontját.[320] További szabályként jelenik meg, hogy kifogást már nem csak a nyilvánvalóan jogilag megalapozatlan követelések elutasítására nyújthatnak be a felek, hanem az vonatkozhat az ICSID joghatóságára vagy akár a választottbíróság hatáskörére is. A választottbíróság a kifogással kapcsolatos utolsó beadvány benyújtásától számított 60 napon belül dönt és amennyiben a kifogás alapos, lezárja az eljárást.[321]

[316] ICSID Convention, Regulations and Rules 2022.
https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/documents/ICSID_Convention.pdf (letöltés: 2023. augusztus 5.)

[317] Az ICSID-ről lásd bővebben: KRYVOI, Yaraslau*: International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID)*, Kluwer Law International, The Netherlands 2020.

[318] Lásd: https://www.dlapiper.com/fr/france/insights/publications/2022/06/the-2022-icsid-rule-amendments-what-investors-and-states-need-to-know/ (letöltés: 2023. augusztus 5.)

[319] ICSID Választottbírósági Szabályok 3.

[320] ICSID Választottbírósági Szabályok 42., 58.

[321] ICSID Választottbírósági Szabályok 41.

5.3.3. Gyorsított eljárás

A választottbírósági eljárások költségeivel és időtartamával kapcsolatos kérdések gyakran kéz a kézben járnak. Minél tovább tart a választottbírósági eljárás, annál drágább lesz.

Az eljárások elhúzódásával kapcsolatos aggodalmakra válaszul az új szabályok olyan konkrét rendelkezéseket vezetnek be, amelyek lehetővé teszik a választottbíróság gyorsított eljárását, amennyiben ebben a felek megállapodnak. A felek akkor is választhatják ezt az eljárási módot, ha egyébként a „rendes" eljárás már elindult.[322] Általánosságban elmondható, hogy a gyorsított választottbírósági eljárások célközönségét azok a peres felek jelentik, akik az eljárás költségeit például a peres felek „méretbeni jellemzői" vagy a vita jellege miatt figyelembe veszik. Valójában a fő indoka a gyorsított beruházási választottbírósági eljárás létrehozásának az, hogy az különösen alkalmas lehet a kis- és középvállalkozásokat (kkv) érintő beruházási szerződésekkel kapcsolatos vitákra.[323] Ez kiegészíti egyes államok azon erőfeszítéseit, amelyeket a kkv-k kifelé irányuló nemzetközi befektetéseinek előmozdításáért az ISDS-hez való hozzáférésük megkönnyítése érdekében tettek.[324] A gyorsított eljárás célja egyértelműen az eljárások lerövidítése, például: az eljáró választottbírók kijelölésére fordított idő csökkentése vagy akár a keresetek terjedelmi korlátozása, amelyek nem haladhatják meg a 200 oldalt.[325] Az első ülést az eljáró választottbíróság megalakulása után 30 napon belül meg kell tartani. A kereset és a viszontkereset benyújtását követően a feleknek 40 napjuk van a válasz, illetve a viszontválasz benyújtására, ami legfeljebb 100 oldal terjedelmű lehet. Az utolsó írásbeli előterjesztéstől számított 60 napon belül a választottbíróság tárgyalást tart, majd az ítéletet a lehető leghamarabb, de legkésőbb a tárgyalást követő 120 napon belül meghozza. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy azokban az esetekben, amikor a felek a gyorsított választottbírósági eljárást választják, a választottbíróságnak az ítéletet a megalakulásától számított 410 napon belül kell meghoznia.[326] Míg a gyorsított választottbírósági eljárásra vonatkozó új szabályok üdvözlendő fejlemények, az eljárás végső soron a felek beleegyezésének függvénye. Amennyiben a gyorsított eljárást a felek nem kérik, az új

[322] ICSID Választottbírósági Szabályok 75.

[323]Lásd: Proposals for Amendment of the ICSID Rules — Working Paper (2018), ICSID Secretariat, Vol. 3. 666–667. Elérhető: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/WP1_Amendments_Vol_3_WP-updated-9.17.18.pdf (letöltés: 2023.november 15.)

[324] Lásd például: CETA 8.19. cikkének (3), 8.23. cikkének (5), 8.27 cikkének (9) és 8.39. cikkének (6) bekezdéseit.

[325] ICSID Választottbírósági Szabályok 81.

[326] ICSID Választottbírósági Szabályok 75-86.

szabályok úgy rendelkeznek, hogy a lehető leghamarabb kell meghozni a választottbírósági ítéletet, de legkésőbb az utolsó beadvány benyújtását követő 240 napon belül.[327]

5.3.4. Költségek

Sokat vitatott kérdéskör az eljárási költségek allokációja. Az ISDS összességében egy expenzív eljárás, így rendkívül fontos, hogy hogyan oszlanak meg a felek között az eljárás költségei (különösen az alperes államok részéről, függetlenül attól, hogy maga az ítélet kötelezi-e kártérítés fizetésére). Az adminisztrációs költségek sem elhanyagolhatóak, de a legjelentősebb aspektusa messze a felek jogi képviseletének költségeinek viselése. Ezeket az összegeket általában a jogvita részes feleinek önállóan kell kifizetniük (*pay your own way*)[328], mivel az úgynevezett „költségek követik az eseményt" (*costs follow the event)*[329]*,* vagy másnéven a „vesztes fizet" elvet csak korlátozottan alkalmazzák. Az ICSID esetjoga (a nyilvános döntések alapján) nem mutat egységes képet és a választottbírók részletesebb és alaposabb szövegezést is alkalmazhatnának az ítéletekben a költségelosztás indokolásával kapcsolatban.[330] Emellett az ICSID Egyezmény 61. cikkének (2) bekezdése is meglehetősen „megengedően" fogalmaz: széles mérlegelési jogkört biztosít a választottbíróságoknak a vitában részt vevő felek közötti költségek megosztásában. Ezt a mérlegelési jogkört az ICSID Választottbírósági Szabályainak 2022-es módosításai valamennyiben kiegészítik, megpróbálják feloldani az ellentmondásokat. Az új szabályok célja, hogy átláthatóbbá és szigorúbbá tegyék a költségek mérlegelését. Az új szabály egyfajta „puha" megközelítést alkalmaz, mivel nem ír elő valamiféle alapszabályt a költségek megítélésével kapcsolatban. Ugyanakkor a választottbírók mérlegelési jogkörének gyakorlását ellenőrizni kívánja azáltal, hogy kifejezetten egyértelművé teszi, az eljárás költségeinek megállapításakor a választottbíróságnak értékelnie és figyelembe kell vennie

[327] ICSID Választottbírósági Szabályok 58.

[328] A költségek megosztása során az ICSID választottbírósági gyakorlatában hagyományosan ezt a megközelítést részesítik előnyben, tehát mindegyik fél viseli saját költségeit és a választottbíróság költségeinek felét. Bővebben lásd: HODGSON – KRYVOI – HRCKA: *i.m.*; BOTTINI, Gabriel – TITI, Catharine – PÉREZ AZNAR, Facundo – CHAISSE, Julien – JOVANOVIC, Marko – PUIGDEMONT SOLA, Olga: *Excessive Costs and Recoverability of Costs Awards in Investment Arbitration*, The Journal of World Investment & Trade, Brill Nijhoff Online, 2020. 251-299. Elérhető: https://brill.com/view/journals/jwit/21/2-3/article-p251_3.xml (letöltés: 2023. november 20.)

[329] Ez a megközelítés lehetővé teszi a pernyertes fél számára, hogy – a választottbírósági eljárással kapcsolatban felmerült – ésszerű költségeket (*reasonable costs*) „visszaszerezze", tehát a pervesztes fél köteles megfizetni a választottbírósági eljárás valamennyi költségét, beleértve a pernyertes fél jogi költségeit is. Bár speciális tényezők (például a fél kötelezettségszegése, ésszerűtlen költségek, a felperes hamis tényekkel alátámasztott keresete stb.) mindkét megközelítés estén indokolhatják az eltérést, azonban a tényleges költségeknek korrelálnia kell az alkalmazott megközelítéssel: a *„costs follow the event"* elv alkalmazásának általában teljesen kiigazított, míg a *„pay your own way"* elvnek kiigazítatlan költségmeghatározáshoz kell vezetnie.

[330] Bővebben lásd: Hodgson – Kryvoi – Hrcka *i.m.*; Bottini – Titi – Pérez Aznar – Chaisse – Jovanovic – Puigdemont Sola *i.m.* 251-299.

valamennyi releváns körülményt, beleértve az eljárás kimenetelét; a felek eljárás közbeni magatartását; a per bonyolultságát; a választottbírósági eljárás és a kérdések összetettségét; és a követelt költségek észszerűségét.[331] A módosítás továbbá kiterjed a költségek széleskörű meghatározására; a felekre vonatkozó formális követelményre, miszerint a feleknek költségelszámolást és a költségek felosztására vonatkozó írásbeli nyilatkozatot kell benyújtaniuk.[332] Új szabályként kerül be a normaszövegbe, hogy a választottbíróságok saját hatáskörben költségbiztosítékot rendelhetnek el. A rendelkezés értelmében a fél kérelmére a választottbíróság akár a felperest akár az alperest költségbiztosíték nyújtására kötelezheti. Annak eldöntésekor, hogy kötelezze-e a felet, minden lényeges körülményt figyelembe vesz többek között az adott fél képességét és hajlandóságát arra, hogy eleget tegyen az eljárás költségeire vonatkozó kedvezőtlen határozatnak.[333] Meglátásunk szerint, ezek a módosítások előremutatóak és szükségesek. A kiszámíthatóság kulcsfontosságú tényező a vitarendezési mechanizmusban, különösen, ha az eljárás költségeiről van szó.

5.3.5. Harmadik fél általi finanszírozás

Az utóbbi években a harmadik fél általi finanszírozás egyre inkább elterjedt a befektető-állami választottbíráskodásban, de maga ez a gyakorlat nagyrészt szabályozatlan maradt, és ez még inkább fokozta az államok aggodalmát és elégedetlenségét. A harmadik fél általi finanszírozás azt jelenti, hogy olyan természetes vagy jogi személyek, akik vagy amelyek nem a jogvita alanyai megállapodnak valamelyik vitázó féllel arról, hogy részben vagy teljesen finanszírozzák az eljárást (közvetlenül vagy közvetve). A finanszírozást általában valamilyen adomány vagy vissza nem fizetendő támogatás formájában nyújtják, részesedés vagy a jogvita kimenetelétől függő ellenszolgáltatás ellenében.[334] Számos állam bírálta az eljárásokhoz történő ilyenfajta „kapcsolódást", ugyanis az a tény, hogy a harmadik féltől származó finanszírozás leggyakoribb kedvezményezettjei általában a külföldi befektetők, aggályos lehet a tekintetben, hogy a finanszírozók indokolatlan befolyást gyakorolhatnak a felperesek peres stratégiájára.[335] Néhány állam olyan beruházási megállapodást kötött, amely kötelező közzétételi követelményeket („a támogatásban részesülő jogvitát folytató fél tájékoztatja a

[331] ICSID Választottbírósági Szabályok 52.

[332] ICSID Választottbírósági Szabályok 50-52.

[333] ICSID Választottbírósági Szabályok 53. (3) a-b.

[334] ICSID Választottbírósági Szabályok 14 (1).

[335] GIANNAKOPOULOS, Charalampos: *The 2022 Amendments to the ICSID Arbitration Rules: Incremental Improvements Against the Backdrop of ISDS Reform*, CIL Dialogues Blog, 2022. Elérhető: https://cil.nus.edu.sg/blogs/the-2022-amendments-to-the-icsid-arbitration-rules-incremental-improvements-against-the-backdrop-of-isds-reform-by-charalampos-giannakopoulos/ (letöltés: 2023. október 2.)

másik jogvitát folytató felet és a Bíróságot a finanszírozó harmadik fél nevéről és címéről"[336]) ír elő a harmadik fél általi finanszírozásról, vagy teljesen megtiltja ezt a gyakorlatot. Az új ICSID-szabályok a harmadik fél általi finanszírozás szabályozására törekednek az alábbiak révén. A félnek írásos nyilatkozatot kell benyújtania a harmadik fél finanszírozóról (nevét és címét), valamint, ha a harmadik fél finanszírozó jogi személy meg kell jelölni a jogi személy vezető tisztségviselőjét, a jogi személy tagjait. A nyilatkozatot (amely tartalmazza a támogatás összegét) a kereset benyújtásakor meg kell tenni, vagy ha a finanszírozási megállapodás megkötése később történik, a megkötést követően haladéktalanul értesíteni kell az ICSID Főtitkárt, aki mindkét esetben továbbítja a harmadik fél általi finanszírozásról szóló nyilatkozatot a jogvitában álló feleknek és minden olyan választottbírónak, akit kinevezésre javasoltak vagy kiválasztottak, utóbbiak esetében a véletlen összeférhetetlenség elkerülése érdekében.[337] A finanszírozással kapcsolatos bármely adatváltozásról az ICSID Főtitkárt haladéktalanul tájékoztatni kell. A választottbíróság kifejezett felhatalmazást kap arra, hogy elrendelhesse a finanszírozási megállapodásra és a harmadik fél finanszírozóra vonatkozó további információk szolgáltatását,[338] illetve vegye figyelembe a költségbiztosíték megállapítása során is a harmadik fél finanszírozó részvételét az eljárásban.[339] Megjegyzendő, hogy a kedvezményezett fél főszabály szerint nem köteles nyilvánosságra hozni a támogatási szerződést vagy annak tartalmát, de a választottbíróság az eljárás során elrendelheti a közzétételt.

5.3.6. A transzparencia kérdésköre

Az eljárás átláthatóságának vélt hiánya volt az egyik legelterjedtebb kritika a befektető-állam választottbírósági eljárással szemben. Az elmúlt években már történt előrelépés a 2014. április 1. után kötött szerződésekre alkalmazandó UNCITRAL-szabályok[340] bevezetésével. Ehhez hasonlóan az ICSID is új szabályokat alkotott és a „Közzétételről, az eljárásokhoz való hozzáférésről és a vitán kívüli felek beadványairól" szóló X. fejezetben az alábbiakról rendelkezik. Minden egyes ítélet és kiegészítő, helyesbítési, értelmezési, felülvizsgálati, illetve

[336] Az Európai Bizottság javaslata az egyrészről az Európai Unió és tagállamai, másrészről a Szingapúri Köztársaság közötti beruházásvédelmi megállapodás megkötéséről szóló tanácsi határozathoz. (COM (2018) 194 final. 2018/0095). Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0194&from=EN (letöltés: 2023. augusztus 10.)

[337] ICSID Választottbírósági Szabályok 14 (2)-(3).

[338] ICSID Választottbírósági Szabályok 14 (4).

[339] ICSID Választottbírósági Szabályok 53 (4).

[340] Az Egyesült Nemzetek Szervezete Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottságának szabályai a szerződésen alapuló befektető-állam választottbírósági eljárás átláthatóságáról.

megsemmisítési határozat közzététele kötelező, a felek beleegyezésével. Ha a felek nem tiltakoznak a közzététel ellen a dokumentum elküldését követő 60 napon belül, a közzétételhez való hozzájárulásuk hallgatólagos. Amennyiben a felek nem járulnak hozzá egy ítélet nyilvánossá tételéhez, az ICSID ahelyett kivonatokat tesz közzé;[341] a választottbíróság minden esetben köteles gondoskodni arról, hogy a dokumentumok közzététele során ne kerüljön nyilvánosságra bizalmas vagy védett információ, amelyeknek fogalmait a szabályok meghatározzák.[342] A meghallgatásokon ezentúl már lehetséges harmadik felek részvétele is, és a meghallgatásokról készült felvételek és jegyzőkönyvek közzététele ugyancsak kötelező, hacsak bármelyik fél nem tiltakozik.[343] Ugyan a X. fejezetbe foglalt rendelkezések nyelvezete egyértelművé teszi, hogy sok esetben a feleké lesz a végső szó a vonatkozó információk nyilvánosságra hozatala tekintetében, azonban a transzparenciára irányadó új rendelkezések jelentős fejlődést hoznak, amely messze túlmutat az ICSID-választottbírósági eljárásokra korábban alkalmazandó szabályokon.

5.3.7. Kiegészítő intézkedések szabályainak módosításai

Végül, a 2022-es módosítások bevezetnek néhány további figyelemre méltó változást, amelyek az ICSID által támogatott egyéb eljárásokra vonatkoznak. Az új szabályok e körben módosítják a korábbi joghatósági követelményeket, és az eljáráshoz szélesebb körű hozzáférést biztosítanak a felek számára, még akkor is, ha egy adott állam nem részes fele az ICSID Egyezménynek.[344] Ezenkívül a regionális gazdasági integrációs szervezetek, köztük az Európai Unió is félként (alperesként) vehet részt az eljárásokban az új Kiegészítő Intézkedések Szabályai szerint,[345]azonban az ICSID Egyezmény tagjai csakis államok lehetnek. Ez egy időszerű és szükséges módosítás volt, hiszen egyre több szabadkereskedelmi megállapodást köt az Európai Unió harmadik országokkal, és ezzel egyidejűleg az állami BIT-ek létjogosultsága is megkérdőjeleződött (erről lásd bővebben az Európai Unió fejezetében írtakat).

[341] ICSID Választottbírósági Szabályok 62.

[342] ICSID Választottbírósági Szabályok 64, 66.

[343] ICSID Választottbírósági Szabályok 65.

[344] Érdemes megjegyezni, hogy Brazília világszerte az FDI egyik legfontosabb célországa. A nemzetközi beruházási világ fontos szereplőjeként indokolt lenne elvárni, hogy részt vegyen a beruházási választottbíráskodásban. Az ország azonban történelmileg úgy döntött, hogy kívül marad, és a mai napig soha nem ratifikált hagyományos kétoldalú beruházási szerződést (BIT), és nem csatlakozott az ICSID Egyezményhez és még csak nem is vezetett be ISDS mechanizmust. Mindazonáltal Brazíliába továbbra is folyamatosan magas az FDI-beáramlás.

[345] Figyelemre méltó, hogy elindult az első ilyen eljárás az ICSID előtt. A Klesch Group Holdings Limited & others v. European Union (ICSID Case No. ARB(AF)/23/1) ügyet 2023. október 24-én regisztrálták és az eljárás jogalapja az Energia Charta Egyezmény (ISDS eljárást ír elő beruházásvédelmi fejezetében), így valamely energia szektort érintő kérdésben kell döntenie a választottbíróságnak. A felperesek honossága: dán, brit, német.

Egyértelműen látható, hogy a reformfolyamat középpontjában mely problémakörök megoldása állt. Véleményem szerint a 2022-es ICSID szabályok igyekeznek kezelni a leggyakoribb ICSID-et ért kritikákat és mindeközben megteremtik a megfelelő egyensúlyt a külföldi befektetők és az államok érdekei között. *„Az ICSID-szabályok módosításának projektje ambiciózus vállalkozás volt, amelyben állami tisztviselők, jogi szakértők és üzleti képviselők százai vettek részt. Elfogadásuk bizonyítja, hogy a többoldalú folyamatok kézzelfogható és pozitív eredményeket hozhatnak."* – mondta *Meg Kinnear*, az ICSID Főtitkára.[346] A módosítások innovatív lépést jelentenek a beruházási választottbíráskodás átláthatóbb és hatékonyabb rendszere felé, azonban még nem tudhatjuk, hogy az aktualizált szabályok a gyakorlatban milyen mértékben eredményezik majd az ICSID-eljárások nagyobb átláthatóságát, hatékonyságát. A kutatás további iránya errefelé mutathat.

Érdemes azt kiemelni, hogy a nemzetközi beruházási jog globális szereplői (államok kormányai, jogtanácsosok, akadémikusok, egyéb szakértők) nem csak az ICSID, hanem az IIA és az ISDS lehetséges reformjaira is összpontosítani kezdtek. Nemzetközi szinten számos tárgyalás indult, 2017-ben az UNCITRAL III. Munkacsoportja is (*UN Commission on International Trade Law Working Group III – „UNCITRAL WGIII"*) megkezdet munkáját, amit azóta is folytat.[347] Az „UNCITRAL WGIII" kezdeményezte az ISDS-terület lehetséges reformjának vizsgálatát és szerepe az, hogy egy méltányos rendszert mozdítson elő a nemzetközi beruházási viták megoldására, amely egyúttal a fenntartható fejlődést is elősegíti.

Regionális szinten az Európai Unió tárgyalja egy Multilaterális Beruházásvédelmi Bíróság (*Multilateral Investment Court - MIC*) létrehozását, amely reformfolyamat az „UNCITRAL WGIII" égisze alatt zajlik.

[346] Lásd: https://icsid.worldbank.org/news-and-events/communiques/icsid-administrative-council-approves-amendment-icsid-rules (letöltés: 2023. november 5.)

[347] UNCITRAL Working Group III. Lásd: https://uncitral.un.org/en/working_groups/3/investor-state (letöltés: 2024. április 28.)

6. Az Európai Unió beruházási politikája

6.1. Helyzetértékelés

Az elmúlt két évtizedben számos konfliktusforrást jelentett (és problémáknak a forrása napjainkban is) egyrészt az, hogy az Európai Unió egyre aktívabb szerepet vállal és mondhatni „utat tör" a határokon átívelő külföldi befektetések területén, másrészt az uniós jog és a nemzetközi beruházási jog különösen az tagállamok közötti kétoldalú beruházási egyezményeken (intra-EU BIT) alapuló nemzetközi beruházásvédelem kollíziója. Több „párbaj" is lezajlott a nemzetközi választottbíróságok és az EU intézményei, azon belül is az Európai Unió Bírósága között, amelyek különböző megközelítések szerint formálták véleményüket az inta-EU BIT-ekkel kapcsolatban .A nemzetközi beruházásvédelem és az uniós jog közötti „összeütközés", valamint az Európai Unió folyamatosan formálódó beruházási politikája jelentős átalakulást eredményezett és eredményezhet a jövőben is a nemzetközi és az uniós beruházásvédelmi szabályok, illetve az ehhez kapcsolódó vitarendezés vagy akár a választottbírósági eljárások területén is.

Az értekezés a továbbiakban a „párbajok" eredményezte fordulópontokra összpontosít és ezek mentén haladva mutatja be első körben az Európai Unió (EU) beruházási politikáját, és a beruházásokat ösztönzését és védelmét biztosító szabályrendszerét.

Ezt követően két kiemelt kérdéskört tárgyal. Elsőként az ICSID és az Európai Unió Bírósága (EuB) és a tagállami bíróságok döntésein alapulva az inta-EU BIT-ek EU-joggal való konfliktusainak bemutatására törekszik, majd a beruházásvédelmi vitarendezés EU általi reformtervezetét mutatjuk be.

A disszertáció további részeiben igyekszünk választ adni arra, hogy milyen következményekkel járt az *Achmea* döntés akár az intra-EU BIT-ekre, akár egy ilyen egyezmény alapján indult beruházási jogvitára. Indokolt és időszerű lehet az a kérdés, hogy feloldható-e valahogyan a nemzetközi és az uniós jog nemzetközi beruházásvédelemmel összefüggésben felmerült konfliktusa? Továbbá az a kérdés is hangsúlyos, hogyan tudja végrehajttatni egy nemzetközi beruházási választottbíróság ítéletét egy tagállami befektető egy másik tagállammal szemben?

Az egyes ügyek vizsgálatának alapjául kifejezetten a nyilvános adatbázisokban található információk és elérhető szakcikkek, egyéb releváns források szolgálnak, az anonimizált döntéseket kifejezetten a nemzetközi és az uniós jog közötti konfliktusra fókuszálva elemezzük, azok részleteire nem térünk ki mivel akár bizalmas, a felek üzleti érdekeit is érintő adatokat is tartalmazhatnak, és azok egyébként sem publikusak.

Az EuB *Achmea* döntése[348] és egy – a tagállamok által kötött – uniós jogot végrehajtó nemzetközi megállapodás (*Termination Agreement*)[349] a küzdelmet egy fordulóponthoz vezette, azonban úgy tűnik, hogy ez a fordulópont nem oldotta meg a BIT-ek körül kialakult vitás helyzetet, hanem újabb (tagállami és nem tagállami) szintre terelődött, ahol már akár a nemzeti jogszabályok és nemzeti bíróságok döntései állnak szemben a nemzetközi jog kötelező normáival. Ennek a küzdelemnek a példája többek között a közel 20 éve tartó *Ioan Micula* és *Viorel Micula* svéd ikerpár (a nemzetközi jogirodalomban *„Micula saga"*-ként is emlegetett) és a Magyarországon nagy érdeklődésre számot tartó közelmúltbeli *Sodexo Pass International SAS* francia gazdasági társaság beruházási jogvitája. Mindkét ügyben kártérítési keresetet nyújtottak be a befektetők és nyertek meg uniós tagállamokkal (Románia és Magyarország) szemben ICSID választottbírósági[350] eljárásban. Azonban az ítélet végrehajtása mindkét esetben falakba ütközött és hosszadalmas jogi procedúrát vont maga után. A fejezetben az ügyeket megvizsgáljuk és az egyes főbb eljárási cselekményeket követően megpróbálunk a külföldi befektetők védelmének érvényesülésével, az ICSID döntések Unión belüli végrehajthatóságával kapcsolatos kérdésekre kielégítő választ adni.

6.2. Az EU szerepvállalása a közvetlen külföldi befektetések terén

Ahhoz, hogy megismerjük az EU közvetlen külföldi befektetések terén történő egyre aktívabb szerepvállalását át kell tekintenünk az Unió ez irányú szabályozásának eredetét.

Az Európai Unió a modern nemzetközi beruházási jog kialakulásával egyidejűleg jött létre és a Közös Kereskedelempolitika (továbbiakban: KKP) keretében nemzetközi kereskedelmi hatáskörrel rendelkezik, mindemellett a Lisszaboni Szerződés hatálybalépésétől kezdve a közvetlen külföldi befektetésekkel kapcsolatosan is hatáskörrel bír.[351] Az EU vonatkozásában megkülönböztetünk EU-n belüli (intra-EU trade) tagállamok közötti beruházásokat és EU-n kívüli (extra-EU trade) beruházásokat harmadik állam részvételével.

Az EU beruházásvédelmi politikáját, szabályait és annak a nemzetközi beruházásvédelmi joganyaggal szembeni különbségét leginkább az intra-EU beruházásokon keresztül érdemes vizsgálni. Az uniós jog fő célja a tagállamok között a tőke szabad áramlásának biztosítása,

[348] C-284/16. sz. Achmea kontra Szlovák Köztársaság ügyben hozott ítélet.

[349] Megállapodás az Európai Unió tagállamai közötti kétoldalú beruházási megállapodások megszűnéséről (Termination Agreement).

[350] Ioan Micula, Viorel Micula and others v. Romania (I), ICSID Case No. ARB/05/20; Sodexo Pass International SAS v. Hungary, ICSID Case No. ARB/14/20.

[351] SZABÓ Marcel – LÁNCOS Petra Lea – GYENEY Laura: *Uniós szakpolitikák*, Szent István Társulat, Budapest, 2015., 81-81.

illetve a diszkriminációmentesség. Az egységes piac elemeiként megjelenő tőke szabad áramlása és a letelepedés szabadsága lehetővé tette a tagállami befektetők számára, hogy más tagállamban diszkrimináció nélkül valósíthassák meg beruházásaikat.[352] Így, ellentétben a nemzetközi beruházásvédelemmel, az uniós jognak nem vált kifejezett tárgyává a külföldi befektető tulajdonának állami beavatkozásokkal szembeni védelme. Természetesen ez nem egyezik a tulajdonvédelem kérdéskörével, aminek tárgyában az Európai Unió Bírósága elismerte, hogy az uniós jog alapelvei tartalmazzák a magántulajdon védelméhez való jogot,[353] és az uniós jog elsőbbségéből eredően a nemzeti intézkedések nem lehetnek ellentétesek az uniós joggal.[354] Ezt az uniós joggyakorlatot a Lisszaboni Szerződés kiegészítette, a kötelező erőre emelkedett Alapjogi Charta 17. cikke garantálja a tulajdonhoz való jogot, illetve meghatározza a tulajdonjog korlátozásának vagy a tulajdonjogtól való megfosztásnak a lehetőségét, amennyiben ezt uniós rendelkezések teszik szükségessé.[355] Emellett minden tagállam részese az Emberi Jogok Európai Egyezményének, így egyúttal az Emberi Jogok Európai Bíróságának hatásköre kiterjed tagállami viszonylatban a tulajdonvédelemre is.[356]

Az Európai Unió a Lisszaboni Szerződés hatálybalépéséig a nemzetközi közösségben nem léphetett fel kulcsszereplőként a közvetlen külföldi befektetések szabályozásában, erre kizárólag az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSz) ruházta fel hatáskörrel. Az EUMSz. 3. cikk (1) bekezdése sorolja fel azokat a területeket, amelyek az Unió kizárólagos hatáskörébe tartoznak. E bekezdés utolsó, e) pontjában szerepel a közös kereskedelempolitika, melynek pontos körét és fogalmát az EUMSz. 206. és 207. cikke határozza meg.[357] A 206. és 207. cikk az unió számára kifejezett hatáskört ruház: *„(…) az Unió a közös érdekeknek megfelelően hozzájárul a világkereskedelem harmonikus fejlődéséhez, a nemzetközi kereskedelemre és a külföldi közvetlen befektetésekre vonatkozó korlátozások fokozatos megszüntetéséhez és a vám- és egyéb akadályok csökkentéséhez. A közös kereskedelempolitika egységes elveken alapul, ez vonatkozik különösen (…) a külföldi közvetlen befektetésekre, a liberalizációs intézkedések egységesítésére. A közös kereskedelempolitikát az unió külső tevékenységének elvei és célkitűzései által meghatározott keretek között kell folytatni.”* Ennek

[352] DIMOPOULOS *i.m.* 17.

[353] 4/73 Nold-ügy (1974), C-84/95 Bosphorus-ügy (1996).

[354] 6/64 Costa vs. ENEL (1964), 182/83 Fearon (1984).

[355] DIMOPOULOS *i.m.* 17-18.

[356] Azonban az uniós jogalkotást és jogalkalmazást nem érintik ezek a szabályok, hiszen előreláthatólag az EU nem csatlakozik az Egyezményhez.

[357] KIRÁLY Miklós (szerk.): *Az Európai Unió gazdasági joga I.,* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 265-271.

megfelelően, a Lisszaboni Szerződést[358] követően a külföldi közvetlen befektetések – ideértve a külföldi közvetlen befektetésekre vonatkozó nemzetközi megállapodások tárgyalását és megkötését is – kizárólagos uniós hatáskörbe kerültek,[359] amelyet az EuB is megerősített az Európai Unió és Szingapúr közötti szabadkereskedelmi megállapodással[360] kapcsolatos 2/15. sz. véleményében.[361]

Fontos megjegyezni, hogy az FDI fogalmát az EUMSz nem tartalmazza, azt egyéb uniós jogforrásokból[362] és az EuB állandó ítélkezési gyakorlatából ismerhetjük meg. Utóbbi szerint[363] *„a közvetlen befektetés minden olyan természetes vagy jogi személy által végrehajtott befektetés, amely a tőkét biztosító személy és azon társaság közötti tartós és közvetlen kapcsolat létrehozását, illetve fenntartását szolgálja, amelynek részére e tőkét gazdasági tevékenység folytatása céljából szánják."* A társasági részesedésszerzésen kívül ingatlan beruházások, illetve hitelügyletek is ide tartoznak. Érdemes azt kiemelni, hogy a társasági részesedések tisztán pénzügyi befektetési célzattal, a vállalkozás irányítása és ellenőrzése befolyásolásának szándéka nélkül történő megvásárlása, amikor a befektető kizárólag a fizetőképesség megőrzésében érdekelt (portfólióbefektetés), nem tartozik ebbe a körbe.[364] A portfólióberuházások tagállami hatáskörben maradtak, így az azokat érintő megállapodások megkötése esetén indokolt a vegyes szerződések megkötése mind az Unió, mind a tagállamok részvételével.[365]

A Bíróság a 2/15. sz. véleményében azt is kifejtette, hogy a beruházó és az állam közötti vitarendezés szabályozásával kapcsolatos hatáskör megosztott az Unió és a tagállamok között, mivel az eljárás során nemcsak az Unió, hanem az egyes tagállamok is félként szerepelhetnek. Ennek eredményeként az Unió kereskedelmi és beruházási megállapodásaiban foglalt beruházó

[358] Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról, 2007. december 17.

[359] Lásd: SZABADOS (2017) *i.m.* 20.

[360] Szabadkereskedelmi megállapodás az Európai Unió és a Szingapúri Köztársaság közötti, HL L 294., 2019.11.14.

[361] Az EuB 2017. május 16-i, C 2/15. sz. véleménye.

[362] Az Unióba irányuló közvetlen külföldi befektetések átvilágítási keretének létrehozásáról szóló európai uniós 2019/452. sz. tanácsi rendelet 2. cikk 1. pont.

[363] A C-446/04. sz. Test Claimants in the FII Group Litigation kontra Commissioners of Inland Revenue ügyben 2006. december 12-én hozott ítélet alapján a befektetésnek, hosszú távúnak és a kapcsolt vállalkozás saját tőkéjének/részvénytőkéjének legalább 10 %-át képviselő nagyságúnak kell lennie, valamint a befektető számára a kapcsolt vállalkozás működése felett vezetői ellenőrzést kell biztosítania.

[364] A EuB 2/15. sz. véleménye. 227 228.

[365] SZABÓ– LÁNCOS– GYENEY *i.m.* 82.

és állam közötti vitarendezési rendelkezéseket minden tagállamnak kötelezően el kell ismernie.[366]

Az előzőek nem jelentik azt, hogy a közvetlen külföldi befektetések először a Lisszaboni Szerződéssel kerültek volna be az uniós jogba. Korábban az EU már kiegészítő jelleggel próbálkozott egy önálló, differenciálható beruházási politika megteremtésével a különböző kompetenciákhoz kapcsolódóan, de kizárólag azokon a területeken, amelyeket a tagállami egyezmények nem érintettek. Így például a tőkemozgások és a beruházások elősegítésével összefüggésben az Európai Bizottság (Bizottság) kiegészítő tevékenységet végzett. A KKP kiterjesztésével az EU beruházási politikája egyre szélesebb területet ölelt fel a szabályozásban is és úttörő szerepet töltött be a multilaterális beruházási egyezményekkel kapcsolatban. Az EU egyre erősödő szerepe a külföldi beruházások szabályozásában a tagállami hatáskörök terjedelmének és gyakorlásának bizonytalanná válásához és megkérdőjelezéséhez vezetett, ami hatalmi küzdelmet indított el az EU és a tagállamok között.[367] A Lisszaboni Szerződés sem oldotta meg teljesen egyértelműen ezeket az ellentéteket. Az alábbiakban az egyes konfliktusforrások kerülnek kifejtésre.

6.3. Intra-EU BIT-eken alapuló beruházási jogviták az Achmea döntés előtt

Az 1989-ben Kelet-Közép Európában megkezdődött rendszerváltás során az uniós csatlakozásukat megelőzően a tagállamok (köztük az akkori szocialista államok is) számos BIT-et kötöttek más EU tagállamokkal és harmadik államokkal is. A 2004-es EU tagság bővítési kört megelőzően ezekre az egyezményekre nem irányult fokozott figyelem, azonban ezt követően az Európai Bizottság a BIT-ekre az egységes piac akadályaiként tekintett. Az egyezmények jelentős politikai és jogi vitákat generáltak, amikben különösen a Bizottság néhol *amicus curiae* szerepében lépett föl, máskor pedig felügyeleti szervként kívánta akaratát érvényesíteni.

E tekintetben két vizsgálati síkon érdemes elindulni, egyrészt az extra-EU BIT-ekhez, másrészt az intra-EU-BIT-ekhez kapcsolódó dilemmákat szükséges áttekintenünk. Utóbbi az értekezés szempontjából relevánsabb, így annak tárgyalása lényegesen hangsúlyosabb.

[366] SARDINHA, Elsa: The New EU-Led Approach to Investor-State Arbitration: The Investment Tribunal System in the Comprehensive Economic Trade Agreement (CETA) and the EU-Vietnam Free Trade Agreement, ICSID Review, 2017. 627.

[367] DIMOPOULOS *i.m.* 17.

6.3.1. Az uniós jog és a BIT-ek kapcsolata

Általánosságban feltehetjük azt a kérdést, hogy a BIT-ekkel kapcsolatban van-e az Európai Uniónak hatásköre. Érdemes azt is megvizsgálni, hogy meghatározóak-e beruházási jogvitákban (főképpen intra-EU BIT-ek alapján indított eljárások) az uniós jog feltétlen érvényesülését biztosító alapelvei.

Az uniós jog elsőbbségének elve alapján, hogy a tagállami belső jog nem lehet ellentétes az uniós normával, mindig utóbbinak kell érvényesülnie kollízió esetén. Így az elv eredményeképpen a közvetlenül alkalmazandó uniós jogszabályok minden esetben felülírják a tagállami jogalkotás eltérő rendelkezéseit.[368] A *Costa kontra E.N.E.L.* ügyben az EuB megállapította, hogy az Európai Unió a Szerződéssel saját jogrendszert hozott létre, amely szabályainak végrehajtása nem függhet a nemzeti jogalkotástól, annak elsőbbségét a tagállamok tudomásul vették, amikor elismerték a rendeletek közvetlen alkalmazandóságát is.[369]

A Szerződések kötelező hatálya alól az EUMSz. 351. cikke egyfajta kiskaput biztosít: a tagállamok a csatlakozásuk előtt harmadik országokkal kötött megállapodásaiból származó jogokat és kötelezettségeket a Szerződések rendelkezései nem érintik. Ez a rendelkezés világosan csak a tagállamok és harmadik országok közötti megállapodásokra vonatkozik, és nem alkalmazható két tagállam közötti viszonylatban.[370] Az uniós joggal ellentétes tagállami megállapodásokat vagy összhangba kell hozni az uniós joggal – ha ez lehetséges –, vagy meg kell szüntetni. Az uniós jog elsőbbségének elve kizárja az ilyen megállapodások alkalmazását és a tagállamok szerveire, beleértve a tagállami bíróságokat is, vonatkozik. Azonban, az elsőbbség elve nem érvényes a tagállamoktól független választottbíróságokra, amelyek joghatóságát a BIT-ek rögzítik. Ez alapján az uniós jog megoldása a tagállamok közötti BIT-ek alkalmazhatatlanná tételére a nem uniós jogot alkalmazó és nem tagállami bíróságok esetében irreleváns.

6.3.2. Extra-EU BIT-ek

A Bizottság több esetben is kifogásolta az EU tagállamoknak még a csatlakozásuk előtt kötött olyan beruházási megállapodását, amelyben a másik fél harmadik állam. Véleménye szerint ezek a BIT-ek ellentétesek az uniós joggal, az adott államnak az EU-hoz történő csatlakozásakor

[368] BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban – a Brexit után*. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 281.

[369] C-6/64. sz. Costa kontra E.N.E.L. ügyben hozott ítélet.

[370] NAGY, Csongor István: *Extra-EU BITs and EU law: Immunity, „Defense of Superior Orders", Treaty Shopping and Unilateralism* In: NAGY, Csongor István: (szerk.): *Investment Arbitration and National Interest*, Indianapolis, Council on International Law and Politics, 2018. 138.

az ilyen megállapodásait meg kellett volna szüntetnie. Kötelezettségszegési eljárást indított egyes tagállamokkal szemben és 2009-ben három ügyben is döntött az EuB egy EU-tagállam és harmadik állam közötti BIT uniós joggal összefüggő kérdésekben.[371] Az EuB ezen ügyekben kidolgozta a „hipotetikus összeférhetetlenség" tesztet. Amennyiben az összeférhetetlenség fennáll az uniós jog és a BIT között, akkor vagy a BIT-et kell az uniós joggal összhangba hozni, vagy ha ez a lehetőség nem áll fenn, a BIT alkalmazását meg kell tagadni. Ennek hátterében elsősorban az uniós jog EuB általi értelmezésének monopóliuma húzódik meg.[372] Ezekben az ügyekben a Bizottság azzal érvelt, hogy a BIT-ek tőke szabad átutalhatóságára vonatkozó klauzulája ellentétes az uniós joggal, mivel nem ad lehetőséget a tőke mozgásának EU általi korlátozására a tagállamok és a harmadik államok között, így a BIT ezen rendelkezése az Európai Közösségekről szóló Szerződés 227. cikkébe (jelenleg EUMSz 259. cikk) ütközik. Az EuB a Bizottság érvelését találta megalapozottnak, tehát nem vélte megfelelőnek a nemzetközi közjog által lehetővé tett eszközöket. Véleménye szerint nem garantálják megfelelő mértékben az EU intézkedéseinek azonnali és hatékony alkalmazását, így ellentétes az uniós joggal az a BIT, amely nem tartalmaz rendelkezést a szabad átutalhatóság azonnali korlátozására.[373]

A harmadik államokkal kötött BIT-ek sorsának rendezése érdekében alkották meg aa tagállamok és harmadik országok közötti kétoldalú beruházási megállapodások tekintetében átmeneti rendelkezések megállapításáról szóló 2019/2012/EU rendelet, amely alapján a tagállamok által harmadik államokkal kötött BIT-ek hatályban maradhatnak és bizonyos feltételekkel[374]köthetnek új megállapodásokat mindaddig, amíg az EU nem köt az adott harmadik országgal megállapodást. A rendelet hatálya alá azonban nem tartoznak a tagállamok közötti BIT-ek, illetve az olyan harmadik államokkal megkötött BIT-ek, amelyek az uniós joggal esetlegesen összeegyeztethetetlenek.[375] A rendelet (5) preambulumbekezdése értelmében a nemzetközi közjog szerint a kétoldalú beruházási megállapodások továbbra is kötelezik a tagállamokat, és az EU által kötött megállapodások fognak idővel a helyükbe lépni. Részletesebben megvizsgálva egy magyar vonatkozású BIT-et az alábbiakat állapíthatjuk meg.

[371] C-205/06 Bizottság kontra Ausztria (2009), C-249/06 Bizottság konta Svédország (2009), C-118/07 Bizottság Kontra Finnország (2009).

[372] LAVRANOS, Nikos*: Member States' Bilateral Investment Treaties: Lost in Transition?* Brill Nijhoff, Hague Yearbook of International Law, 2011., 282.

[373] LAVRANOS, Nikos: *Case-Note on BITs Judgements of the ECJ.* The American Journal of International Law, 2009/4., 4.

[374] Lásd: 2019/2012/EU rendelet (9) preambulum bekezdés, 1. cikk (1) bekezdés, 7-11. cikk.

[375] 1219/2012/EU rendelet a tagállamok és harmadik országok közötti kétoldalú beruházási megállapodások tekintetében átmeneti rendelkezések megállapításáról, (7) és (15) preambulumbekezdés.

Magyarország nem oly régen kötött az Ománi Szultánsággal egy kétoldalú BIT-et.[376]Az ehhez kapcsolódó előterjesztői indokolás kifejezetten kitér az uniós joggal való összhangra: a hazai vállalkozásoknak, amelyek külföldön hajtanak végre beruházásokat különösen fontos a választottbíráskodás lehetőségének biztosítása. Az EU tagállamai számára a legfontosabb kereskedelmi partnerekkel kötendő beruházási megállapodásokat (önálló vagy szabadkereskedelmi) a Bizottság tárgyalja meg a tagállamoktól kapott felhatalmazás alapján. Azonban az átmeneti időszakban a tagállamok köthetnek BIT-eket azokkal a harmadik államokkal, amelyekkel a Bizottság nem rendelkezik tárgyalási felhatalmazással. Ezt figyelembe véve Magyarország, mint uniós tagállam csak olyan fejlődő, legkevésbé fejlett fejlődő, illetve átmeneti gazdaságú országokkal köthet BIT-et – a megfelelő hazai és a Bizottság által adott felhatalmazás alapján – ahol a jogrend és a jogbiztonság nem mindig éri el a fejlett országok szintjét. Fontos kiemelni, hogy a beruházásvédelmi megállapodások lényege és értelme a beruházó tulajdonának védelmét szolgáló választottbíráskodás lehetősége. Ezért elengedhetetlen, hogy a megállapodások tartalmazzák a beruházók védelmét szolgáló legfőbb garanciális elemet. A BIT 17. cikkében, a záró rendelkezések között rendezi a hatálybalépést, az időbeli hatály megszűnésének és módosításának kérdéseit. Magyarországnak az uniós tagságával kapcsolatban rögzíti, hogy a BIT nem érinti az EU alapjául szolgáló szerződésekből, valamint az elsődleges és másodlagos uniós jogból fakadó kötelezettségeit, azokat nem érvényteleníti, módosítja vagy érinti más módon.[377]

Tehát a 1219/2012/EU rendelet szerinti eljárásrendben és olyan fejlődő, legkevésbé fejlett fejlődő, illetve átmeneti gazdaságú országokkal, ahol a jogrend és a jogbiztonság nem minden esetben éri el a fejlett országokban meglévő szintet, köthet uniós tagállam önállóan BIT-et. Az EU egy átmeneti jellegű szabályt fogadott el és ezzel egyidejűleg elismerte, hogy az extra-EU BIT-ek a nemzetközi jog szerint érvényesek.

6.3.3. Intra-EU BIT-ek

A már említett 2004-es EU tagságbővítéstől kezdődően egy érdekes jelenség volt megfigyelhető a nemzetközi választottbíróságok előtt zajló olyan jogviták körül, amelynek jogalapja valamely tagállamok között fennálló BIT volt. A Bizottság kifogásolta ezeket a BIT-eket és az uniós jog szupremáciájának érvényesítése érdekében törekedett minél több nemzetközi

[376] Magyarország Kormánya és az Ománi Szultánság Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről szóló 2022. évi X. törvény

[377] Indokolás a Magyarország Kormánya és az Ománi Szultánság Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről szóló 2022. évi X. törvényhez

beruházásvédelmi választottbírósági ügyben fellépni (amelyekben tagállami külföldi befektetők léptek fel tipikusan újonnan csatlakozott tagállamokkal szemben), így többek között írásbeli beadványokkal élt,[378] vagy elvi állásfoglalásokat[379] terjesztett elő. Véleménye az volt, hogy ezen BIT-ek a külföldi befektetőknek különböző jogokat biztosítanak, ami ellentétes az egységes belső piac szemléletével, mivel így diszkriminatív módon előnyt élveznek azok a tagállamok, akik között fennáll egy beruházásvédelmi egyezmény, ellentétben azokkal, akik között nem. Továbbá sérelmesnek tartotta, hogy az intra-EU-s BIT-ek párhuzamos joghatóságot teremtenek választottbírói úton, ami egyúttal alkalmas lehet a Bíróság uniós jogértelmezési monopóliumának megkerülésére.[380] Az ügyekben eljáró választottbíróságok, az alperesi pozícióban lévő tagállamok, illetve a gyakran beavatkozó Bizottság különböző álláspontokat képviseltek a BIT-ek érvényességével és alkalmazhatóságával kapcsolatban. Az egyes ügyek kirajzolták, hogy a választottbírói fórumok (és a külföldi befektetők) elsődlegesen a nemzetközi jog, míg a tagállamok az uniós jog felől közelítik meg a BIT-ek alkalmazhatóságának kérdését. A választottbíróságok azonban nem találták uniós jogba ütközőnek a BIT-eket.[381]

Az eltérő álláspontok bemutatása érdekében érdemes néhány jelentősebb ügyet megvizsgálni, sorra venni az egyes ütközőpontokat a két jog között azon kérdések mentén, hogy milyen megítélés alá esnek a BIT-ekben szokásosan alkalmazott választottbírósági kikötések; van-e helye az EU területén tagállamok közti BIT-eknek; megszűntnek tekinthetők-e az inta-EU BIT-ek a tagállamoknak az EU-hoz történő csatlakozásával.

6.3.3.1. Eastern Sugar ügy

A 2004-ben a Stockholmi Kereskedelmi Kamara választottbírósága előtt az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok alapján indult *Eastern Sugar* ügyben[382] egy holland gazdasági társaság – amely a cukorgyártás piacán volt érdekelt – a Hollandia és Csehország között fennálló BIT alapján kezdeményezett eljárást Csehországgal szemben. A jogvita eredete egy, a cukorgyártást érintő új szabályozás bevezetése volt Csehországban, amely olyan termeléssel kapcsolatos kvótákat irányozott elő, amit a befektető kifogásolt, hiszen véleménye szerint ezek

[378] Például: Eastern Sugar vs. Checz Republic, SCC Case No. 088/2004.

[379] Például: AES vs. Hungary, ICSID Case No. ARB/07/22., Achmea B.V vs. The Slovak Republic, UNCITRAL PCA Case No. 2008-13. Utóbbi ügyben a Bizottság beadványában „az egységes piac anomáliájának" nevezte a beruházásvédelmi egyezményeket.

[380] GRILL, Anne Karin – LUKIC, Sebastian: *The End of Intra-EU BITs: Fait Accompli or Another Way Out?*, Kluwer Arbitration Blog, November 16. 2016.

[381] Lásd: Achmea B.V vs. The Slovak Republic, PCA Case No. 2008-13.

[382] Eastern Sugar B.V. v. The Czech Republic, SCC Case No. 088/2004. Partial Award 27 March 2007.

az intézkedések rá nézve, mint nem hazai termelő diszkriminatívak. 1994. december 31-én az Európa Megállapodással (*Europe Agreement*) Csehország az Európai Unió tagjelöltjévé vált és a megállapodás megkövetelte a Cseh Köztársaságtól, hogy jogszabályait az EU szabványaihoz igazítsa, többek között erre tekintettel módosította a vitatott szabályokat még az EU-hoz történő csatlakozása előtt.

A cseh állam álláspontja szerint a holland-cseh BIT alkalmazása nem lehetséges EU-csatlakozását, azaz 2004. május 1-jét követően.[383] Az eljárásba *amicus curiae* szerepében részt vevő Bizottsághoz hasonlóan hivatkozott továbbá a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 59. cikkére, amely értelmében egy, a korábbi szerződéssel tartalmában azonos új szerződés akkor válthatja fel a korábbi szerződést, ha az új szerződésben a korábbi szerződés valamennyi fele részes és, vagy a későbbi szerződésből megállapítható, hogy a felek szándéka a későbbi szerződés alkalmazására irányult, vagy a két szerződés tartalmában összeegyeztethetetlen és egyidejűleg nem lehet alkalmazni azokat. Jelen ügyben a vizsgálandó kérdés ez utóbbi volt, mely értelmezésben a BIT a korábbi, az Európai Közösséget létrehozó szerződés (EKSz) pedig az új szerződés. Egyebekben a Bizottság és a tagállamok is többször hivatkoztak a bécsi egyezmény ezen cikkére más ügyekben. Csehország azon az állásponton volt, hogy a BIT rendelkezései és az uniós jog egymással versengő jogi keretek, amelyek ugyanazt a tárgykört érintik, vagyis egy fél azon képességét, hogy egy másik állam területén befektessen valamilyen eszközt, és szabadon rendelkezzen az abból származó bevételekkel. Így a bécsi egyezmény 59. cikke értelmében a BIT-ek megszűntnek tekinthetők.[384] Csehország azzal is érvelt, hogy: a jelen BIT választottbírósági kikötése alapján indított eljárás, tehát a választottbírósági klauzula alkalmazása sérti az unión belüli egyenlő bánásmód és a kölcsönös bizalom elveit; a jogvitát nem egy nemzetközi választottbíróság elé, hanem egy cseh nemzeti bíróság elé kellett volna terjeszteni; következtetése az, hogy a BIT nem alkalmazható, és a választottbíróság nem rendelkezik joghatósággal.[385]

Az eljáró fórum a fenti érveléssel nem értett egyet, ugyanis a csatlakozási szerződés és az Európa Megállapodás sem írta elő kifejezetten a BIT megszűnését. A választottbíróság különösnek találná, ha egy olyan fontos kérdést, mint a befektetések védelme, figyelmen kívül hagyna jelen ügyben. Így nem lehet azt mondani, hogy a megállapodás és a csatlakozási

[383] Estern Sugar B.V. v. The Czech Republic ítélet 97-98.
[384] Uo. 100-101.
[385] Uo. 106-108.

szerződés feltételei kifejezetten felváltották, hatályon kívül helyezték volna a BIT-et.[386] Az eljáró fórum vizsgálta, hogy a bécsi egyezmény 59. cikke értelmében megszűnt-e a holland-cseh BIT. Álláspontja szerint az EKSz és a BIT nem azonos tárgyú szerződések. Az uniós jog a tőke szabad mozgását szabályozza a BIT pedig a tisztességes és méltányos bánásmód és a teljes védelem és biztonság elvét biztosítja, valamint lehetőséget ad arra, hogy a befektető választottbírósághoz forduljon az állammal szemben, amit a választottbíróság a befektető számára a „legjobb garanciának" tart. A másik két feltétel sem teljesült: egyrészt nem volt megállapítható, hogy a felek szándéka az volt, hogy az EKSz felváltsa a BIT-et, másrészt a két szerződés nem összeegyeztethetetlen egymással, mivel a tőke szabad mozgása és a befektetések védelme egymást kiegészítő eszközök.[387] A cseh állam azon érvelése tekintetében, miszerint a választottbíróság nem rendelkezik joghatósággal a választottbíróság kifejtette, hogy nem sérti a kölcsönös bizalom elvét, hogy a BIT választottbírósági eljárásra ad lehetőséget, ugyanis a választottbíráskodást a Brüsszel I rendelet is kivette a hatálya alól. Az uniós jog nem váltotta fel automatikusan a BIT-et Csehország EU-csatlakozása következtében, így ebből következik, hogy a BIT a választottbírósági kikötésével együtt továbbra is hatályban maradt. A választottbíróság elutasította a cseh állam jogi érvelését és megállapította saját joghatóságát.[388]

6.3.3.2. Binder ügy

A 2005-ös *Binder* ügyben egy német állampolgár arra hivatkozott, hogy Csehország megsértette a német-cseh BIT-et. A felperes követelése a cseh vámhatóság határozatán alapszik, amely arra kötelezte a felperest, mint kezest, hogy fizesse meg egy másik társaság vámtartozását, ami állítólag a felperes befektetésének csődjéhez vezetett. A választottbíróság megállapította, hogy a felek nem egyeztek meg a BIT megszüntetésében, és az érintett események Csehország EU-csatlakozása előtt történtek, amikor a BIT még biztosan hatályban volt. Az eljáró fórum szerint a BIT rendelkezései nem ellentétesek az uniós joggal, így nem merült fel a közösségi jog elsőbbségének kérdése. Az *Eastern Sugar* ügyben megállapítottakon túl a választottbíróság hangsúlyozta, hogy azon tagállamok befektetői, amelyek államával nem áll fenn kétoldalú beruházási egyezmény nem hivatkozhatnak egy adott BIT-re és kezdeményezhetnek választottbírósági eljárást, azonban rendesbírósághoz fordulhatnak

[386] Uo. 143-147.
[387] Uo. 160-169.
[388] Uo. 170-172.

jogvédelemért, és ez nem jelent hátrányos megkülönböztetést és az uniós joggal sem ellenétes.[389]

6.3.3.3. Eureko ügy

A 2008-ban az Állandó Választottbíróság előtt (egy tagállam területén, Németországban) az UNCITRAL Választottbírósági Szabályok alapján indult *Eureko* ügyben[390] a holland társaság (későbbi nevén *Achmea*) a holland-szlovák BIT megsértésére hivatkozott (a befektetés közvetlen kisajátítása) és eljárást kezdeményezett a szlovák állammal szemben. A jogvita abból eredt, hogy a 2006-os szlovákiai kormányváltást követően az egészségbiztosítási piacon akkoriban történő liberalizálási folyamat visszafordult és az egészségbiztosítási rendszeren belül olyan átalakítást eszközöltek Szlovákiában, amely a holland Eureko kiszorítását eredményezte az egészségügyi piacról.

Az ügyben a Bizottság amicus curiae-ként részt vett és megfogalmazta a jogvitával kapcsolatos észrevételeit. A Bizottság aggodalmai az intra-EU BIT-eknek az uniós jog kötelező rendelkezéseivel és az uniós igazságszolgáltatási rendszerrel való összeegyeztethetőségére vonatkoztak. Az uniós belső piacon az intra-EU BIT-ek olyan anomáliát jelentenek – részleges átfedés van az intra-EU BIT-ek rendelkezései és az uniós normák között – ami megkérdőjelezi az intra-EU BIT-ek további létezésének megengedhetőségét.[391]

A Bizottság utalt a *MOX Plant* ügyre[392] melyben a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék felfüggesztette eljárását addig, amíg a Bizottság a hozzá intézett kérdésekben nem ad válaszokat. A peres felek Írország és az Egyesült Királyság mindketten EU tagállamok voltak és ügyükben a lefolytatott kötelezettségszegési eljárás végén az EuB egyértelműen kimondta, hogy a tagállamok közötti, uniós joggal kapcsolatos jogvitákban (amely legalább részben vonatkozik uniós jogra) kizárólagos hatásköre van eljárni.[393] Az alperes – utalva a Bizottság érvelésére és a *MOX Plant* ügyre – kérte a választottbíróságot, hogy függessze fel az eljárást, és nyújtson be előzetes döntéshozatal iránti kérelmet az EuB-hez, amennyiben úgy találja, hogy

[389] Binder v. Czech Republic, UNCITRAL Award on Jurisdiction, 6 June 2007., 62-63., 65.

[390] Eureko B.V. v. The Slovak Republic, PCA Case No. 2008-13, Award on Jurisdiction, Arbitrability and Suspension, 26 October 2010.

[391] Uo.177.

[392] ITLOS, MOX Plant (Ireland v. United Kingdom), Provisional Measures, Order of 3 December 2001.

[393] C-459/03. sz. Bizottság kontra Írország ügy 121–124.; Eureko B.V. v. The Slovak Republic 178., 184., 195.

van erre hatásköre.[394] Az eljáró fórum válaszában kifejtette, hogy a jogvita jelen esetben nem két tagállam, hanem egy magánfél és egy állam között zajlik, amely vita eldöntésére az EuB-nek nincs joghatósága. A felperes is hasonlóan reflektált az alperes ez irányú kérésére, kiegészítve azzal, hogy a felfüggesztés elfogadhatatlan késedelmet jelentene az ügy rendezése kapcsán.[395]

A Bizottság egyértelműen állást foglalt és kifejtette, hogy az EU igazságszolgáltatási rendszerében a befektetőknek vagy nemzeti bírósághoz kell fordulniuk, vagy pedig fel kell hívniuk a Bizottságot, hogy kezdeményezzen kötelezettségszegési eljárást a jogsértő tagállammal szemben, ugyanis azok az EU-tagállamok, amelyek intra-EU BIT alapján ISDS mechanizmust vesznek igénybe részben az uniós jog hatálya alá tartozó ügyekben, az EUMSz 344. cikke alapján jogsértést követnek el, tehát nem tartják elfogadhatónak azt, hogy egy tagállami befektető egy másik tagállam ellen eljárást kezdeményezzen egy nemzetközi választottbíróság előtt intra-EU BIT alapján. [396] A *pacta sunt servanda* szabálya Uniós joggal való ütközés esetén nem vonatkozik az intra-EU BIT-ekre, mivel az EuB ítélkezési gyakorlata szerint az uniós jog nemcsak a nemzeti jogrendszerekkel szemben élvez elsőbbséget, hanem (legyen az akár csatlakozás előtti) intra-EU BIT-ek tekintetében. A Bizottság következetes álláspontja szerint az intra-EU BIT-ek és az uniós jog közötti ütközés esetén az utóbbi az irányadó és az uniós jog értelmében a befektető nem hivatkozhat nemzetközi megállapodás rendelkezéseire az uniós jog esetleges megsértésének igazolására.[397]

Hasonlóan a *Binder* ügyhöz a választottbírósági eljárásokkal összefüggő diszkrimináció kérdésében kifejtette, hogy a különböző tagállamokból származó uniós befektetők között komoly hátrányos megkülönböztetés lehet, ami összeegyeztethetetlen az uniós joggal. A Bizottság nem fogadja el, hogy a választottbírósági eljárás hatékonyabb, mint a nemzeti bíróságokon vagy a Bizottsághoz benyújtott panasz útján történő jogorvoslat.[398] A választottbíróságok szerint azonban a BIT-ekben található választottbírósági rendelkezések a felek szerződéses akaratát tükrözik, így annak elsőbbséget kell élveznie, amikor a BIT alapján jogvita merül fel.

[394] Eureko B.V. v. The Slovak Republic ítélet 148., 197-203. Az Achmea ügyben az EuB kizárta, hogy választottbíróság előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezzen. Ez a megközelítés a Dorsch Consult ügyből is következik, C-54/96. sz. Dorsch Consult ügy.

[395] Eureko B.V. v. The Slovak Republic ítélet 148., 209., 276.

[396] Uo. 178-179.

[397] Uo. 180.

[398] Uo. 183.

A Bizottság szerint azzal, hogy a tagállami befektetők továbbra is külső vitarendezési mechanizmusokhoz folyamodhatnak intra-EU BIT-ek alapján a kölcsönös bizalom elvének megsértését jelentené és növelné a peres felek *forum shopping* lehetőségét. A Bizottság vitatja az *Eureko* azon állítását, amely szerint az uniós jogrendszer szerint számára nem lenne elérhető jogvédelem, miközben az EuB a *Francovich* ügyben[399] megállapította, hogy a károsult az uniós jog megsértésével neki okozott károkért nemzeti bíróság előtt kártérítést követelhet.[400]

A Bizottság azt a kérdést is vizsgálta, hogy a BIT-ek megszűntek-e. Álláspontja szerint végső soron az intra-EU BIT-ek rendszerét le kell bontani, és bár ez még nem valósult meg, a BIT-ek olyan rendelkezései, amelyek összeegyeztethetetlenek az uniós joggal, nem alkalmazhatók. Érvelését ebben az ügyben már nem a bécsi egyezmény 59. cikkére, hanem a 30. cikkének (3) bekezdésére alapozta, amely szerint azonos tárgyú szerződések esetén a korábbi szerződés csak azon rendelkezései alkalmazhatók, amelyek összeegyeztethetők az új szerződéssel.[401] Érdekes, hogy a két érvelés egymással nem azonos, hiszen míg az *Eastern Sugar* ügyben a BIT-et egy az egyben megszűntnek tekinti a Bizottság, addig az *Eureko* ügyben az intra-EU BIT-ek csak azon rendelkezéseit nem tartja alkalmazhatónak, amelyek összeegyeztethetetlenek az EUMSz rendelkezéseivel. Ezzel összefüggésben felmerülhet az a kérdés is, hogy vajon az intra-EU BIT-ek és az EUMSz azonos tárgyú szerződések-e. A Bizottság az *Eureko* ügyben ki is emeli azt, hogy az *Eastern Sugar* ügyben eljárt választottbíróság nem kiterjesztően alkalmazta az „azonos tárgyú szerződés" fogalmát, holott a szerződéseknek általános szinten kell hasonlónak vagy összehasonlíthatónak lenniük.[402] A jelen ügyben a választottbíróság úgy vélte, hogy a bécsi egyezmény 59. cikkének feltételei nem állnak fenn, a BIT pedig csak akkor szűnne meg. Nincs arra utaló jel, hogy az uniós jog rendelkezései a teljes BIT megszűnését eredményeznék és hiányzik a felek szükséges, a szerződés megszüntetésére irányuló szándéka is. Ezenkívül a BIT rendelkezései nem ismétlődnek az uniós jogban, és nem is összeegyeztethetetlenek azzal; ez alapján a bécsi egyezmény 30. cikk (3) bekezdése sem releváns. A BIT által a befektetők számára biztosított védelem szélesebb – legalábbis potenciálisan –, mint az uniós jog (vagy akármelyik tagállam jogszabályai) által biztosított védelem. Ezek a jogok és kötelezettségek központi szerepet töltenek be a BIT céljában. Ez is azt jelzi, hogy nem lehet arra következtetni, hogy az uniós jog teljes mértékben kiszorítaná a BIT-et az igazságszolgáltatás terepéről.[403] Az

[399] Az EuB C-6/90. és C-9/90. sz. egyesített ügyek.
[400] Eureko B.V. v. The Slovak Republic ítélet 185–186.
[401] Uo. 187-191.
[402] Uo. 191.
[403] Uo. 244-245., 262.

uniós jog a holland-szlovák BIT 8. cikkének (6) bekezdése szerinti alkalmazandó jog részeként, a német jog pedig *lex loci arbitri*-ként betöltött szerepe miatt jelen esetben hatással lehet a BIT szerinti jogok és kötelezettségek körére. Az ügyben a választottbíróság elismerte, hogy az ügy eldöntésében használnia kell a BIT 8. cikkének (6) bekezdése szerinti alkalmazandó jog részeként az uniós jogot és a német jogot, utóbbit csakis *lex loci arbitri*-ként (lévén, hogy a bíróság székhelye Németországban volt) betöltött szerepe miatt, de ez az érdemi szakaszban irányadó, nem pedig a joghatóság megállapításánál.[404] A választottbíróság jelen esetben sem vette figyelembe a Bizottság uniós jogi érveit, és a jogvitát elsősorban a nemzetközi jog szabályai alapján döntötte el.

6.3.3.4. Az ügyek tanulságai

Az eljáró választottbíróságok az egyes ügyekben következetesen elutasították a Bizottság és az alperes tagállamok által hivatkozott nemzetközi jogi érveit, elsősorban azért, mert az uniós alapszabadságok nem fedik le teljes mértékben a BIT-ekben foglalt védelmi garanciákat, így ezek egymást kiegészítik, nem pedig kizárják. Mindemellett a tagállamok azon szándéka sem állapítható meg, hogy az Unióhoz történő csatlakozásukkor meg kívánták szüntetni ezeket a megállapodásokat. Végső soron a szerződések nem összeegyeztethetetlenek.[405]

Egyes következtetések alapján, habár a BIT-ek és az EUMSz rendelkezései mögött húzódó szabályozási elvek eltérnek egymástól, céljuk és a hatásuk végső soron ugyan az, a „beruházások ösztönzése és védelme", tehát a két szerződés tárgya közötti azonosság megvalósul.[406] Azonban – tekintettel az EUMSz többoldalú jellegére és rendkívül széles lefedettségére –, az uniós jog általános szabályaihoz képest a BIT-eket egyfajta *lex specialis*-nak lehet tekinteni, ezért a különös rendelkezések előnyt élveznek az általános szabályokkal szemben elv alapján ilyen esetekben a BIT-eket kell alkalmazni.[407] Létezik olyan érv is, amely szerint nem állapítható meg a szerződés tárgyának azonossága, ugyanis amíg a BIT-ek lényege, hogy a már megtörtént befektetéseket védjék, addig a belső piaci szabadságok csak lebontják a piachoz való hozzáférés akadályait.[408] Azonban ez utóbbi megközelítés valójában már túl

[404] Eureko B.V. v. The Slovak Republic ítélet 279-280.

[405] SZABADOS *i.m.* 21.; Eastern Sugar 169.

[406] WEHLAND, Hanno: *Intra-EU Investment Agreements and Arbitration: Is European Community Law an Obstacle?* International and Comparative Law Quarterly, 2009/2. 304–305.

[407] Uo. 303–306.

[408] SZABADOS *i.m.* 20.; REINISCH, August: *Articles 30 and 59 of the Vienna Convention on the Law of Treaties in Action: The Decisions on Jurisdiction in the Eastern Sugar and Eureko Investment Arbitrations*, Legal Issues of Economic Integration, 2012/39. 167.

szűken értelmezi a letelepedés és a tőke szabad mozgására vonatkozó rendelkezéseket. Az EUMSz 49. cikke kifejezetten utal arra, hogy „a szabad letelepedés magában foglalja a jogot gazdasági tevékenység önálló vállalkozóként történő megkezdésére és folytatására...", amelyre tilos minden indokolatlan korlátozás. Azonban az tény, hogy a BIT-ek tartalmaznak olyan rendelkezéseket, amelyek az uniós jogban hiányoznak, ilyenek például a tisztességes és méltányos bánásmód elve, valamint a választottbírósági kikötés.[409] Az említett esetekben világossá vált, hogy a tagállamok és a Bizottság véleménye szerint az EU joga egyértelműen felváltotta a BIT-eket. Ezzel szemben a választottbíróságok és mint az ügyekben felperesi pozícióban lévő külföldi befektetők ellentétes álláspontot képviseltek. Az eltérés oka abban rejlik, hogy az előbbi álláspont az Európai Unió jogára, míg az utóbbi a nemzetközi jogra támaszkodik. A kérdés egy ilyen helyzetben leginkább az, hogy bármelyik oldalnak kell-e engednie „saját igazából".

A tagállamok többsége önkéntesen nem tett az intra-EU BIT-ek megszüntetésére irányuló lépéseket, így 2015 júniusában az Európai Bizottság öt tagállammal[410] szemben indított kötelezettségszegési eljárást és mint az előzőekben látott politikai nyomásgyakorlás helyett ezen eljárásokkal próbálta kikényszeríteni a tagállamok közötti BIT megszüntetését. Ez azzal volt magyarázható, hogy olyan újabb beruházási választottbírósági eljárásokat indítottak ezekkel a tagállamokkal szemben, amelyekben továbbra is az uniós jog és a BIT-ek közötti ellentét kérdése került előtérbe.[411] Esetünkben a Romániával és Szlovákiával szemben indított kötelezettségszegési eljárás lesz lényeges, hiszen a későbbieben vizsgált *Micula* és *Achema* ügyek vonatkozásban meghatározó szerepe lesz a Bizottság fellépésének. A Bizottság ezekben az eljárásokban saját beadványaiban továbbra is erősítette azon álláspontját, hogy a belső piacon nincs szükség az intra-EU BIT-ekben vállalt beruházási garanciákra, hiszen azt az uniós jog egységesen biztosítja a tagállamok befektetői számára, így ezek a BIT-ek nem alkalmazhatók.[412] A választottbíróságok azonban egységesen elutasították a Bizottság érveit, így a Bizottság inkább már a befektetők felé fordult és kilátásba helyezte,

[409] EILMANSBERGER, Thomas: *Bilateral Investment Treaties and EU Law*, Common Market Law Review, 2009/46. 401.

[410] Ausztria, Hollandia, Románia, Szlovákia, Svédország. Commission Asks Member States to Terminate Their Intra-EU Bilateral Investment Treaties (Press Release, IP/15/5198, 2015).

[411] SZABADOS *i.m.* 20. 26–27.

[412] Európai Bizottság, Tájékoztató – szeptemberi kötelezettségszegési eljárási csomag: a legfontosabb döntések, Brüsszel, 2016. szeptember 29.

hogy a választottbíróságok ítéletei nem lesznek végrehajthatóak az Európai Unió területén (például Micula ügy).[413]

Azonos idősíkon a Bizottság párbeszédet indított a tagállamokkal és az intra-EU BIT-ek megszüntetését kezdeményezte, mert úgy ítélte meg, hogy a választottbíróságok beruházási ügyekkel kapcsolatos gyakorlata jogbizonytalanságot kelthet a külföldi befektetők körében.[414] Ennek eredményeként Lengyelország és Dánia szándékát fejezte ki a többi tagállammal kötött BIT megszüntetésére. A 2015-ben tartott informális megbeszéléseket követően 2016 áprilisában bocsátotta ki Ausztria, Finnország, Franciaország, Hollandia és Németország azt az ajánlás értékű tervezetet az EU-n belüli BIT-ek sorsáról, amely egy köztes megoldást ajánl fel.

6.3.4. Az uniós jog terjedelme és elsőbbségének érvényesülése

A nemzetközi és az uniós jog viszonyát tovább vizsgálva érdemes kitérni arra is, hogy egy beruházási jogvitával kapcsolatban folyamatban lévő választottbírósági eljárás esetén, ha ugyanebben az ügyben az adott uniós tagállam ellen kötelezettségszegési eljárás is indult az EuB előtt, vajon kötelezi-e a nemzetközi fórumot a kötelezettségszegési eljárásban hozott ítélet, illetve szükséges-e megvárnia az EuB döntését.

Ahogy arról már korábban is szóltunk az elsőbbség elve a tagállami és az uniós jogalkalmazás viszonyát szabályozza, de az uniós jog elsőbbségének kérdése felmerülhet a nemzetközi jog alapján eljáró választottbíróságok előtti jogvitákban is, ha a jogvita egyik (vagy mindkét) szereplője EU tagállam – amely egyben a nemzetközi jog alanya is –, és az ügyben olyan joganyag érintett, amelyre az uniós jog kiterjed. Az uniós joggal ellentétes rendelkezés nem érvényesülhet az EU területén, és az ilyen tagállami szabályozás kötelezettségszegési eljárást vonhat maga után.[415]. Egy kötelezettségszegési eljárás során, amennyiben az EuB megállapítja az uniós jogi sérelmet, akkor az érintett tagállam köteles orvosolni a jogsértést. Egy választottbíróság előtti ügyre jelentős hatással lehet egy ilyen eljárás eredménye, különösen akkor, ha a két ügy tárgya részben fedi egymást, mivel a „külső fórum" ítélete akár ellentétes is lehet az EuB tagállamot kötelező megállapításával. A fenti megállapítás azonban csak az uniós jog szempontjából igaz, ugyanis a nemzetközi gyakorlat elsősorban nem az uniós jogrend sajátosságai alapján közelíti meg a jogvitákat. Az uniós jogrendszer elhelyezhető a nemzetközi

[413] KOROM, Veronika: *The Impact of the Achmea Ruling on Intra-EU BIT Investment Arbitration,* Hungarian Yearbook of International Law and European Law, 2020/1. 58.

[414] Európai Bizottság – Tájékoztató – Kötelezettségszegési eljárások: a legfontosabb júniusi döntések, Brüsszel, 2015. június 18.

[415] BLUTMAN *i.m.* 371.

jog keretében. Ezzel összefüggésben felmerül, hogy a kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények nemzetközi jog alapján jönnek létre és ha az uniós jogot a nemzetközi jog egyik alrendszereként értelmezzük, akkor az intra-EU BIT-ek esetében nem feltétlenül áll meg az uniós jog elsőbbségének elve.[416] Sőt egy ICSID választottbíróság eljárása során a nemzetközi jog az alkalmazandó jog, ezért ott az uniós jog csak akkor és olyan mértékben érvényesülhet, amennyiben a nemzetközi jog része.[417] *Mohay Ágoston* egy olyan megközelítést vizsgál amely szerint, ha az uniós jogot a tagállamok jogrendjének integráns részeként értelmezzük, akkor a tagállami jog részét képező uniós jogra hivatkozva elképzelhető, hogy nem lehet kibújni a nemzetközi jogi kötelezettségek alól.[418] Ennek okát a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény rendelkezésére alapítja amely szerint az államok a saját belső jogukra (így az uniós jogra) nem hivatkozhatnak azért, hogy a nemzetközi szerződéses kötelezettségeik alól mentesüljenek.[419] Igaz, hogy ez az uniós jogi megközelítés eredményével korántsem azonos, azonban a nemzetközi jog oldaláról a megállapítás kétségtelenül helytállónak tűnik.

6.3.5. Az Európai Unió Bíróságának jogértelmezése

Az uniós jognak a tagállamokban történő maradéktalan érvényesülése érdekében szükséges a az EuB és a tagállami bíróságok közötti együttműködés. Az együttműködés egyik lehetséges eszköze az előzetes döntéshozatal iránti kérelem előterjesztése. Az előzetes döntéshozatali eljárásban az EuB az uniós jogot absztraktan értelmezi és ezzel iránymutatás ad a nemzeti bíróságok számára az uniós jog alkalmazásához egy-egy konkrét ügyben.[420]

Ahogyan arra már korábban a vizsgált ügyeknél is kitértünk a Bizottság és a tagállamok álláspontja szerint is a külföldi befektetőknek az intra-EU BIT-ek megsértése miatt vagy a nemzeti bíróságokhoz kell fordulniuk, vagy jelezniük kell a jogsértést a Bizottság felé, ami mérlegelése szerint kötelezettségszegési eljárást indíthat a tagállam ellen.[421] Amennyiben a befektető tagállami rendes bírósághoz fordul, akkor fennáll az előzetes döntéshozatal lehetősége – abban azt esetben, ha azt a tagállami bíróság indokoltnak tartja – , ha pedig a tagállami bíróságtól a jogvita tagállami felsőbíróságig jut és jogértelmezési kérdés merül fel,

[416] SZABADOS (2017) *i.m.* 19.

[417] KATONA János – KENDE Tamás: *Több kérdés, mint válasz: számvetés az Európai Bíróság Achmea döntése után.* Európai Jog, 2018/4. 28.

[418] MOHAY Ágoston: *A nemzetközi jog és az uniós jog kapcsolódási pontjai*. Scriptura, 2014/1. 280–281.

[419] A szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 27. cikk.

[420] SOMSSICH Réka: *Egységes jog – egységes értelmezés? Az uniós jog értelmezése a tagállami bíróságok szintjén.* Budapest, ELTE Eötvös, 2016. 21–22.

[421] Estern Sugar B.V. v. The Czech Republic ítélet107; Eureko B.V. v. The Slovak Republic ítélet 178–179.

akkor a bíróságnak kötelessége az EuB-hez fordulni.[422] E gondolatmenet alapján, ha egy BIT és a belső piaci alapszabadságok összeegyeztethetőségével kapcsolatos kérdés merül fel egy tagállami fórum előtt az EUMSz rendelkezéseinek értelmezése céljából, a kérdés végül az EuB elé kerülne. Mivel az EuB biztosítja az uniós jog egységes értelmezését, nincs jelentősége annak, hogy egy tagállami bíróság vagy egy választottbíróság jár el az ügyben, hiszen a befektetőt védő garanciarendszert egy, a tagállamtól független fórum is tudja biztosítani. Ha a tagállam nem teljesíti valamely kötelezettségét, a Bizottság vagy egy másik tagállam kötelezettségszegési eljárást indíthat ellene és az EuB dönthet úgy, hogy a tagállam részéről jogsértés történt. Az állam egységének elve alapján a tagállami bíróságok jogsértő tevékenysége is megalapozhatja a tagállam felelősségét.[423] Ezenkívül, ha egy tagállami felsőbíróság nem teljesíti az EUMSz alapján fennálló előzetes döntéshozatalra utalási kötelezettségét, vagy következetesen helytelenül értelmezi az uniós jogot, az is megalapozhatja a tagállam felelősségét.[424] Következésképp az uniós igazságszolgáltatási rendszer mechanizmusai biztosítják a befektetők megfelelő védelmét, azonban ezt az egységes jogértelmezést a választottbíróságok gyakran megsértik és figyelmen kívül hagyják (mint ahogyan arról már korábban szóltunk) az EuB gyakorlatát.

6.4. A Micula ügy

6.4.1. A Micula fivérek v. Románia jogvita előzményei és az ICSID döntése

A nemzetközi választottbíráskodás kontra uniós jog témakör egyik leghíresebb és a mai napig érdeklődésre számot tartó ügye a *Micula* testvérek (és vállalkozásaik) esete.

A *Micula* testvérek és mások Romániában bizonyos adókedvezmények (és vámmenetesség) miatt fektettek be az élelmiszergyártás és- forgalmazás piacán az 1990-es évek végén. Románia azonban az uniós szabályoknak való megfelelőség érdekében 2005-ben visszavonta a kevésbé fejlett „hátrányos helyzetű régióknak” nyilvánított területeken egyes befektetőknek nyújtott ösztönzőket, hogy megszüntesse azokat a hazai intézkedéseket, amelyek a közösségi vívmányokkal összeegyeztethetetlen állami támogatásnak minősülhetnek, azonban ezzel a befektetők számára kedvezőtlen helyzetet teremtett. Románia ezt követően 2007. január 1-jén csatlakozott az EU-hoz. A befektetők 2005 augusztusában az ICSID előtti választottbírósági

[422] EUMSz. 267. cikk.

[423] BLUTMAN: *i.m.* 369. Lásd még: C-46/93. és C-48/93. sz. Brasserie du Pêcheur és Factortame egyesített ügyek 34.

[424] SOMSSICH: *i.m.* 241–243.

eljárást kezdeményeztek a svéd-román BIT (2003. január 1-én lépett hatályba) alapján. A felperesek arra hivatkoztak, hogy ezekre az ösztönzőkre és arra az elvárásra támaszkodva, hogy azok 10 évig fennmaradnak (EGO 24/1998 kormányrendelet), jelentős beruházásokat hajtottak végre az északnyugat-romániai Bihar megyében található Ştei-Nucet-Dăgăneşti hátrányos helyzetű régióban. Ezen ösztönzők visszavonásával (2005. február 22-i hatállyal) a román állam megsértette a Svédország–Románia BIT szerint befektetőknek biztosított jogokat ezzel kárt okozva a felpereseknek az alábbiakban leírtak szerint. Az EGO 24/1998 kormányrendelet (EGO 24) ösztönzőinek idő előtti visszavonásával Románia megszegte a felperesekkel szemben vállalt egyértelmű kötelezettségvállalását és ezért megsértette a jelen BIT 2. cikkének (4) bekezdésében foglalt ernyőzáradékát; csökkentette a felperesek jogos elvárásait azzal, hogy következetlenül, észszerűtlenül és rosszhiszeműen módosította az EGO 24-et és ezzel megsértette a BIT 2. cikkének (3) bekezdése szerinti tisztességes és méltányos elbánás elvét; kártérítés nélkül kisajátította a felperesek ösztönzőkhöz való jogát, és teljes befektetésüket lényegesen megfosztotta értékétől és ezzel megsértette a BIT 4. cikk (1) bekezdését.[425] Románia kifogásolta a választottbíróság joghatóságát, de kérelmét az eljáró fórum elutasította. Az ICSID 2013-as döntése a *Micula* testvéreknek kedvezett ugyanis a választottbíróság arra a következtetésre jutott, hogy Románia nem tett eleget a külföldi befektetők irányában fennálló, a BIT alapján őt terhelő kötelezettségeinek, hiszen a BIT 2. cikkének (3) bekezdése értelmében nem biztosította a felperesek „befektetéseinek tisztességes és méltányos kezelését" és ezzel megsértette a felperesek azon jogos elvárását, hogy az említett ösztönzők – lényegében azonos formában – 2009. április 1-jéig elérhetők legyenek, mindemellett az ösztönzők megszüntetése után is fenntartotta a befektetők kötelezettségeit. Románia intézkedése nem volt átlátható ugyanis nem tájékoztatta kellő időben a befektetőket arról, hogy a rezsim a megjelölt lejárati dátum előtt megszűnik. Több mint 116 millió US dollár kártérítési összeg megfizetésére kötelezte a román államot. Kiemelte azonban a választottbíróság, hogy Románia nem járt el észszerűtlenül és rosszhiszeműen, amikor az EU felhívására az EGO 24 ösztönzőket a 10 év letelte előtt 2009. április 1-je előtt hatályon kívül helyezte és ezzel visszavonva a kedvezményeket azokat ugyanis nagyrészt a racionális politika megvalósítása érdekében tette.[426]

[425] Ioan Micula, et al. vs. Romania, ICSID Case No. ARB/05/20, ítélet, 131., 147. 256-257.
[426] Uo. 725., 827., 864-872.

6.4.2. Tiltott állami támogatás?

A mára már „skandináv legendává" vált *Micula* ügyben az ICSID eljárási szabályai alapján a Bizottság 2009. július 20-án írásbeli beadványt nyújtott be, amelyben kifejtette, hogy az EGO 24 szerinti ösztönzők nem egyeztethetők össze a regionális támogatásokra vonatkozó közösségi szabályokkal. Ezek a kedvezmények különösen nem feleltek meg a közösségi jog elszámolható költségekre és támogatási intenzitásokra vonatkozó követelményeinek, mindemellett működési támogatásnak minősültek, ami a regionális támogatási szabályok szerint nem megengedett (torzítják a versenyt). A Bizottság tájékoztatta a választottbíróságot, hogy az olyan döntés, amely a felpereseket kártérítésben részesítené az elvesztett kedvezmények miatt, vagy a megszüntetett kiváltságokat helyreállítaná, új támogatásnak minősülne, amely összeegyeztethetetlen lenne az EK Szerződéssel és ezek az ítéletek nem lennének végrehajthatóak nem hajthatók végre ugyanis ez az uniós állami támogatási politikára vonatkozó szabályokkal ellentétes lenne. Következésképpen a Bizottság rámutatott arra, hogy az ítélet végrehajtása Románia számára tiltott állami támogatásnak minősülne és a határozat ezért nem lenne végrehajtható az EU területén.[427] Ezt az érvelését 2015-ben meg is erősítette a 2015/1470. sz. határozatában.[428] Ezzel az érvvel azonban a választottbíróság nem foglalkozott, nem vállalkozott az érintettek olyan lehetséges magatartásának értékelésére amelyet a választottbírósági ítélet meghozatalát követően tanúsítanának.[429] A Bizottság azt is megjegyezte, hogy a BIT értelmezésekor figyelembe kell venni annak európai uniós összefüggéseit és eredetét. Megjegyzi, hogy az EuB azt javasolta, hogy az intra-EU BIT-eket az uniós jog fényében értelmezzék (itt utal az 1963-as *Van Gend en Loos* ügyre). Erre tekintettel felhívja a választottbíróság figyelmét arra, hogy az uniós állami támogatási szabályokat kellene alkalmazni, nem pedig a BIT rendelkezéseit, amelyek összeegyeztethetetlennek bizonyulnak az EK Szerződéssel.[430]

A Bizottság továbbá ebben az ügyben is (lásd például *Eureko* ügy) érvel a bécsi egyezmény 30. cikkének (3) bekezdésére hivatkozva, miszerint az EU-csatlakozással a korábban kötött BIT-ek de facto hatálytalanná váltak az uniós jog szupremáciája miatt, így többé nem alkalmazhatók.[431]

[427] 2015/1470 sz. EU Bizottsági határozat a Románia által nyújtott állami támogatás ügyében 330.

[428] 2015/1470 sz. EU Bizottsági határozat a Románia által nyújtott állami támogatás ügyében.

[429] Uo. 340.

[430] Uo. 316-317.

[431] MENCZELESZ Adrián: Nemzetközi beruházásvédelem kontra az Európai Unió beruházáspoltikája: nemzetközi gazdasági jogi kollízió és ami mögötte van, Külgazdaság, 2017/11-12. 140-141.

Vitatható a Bizottság érvelése amennyiben a nemzetközi kötelezettségek szemszögéből nézzük. A BIT-eket csak a szerződő felek mondhatják fel érvényesen, így az EU-s csatlakozás nem pótolhatja a valódi felmondás tényét. Továbbá az uniós jog nem helyettesítette vagy törölte el a meglévő BIT-eket, még akkor sem, ha az EuB bevezette a „hipotetikus összeférhetetlenség" tesztjét. Végső soron amennyiben ez a feltételezés helytálló is lenne, a *sunset* klauzulák miatt a BIT-ből eredő kötelezettségek egy meghatározott ideig továbbra is érvényben maradnának.

Mindemellett Románia már jóval az EU-hoz történő csatlakozása előtt ratifikálta mind az ICSID Egyezményt, mind pedig a New York-i Egyezményt, így ezek hatásait a csatlakozás nem befolyásolhatta.[432] Mindezek alapján az ICSID Egyezmény megsértéséhez vezetne, ha egy állam nem teljesítené egy másik állammal szembeni kötelezettségeit. A választottbíróság arra hivatkozott, hogy Románia nem volt még uniós tagállam akkor amikor megkötötte Svédországgal a gazdaság ösztönzésére szolgáló kétoldalú nemzetközi beruházási megállapodását, így a BIT és az EK Szerződés között nincsen valódi összeférhetetlenség és úgy ítélte meg, hogy az uniós jog közvetlenül nem alkalmazandó az esetben, ugyanis a kedvezmények visszavonására még a román csatlakozási szerződés hatálybalépését megelőzően került sor,[433] azonban a választottbíróság és felek egyet értenek abban, hogy az uniós jog az ügy „ténybeli mátrixának" részét képezi.[434] A BIT semmilyen utalást nem tartalmazott az uniós csatlakozásra vagy az uniós jogra, és fordítva sem tehát a csatlakozási szerződés szintén nem hivatkozott a BIT-re, ezért a választottbíróság szerint nem lehet azt vélelmezni, hogy a BIT részes felei a BIT rendelkezéseit módosítani kívánták volna, azoktól el akartak volna térni az uniós csatlakozásra tekintettel.[435]

2014 elején a Bizottság tájékoztatta a román hatóságokat, hogy az ítéletben foglaltak bármilyen módon történő teljesítése, illetve az ítélet bármilyen módon történő végrehajtása új támogatásnak minősül, így azt be kell jelenteni a Bizottságnak, mindemellett addig, amíg a Bizottság végleges határozatot nem hoz az intézkedés belső piaccal való összeegyeztethetőségére vonatkozóan, haladéktalanul függesszen fel minden, a választottbírósági ítélet teljesítésével, végrehajtásával kapcsolatos intézkedést.[436]

[432] LAVRANOS (2011) *i.m.* 285-294.

[433] 2015/1470 sz. EU Bizottsági határozat a Románia által nyújtott állami támogatás ügyében 319.

[434] Uo. 328.

[435] Uo. 321.

[436] A Bizottság 2014. május 26-án elfogadta a C(2014) 3192 final határozatot.

A román hatóságok tájékoztatták a Bizottságot, hogy az ítéletben foglaltakat részben teljesítették (a befektetők a Bukaresti Törvényszéknél kérték az ítélet végrehajtását) azzal, hogy a választottbíróság által a felpereseknek megítélt kártérítés egy részét beszámították az egyik felperes, nevezetesen a *European Food S.A* román hatóságokkal szemben fennálló adókötelezettségeibe. Románia továbbá felvilágosítást kért a Bizottságtól a fennmaradó összeg természetes személyeknek (a *Micula* testvérpárnak vagy bármely olyan természetes személynek, akire a követelés engedményezhető) való kifizetésének lehetőségéről. Ezen eseményekkel párhuzamosan, 2014 áprilisában Románia kérte az ICSID Főtitkártól az ítélet megsemmisítését, amit később 2016. február 26-án elutasított a felálló ad hoc ICSID Bizottság.

Végezetül 2015 márciusában a Bizottság úgy határozott, hogy az ilyen kifizetés jogellenes állami támogatásnak minősül és megtiltotta Romániának az ítéletben foglalt kártérítés kifizetését, illetve kötelezte a már kifizetett összegek visszakövetelésére. Ezzel egyidejűleg felszólította a felpereseket a kifizetett összegek visszafizetésére.[437] Lehetett sejteni, hogy az ügynek itt közel sincs vége, hiszen az ICSID ítélet végrehajtása „uniós falakba" ütközött.[438]

6.5. A mérföldkőnek számító Achmea döntés

Fentiek alapján láthatjuk, hogy nem minden tagállam értett egyet a Bizottság álláspontjával és egy bizonytalan helyzet alakult ki az intra-EU BIT-ek megítélésével kapcsolatban, amely a tagállami igazságszolgáltatásban is megfigyelhető volt. 2016. március 3-án a Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof) előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett[439] egy előtte folyamatban lévő ügyben az intra-EU BIT-eken alapuló választottbírósági döntések uniós joggal való összeegyeztethetőségével kapcsolatban, különös tekintettel az EUMSz 18., 267. és 344. cikkére. A német bíróság a Bizottság szemléletével ellentétes álláspontra jutott: a 344. cikkel kapcsolatos német jogi álláspont szerint a kérdéses cikk csak a tagállamok közötti vitára vonatkozik, a tagállam és a külföldi befektető vitájára azonban nem.[440] Mindemellett a 267. cikk sem jelenti az intra-EU-s BIT-ek akadályát, mivel az EuB az *Eco Swiss China Time Ltd. v. Benetton International EV* ügyben[441] kifejtette, hogy a tagállamok felülvizsgálhatják az ítéleteket és előzetes döntéshozatali eljárás keretében az EuB-hez fordulhatnak uniós jogi

[437] 2015/1470 sz. EU Bizottsági határozat a Románia által nyújtott állami támogatás ügyében.

[438] BALTAG, Crina: Green Light for Romania to Terminate its Intra-EU Bilateral Investment Treaties, Kluwer Arbitration Blog, 2017/03/14.

[439] C-284/16.sz. Achmea kontra Szlovák Köztársaság ügyben hozott ítélet. A Bundesgerichtshof (Németország) 2016. május 23-án nyújtott be előzetes döntéshozatal iránti kérelmet.

[440] MENCZELESZ *i.m.*138.

[441] C-126/97 Eco Swiss China Time Ltd. v. Benetton International EV (1999).

kérdésben, ám ez a lehetőség korlátozott mivel az ítéletek kizárólag közrendbe ütközés esetén vizsgálhatók felül.[442] A 18. cikk tekintetében pedig a Német Szövetségi Bíróság választottbíróságot preferáló véleményt képvisel: szerinte a diszkrimináció lehetősége kiküszöbölhető azáltal, ha minden beruházó előtt megnyílik a lehetőség a választottbírói úton történő jogvita rendezésére, így az intra-Eu-s BIT-ek továbbra is alkalmazhatók maradnak. Összefoglalva tehát a Bundesgerichtshof véleménye az volt, hogy a BIT választottbírósági kikötései nem ellentétesek az EUMSz rendelkezéseivel.

Az alapügy az *Achmea BV.* (jogelődje a már fentebb említett *Eureko BV.*) holland pénzügyi szolgáltató és a Szlovákia között, a holland-szlovák BIT alapján indult az UNCITRAL választottbírósági Szabályok alapján. Az *Achmea* Szlovákiában leányvállalatot alapított, amelybe tőkét apportált, és amelyen keresztül magán-egészségbiztosításokat kínált. Mivel úgy vélte, hogy a Szlovákia jogszabályi intézkedései megsértették a BIT rendelkezéseit, *Achmea* 2008 októberében a BIT 8. cikke alapján választottbírósági eljárást indított ezen állammal szemben, és kártérítést követelt. 2012. december 7-i végleges ítéletében a választottbíróság megállapította, hogy a Szlovákia által hozott intézkedések egy része sérti a BIT rendelkezéseit, és arra kötelezte a szlovák államot, hogy fizesse meg *Achmeának* a 22,1 millió euró kártérítés kamatokkal növelt összegét, a választottbírósági eljárás költségeit, illetve *Achmea* ügyvédi díjait és költségeit. A választottbírósági eljárás helye a németországi Frankfurt am Main volt, majd a Szlovákia Németországban jogorvoslatot nyújtott be (hatályon kívül helyezés iránti kérelmet), végső soron a Bundesgerichtshofhoz. Jogorvoslati kérelmében a szlovák állam előadta, hogy a végleges ítéletet azért kell hatályon kívül helyezni, mert az a közrendbe ütközik, valamint az a választottbírósági kikötés, amely alapján ezt az ítéletet hozták, szintén semmis és a közrendbe ütközik, így ellentétes az EUMSz rendelkezéseivel.

2018. március 6-án – mondhatni történelmi jelentőségű – ítéletet hozott az Európai Unió Bírósága, ugyanis (viszonylag röviden indokolt döntésében) egyértelműen kimondta, hogy alapvető ellentét áll fenn egyes Unión belüli BIT-ek vitarendezési klauzulái és az uniós jog meghatározott rendelkezései és alapelvei között. Az uniós jogrend (nemzeti és nemzetközi joggal szembeni) sajátos jellemzői és autonómiája megőrzésének biztosítása érdekében az uniós jog értelmezése terén a koherencia és egységesség biztosítására szolgáló bírósági rendszert hoztak létre, a BIT a természeténél fogva veszélyeztetheti – a tagállamok közötti kölcsönös bizalom elvén túl – az uniós jog sajátos jellegének megőrzését.

[442] C-126/97 Eco Swiss ítélet. 40-41.

Az uniós joggal ellentétes a tagállamok között létrejött nemzetközi megállapodásban szereplő, olyan rendelkezés, amelynek értelmében e tagállamok egyikének beruházója a másik tagállamban létesített beruházásokra vonatkozó vita esetén ezen utóbbi tagállammal szemben választottbíróság előtt indíthat eljárást, amely bíróság hatáskörét e tagállam köteles elfogadni. [443] Még abban az esetben is, ha a nemzetközi fórumnak csak a BIT megsértéséről kellene döntenie, a BIT értelmében végső soron alkalmaznia és akár értelmeznie is kell az uniós jogot – különösen az alapszabadságokat – mivel az az uniós tagállamok jogrendszerének része, jellegéből adódóan. A EuB értelmezése szerint a választottbíróságok egyrészt nem minősülnek az EUMSz szerinti tagállami bíróságoknak, így nem jogosultak előzetes döntést kérni, [444] másrészt ítéleteik tagállami bíróságok általi felülvizsgálata csak korlátozott. Az előzetes döntéshozatal iránti eljárás lehetősége nem biztosított, holott a jogvitában felmerülhet az uniós jog értelmezésének kérdése. [445]

Egyetértünk az ítélet közzétételét követően született azon szakértői álláspontokkal, amelyek szerint az EuB döntése számos kérdést megválaszolatlanul hagyott, ezzel kialakítva egy ingoványos talajt az uniós tagállamok befektetéseivel kapcsolatos jogviták kezelésének területén. Felmerült többek között az: hogyan lehet értelmezni a multilaterális egyezményekre az EuB döntését, mint például az ECT-re? Újra kell-e tárgyalni az intra-EU BIT-eket, vagy végleg meg kell azokat szüntetni? Továbbá az is lényeges kérdés, hogy az intra-EU BIT-ek alapján indult ICSID eljárásoknak mi lesz a további sorsa, ahol a választottbíróság székhelye ez EU területén kívül található? Utóbbi kérdés esetében azt mondhatjuk, hogy egy adott ICSID választottbíróság kezében van végső soron a döntés, hogy ilyen jellegű ügyben tulajdonít e relevanciát az ítéletben foglaltaknak.[446] Az *Achmea* ítélet az Uniós jog szempontjából egyértelműen megállapította, hogy az Unión belüli BIT-eken alapuló választottbírósági kikötésnek nincs létjogosultsága. Következtetésképp megállapítható, hogy az *Achmea* ítélet meghatározó az intra-EU BIT-ek jövőjére nézve, jelentős hatással bír ezen BIT-eken alapuló jogviták kimenetelére, valamint az ilyen ügyekben hozott választottbírósági döntésekre és azok végrehajthatóságára.

[443] C-284/16. sz. Achmea kontra Szlovák Köztársaság ügyben hozott ítélet. 60.

[444] A főtanácsnoki indítványban még ezzel ellentétes álláspont fogalmazódott meg. C-284/16. sz. Achmea ügyben, Wathelet főtanácsnok indítványa. 87.

[445] C-284/16. sz. Achmea kontra Szlovák Köztársaság ügyben hozott ítélet. 40–42.; 55–58.

[446] Lásd például: KATONA – KENDE (2018) *i.m.* 27-35.

6.6. Termination Agreement

Az Európai Unió Bírósága *Achmea* ítéletének[447] közvetlen eredményeként 2020. május 5-én az Európai Unió huszonhárom tagállama – Írország, Finnország, Ausztria és Svédország kivételével[448] – alkotta meg az EU tagállamai közötti kétoldalú beruházási megállapodások megszűnéséről szóló megállapodást (*Termination Agreement*).[449] Hirtelen „megszűnt" több mint 270 EU-n belüli kétoldalú beruházási egyezmény,[450] az esetleges megszüntetési záradékokkal (*sunset* klauzula)[451] együtt, így tehát az EU-n belüli BIT-ekben szereplő választottbírósági kikötések már nem szolgálhatnak jogalapként a tagállamok elleni új választottbírósági (ISDS) eljárás megindításához. Fontos azonban azt megjegyezni, hogy a megállapodás értelmében, a két tagállam közötti BIT csak akkor veszti hatályát, amikor mindkét részes fél megerősíti a megállapodás szövegét. Ez azt jelenti, hogy a *Termination Agreement* puszta létrehozása önmagában nem eredményezte egyetlen tagállami BIT automatikus megszűnését; ehhez szükség volt a részes államok jóváhagyó nyilatkozatára.[452]

Érdemes kiemelni, hogy az Energia Charta Egyezmény a *Termination Agreement* hatályán kívül esik és ez a „kirekesztés" jelentős lehet az uniós reformtörekvésekkel összefüggésben, hiszen az EU-n belüli választottbírósági eljárások majdnem felét az ECT-re hivatkozva indítják.

Ausztria és Svédország nem írta alá a *Termination Agreement*-et, de kötelezettséget vállalt arra, hogy megszünteti a kétoldalú megállapodásait valamennyi EU tagállammal. Finnország ellen a Bizottság kötelezettségszegési eljárást indított és felszólította a tagállamot, hogy tegye meg minden szükséges intézkedést az EU-n belüli BIT-ek sürgős megszüntetése érdekében, szem előtt tartva azok összeegyeztethetetlenségét az uniós joggal.

---

[447] C-284/16. sz. Achmea kontra Szlovák Köztársaság ügyben hozott ítélet. Az Achmea ítélet az Uniós jog szempontjából egyértelműen megállapította, hogy az Unión belüli BIT-eken alapuló választottbírósági kikötésnek nincs létjogosultsága.

[448] Írország a felmondása után nem írt alá vagy nem ratifikált EU-n belüli kétoldalú beruházási megállapodást Csehországgal kötött egyetlen EU-n belüli BIT-et 2011-ben. További adalék, hogy Írország esetében, amely egy kicsi és nyitott gazdaság beigazolódni látszik az, hogy a konszolidációval párosuló intézményi reformoknak komoly bizalomnövelő hatása van, amely biztosítja a nemzetközi befektetőket a fegyelmezett gazdaságpolitika iránti elkötelezettségről. A növekvő bizalom alacsonyabb kamatok, jó teljesítmény pozitív spiráljához vezet. Erről bővebben lásd: TÖRÖK, László: *Ireland before and after the Crisis Authoritative but Hazardous Structural Reforms in Financial Crisis Management,* Public Finance Quarterly, 2018/2. 254-274.

[449] Megállapodás az európai unió tagállamai közötti kétoldalú beruházási megállapodások megszűnéséről. Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A22020A0529%2801%29 (letöltés: 2023. február 9.)

[450] Termination Agreement A. melléklet.

[451] A sunset klauzula garantálja, hogy a BIT megszűnése előtt végrehajtott összes beruházás egy bizonyos ideig továbbra is védett, azaz a beruházó jogvita esetén választottbíróság előtt érvényesítheti jogait a fogadó állammal szemben.

[452] Termination Agreement 16. cikk.

6.6.1. Termination Agreement és a függőben lévő EU-n belüli választottbírósági eljárások

A *Termination Agreement* három eljárási kategóriát különít el, azonban részletes szabályokat csak a folyamatban lévő és új választottbírósági eljárásokra ír elő, a lezárt eljárásoknak csak fogalmi meghatározása történik.

„Folyamatban lévő választottbírósági eljárásnak tekintjük a 2018. március 6. előtt indított eljárást, amely annak szakaszától függetlenül a Termination Agreement hatálybalépésének napján nem minősült lezárt eljárásnak”.[453] A *Termination Agreement* 7. cikke előírja a szerződő felek számára, hogy folyamatban lévő vagy új eljárásban tájékoztassák a választottbíróságot az *Achmea* ítélet jogkövetkezményeiről, továbbá a BIT alapján hozott választottbírósági határozattal kapcsolatos bírósági eljárásban való részvételük esetén kérjék fel az illetékes nemzeti bíróságot (ideértve bármely harmadik ország bíróságát is), hogy esettől függően helyezze hatályon kívül vagy semmisítse meg a választottbírósági határozatot, illetve tekintsen el annak elismerésétől és végrehajtásától.[454] A *Termination Agreement* bevezeti az úgynevezett „strukturált párbeszéd” lehetőségét a folyamatban lévő választottbírósági eljárások estében. A beruházó fél az eljárás szakaszától függően felkérheti az eljárásban résztvevő másik felet egyezségi eljárásban történő részvételre. Abban az esetben, ha még nem született az ügyben döntés a beruházó kérheti az eljárás felfüggesztését és kezdeményezheti az egyezségi eljárást. Azonban, ha az eljárásban már határozat született, de azt véglegesen még nem érvényesítették vagy hajtották végre, a beruházó vállalja, hogy nem kezdeményez a határozat elismerésére, végrehajtására, érvényesítésére vagy a megállapított fizetési kötelezettség teljesítésére irányuló eljárást, de kérelmezi a már megindult eljárás felfüggesztését. A beruházónak hat hónap áll rendelkezésére az egyezségi eljárás megindítására a BIT hivatalos megszüntetésének vagy hatályvesztésének időpontjától. Nehezíti az egyezségi eljárást az, hogy előzetesen az EuB-nek vagy egy nemzeti bíróságnak meg kell állapítania jogerős ítéletben, hogy az adott eljárásban kifogásolt állami intézkedés sérti az uniós jogot.[455]

Az egyezségi eljárást pártatlan közvetítő felügyeli gondosan kidolgozott protokoll szerint annak érdekében, hogy a felek egyezség útján, jogszerűen és méltányosan, bírósági és

[453] Termination Agreement 1. cikk (5) bekezdés.

[454] 2018 júliusában 83 ügy volt folyamatban az EU-n belüli ISDS-bíróságok előtt. Bővebben lásd: https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcb2018d7_en.pdf (letöltés: 2023. október 5.)

[455] Termination Agreement 9. cikk 3. pont.

választottbírósági eljáráson kívül rendezhessék a választottbírósági eljárás tárgyát képező jogvitájukat.

Az új választottbírósági eljárások tekintetében – amelyeket a *Termination Agreement* 1. cikke úgy határoz meg, hogy a „*2018. március 6-án vagy azt követően indított választottbírósági eljárások"* –, a tagállamok kifejezett akarata az, hogy a beruházó ne indítson új választottbírósági eljárást, hanem inkább nemzeti bírósághoz forduljon és a hazai jog szerinti jogorvoslati lehetőségeket merítse ki még a nemzeti elévülési határidő elteltét követően is. A beruházót ebben az esetben a *Termination Agreement* által meghatározott határidők kötik. Így a beruházó eláll a folyamatban lévő választottbírósági eljárástól, és lemond valamennyi jogáról és igényéről, továbbá kötelezettséget vállal arra, hogy tartózkodik új választottbírósági eljárás kezdeményezésétől.[456]

Fentiek akár egyfajta presszionálásként is hathatnak a befektetők felé, hogy ne éljenek a BIT-eken alapuló eljáráshoz vagy akár az ítélet végrehajtásához fűződő jogukkal. A strukturált párbeszédet kiváltképpen a külföldi befektetők nem fogadtaták örömmel.[457] A megállapodás rendelkezései aggodalomra adhatnak okot, mivel érinthetik azokat az eljárásokat és ítéleteket is, amelyek az *Achmea* döntés meghozatalakor még folyamatban voltak, annak ellenére, hogy maga az EU tagállamok közötti ezen megállapodás csak 2020 tavaszán jött létre. [458] Fentiek alapján a BIT-ek csak akkor veszítik hatályukat, amikor a részes államok megerősítik a *Termination Agreement* rendelkezéseit, tehát ezek a BIT-ek a megerősítés időpontja előtt még a nemzetközi jog szempontjából feltehetően hatályosak. Ezért kérdéses, hogy a megállapodás jogszerűen megfoszthatja-e azokat a választottbíróságokat a joghatóságuktól, amelyek az adott időszakban még hatályban lévő BIT-ekre alapozva jártak el. Aggályos lehet az is – alkotmányos dilemmákat vet fel különösen a folyamatban lévő ügyekben –, hogy a BIT-eket kötő államok saját aktusukkal visszaható hatállyal szüntetik meg az államközi szerződéseket, megfosztva ezzel a külföldi befektetőket azoktól a jogoktól és garanciáktól (szerzett jogok és egy kialakult elvárás), amelyekre hosszú távon építettek. Ez a megoldás ellentétes az EuB gyakorlatában is megtalálható bizalomvédelem elvével.[459]

[456] Termination Agreement 10. cikk 1. pont a).

[457] KOROM (2022) *i.m.* 112.

[458] A rendelkezés így kihat például az UP and C.D Holding és a Sodexo ügyekre is, holott azokat már a Termination Agreement megszövegezése előtt kihirdették.

[459] C-496/18. és C-497/18. sz. Hungeod és társai egyesített ügyek. 100.

6.6.2. A sunset klauzula létjogosultságának kérdése

A *Termination Agreement* „döntő csapást mért" az EU-n belüli BIT-ekre, illetve az ISDS-re. A *sunset* klauzulák megszüntetése jó példa lehet e tekintetben, hiszen azok az EU tagállamok közötti ezen megállapodás értelmében hatályukat vesztik, így nem járnak további joghatással.

Ez a változás némileg ellentmond az 1969. évi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 70. cikk (1) bekezdés a) pontjának, miszerint *„a felek közötti szerződésnek a rendelkezései szerinti, vagy az egyezménnyel összhangban történt megszűnése mentesíti a feleket a szerződés teljesítésére vonatkozó jövőbeni kötelezettségeik alól, hacsak a szerződés másként nem rendelkezik, vagy a felek másképpen nem állapodtak meg"*.

Mindemellett a megszüntetési záradék eltörlése akár aggályos is lehet, hiszen a *Termination Agreement* megfosztja a beruházókat a BIT alapján szerzett jogaiktól, nevezetesen attól, hogy jogvita esetén nemzetközi választottbírósághoz fordulhasson.

Néhány EU-n belüli beruházási vitával foglalkozó választottbíróság foglalkozott ezzel a problémakörrel. A *Magyar Farming v. Hungary* ügyben az eljáró választottbíróság megjegyezte, a megszüntetési záradék célja az, hogy *„tiszteletben kell tartani azoknak a beruházóknak a hosszú távú érdekeit, akik a szerződéses garanciákra támaszkodva fektettek be a fogadó államba."*[460] Tekintettel arra, hogy a megszüntetési záradék lényege éppen az, hogy meghosszabbítsa a beruházónak a BIT keretében biztosított nemzetközi védelmet, annak megszűnését követően a beruházó azzal érvelhet, hogy az EU-n belüli BIT-ben szereplő megszüntetési záradék megszüntetése sérti jogos elvárását, ugyanis a megszüntetési záradék a beruházóknak szerzett jogokat eredményez, amelyeknek túl kell élniük a szerződés megszűnését.[461] Ez a „feszültség" némi vitát eredményezett azzal kapcsolatban, hogy az ISDS-bíróságok teljes mértékben figyelembe vegyék-e az EU-n belüli BIT-ekben szereplő megszüntetési záradékok megszüntetését.

Más eljáró választottbíróságok azzal érveltek, hogy függetlenül attól, milyen előnyök, jogos elvárások fakadnak a beruházóknak a BIT-ből, a szerződésben részes felek megszüntethetik a sunset klauzulákat, mint bármely más szerződéses záradékot, azzal, hogy e záradékot egyidejűleg megszüntetik, amikor megállapodnak az egyezmény többi részének

[460] Magyar Farming Company Ltd, Kintyre Kft and Inicia Zrt v. Hungary, ICSID No. ARB/17/27 ítélet. 223.
[461] Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 37. cikk (2).

felmondásában.[462] Így a sunset klauzulának különösen akkor van jelentősége, ha az egyik szerződő fél egyoldalúan kíván kilépni a BIT-ből. A vita azt sugallja, hogy a beruházók valószínűleg továbbra is a megszűnt EU-n belüli kétoldalú beruházási szerződések megszűnési záradékaira fognak támaszkodni. Ha ezt a feszültséget az Uniós jog keretében fel kell oldani, szükségessé válik – különösen – az EuB közreműködése.

A *Termination Agreement* után nem csak a választottbíróságok, hanem a külföldi befektetők is kifejezték aggodalmukat, hogy ha nem találnak valamilyen módot a BIT-ek által biztosított garanciarendszer pótlására, akkor az EU-n belüli beruházások csökkenhetnek, és a tagállami vállalatok hátrányba kerülhetnek a harmadik országok befektetőivel szemben, illetve a társaságok a *forum shopping* eszközéhez folyamodhatnak.[463]

Összességében megállapítható, hogy a *Termination Agreement* szövegéből egyértelműen kitűnik az Uniós jog elsőbbsége – mint felsőbbrendű jogrend – az ISDS rendszeréhez képest.

Az Európai Unió szemüvegén keresztül nézve láthatjuk, hogy a *Termination Agreement* igyekszik megmutatni fontosságát, hiszen szélesíti az utat az EU-s beruházási jogrendszer korszerűsítéséhez, amely magába foglalja az EU-s beruházási bírósági intézményrendszer előmozdítását is.

Azonban a megállapodás igencsak rendkívüli megközelítést alkalmazott annak érdekében, hogy az uniós jog követelményeinek megfeleljenek az EU-n belüli beruházási választottbírósági eljárások. Ahelyett, hogy teljesen felszámolja az intra-EU BIT-eket, kezdő lépésként lehet érdemesebb lett volna egy párbeszéd megteremtése az EuB és az Unión belüli ISDS között. Érdekes az a „hiányosság", hogy kimaradt a szabályozásból az ECT, ami a legnagyobb, energetikai ágazatba tartozó beruházások széles körét lefedő multilaterális beruházási megállapodás. Az EU-n belüli ISDS előtti követelések körülbelül 45%-a az ECT-n alapul (*Electrabel v. Hungary, Vattenfall v. Germany, Uniper v. Netherlands* stb.).[464] A *Termination Agreement* lényegében „átmeneti eljárások összetett halmaza" és a külföldi befektetők hirtelen egy útelágazásnál találhatták magukat, ahol dönteniük kellett, melyik irányba indulnak tovább. Választhattak, hogy folytatják tovább a választottbíróság eljárását, és

[462] VOON, Tania – MITCHELL, Andrew D.: *Denunciation, Termination and Survival: The Interplay of Treaty Law and International Investment Law,* ICSID Review – Foreign Investment Law Journal, 2016/2. 430. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/295405400_Denunciation_Termination_and_Survival_The_Interplay_of_Treaty_Law_and_International_Investment_Law (letöltés: 2023. április 1.)

[463] KOROM (2020) *i.m.* 72.

[464] https://investmentpolicy.unctad.org/publications/1193/fact-sheet-on-intra-european-union-investor-state-arbitration-cases (letöltés: 2023. április 1.)

viselik azt a (fokozott) kockázatot, hogy nem kapnak végrehajtást az útjuk végén, vagy dönthettek az egyezségi eljárás mellett is, amely azonban vitathatatlanul nagyon szűk mozgásteret biztosít a sikeres követelésekhez.[465]

Néhány év már eltelt a fentebb kifejtett „fordulópontok" óta, így némiképpen tudunk reflektálni azokra. Az *Achmea* ügyet – amely véget vetett az intra-EU BIT-eken alapuló választottbírósági eljárásoknak – követően, mindössze három és fél évvel olyan ítéleteteket hozott az EuB, amelyben megpróbálta bezárni az ajtót az *Achmea* ítélet megkerülésére irányuló kísérletek előtt. Megerősítve az *Achmea* ügyben már kifejtetteket, de egyúttal pontosítva azt, folytatta az EU-n belüli beruházási vitarendezési környezet átalakítását. 2021-ben az EuB a *Komstroy* ügyben[466] kimondta, hogy az Energia Charta Egyezmény által előírt befektető-állam vitarendezési mechanizmus[467] nem alkalmazható az EU-n belüli vitákra, ugyanis a jogviták ilyen formában történő eldöntése összeegyeztethetetlen az uniós joggal. Ugyanebben az ítéletében pontosította (és megszorítóan értelmezte) az ECT értelmében vett befektetés fogalmát és megállapította, hogy a villamosenergia-szolgáltatási szerződésből eredő követelés kétségkívül egy befektető közvetlen tulajdonában álló követelésnek minősül, azzal hogy az ECT által meghatározott és többek között az ECT 26. cikkének (1) bekezdésében használt „befektető" kifejezés az olyan szerződő felek tekintetében, mint Ukrajna, többek között az e szerződő fél területén alkalmazandó jogszabályoknak megfelelően megszervezett bármely vállalkozást jelöli. Egy egyszerű villamosenergia-értékesítési szerződésből eredő követelés azonban nem tekinthető az energiaágazatban folytatott gazdasági tevékenység végzése céljából biztosított jognak. Így tehát a villamos energiára vonatkozó egyszerű villamosenergia-értékesítési szerződés olyan kereskedelmi ügylet, amely önmagában nem minősül befektetésnek. Mivel a *Komstroy* követelései nem olyan szerződésből származtak, amely beruházáshoz kapcsolódott, és azt nem az energiaágazatban folytatott gazdasági tevékenység végzésére kötötték az EuB arra a következtetésre jutott, hogy ez nem minősül védett beruházásnak az ECT 1. cikkének 6. pontja szerinti.[468]

---

[465] https://www.ejiltalk.org/killing-all-birds-with-one-stone-is-this-the-end-of-intra-eu-bits-as-we-know-them/ (letöltés: 2021. augusztus 16.)

[466] C-741/19. sz. ügy Moldovai Köztársaság kontra Komstroy LLC. A Komstroy (formerly Energoalians) v. Republic of Moldova választottbírósági eljárásban az UNCITRAL szabályzat szerint párizsi székhellyel járt el a választottbíróság és az ukrán befektető javára döntött 2013. október 25-én.

[467] Energia Charta 26. cikk (2) bekezdés c) pontja.

[468] C-741/19. sz. ügy Moldovai Köztársaság kontra Komstroy LLC.

A trilógiát a szintén 2021-es *PL Holdings*[469] ügy zárja, amelyben az EuB kimondta, hogy ellentétes az uniós joggal a tagállamoknak olyan szabályozása, amely megengedi a tagállam számára, hogy az EU-n belüli ad hoc választottbírósági megállapodást kössön (egy másik tagállam befektetőjével), amely tartalmában megegyezik egy intra-EU BIT-el, kifejezetten a választottbírósági kikötésével.

[469] C-109/20. sz. ügy Republiken Polen kontra a PL Holdings Sàrl.

A PL Holdings S.a.r.l. v. Poland SCC Case No. 2014/163 számú választottbírósági ügyben a Belgium-Luxembourg Economic Union - Poland BIT alapján járt el a Stockholmi Kereskedelmi Kamara választottbírósága az SCC választottbírósági szabályai alapján és a luxemburgi befektető javára döntött.

7. A nemzetközi beruházási jog és az uniós jog közötti konfliktus

7.1. A Sodexo ügy

7.1.1. A Sodexo v. Hungary jogvita előzményei

A francia székhelyű és tulajdonú *Sodexo Pass International SAS* (továbbiakban: *Sodexo*) gazdasági társaság étkezési utalványok forgalmazására specializálódott és 1993-ban lépett be a magyar piacra (leányvállalata a *Sodexo Pass Hungária Kft*.). A magyar kormány felismerve az utalványok lehetséges előnyeit, semleges adórendszert vezetett be ezen a területen ezzel kedvező környezetet teremtve a *Sodexo* számára is. A magyar étkezési utalványok piacán ekkoriban két másik jelentős szereplő is volt, a szintén francia tulajdonú multinacionális vállalat a *Le Cheque Déjeuner* és az *Edenred.*

Az étkezési utalványok Magyarországon olyan béren kívüli juttatások (cafeteria) közé tartoznak, melyeket a munkáltató nyújt a munkavállalóknak. A cafeteria rendszeren belül jellemző, hogy az állam támogatást nyújt tipikusan adókedvezmények formájában. 2010-től kezdődően Magyarországon egy „spontán" politikai váltás történt a cafeteria rendszert tekintve és 2011-ben jelentős módosításokat eszközöltek e területen. A magyar jogalkotó bevezette a Széchenyi Pihenő Kártyát (SZÉP Kártya) és az Erzsébet-utalványokat. Előbbi célja az egészséges életmóddal, az egészségmegőrzéssel és általában az életminőség javításával összefüggő szolgáltatások elérhetőségének bővítése volt. A SZÉP Kártya bevezetése az étkezési utalványok piacára is kihatott, hiszen egyik „füle" a vendéglátás volt. A SZÉP Kártyára irányadó szabályok szerint az érintett francia vállalkozások annak kibocsátására nem voltak jogosultak (a jogszabályi feltételeknek nem feleltek meg). Az új szabályok lényegében az ágazaton belül kedvezményes elbánást biztosítottak azon gazdasági társaságoknak, amelyek viszont kiszolgálhatták a lakosságot (például: OTP Pénztárszolgáltató Zrt.). A Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány által kibocsátott Erzsébet-utalványokat hideg és meleg élelmiszerek vásárlására és egyéb termékek vásárlására vagy szolgáltatások igénybevételére lehetett felhasználni. Az étkezési utalványokra vonatkozó módosított szabályok alapján az élelmiszer vásárlásához nyújtott munkáltatói támogatás csakis akkor részesül a munkabérhez képest kedvezőbb adózásban, ha azt a munkáltató Erzsébet-utalvány formájában nyújtja.[470] Fentiekre tekintettel a magyar kormány ezen hirtelen lépése gyakorlatilag kizárta az olyan magánszolgáltatókat, mint a Sodexo arról a jövedelmező piacról, amelybe korábban

[470] SZEMESI Sándor: *Egy SZÉP történet vége? A magyar cafeteria szabályozás és a nemzetközi jog, Közjavak*, 2016/1. 30–32.

befektettek. Az új jogszabály olyan szigorú követelményeket támasztott, amelyek a *Sodexot* hátrányosan érintették, mindemellett aktívan diszkriminálta a külföldi szolgáltatókat a hazaiak javára.

A *Sodexo* 2014-ben keresetet nyújtott be Magyarországgal szemben a 2011-es jogszabályi környezet megváltozása miatt. A választottbírósági eljárást az ICSID Egyezmény 25. cikke és a francia-magyar BIT 9. cikk 2. pontja alapján az ICSID-nél kezdeményezte. Kérelmében arra hivatkozott, hogy a magyar állam az adótörvények módosításával diszkriminatív szabályozási keretet hozott létre, ami monopóliumot biztosított a magyar kormánynak az étkezési utalványok ágazata felett, ezzel teljesen átalakítva a szociális utalványpiacot. A francia cég azt állította, hogy az új jogszabály állami fenntartású utalványrendszert vezetett be, amelynek feltételei kedvezőtlenebbek a magánszolgáltatókra nézve és ezek a feltételek[471] nem felelnek meg az EU-n belüli kétoldalú beruházási megállapodáson alapuló garanciáknak, így az állam ezen lépése közvetett kisajátítást jelentett a szociális utalványpiaci befektetéseik tekintetében. Így Magyarország megszegte az 1986-os francia-magyar BIT szerinti kisajátítási és a tisztességes és méltányos elbánás elvéből fakadó kötelezettségeit.

A jelen ügy szempontjából releváns BIT előírta többek között a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, a nemzeti elbánás elvét, valamint a legnagyobb kedvezményes elbánás elvét a Franciaországba irányuló magyar és a Magyarországra irányuló francia külföldi befektetések esetében.[472] A BIT 9. cikke az ICSID-et jelölte ki választottbírói fórumnak, különösen a tulajdonkorlátozással és kártalanítással kapcsolatos vitákra. Ezen BIT alapján nem csak a *Sodexo*, hanem az *Edenred* és a *Le Cheque Déjeuner* is ICSID választottbírósági eljárást kezdeményezett, arra hivatkozva, hogy Magyarország azzal, hogy cafeteria-rendszerét átalakította megsértette a jelen BIT rendelkezéseit.[473]

Ugyan a *Sodexo* ítélet elérhető online platformokon, de tartalma nem teljes egészében nyilvános, főképpen a felek kérelmei tekintetében. Azonban az ICSID döntése egyértelmű és publikus. Viszont mielőtt azt ismertetnénk az ügy tárgyalásának időszakával párhuzamban érdemes kitekintenünk az Európai Unióban zajló akkori eseményekre.

[471] Lásd például 55/2011. (IV. 12.) Korm. rendelet a Széchenyi Pihenő Kártya kibocsátásának és felhasználásának szabályairól, 13. §.

[472] 59/1987. (XI. 29.) MT rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Francia Köztársaság Kormánya között a beruházások kölcsönös elősegítéséről és védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről. 3. és 4. cikk

[473] A Sodexo ügy mellett az Edenred S.A. v. Hungary, ICSID Case No. ARB/12/21; UP and C.D Holding Internationale v. Hungary, ICSID Case No. ARB/13/35.

7.1.2. A jogvitával párhuzamos események az EU-ban

Első jelentősebb eseményként a Bizottság 2014-es azon cselekménye említhető, amikor kötelezettségszegési eljárást indított Magyarországgal szemben, mert az új szabályokon nyugvó cafeteria-rendszert nem találta összeegyeztethetőnek az uniós joggal. A Bizottság többek között kifogásolta, hogy az Erzsébet-utalványok kibocsájtására csak a Magyar Nemzeti Üdülési Alapítvány jogosult és ezáltal monopolhelyzetet teremt; a SZÉP Kártya kibocsátásának feltétel- és adókedvezmény rendszere oly mértékben szigorú, hogy az korlátozza a szolgáltatásnyújtás és a letelepedés szabadságát és így a magyar piacon mindez idáig jelen lévő vállalkozások kiszorultak az országból.[474] A SZÉP Kártyára vonatkozó szabályozást érdemes kiemelni, hiszen ez okozott közvetlenül sérelmet a *Sodexonak* és a másik két francia vállalkozásnak is. A magyar kormány érvelése alapján az állami monopólium létrehozását adó-, bér- és szociálpolitikára vonatkozó indokok támasztják alá. Egy adott tagállam saját területén, saját szociálpolitikája körében önállóan választhatja meg a szociális ellátások finanszírozásának módját és szabadon határozhatja meg, hogy az adókedvezményekre jogosító utalványok milyen mértékben adhatók a munkavállalóknak. Az utalványok kibocsátásának feltételeit és az azokhoz kapcsolódó adókedvezmények mértékét a bér- és adópolitikája keretében szintén szabadon határozhatja meg.[475] A Bíróság megállapította, hogy az olyan tagállami szabályozás, amely egyetlen gazdasági szereplő számára biztosítja valamely gazdasági tevékenység végzését, sérelmes mind a letelepedés, mind pedig a szolgáltatásnyújtás szabadságának oldaláról nézve, hiszen korlátozza ezeket a jogokat. A Bíróság vizsgálta azt is, hogy ezt a korlátozást indokolhatják-e közérdeken alapuló kényszerítő indokok (például szociálpolitikai). A szükségesség-arányossági teszt alapján ez a korlátozás nem volt indokolható, így ezt a létrehozott monopóliumot az EUMSz rendelkezéseivel ellentétesnek találta,[476] tehát a magyar cafeteria-rendszert ért ezen változások ellentétesek az uniós joggal.

Az ICSID előtt folyamatban lévő francia befektetők ügyeiben az EuB ezen eljárásának nem volt szerepe, hiszen egy nemzetközi szerződésen alapuló jogvita esetén nem szükséges, hogy az eljáró nemzetközi fórum saját eljárása alatt figyelemmel legyen az EuB eljárásaira, gyakorlatára, vagy esetlegesen felfüggessze azt amíg az ügyben részes féllel szemben a kötelezettségszegési eljárást lefolytatják. A választottbírósági eljárásban továbbra is az volt a

[474] C-179/14. sz. Bizottság kontra Magyarország ügy. 1.
[475] Uo. 134-138.
[476] Uo. 164-174.

kérdés, hogy a magyar állam megsértette-e a francia-magyar BIT rendelkezéseit és jogosultak lesznek-e kártérítésre a befektetők.

A második fontos mozzanat a 2018-as *Achmea* döntés, ami viszont már releváns volt az ICSID eljárásában, mert egyrészt új irányt jelölt ki a Bizottságnak a BIT-ekkel szembeni fellépésében, másrészt hatással volt a magyar állam védekezési stratégiájára. Ekkorra már az *Edenred* ügyben döntött az ICSID (2016-ban a befektető javára), a másik két eljárás azonban még folyamatban volt.

2020-ra közel 200-ra emelkedett az olyan, intra-EU BIT alapján indult választottbírósági eljárások száma, ahol az alperesi oldalon jellemzően 2004 után csatlakozott tagállamok voltak.[477] Az időközben kialakult uniós jogi védekezés megkérdőjelezte a választottbíróságok joghatóságát, ugyanis a BIT-ek összeegyeztethetetlenek az uniós joggal, ami a diszkrimináció tilalma és a kölcsönös bizalom elvéből következik, valamint abból, hogy a választottbírósághoz fordulás lehetősége veszélyezteti az EuB kizárólagos jogértelmezési monopóliumát.[478]

Addig, amíg az *Achmea* ügy nem került az EuB elé a legtöbb közép-kelet-európai állam – köztük Magyarország – nem hivatkozott nemzetközi választottbíróság előtt folyamatban lévő ügyében joghatósági kifogásra az uniós jog alapján. *Korom* szerint ennek hátterében az állhat, hogy ezek az államok nem akarták azt a benyomást kelteni a külföldi befektetőkben, hogy nem tennének eleget a nemzetközi kötelezettségeiknek, hiszen a nemzetközi fórumok gyakorlata következetesen elutasította az uniós jogi alapon álló joghatósági kifogásokat.[479]

A *Sodexo* ügyben kezdetben Magyarország elismerte az ICSID joghatóságát,[480] azonban az *Achmea* döntés a tagállami védekezésben változásokat eredményezett. Magyarország ellen a döntés meghozatalakor kilenc EU-n belüli BIT alapján indított eljárás volt folyamatban több millió USD értékben, amely ügyekben a magyar állam már az *Achmea* döntésre hivatkozott és vitatta az eljáró fórumok joghatóságát. A Bíróság döntése élénkítette a Bizottság azon tevékenységét is, hogy a legtöbb ügyben – köztük a Magyarország elleni eljárásokban is – *amicus curiae*-ként (független szakértőként) vett részt és hivatkozott arra, hogy a BIT-ek az uniós joggal összeegyeztethetetlenek.[481]

[477] Lásd: https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcbinf2021d7_en.pdf (letöltés: 2023. október 10.)

[478] KOROM, Veronika: *Intra-EU BITs in Light of the Achmea Decision.* Central European Journal of Comparative *Law*, 2022/1. 104-105.

[479] KOROM (2022) *i.m.* 105.

[480] Sodexo ítélet. 125.

[481] KOROM (2020) *i.m.* 54–55.

7.1.2.1. A Le Cheque Déjeuner jogvitája

Az ICSID az alperes kérelmét – hogy vegye figyelembe az *Achmea* döntést[482] – kizárva 2018-ban döntött az *UP and C.D Holding* ügyben (korábbi *Le Cheque Déjeuner*). Az ICSID arra hivatkozott, hogy nem régiós vagy nemzeti szinten, hanem nemzetközi kontextusban kell az eljárást értelmeznie (lévén, hogy a jogalap egy nemzetközi szerződés), így az *Achmea* döntés nincsen hatással joghatóságára, az ugyanis az ICSID Egyezményen alapul. Az ICSID indokolásában kitért arra is, hogy míg az *Achmea* döntésben a fórum az EU területén volt és annak a német jogot kellett alkalmaznia (egy német bíróság felülvizsgálati eljárásában került sor előzetes döntés kérésére), addig az általa hozandó ítélet felülvizsgálatára vagy érvénytelenítésére a tagállami bíróságoknak nincs joguk, és az ügyben csak az ICSID Egyezmény és az ICSID Választottbírósági Szabályok irányadóak. Továbbá az *Achmea* döntés nem tartalmaz hivatkozást az ICSID Egyezményre vagy az ICSID választottbíróságra. Az uniós jogban nincs olyan konkrét szabály, amely előírná, hogy az ICSID Egyezményből eredő kötelezettségek összeegyeztethetetlenek lennének az uniós joggal, vagy hogy az ICSID Egyezmény szerinti kötelezettségek a tagállam EU-hoz való csatlakozásával megszűntek volna. Függetlenül attól, hogy az intra-EU BIT-ekre vonatkozó *Achmea* döntést hogyan lehet értelmezni, az ICSID Egyezmény szerinti joghatóságot illetően vitathatatlan, hogy Magyarország az EU-hoz történő csatlakozásával nem lépett ki az ICSID Egyezményből.[483]

A fórum a *sunset* klauzula kérdését is vizsgálta, és kifejtette, hogy ha meg is szűnt volna a francia-magyar BIT Magyarország 2004-es EU-hoz történő csatlakozásával, annak azon rendelkezései továbbra is hatályban maradnának még 20 évig, amely szerint a BIT-re ezen időszak alatt továbbra is hivatkozhat a fél és élhet az ICSID Egyezmény által biztosított védelemmel. Végezetül a választottbíróság úgy ítélte meg, hogy rendelkezik joghatósággal az ügy eldöntésére és megállapította, hogy Magyarország megsértette jelen BIT 5. cikk (2) bekezdését és 26,7 millió US dollár kártérítés megfizetésére kötelezte a magyar államot.[484] Az értekezésben vizsgált egyéb kérdésekre tekintettel érdemes megjegyezni, hogy a választottbíróság indokolásában utal az olyan, a későbbiekben előálló lehetséges helyzetekre is, amikor egy EU tagállam felmondja az ICSID Egyezményt miután a választottbíróság joghatóságát elismerte és meghozta döntését. A választottbíróság megjegyezte: ha feltételeznénk, hogy az alperes felmondta az ICSID Egyezményt, akkor sem vonhatja vissza az

[482] UP and C.D Holding ítélet. 63., 89.; 104.

[483] Uo. 253–255., 258-260.

[484] Uo. 265–267.; 623.

eljáráshoz történő hozzájárulást visszamenőlegesen, mert az ICSID választottbíróság joghatóságát már elfogadta. Az ICSID Egyezmény felmondása nem érinti a korábbi hozzájárulást.[485]

Az *Achmea* döntésnek nem volt jelentősége az ICSID saját eljárásában ez a fentiek alapján és az ítélet indokolásából is egyértelműen kitűnik.

7.1.3. Az ICSID döntése

A *Sodexo* ügyben a Bizottság beavatkozó félként részt vett, beadványában az *Achmea* döntésre hivatkozott és azzal érvelt, hogy a BIT 9. cikk (2) bekezdésével szemben az uniós jog elsőbbséget élvez és a választottbíróságnak nincsen hatásköre eljárni az ügyben. A BIT-ben szereplő választottbírósági kikötés Magyarország uniós csatlakozásával egyidejűleg érvénytelenné vált. A szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény kollíziós szabályai, tehát a 30. cikk (3) bekezdése az uniós jog elsőbbségét támogatja a BIT 9. cikkének (2) bekezdésével (a választottbírói kikötéssel) szemben. A Bizottság azt is előadta, hogy az *Achmea* döntés azon érvelése, miszerint az EU-n belüli beruházási választottbírósági eljárás összeegyeztethetetlen az uniós joggal, alkalmazható az ICSID választottbírósági eljárásaira is, még akkor is, ha maga az *Achmea* döntés egy, az UNCITRAL szabályok szerint eljáró választottbíróságra vonatkozott. Egy az UNCITRAL égisze alatt indult eljárásban a tagállami bíróságok nincsenek teljesen kizárva az ellenőrzésből, míg az ICSID szabályai nem teszik lehetővé a tagállami bíróságok kontrollját az ICSID ítéleteivel kapcsolatban. Ezért alkalmazható az EuB *Achmea* ügyben hozott érvelése az ICSID ügyekre is.[486] Az ICSID ítélete ellen csak az Egyezményben foglalt jogorvoslatoknak van helye.[487] A *Katona – Kende* szerzők szerint az Unió közvetett fellépése az ICSID-del szemben azért indokolható, mert annak szabályai nem illeszkednek az uniós jogrendbe. Ennek következtében sérülne az EU igazságszolgáltatási rendszere, ha az ICSID által hozott, az uniós joggal ellentétes ítéleteket végrehajtanák az Unió területén.[488] Végül pedig kifejtette, hogy a vitában hozott bármely ítélet végrehajthatatlan lenne, mivel az ítélet a választottbírósági eljárás érvénytelen hozzájárulásán alapulna, hiszen azt már Magyarország EU-s csatlakozásával érvénytelennek kell tekinteni

[485] UP and C.D Holding ítélet. 260–262.; ICSID Egyezmény 72. cikk.
[486] Sodexo ítélet.167.; KOROM (2020) *i.m.* 63–64.
[487] ICSID Egyezmény 53. cikk (1).
[488] KATONA – KENDE (2018) *i.m.* 31.

(mert a francia-magyar BIT „elvileg” megszűnt) és ezért a tagállamok nemzeti bíróságainak meg kellene tagadniuk a döntés elismerését és a végrehajtását.[489]

Erre reflektálva az ICSID választottbíróság kifejtette, hogy az *Achmea* döntés megfogalmazásából kitűnik, hogy nem ezt a választottbíróságot, hanem azt a németországi, mint uniós tagállami bíróságot köti, amely az ügyet az EuB elé terjesztette. Bár a tudományos vélemények megoszlanak az *Achmea* döntés *erga omnes* hatályáról, a döntés legfeljebb az EU-tagállamok bíróságait érintenék, nem pedig egy olyan választottbíróságot, amelynek hatásköre az ICSID Egyezmény önálló rendszeréből ered. Továbbá az *Achmea* ügyben az UNCITRAL szabályok szerint létrejött választottbíróság székhelye egy uniós tagállamban, Németországban volt ezért az *Achmea* döntés olyan *ad hoc* választottbírói tanácsra vonatkozott, amely a német jog alá tartozott. Jelen esetben a francia-magyar BIT és a nemzetközi jog, nem pedig az uniós jog vagy egy tagállami jog alapján kell döntenie a választottbíróságnak Magyarország állítólagos felelősségéről.[490]

Az ügyben a választottbíróságot egyik fél sem kérte annak eldöntésére, hogy Magyarország magatartása sértette-e az uniós jogot, de a Magyarországgal szembeni fentebb említett kötelezettségszegési eljárásra hivatkoztak a felek, viszont az csupán tényállási körülményként került terítékre az ICSID előtt, nem pedig az uniós jog jelen jogvitára való alkalmazhatóságának alátámasztására. Az ICSID véleménye szerint az EUMSz és a BIT között nincs olyan ütközés, amely saját joghatóságát kizárná, az eljárásban sem az EUMSz, sem a bécsi egyezmény kollíziós rendelkezései nem alkalmazhatók.[491]

Az *Achmea* ítélet közzétételét követően született szakértői vélemények szerint az EuB döntése számos kérdést megválaszolatlanul hagyott, ezáltal bizonytalan és ellentmondásos helyzetet teremtett az olyan befektetésekkel kapcsolatos jogviták kezelésében, amelyeknél az ügy jogalapja egy intra-EU BIT. Jelen ügyben is láthatjuk, hogy ellentétben az ICSID választottbíróság álláspontjával a Bizottság amellett érvelt, hogy az ICSID eljárására is vonatkozhat az *Achmea* döntés. Ezzel kapcsolatban több szerző is úgy vélekedik, mint ahogyan Katona–Kende, akik szerint a fórum saját joghatóságát megállapíthatja, mindaddig amíg az EuB nem hoz olyan döntést, amiben az *Achmea* döntés megállapításait az ICSID ítélkezésére is vonatkoztatja.[492]

[489] Sodexo ítélet.162-169.
[490] Sodexo ítélet.185-188.
[491] Uo. 191-192.
[492] KATONA – KENDE (2018) *i.m.* 33.

Az ICSID választottbíróság a kisajátítás megállapításához szükséges „küszöb” mélyreható vizsgálatát követően a francia befektető oldalán döntött a 2019. január 28-án hozott ítéletében. A választottbíróság indokolásában kifejtette, hogy a Magyarországon bevezetett reformok (cafeteria-rendszer és adótörvények módosítása) a Franciaország és Magyarország közötti EU-n belüli BIT 5. cikk (2) bekezdése alapján kártalanítás nélküli közvetett kisajátításnak minősülnek, ugyanis a reform során tett intézkedések diszkriminatívak és jelentős mértékben megfosztották a társaságot egyes részjogosítványoktól; a kisajátítás pedig nem indokolható azzal, hogy az új szabályok valamilyen legitim társadalmi célt (közérdeket) szolgáltak volna, inkább utal a piacot korábban uraló francia cégeket piactól való távoltartására.[493] Magyarország nem fejtette ki kellőképpen álláspontját és nem tudott kézzelfogható bizonyítékot vagy egyéb dokumentumot felmutatni annak alátámasztására, hogy a SZÉP Kártya és az Erzsébet-utalványok bevezetése, valamint a kapcsolódó reformok hogyan mozdítják elő a magyar állam kinyilvánított közpolitikai céljait (például fogyasztóvédelmi célok). A BIT megsértése miatt tehát Magyarország több mint 80 millió US dollár kártérítést köteles fizetni a *Sodexo*-nak.[494] Az ICSID Egyezmény 52. cikke alapján Magyarország az ítélet megsemmisítését és az előzetes végrehajtás felfüggesztését kérte az ICSID Főtitkár előtt. A jogorvoslati eljárás során eljáró ICSID *ad hoc* Bizottság 2021 májusában az ítélet végrehajtásának felfüggesztése iránti kérelmet elutasította, a francia befektető javára hozott ítéletet hatályában fenntartotta.[495]

Érdemes megjegyezni, hogy bár a külföldi befektetők számára ez az ítélet győzelemnek tekinthető, hiszen a választottbíróság védelmet nyújt a fogadó államok előre nem látható és káros intézkedései ellen, azonban az ügy lényeges kérdéseket is felvethet a nemzetközi jog belügyekre gyakorolt hatásával kapcsolatban. Elismerve a nemzetközi kötelezettségek betartásának fontosságát, a magyar érvek választottbírósági vizsgálata és az azt követő megállapítások kétségtelenül hatással vannak az államok szabályozási autonómiájára. Így a Sodexo ügy is rávilágít a nemzetközi beruházási jog és a nemzeti szabályozási politikák bonyolult kölcsönhatására.

[493] Sodexo ítélet. 237., 249. 327., 362.

[494] https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/599/sodexo-pass-v-hungary (letöltés: 2023. október 20.)

[495] Sodexo ítélet.

7.2. Az ICSID ítéletek végrehajtása körüli dilemmák az EU területén

7.2.1. A Sodexo ügy lezárása?

A *Termination Agreement* megkötését követően a magyar Országgyűlés 2020. június 15-én elfogadta az Európai Unió tagállamai közötti kétoldalú beruházási megállapodások megszűnéséről szóló Megállapodás kihirdetéséről szóló 2020. évi LXI. törvényt, amely 2020. június 23-án hatályon kívül helyezte többek között a francia-magyar BIT-et kihirdető 59/1987. (XI. 29.) MT rendeletet is, így a BIT immáron nem képezte a magyar jogrendszer részét,[496] rendelkezéseit innentől kezdve nem alkalmazhatták. Ezt követően egy „bűvkör" kezdett kialakulni, ugyanis hiába volt pernyertes fél a *Sodexo*, nem lehetett azt tudni, hogyan fogja az ICSID ítélet végrehajtását kikényszeríteni.

A *Sodexo* (miközben a magyar állam kérte az ICSID ítélet megsemmisítését) az ítélet elismerése és végrehajtása iránt 2019. májusában kérelmet terjesztett elő magyar rendes bíróság előtt, a Fővárosi Törvényszéknél.

A korábbi fejezetekben már szó esett arról, hogy egy ICSID választottbíróság ítélet kötelező a felekre nézve és annak úgy kell eleget tenni, mintha az a fél saját nemzeti bíróságának jogerős ítélete volna és a végrehajtásra annak az államnak a jogszabályai az irányadóak, ahol a végrehajtást kérik.[497] A magyar bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 205. §-a alapján *„a külföldi bíróság és a külföldi választottbíróság határozatát törvény, nemzetközi egyezmény vagy viszonosság alapján lehet végrehajtani",* továbbá a 210. §- a szerint a külön törvényben és a nemzetközi egyezményekben foglalt rendelkezéseket is alkalmazni szükséges a határozatok végrehajtása során. Esetünkben fontos egyrészt az a tény, hogy a végrehajtást Magyarországon kérte a *Sodexo*. Általánosságban mivel egy tagállami jogrendszernek az uniós jog a része, erre tekintettel kell lennie az eljáró tagállami bíróságnak, amikor egy nemzetközi választottbírósági ítélet végrehajthatóságáról dönt. Amennyiben a bíróság úgy érvel, hogy az *Achmea* döntésre hivatkozva megtagadja az ítélet végrehajtását, akkor ezzel egyidejűleg megsérthet egy nemzetközi szerződést. Másrészt fontos figyelembe venni azt is, hogy az ICSID ítéletet úgy kell teljesítenie az államnak, mintha azt valamely saját bírósága hozta volna. Azonban, ha a tagállami bíróság egy uniós joggal ellentétes ítélet végrehajtásának helyt ad, az megalapozhatja az unió jogának megsértését. Végső soron az uniós jog oldaláról nézve a végrehajtás szempontjából nem releváns az, hogy az ítéletet egy ICSID választottbíróság vagy

[496] Alaptörvény Q) cikk (3) bekezdés.
[497] ICSID Egyezmény 54. cikk.

egy tagállami bíróság hozta, ha az ellentétes az uniós joggal, akkor elvileg nem hajtható végre az Unió területén. Érdemes itt azonban egy figyelemfelkeltő kérdést feltenni: mi lesz vajon az ICSID ítéletben foglalt követelés sorsa akkor, ha annak végrehajtását a pernyertes befektető nem egy tagállami bíróságon kéri, de a jogvita alapja ugyanúgy egy intra-EU BIT volt és a döntést már az *Achmea* ítélet vagy akár már a *Termination Agreement* hatályba lépését követően hozták meg?

A Törvényszék, mint elsőfokú bíróság a végrehajtási tanúsítvány kiállítása iránti kérelmet és a végrehajtással kapcsolatos kérelmeket is visszautasította, illetve elutasította. Ez a döntés még kizárólag magyar jogszabályokra hivatkozott, sem az uniós jogra, sem a *Termination Agreement*-et kihirdető jogszabályra nem utalt.[498] Az indítványozó fellebbezést nyújtott be a Fővárosi Ítélőtáblához, amely bíróság másodfokú végzésében az elsőfokú végzést hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította.[499]

A Fővárosi Törvényszék megismételt eljárásban az indítványozó kérelmét ismételten visszautasította, illetve elutasította, ekkor már az *Achmea* döntés jogkövetkezményeire tekintettel.[500] A Fővárosi Ítélőtábla az elsőfokú végzést - eltérő indokolással - helybenhagyta. A bíróság indokolása az volt, hogy a francia-magyar BIT-et kihirdető jogszabály már hatályát vesztette 2020. június 24-én, ezáltal az ICSID eljárását megalapozó választottbírósági kikötés is hatályát vesztette, így az e szerint hozott választottbírósági ítélet elismerésére és végrehajthatóságára vonatkozó tanúsítvány kiállítására nincs jogi lehetőség. Továbbá megjegyezte, hogy mint uniós tagállami bíróság, köteles figyelembe venni az *Achmea* döntésben foglaltakat. A bíróság hivatkozott a *Termination Agreement* azon rendelkezésére is, mely szerint annak részes államai felkérik az illetékes nemzeti bíróságot (ideértve bármely harmadik ország bíróságát is), hogy az intra-EU BIT alapján hozott választottbírósági határozattal kapcsolatos bírósági eljárásban való részvétel esetén, esettől függően helyezzék hatályon kívül vagy semmisítsé meg a választottbírósági határozatot, illetve tekintsenek el annak elismeréséttől és érvényesítésétől;[501] ez a rendelkezés az ICSID ítéleteire is vonatkozik.[502]

[498] Fővárosi Törvényszék 0100-Vh-400.305/2019/7. sz. I. elsőfokú végzése.

[499] Fővárosi Ítélőtábla 2201-3.Pkf.26.063/2019/3. sz. I. másodfokú végzése.

[500] Fővárosi Törvényszék 0100-32.Vh.400.043/2020/6. sz. II. elsőfokú végzése.

[501] Termination Agreement 7. Cikk b) pont.

[502] Fővárosi Ítélőtábla 2201-3.Pkf.25.414/2020/4. sz. II. másodfokú végzése.

Szükséges kiegészítés, hogy a *Termination Agreement* részes államai közti BIT-ek akkor vesztik hatályukat, ha mindkét szerződő fél nyilatkozatával megerősíti a megállapodást. Magyarország 2020. július 30-án, Franciaország 2021. július 27-én erősítette meg a *Termination Agreement-et*.[503] Azonban Magyarország már a megállapodást kihirdető jogszabállyal[504] hatályon kívül helyezte az intra-EU BIT-eket kihirdető jogszabályokat, tehát már egy évvel korábban ténylegesen alkalmazhatatlanná vált a francia-magyar BIT a magyar jogrendszeren belül, holott Franciaország még meg sem erősítette a *Termination Agreement-et.*

A *Sodexo* az Ítélőtábla határozatával szemben felsőbb bíróságnál felülvizsgálati kérelmet terjesztett elő. A Kúria, mint felülvizsgálati bíróság a végrehajtási tanúsítvány kiállítása iránti kérelem visszautasítását a kérelmet elutasító döntésnek tekintette, és a jogerős végzést hatályában fenntartotta. Az átutalási végzés meghozatalának és a végrehajtási lap kiállításának megtagadását illetően a felülvizsgálati kérelmet visszautasította, az Alkotmánybíróság (továbbiakban: AB) eljárásának kezdeményezésére irányuló kérelmet elutasította. A Kúria indokolásában kitért arra, hogy az *Achmea* ügyben hozott döntés normatív ereje következtében a választottbírósági eljárásra vonatkozó rendelkezések ellentétesek az uniós joggal ezért nem alkalmazhatók. A Kúria megjegyezte, hogy döntését[505] nem a *Termination Agreement*-et kihirdető törvényre alapította. A végzések sem az ICSID Egyezmény, mint irányadó magyar jogszabály mellőzésének indokait, sem az alkalmazott elismerési „teszt" jogszabályi alapját nem tartalmazzák.

A *Sodexo* ezek után alkotmányjogi panaszt nyújtott be a magyar Alkotmánybírósághoz. A támadott jogi aktus végső soron a Kúria jogerős döntése és a *Termination Agreement-et* kihirdető magyar jogszabály bizonyos rendelkezései voltak. Mielőtt azonban megvizsgálnánk az indítványt, érdemes az ítélet végrehajthatóságát több irányból is körbejárni és választ keresni arra, hogy a *Sodexo* ítéletének végrehajtását valóban nem lehet kikényszeríteni az EU területén? Vajon miben áll a végrehajthatósági problematika? Az *Achmea* döntés, vagy inkább a Termination Agreement és az annak következtében hatályon kívül helyezett magyar-francia BIT az akadály?

A *Sodexo* ügyben az ICSID helyesen állapította meg joghatóságát a nemzetközi jog szabályai és a még akkor hatályos francia-magyar BIT alapján, de az ítéletet mégsem lehetett végrehajtani

[503] Lásd: https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/treaties-agreements/agreement/?id=2019049&DocLanguage=en

[504] Az Európai Unió tagállamai közötti kétoldalú beruházási megállapodások megszűnéséről szóló Megállapodás kihirdetéséről szóló 2020. évi LXI. törvény. 6.§.

[505] A Kúria Pfv.21.094/2020/5. sz. végzése.

a tagállami bíróságon, habár az ICSID döntés érvényességét senki sem vitatta. Ha csak az *Achmea* döntést és az átalakult uniós jogi környezetet vesszük figyelembe, akkor egy olyan kereszteződéshez jutunk, ahol a tagállamok két irányba haladhatnak tovább: vagy eleget tesznek nemzetközi kötelezettségeiknek és a befektetők érdekeit szem előtt tartva fenntartják az uniós joggal ellentétes beruházási egyezményeiket – ezzel egyidejűleg kockáztatják, hogy kötelezettségszegési eljárás indul ellenük – vagy teljes mértékben követik az EuB megállapításait. Az utóbbi irány tekintetében, ha elindul egy olyan tendencia, hogy valamennyi tagállam az *Achmea* döntést következetesen alapul veszi a végrehajtás során, akkor feltételezhetjük azt, hogy az intra-EU BIT-ek alapján hozott választottbírósági ítéletek végrehajtását a tagállamoknak (tagállami bíróságoknak) meg kell tagadnia, hiszen, ha ezt nem teszik, az uniós jogot a tagállam megsérti és akár tiltott állami támogatás miatt[506] versenyjogi jogkövetkezményekkel is számolnia kell.

A magyar bíróság inkább az EU irányába mozdult el és nem tartotta végrehajthatónak a *Sodexo* ügyben hozott ítéletet, hivatkozva az *Achmea* döntés megállapításaira. Viszont az eljáró bíróságok némelyike határozatát nem kizárólag az *Achmea* döntésre alapozta, hanem egyaránt hivatkozott a BIT-et kihirdető jogszabály hatályon kívül helyezésére és magára a *Termination Agreement*-re is.[507]

Ugyan a bíróság az uniós joggal összhangban tagadta meg a végrehajtást, azonban ez a nemzetközi jog oldaláról nézve aggályos lehet, hiszen a BIT még nemzetközi jogi szempontból hatályban volt az ICSID eljárás megindításakor, sőt a döntés meghozatalakor is, továbbá Magyarország az ICSID egyezmény részes fele, ezért nemzetközi jogi kötelezettségeinek eleget kell tennie. A magyar állam nem is vitatta a *Sodexo* ügyben, hogy ne lenne az ICSID Egyezmény részes állama, azonban az ítéletet mégsem hajtotta végre.[508]

Fentiek alapján nem lehet konkrét választ adni arra, hogy vajon az *Achmea* döntés miatt nem lehet az intra-EU BIT-ek alapján hozott ítéletek végrehajtását kikényszeríteni az EU területén.

Érdemes megjegyezni, hogy a 2000-es évek eleji európai integráció keleti bővítése óta a különböző érdekelt felek és a tagállamok eltérő álláspontot képviseltek a BIT-ek létezésével kapcsolatban. Míg a tagállamok nagyobb része (főképp a közép-európai országok) egyet értett az Európai Unió intézményei, különösen az Európai Bizottság és az EUB azon véleményével,

[506] Micula ítélet. 330.

[507] A Kúria Pfv.21.094/2020/5. sz. végzése, [4] bekezdés.

[508] Sodexo ítélet. 136–137.

hogy azok ellentétesek az uniós joggal és meg kell szüntetni az intra-EU BIT-eket[509], addig a befektetők és a régebbi, jellemzően tőkeexportáló tagállamok úgy vélték, hogy azokra igenis szükség van a befektetők védelme érdekében, mert a BIT-ek által nyújtott biztosítéki rendszer nem azonos az uniós jog adta beruházásvédelmi garanciákkal.[510] A tagállamok közötti véleménykülönbségeket az *Achmea* döntés sem oldotta fel.[511]

7.2.1.1. ICSID döntés végrehajtásával kapcsolatos alkotmányjogi panasz

A régóta húzódó vita és a kérdés megnyugtató megoldására tett erőfeszítések ellenére a közelmúltban felmerülő alkotmányjogi vonatkozású esetek[512] azt mutatják, hogy az EU-n belüli kétoldalú beruházási szerződések dilemmája továbbra is fennáll.

A *Sodexo* AB-hoz benyújtott alkotmányjogi panasza[513] mentén (mint a *Termination Agreement*-ből eredő konkrét alkotmányjogi eset) érdemes röviden megvizsgálni a *Termination Agreement* által felvetett alkotmányos és uniós jogi jelenlegi és jövőbeni dilemmákat, három kérdéskörre fókuszálva.

Az inta-EU BIT-ek, mint államközi nemzetközi szerződések által biztosított garanciák milyen mértékben kapcsolódnak az egyes befektetőkhöz.

---

[509] Érdekes lehet az a tény, hogy az EU keleti bővítését megelőző időszakban az Európai Bizottság arra ösztönözte az egyes tagállamokat, hogy kössenek ilyen kétoldalú beruházási egyezményeket.

[510] Lásd: SÁNDOR, Lénárd: *The Constitutional Dilemmas of Terminating Intra-EU BITs,* Central European Journal of Comparative Law. 2022/1. 178.; KOROM (2022) *i.m.* 102.

[511] KOROM (2020) *i.m.* 71. Ahogy arról már korábban szó esett a Termination Agreement-nek nem részese valamennyi tagállam.

[512] Egyes EU-n belüli beruházási ügyekben már felmerültek alkotmányos vonatkozások a Termination Agreement-tel kapcsolatban. Például a Lengyel Köztársaság kontra PL Holdings S.à r.l. ügyben igazságszolgáltatáshoz való jog sérelme. A Svea hovrätt (stockholmi fellebbviteli bíróság) engedélyezte a PL Holdings számára az SCC 2017. szeptember 28-i jogerős választottbírósági ítéletben kiadott EU-n belüli ISDS-ítélet végrehajtását. A svéd legfelsőbb bíróság azonban előzetes döntést kért az EuB-től a Belgium-Luxemburg Gazdasági Unió-Lengyelország BIT érvényességéről (C-109/20). A kérdést előterjesztő bíróság, a Högsta domstolen (legfelsőbb bíróság, Svédország), amelyhez a Lengyel Köztársaság a Svea hovrätt (stockholmi fellebbviteli bíróság) határozatával szemben felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, úgy ítéli meg, hogy bizonyított, hogy a BIT 9. cikkében szereplő választottbírósági kikötés ellentétes az uniós joggal. Ennek alapján szükségesnek tartja, hogy kérdést intézzen az EuB-hez a felek előtte megismételt álláspontjairól való határozathozatal érdekében, mivel az a mód, ahogyan a jelen ügyben a szóban forgó uniós jogi rendelkezéseket értelmezni kell, nem egyértelmű. Az EUMSz 267. és EUMSz 344. cikket úgy kell értelmezni, hogy azokkal ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, amely megengedi valamely tagállam számára, hogy egy másik tagállam beruházójával olyan ad hoc választottbírósági megállapodást kössön, amely lehetővé teszi az ugyanezen megállapodással megegyező tartalmú – az e két tagállam által kötött nemzetközi szerződésben szereplő, és ugyanezen cikkekbe ütköző volta miatt semmis – választottbírósági kikötés alapján indított választottbírósági eljárás lefolytatását.

[513] Alkotmánybírósági ügyszám: IV/01688/2020 sz. (I.) alkotmányjogi panasz; Alkotmánybírósági ügyszám: IV/03515/2021. sz. (II.) alkotmányjogi panasz.

Tekintettel arra, hogy a *Termination Agreement* uniós jogi kötelezettségeken alapul, mekkora mozgástere van a tagállamok nemzeti alkotmánybíróságainak az ezzel kapcsolatban felmerült igények eldöntésében?

Harmadszor, milyen alkotmányos szempontokat kell figyelembe venni annak értékelésekor, hogy a *Termination Agreement* megfelel-e a visszaható hatály tilalmának?[514]

A *Sodexo* felülvizsgálati kérelmével kapcsolatos ügy a Kúria előtt még folyamatban volt, azonban annak kimenetelétől függetlenül már alkotmányjog panaszt terjesztett elő az AB-hez. A *Sodexo* indítványában absztrakt és elméletileg megalapozott alkotmányos dilemmákra hívta fel a figyelmet az uniós jogrend, a *Termination Agreement* és a nemzeti alkotmányokban rögzített alkotmányos garanciák (jelen esetben Magyarország Alaptörvénye) relációjában, általánosságban és saját ügyére vonatkoztatva.

Ezek a dilemmák tágabban értelmezve kiterjednek a kétoldalú beruházási szerződések által a befektetőkre ruházott jogok természetére, valamint az intra-EU BIT-ekből eredő kötelezettségek uniós joggal való összeegyeztethetőségének kérdéseire, valamint arra a kötelezettségre, amelyet a tagállamok nemzeti bíróságainak teljesíteniük kell.[515]

Az indítványában a *Sodexo* kérte az AB-t, hogy a *Termination Agreement*-et kihirdető 2020. évi LXI. törvény egyes – 1. sz. melléklet 2. cikke, 4. cikk (1) bekezdése, valamint 7. cikk b) pontja – rendelkezéseit minősítse alaptörvény-ellenesnek, mivel sértik az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdését, XIII. és XXVIII. cikkeit és semmisítse meg azokat a kihirdetés napjára visszaható hatállyal, nem visszamenő hatályú megsemmisítés esetén pedig zárja ki ezen jogszabályok jelen ügyben történő alkalmazását, mivel annak bírói értelmezése a konkrét ügyben ellentétes a visszaható hatályú (utólagos) jogalkotás elvével.

A magyar Alaptörvény akárcsak más európai nemzeti alkotmányok és az uniós jog is tiltja a kedvezőtlen hatású visszaható hatályú törvények elfogadását. Az AB joggyakorlatában az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése, amely Magyarországot független, demokratikus jogállammá nyilvánítja közvetett módon tartalmazza a jogbiztonság és jogos elvárások elvét, amely elvileg tiltja a hátrányt okozó visszaható hatályú jogalkotást.[516] A hátrányt okozó visszaható hatályú jogalkotás tilalmát az Alkotmánybíróság egy olyan elengedhetetlen

[514] SÁNDOR (2022) *i.m.* 191-192.

[515] SÁNDOR (2022) *i.m.* 185.

[516] Lásd: BIHARI, Erika – SZIKORA, Veronika: *The European Union's Investment Policy: The Effects of the Achmea Case and the 2020 Termination Agreement of Intra-EU BITs*, Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies, 2023/1. 5-21.

alkotmányos garanciának tartja, amely áttöri az alkotmányjogi panasz intézményének korlátját, ezért panasszal csak az Alaptörvényben rögzített alapjogokra hivatkozva lehet élni.[517] A visszaható hatály tilalma a jogalkotó olyan kötelezettsége – nem pedig egy alapjog –, amelynek mellőzése alapjaiban ásná alá a jogállamiságot (és a jogbiztonságot) illetve amelynek megsértése jelentősen megrendítené az állampolgárok államba vetett hitét és bizalmát. A visszaható hatály tilalma felvetheti a jogbiztonság sérelmének lehetőségét a jogalkotással összefüggésben, vagy akár a jogalkalmazással kapcsolatban is.

Az indítványozó olvasata szerint a *Termination Agreement* megfosztotta őket a francia-magyar BIT-ben biztosított anyagi jogoktól és korlátozza az ICSID Egyezmény által biztosított eljárási jogaikat (ezekre kiterjed az Alaptörvény. Xlll. cikkének védelme: tulajdonhoz való jog). Ezek olyan jogok (kétoldalú beruházási egyezményekben szereplő nemzetközi szabványok) a befektetők számára, mint például a közvetett kisajátításért járó kompenzáció, a tisztességes és méltányos bánásmód, a jogos elvárások, valamint a fogadó állam bírósági rendszerétől eltérő bírói fórum biztosítása. Ezen túlmenően a megszüntetési záradékok (*sunset* klauzula) előírják, hogy ezek a jogok hosszabb ideig, a kétoldalú beruházási egyezmény megszűnését követő 20 évig érvényesek. A *Termination Agreement* azonban megakadályozza ezen jogok gyakorlását folyamatban lévő választottbírósági eljárásokban, ezért sérti a visszaható hatály tilalmát.[518]

Habár a *Termination Agreement* biztosítja a strukturált párbeszéd intézményét, azonban ez a marasztalt alperest tulajdonképpen semmire nem kötelezi, így nyilvánvalóan nem képes ellensúlyozni azt a sérelmet, amely a már jogerősen elbírált ügy újbóli megnyitásából és az ítélet jogerejének feloldásából ered.[519]

Az indítványozó kitér az alkotmányos követelmény kezdeményezésére is, és tisztában van azzal, hogy erre nincsen jogosultsága, azonban az Abtv. 46. § (3) bekezdése értelmében az AB *„hatáskörei gyakorlása során folytatott eljárásában határozattal megállapíthatja azokat az Alaptörvény szabályozásából eredő, és az Alaptörvény rendelkezéseit érvényre juttató alkotmányos követelményeket, amelyeknek a vizsgált, illetve a bírósági eljárásban alkalmazandó jogszabály alkalmazásának meg kell felelnie."* Amennyiben a *Termination Agreement*-et alkotmányossági szempontból vizsgáljuk, figyelembe kell venni annak kettős

[517] 3268/2012. (X. 4.) AB végzés.

[518] SÁNDOR (2022) *i.m.* 185-186.

[519] Alkotmánybírósági ügyszám: IV/03515/2021. sz. (II.) alkotmányjogi panasz (beérkezés: 2021. szeptember 13.) elérhető: http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/ba9bd8be31771f50c1258766005ab0d1/$FILE/IV_3515_0_2021_Indit vany.anonim.pdf (letöltés: 2023. február 5.)

természetét: egyrészt nemzetközi szerződés, másrészt uniós jogi kötelezettséget (tartalmaz) hajt végre. Az uniós jog és a nemzetközi jog felülvizsgálata során a nemzeti alkotmánybíróságok eltérő hatáskörökkel rendelkeznek. A *Termination Agreement* alkotmányjogi vonzatait az uniós jog fényében érdemes vizsgálni, hiszen megalkotásának hátterében uniós jogi kötelezettség húzódik.[520] Kérdéses azonban, hogy az AB mennyiben fordított volna figyelmet az uniós jogra, ha a *Termination Agreement*-et kihirdető jogszabály rendelkezéseinek alkotmányos követelményeknek való megfelelése csak a *Sodexo* által felsorakoztatott érvekkel igazolható.

Kérte továbbá a végrehajtási kérelemmel kapcsolatban hozott törvényszéki és ítélőtáblai határozatok alaptörvény-ellenességének megállapítását is.[521] Ellentmondás fedezhető fel a két bíróság indokolása között, mert amíg a Fővárosi Törvényszék, mint elsőfokú fórum az *Achmea* döntés következményeit nevezte meg a kérelem elutasításának elsődleges indokaként, addig a Fővárosi Ítélőtábla, mint másodfokú bíróság már a BIT-ek megszűnéséről rendelkező *Termination Agreement*-re alapította döntését.[522] A döntések közös vonása viszont az, hogy közvetlenül vagy közvetve, de az uniós jogot juttatják érvényre a nemzetközi jogi kötelezettséggel szemben és megtagadják az ICSID ítélet magyarországi elismerését.

Az AB a Kúra döntéséig felfüggesztette eljárását és egyben felhívta az indítványozót, hogy a Kúria előtt megszülető döntést annak kézhezvételétől számított 30 napon belül küldje meg az Alkotmánybíróságnak.[523] Az AB új ügyszámon[524] regisztrálta a *Sodexo* alkotmányjogi panaszát, amiben már a *Sodexo* a Kúria döntésének alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte, mivel sérti az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdését, XIII. és XXVIII. cikkeit.

Egyik döntés sem reflektált az indítványozó ICSID Egyezményre alapított hivatkozásaira és egyik döntés sem jelölte meg, hogy pontosan mely jogszabály ad alapot a magyar bíróságoknak arra, hogy az ICSID ítélet elismerésére irányuló kérelem elbírálása során megtagadási okokat vizsgáljanak, jóllehet ilyen okokat az ICSID Egyezmény nem tartalmaz.

---

[520] SÁNDOR (2022) *i.m.* 190.

[521] Alkotmánybírósági ügyszám: IV/01688/2020 sz. (I.) alkotmányjogi panasz.

[522] SÁNDOR (2022) *i.m.* 185.

[523] 3209/2021. (V. 19.) AB végzés (I.) alkotmányjogi panaszeljárás felfüggesztéséről (2021. április 26.)

[524] Alkotmánybírósági ügyszám: IV/03515/2021. sz. (II.) alkotmányjogi panasz (beérkezés: 2021. szeptember 13.) Elérhető: http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/ba9bd8be31771f50c1258766005ab0d1/$FILE/IV_3515_0_2021_Inditvany.anonim.pdf (letöltés: 2023. február 5.)

A *Sodexo* végül 2022. január 3-án visszavonta alkotmányjogi panaszát, és ezzel maga az AB eljárása is megszűnt[525], így nem tudjuk, hogy az AB hogyan érvelt volna érdemi indokolásában, hogyan oldotta volna fel az uniós és a nemzetközi jog közötti ellentmondást a magyar joghoz való viszonyukkal összefüggésben. Egyetértünk Sándor Lénárd megjegyzésével, miszerint *„bár nehéz egyetlen egyszerű megoldást adni a Termination Agreement alkotmányos dilemmájára, az biztosnak tűnik, hogy a nemzeti bírói fórumok önmagukban nem tudják kezelni, és igaz, hogy az európai igazságügyi párbeszéd megkerülhetetlen".* [526]

Arra vonatkozó hiteles és nyilvános adat nem található, hogy bírói úton a jogerős ICSID ítéletet végrehajtotta volna a magyar állam. Tehát a kollízió továbbra sem került feloldásra. Bármennyire is úgy tűnik az EU oldaláról nézve, hogy az *Achmea* döntés és a *Termination Agreement* egyértelműen rendezi a helyzetet, láthatjuk, hogy ez nemzetközi jogi oldalról koránt sincs így. Amennyiben a magyar állam a francia-magyar BIT választottbírósági klauzulájára alapított ítéletet végrehajtotta volna ezzel a lépésével valószínűleg sértette volna az uniós jogot az *Achmea* döntés alapján, azonban nemzetközi jogi kötelezettségének eleget tett volna.

7.2.2. A „Micula saga" lezárása?

A korábbiakban már kifejtett *Micula* fivérek ügye is tovább bonyolódott a végrehajtás kérdésével. A C-516/22. számú Európai Bizottság kontra Egyesült Királyság ügyben[527] nemrégiben, 2024. március 14-én hozott ítéletében az Európai Unió Bírósága kimondta, hogy az Egyesült Királyság nem teljesítette az uniós jogból fakadó kötelezettségeit. Felkaphatjuk a fejünket egy pillanatra, hogyan is lehet ez, hiszen az Egyesült Királyság 2020. január 31-én hivatalosan is kilépett az EU-ból[528] és az Egyesült Királyságnak az Egyesült Királyság és az EU között létrejött kilépési megállapodás (Kilépési Megállapodás) szerint megkövetelt – átmeneti időszakban – uniós jogi teljesítési kötelezettségei is megszűntek 2020. december 31-én.[529] Az átmeneti időszakban azonban, 2020. február 19-én az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bírósága (*Supreme Court of the United Kingdom - UKSC*) ítéletet hozott a *Micula v. Románia*

[525] 3126/2022. (III. 23.) AB végzés (I.) alkotmányjogi panasz eljárás megszüntetéséről; 3127/2022. (III. 23.) AB végzés (II.) alkotmányjogi panasz eljárás megszüntetéséről.

[526] SÁNDOR (2022) *i.m.* 191. Lásd még: BIHARI – SZIKORA (2022) *i.m.* 5-21.

[527] Elérhető:

https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf;jsessionid=AA80C0A269D3DF187A2318021A1843AF?text=&docid=283829&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1944645 (2024. április 25.)

[528] Megállapodás a Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságának az Európai Unióból és az Európai Atomenergia-közösségből történő kilépéséről (2019/C 384 I/01).

[529] Kilépési Megállapodás 86. cikk (2) bekezdés, 127. cikk (1) bekezdés.

ügyben (UKSC ítélet).[530] Ítéletében az UKSC úgy határozott, hogy engedélyezi a *Micula* fivérek 2013-as ICSID ítéletének végrehajtását az Egyesült Királyságnak az ICSID Egyezményből fakadó kötelezettségei alapján, jóllehet a Bizottság úgy ítélte meg, hogy ez a végrehajtás az uniós állami támogatási szabályok megsértését jelenti (különösen az EUMSz 107. és 108. cikkei alapján). A Bizottság beavatkozóként jelent meg az UKSC előtti eljárásban, és ítéletét követően kötelezettségszegési eljárást indított az Egyesült Királyság ellen az EuB előtt. A Kilépési Megállapodás 87. cikkének (1) bekezdése értelmében a Bizottság az átmeneti időszak lejárta után négy évig indíthat ilyen eljárást az Egyesült Királyság ellen, amennyiben az uniós jog – Brexit átmeneti időszakának vége előtti – állítólagos megsértését észleli.

Négy évvel később, az EuB megállapította, hogy az UKSC téves jogalkalmazással hozta meg döntését, ezzel megsértve az Európai Unióról Szóló Szerződés (EUSz) 4. cikkének (3) bekezdése szerinti „lojális együttműködés elvét" és más uniós szerződések rendelkezéseit.

Az EuB határozatával megerősíti *Achmea* ítéletét, továbbá hangsúlyozza az EU-n belüli beruházási választottbíráskodással kapcsolatos korlátozó álláspontját. Mégis, ami talán még érdekesebb a *Micula* ügy szempontjából, ami egy alapvető kérdést vet fel: ki dönt végső soron egy olyan ICSID ítélet végrehajtásáról, amely esetleg ütközik az uniós jogi kötelezettségekkel? Az ICSID döntését követően egy eljárási zűrzavar vette kezdetét.

Korábban szóltunk arról, hogy Románia eleinte részben kifizette az ítélet szerinti kártérítési összeget, ám 2014 májusában a Bizottság „eltiltó határozatot" hozott, amely gyakorlatilag arra kötelezte Romániát, hogy azonnal függessze fel az ICSID ítélet végrehajtását. A *Micula* testvérek ezt követően e határozat megsemmisítését kérték.[531] Később, 2015-ben a Bizottság kiadta végső határozatát, amelyben kimondta, hogy az ICSID ítélet kifizetése az uniós szerződéseket sértő állami támogatásnak minősül, így megtiltja a végrehajtást.[532] Ezt a határozatot – helyt adva a befektetők kérelmének – 2019 júniusában a Törvényszék, mint elsőfokú uniós bíróság megsemmisítette,[533] arra hivatkozva, hogy Románia uniós csatlakozása előtti, azaz 2005. február 22. és 2006. december 31. közötti időszakra vonatkozóan kártérítésként megítélt összegek nem minősülnek az uniós jog szerint állami támogatásnak. Így a Bizottság – legalábbis ezekre az összegekre vonatkozóan – visszamenőleg gyakorolta

[530] Micula and others v. Romania Judgment (19. February 2020), Case ID UKSC 2018/0177.

[531] Lásd a kérelmet: https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw4074.pdf (2024. április 25.)

[532] 2015/1470 sz. EU Bizottsági határozat a Románia által nyújtott állami támogatás ügyében.

[533] Lásd a Törvényszék T-624/15., T-694/15. és T-704/15. sz., 2019. június 18-i ítéletét.

hatáskörét a Románia uniós csatlakozását megelőző helyzetre nézve.[534] Valójában az összes szóban forgó esemény nevezetesen az ösztönző intézkedések Románia általi elfogadása; az engedélyek befektetők általi megszerzése, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy részesüljenek ezekből az ösztönzőkből; a svéd-román BIT hatálybalépése; az ösztönzők visszavonása; a választottbírósági eljárás megindítása Románia 2007. január 1-jei uniós csatlakozása előtt történt. Az uniós állandó ítélkezési gyakorlat alapján az új jogszabályokat főszabály szerint azonnal alkalmazni kell a korábbi jogszabályok hatálya alatt keletkezett helyzetek jövőbeli hatásaira. Azonban a jelen ügyben a választottbírósági ítélet sajátos jellege miatt – amely a megtámadott határozatból is kitűnik – nem egyértelmű, hogy az ítélet hatásai az EuB ítélkezési gyakorlatának megfelelően egy csatlakozás előtti helyzet jövőbeli hatásait képezik. Ugyanis az ítélet visszamenőlegesen olyan végleges hatásokat állapított meg a múltra vonatkozóan, amelyek részben már a csatlakozás előtt létrejöttek. A Törvényszék kitért arra is, hogy ebben az ügyben, ellentétben az *Achmea* esettel, a választottbíróság nem volt köteles az uniós jogot alkalmazni az előtte folyamatban lévő ügyekben a csatlakozás előtt felmerült körülményekre.[535] Ezentúl a Bizottság túllépte az állami támogatásokra vonatkozó ellenőrzési hatáskörét a választottbíróság által a Románia csatlakozását követő időszakra (2007. január 1. - 2009. április 1.) kártérítésként megítélt összegek tekintetében is, mivel határozatában nem tett különbséget a felperesek által korábban elszenvedett kár megtérítésének időszakai között.[536] A Törvényszék kifejtette, hogy a Bizottság határozata jogellenes, amennyiben az ítéletben foglalt kártérítési összeget az EUMSz 107. cikk értelmében vett támogatásnak minősítette, mivel az EuB ítélkezési gyakorlata szerint az elszenvedett kár megtérítése csak akkor tekinthető támogatásnak, amennyiben az a hatása, hogy kompenzálja a jogellenes támogatás visszavonását, ami a jelen esetben nem volt így, mivel az állami támogatásokra vonatkozó uniós jog nem alkalmazható a Románia csatlakozását megelőző helyzetekre.[537] A Törvényszék ítéletét 2022 januárjában az EuB hatályon kívül helyezte és visszautalta az ügyet a Törvényszékhez,[538] ahol az eljárás jelenleg folyamatban van.[539] Így az állami támogatás kérdése még nem dőlt el véglegesen.

[534] A T-624/15., T-694/15. és T-704/15. sz. ügyekben hozott ítélet 90.

[535] A T-624/15., T-694/15. és T-704/15. sz. ügyekben hozott ítélet. 83-84., 87.

[536] Uo. 91.

[537] Uo. 103-104.

[538] Lásd: C-638/19 P Bizottság kontra Európai Élelmiszer-ügy, 2022. január 25.

[539] A dolgozat műhelyvitára történő benyújtásakor.

Az ICSID ítéletet követően (a Törvényszék eljárásával párhuzamosan) a *Micula* fivérek a választottbírósági határozat elismerése és végrehajtása iránti kérelmeket nyújtottak be az ICSID Egyezmény több részes állam nemzeti bíróságához, többek között Belgiumban, Franciaországban, Luxemburgban, Svédországban, az Egyesült Királyságban és az Amerikai Egyesült Államokban. Ezekben a végrehajtási eljárásokban az EU-tagállamok nemzeti bíróságai dilemmával szembesültek, az ICSID Egyezményből fakadó, az ICSID ítélet saját területükön történő végrehajtására vonatkozó kötelezettségeik és a Bizottság *Micula* ügyben hozott azon határozata között, amely megállapította, hogy a végrehajtás az uniós jog megsértését jelenti. E bíróságok többsége felfüggesztette az eljárást a Törvényszék döntéséig.

Egy konkrét példa arra, hogy az ICSID Egyezmény szerinti kötelezettségek és az uniós jog között ilyen ütközés kifejezetten felmerült a 2019-es svédországi Nacka District Court előtti végrehajtási eljárás. A Nacka District Court határozatában[540] elismerte Svédországnak az ICSID Egyezmény szerinti kötelezettségét, hogy az ICSID ítélet *res iudicata* és azt „nemzeti ítéletként" hajtsa végre, de megtagadta a végrehajtást arra hivatkozva, hogy az aláásná a Bizottság határozatában foglaltakat és végső soron sértené az Unió jogát. Ez a következtetés összhangban van az uniós jog nemzeti jogokkal szembeni elsőbbségének jól bevált elvével.

Érdekesség, hogy 2019 márciusban a Brussels Court of Appeal előzetes döntéshozatal iránt kérelemmel fordult az EuB-hez, és iránymutatást kért arra vonatkozóan, hogy „kötelező-e" az ICSID ítélet végrehajtása, „megengedett-e" egy tagállami nemzeti bíróságnak, hogy ne tegyen eleget az ICSID Egyezményből eredő nemzetközi kötelezettségeinek. Válaszul az EuB 2022. szeptember 21-én kiadott C-333/19. sz. végzésében[541] megállapította, hogy az *Achmea* ítéleten alapulva a *Micula* ügyben hozott ICSID ítélet nem fejthet ki joghatást, a kártérítés megfizetése érdekében nem érvényesíthető. Hallgatólagosan megerősítette, hogy az uniós jog elsőbbsége a nemzetközi kötelezettségekre is kihat, amint azt az uniós állandó ítélkezési gyakorlat is alátámasztja.[542] A *Micula* fivérek 2022. szeptember 27-én visszavonták a Brussels Court of Appeal előtt folyamatban lévő ügyüket.

[540] Micula and others v. Romania, Nacka District Court Case No. Ä 2550-17. Lásd a határozatot: https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw10319.pdf (letöltés: 2023. január 4.)

[541] A végzés elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CO0333 (letöltés: 2023. január 4.)

[542] C-402/05 P és C-415/05 P egyesített ügyekben hozott ítélet, Kadi és mások kontra Európai Unió Tanácsa és az Európai Közösségek Bizottsága, 2008., 286.; Európai Unió Bírósága 2/13 sz. véleménye, Az Európai Uniónak az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez történő csatlakozása, 2014., 158.

A Bizottság döntése értelmében a *Micula* testvérek erőfeszítései az ICSID ítélet érvényesítésére Európában nagyrészt sikertelennek bizonyultak.

Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államokban a United States District Court for the District of Columbia megerősítette az ICSID döntését. Az eljáró bíróság kiemelte, hogy meg kell különböztetni az esetet az *Achmea* ügytől, ugyanis míg Szlovákia már az EU tagállama volt, amikor az események bekövetkeztek, a *Micula* ügyben minden kulcsfontosságú esemény Románia EU-csatlakozása előtt történt.[543]

7.2.2.1. Az EUMSz 351. cikkének értelmezése

Hasonlóan gondolkodott az UKSC is és az Egyesült Királyságban folyó végrehajtási eljárásban más következtetésre jutott, mint a Bizottság és az EuB. Az EuB és az UKSC következtetései közötti különbség nagy része a jogi kultúra különbségéből fakad, ami egy egyszerű kérdést vet fel: végső soron ki dönt?

A különbség középpontjában az EUMSz 351. cikke áll, amely szerint: *„Az egyrészről egy vagy több tagállam, másrészről egy vagy több harmadik állam által egymás között 1958. január 1-je előtt, illetve a csatlakozó államok esetében a csatlakozásukat megelőzően kötött megállapodásokból eredő jogokat és kötelezettségeket a Szerződések rendelkezései nem érintik."* Az EUMSz 351. cikke tehát bizonyos helyzetekben kivételt ír elő az uniós jog elsőbbségének elve alól: ha egy tagállamnak csatlakozása előtti szerződési kötelezettsége áll fenn egy harmadik állammal szemben, a tagállam nem köteles elsőbbséget adni az uniós jognak a többi szerződéses kötelezettségével szemben.[544] Fontos kiemelni, hogy az EuB és az UKSC egyaránt egyetért ezzel. Továbbá, úgy tűnik, hogy mindkét bíróság egyetért – legalábbis elvileg – abban is, hogy az EuB a végső és kizárólagos hatóság az EU Szerződések értelmezésében.[545]

Azonban – és ez az ügy egyik kulcsfontosságú pontja – annak megállapítása érdekében, hogy a *Micula* testvérek ICSID ítéletének végrehajtása az EUMSz hatálya alá tartozik-e, azt is meg kell határozni, hogy a szóban forgó szerződéses kötelezettség egy nem EU tagállamra vonatkozik-e. Gyakorlatilag ez megköveteli az Egyesült Királyság ICSID Egyezmény (mint korábbi egyezmény) szerinti kötelezettségeinek értelmezését – ami vitathatatlanul nem része az

[543] United States District Court for the District of Columbia, Ioan Micula et al. v. Government of Romania, Case No. 17-cv-02332, 11 September 2019.

[544] Lásd az EuB ítélet 78. pontját.

[545] Lásd az UKSC ítélet 99. pontját.

uniós jognak, hiszen az EU nem részese az ICSID Egyezmények – annak céljából, hogy az abban részes harmadik államok megkövetelhetik -e ezeket a kötelezettségeket.[546]

7.2.2.2. Az UKSC ítélete

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban az UKSC úgy találta, hogy ilyen körülmények között hatáskörrel rendelkezik az ICSID Egyezmény értelmezésére, és nem kellett a kérdést az uniós bíróságok elé terjesztenie, kijelentve:

Az uniós jog értelmében az EUMSZ 351. cikk első bekezdése alapján sem az uniós bíróságok, sem a nemzeti bíróságok nem rendelkeznek hatáskörrel arra, hogy egy korábbi (csatlakozás előtti) többoldalú egyezmény szerinti kötelezettség fennállását és mértékét illetően hatósági, államokra nézve kötelező döntést hozzanak. E kérdéseket az uniós jog nem szabályozza, és az EuB nincs kedvezőbb helyzetben azok megválaszolásához, mint valamely nemzeti bíróság. Általában maga az egyezmény rendelkezik a viták megoldásáról. Az ICSID Egyezmény esetében ezt a funkciót a 64. cikk a Nemzetközi Bíróságnak tartja fenn.[547] „A Szerződő Államok között az Egyezmény értelmezésével vagy alkalmazásával kapcsolatban felmerülő vitákat, amelyeket tárgyalások útján nem rendeznek, a vitában álló bármelyik fél kérelmére a Nemzetközi Bíróság elé terjesztik, kivéve, ha az érintett Államok a rendezés egyéb módjában állapodnak meg."[548] Az EuB döntésében megjegyezte, hogy a UKSC nem vizsgálta meg azt a kérdést, hogy egy harmadik állam az ICSID egyezmény 64. cikke alapján milyen mértékben léphetne fel az Egyesült Királysággal szemben, annak nemzetközi felelősségét érvényesítve azért, mert a tagállamok közötti jogvita eredményeként hozott választottbírósági ítélet végrehajtása során nem teljesíti az egyezményből eredő kötelezettségeit.

Az UKSC megállapította, hogy az ICSID Egyezmény 54. és 69. cikke előírja az Egyesült Királyságnak, hogy területén hatékonyan (fenntartások nélkül) érvényesítse és végrehajtsa az ICSID ítéletet, amely kötelezettsége az ICSID Egyezmény valamennyi szerződő államának – nem csak Svédország és Románia – tekintetében fennáll. Ezt az álláspontot képviselve az UKSC hivatkozott többek között az ICSID Egyezmény preambulumára, szerkezetére és általános rendszerére, *Schreuer* kommentárjára és az ICSID-egyezmény előkészítő anyagaira. Így kifejtette, hogy ICSID Egyezmény rendszere a kölcsönös bizalmon alapul, és a résztvevő államok közreműködnek egymással, valamint az egyezmény által előírt szabályokat betartják.

[546] Lásd az EuB ítélet 33. 68. pontját.
[547] Lásd a UKSC ítélet 110. pontját.
[548] ICSID Egyezmény 64. cikk.

Az egyezmény célkitűzéseiből egyértelműen kiderül, hogy létezik egy kölcsönös végrehajtási kötelezettségek hálózata, amelytől egyetlen szerződő állam sem térhet el. Ha egy állam lemond a végrehajtásról, az a feladat automatikusan egy másik szerződő államra hárul. Amennyiben egy szerződő állam nem teljesíti az ICSID Egyezményből eredő kötelezettségeit, a többi állam megfelelő intézkedéseket tehet.[549]

7.2.2.3. Az EuB ítélete

Az EuB ezzel szemben más álláspontot képvisel. Megállapította, hogy az EUMSz szerinti lojális együttműködési kötelezettségét megszegte azzal, hogy a Törvényszék ítéletének hatályon kívül helyezésekor megszüntette a befektetők által kezdeményezett eljárás felfüggesztését, holott a Bizottság fellebbezett a Törvényszék ítélete ellen, ami azt jelenti, hogy az EU még nem hozott végleges határozatot, így továbbra is fennállt az egymásnak ellentmondó határozatok veszélye és a UKSC megsértette az EUMSZ 108. cikkének (3) bekezdését, amely felfüggesztési kötelezettséget írt elő, amíg az állami támogatási eljárás folyamatban van. Az EuB továbbá azt is kijelentette, hogy az UKSC-nek az EUMSz 267. cikke értelmében előzetes döntéshozatalra az EuB-hez kellett volna utalnia az ügyet, az EUMSZ 351. cikk értelmezése körüli bizonytalanságok miatt.

Az EUMSz 351. cikk első bekezdésének érvényesülési körére vonatkozó kérdésben kiemelte, hogy jelen cikk az uniós jog egyik rendelkezése, és amelynek végleges értelmezése az EuB kizárólagos hatáskörébe tartozik, az EuB által az EUMSz 267. cikk alapján hozott ítélet pedig kötelező a nemzeti bíróságokra nézve az előttük folyamatban lévő jogvita eldöntése során. Különösen hangsúlyozni kell, hogy az EUMSz 351. cikk első bekezdése nem tartalmaz semmilyen utalást a tagállamok jogára vagy a nemzetközi jogra, így az e rendelkezésben szereplő kifejezéseket az uniós jog önálló fogalmainak kell tekinteni, amelyeket az Unió területén egységesen kell értelmezni. Ebből következik, hogy az uniós bíróságok hatáskörrel rendelkeznek annak meghatározására, hogy a tagállamok által harmadik államokkal kötött olyan korábbi nemzetközi egyezmény, mint az ICSID Egyezmény, olyan kötelezettségeket ír-e elő az érintett tagállammal – jelen esetben az Egyesült Királysággal – szemben, amelyek tiszteletben tartását valamely harmadik állam jogosult megkövetelni, továbbá hogy e jogokat és kötelezettségeket az EUMSz 351. cikk első bekezdése értelmében az uniós szerződések érintik-e.[550]

[549] Lásd a UKSC ítélet 104-108. pontját.

[550] Lásd az EuB ítélet 120-122. pontját.

Az UKSC álláspontjával ellentétben az EuB szerint a UKSC előtti eljárás csak az Egyesült Királyságnak Svédországgal (a befektetők anyaországa) és állampolgáraival szemben az ICSID ítélet érvényesítésére vonatkozó esetleges szerződési kötelezettségére vonatkozott, nem pedig az összes ICSID részes államára, amint azt az UKSC megállapította. Az ICSID Egyezmény többoldalú jellege ellenére a kétoldalú egyezményekhez hasonlóan szabályozza a szerződő felek közötti kétoldalú kapcsolatokat.[551]

Az EuB arra a következtetésre jutott, hogy jelen ügyben az EUMSz 351. cikke nem alkalmazandó az Egyesült Királyságot az ICSID Egyezmény alapján terhelő, a választottbírósági ítélet végrehajtására irányuló kötelezettségre. Cáfolva az UKSC véleményét ebben a kérdésben az EuB megállapította, hogy a harmadik államoknak „érdeke lehet" abban, hogy az Egyesült Királyság érvényesítse az ICSID-díjat, de ez a „tisztán ténybeli érdek" nem egyenlő az EUMSz 351. cikkének első bekezdése értelmében vett „joggal" és így nem igazolható a rendelkezés alkalmazása.[552]

7.2.2.4. A „kultúra és a nézőpont" összecsapása

Láthatjuk tehát, hogy az UKSC és az EuB ebben az ügyben ellentétes következtetésekre jutott. Míg az UKSC a nemzetközi közjog elveire és az ICSID-egyezmény szerinti kötelezettségekre támaszkodott – és kijelentette, hogy jogosult önállóan értelmezni az ICSID Egyezményt, kiemelve a nemzetközi szerződéses kötelezettségek és az uniós jog elveinek ütközését – az ICSID ítélet végrehajtása mellett döntött. Ezzel szemben az EuB fenntartotta az uniós jog elsőbbségét és hangsúlyozta kizárólagos hatáskörét az EU Szerződések értelmezésére – így az EUMSz 351. cikkével összefüggésében egyedül az EuB rendelkezik hatáskörrel a vonatkozó korábbi nemzetközi megállapodás értelmezésére[553] – és arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Királyságnak az ICSID döntés végrehajtására vonatkozó kötelezettsége nem tartozik az uniós jog elsőbbsége alól az EU-n kívüli államokkal szembeni korábbi szerződési kötelezettségek tekintetében kivételt biztosító EUMSZ 351. cikkének hatálya alá.

Az EuB ítélete a Kilépési Megállapodással összhangban arra kötelezi az Egyesült Királyságot, hogy tegyen eleget az uniós jogból eredő kötelezettségeinek. Tekintettel azonban a Brexit politikai következményeire és a brit kormány azon döntésére, hogy nem vesz részt az eljárásban, az ítéletnek való megfelelés valószínűtlennek tűnik.

[551] Lásd az EuB ítélet 70–75. pontját.

[552] Lásd az EuB ítélet 76. pontját.

[553] Lásd az EuB ítélet 128. pontját.

Nemzetközi jogi szempontból az UKSC döntése valószínűleg helyes, uniós jogi szempontból pedig az EuB döntése is helyes és ahogy látjuk ezek a perspektívák nagyrészt összeegyeztethetetlenek. Az EuB legutóbbi ítélete (újabb) egyértelmű jele az EU-n belüli befektető-állam vitarendezéssel (ISDS) kapcsolatos kritikus álláspontjának.

A jelen ügy rávilágít az egymásnak ellentmondó jogi rendszerek közötti összetett kölcsönhatásra, összeegyeztetésüknek kihívásaira, és kérdéseket vet fel a nemzetközi szerződések uniós jogi kereteken belüli érvényesítésével kapcsolatban, különösen a beruházási választottbírósági ítéletek végrehajtásának kontextusában.

7.3. Reformtörekvés – az EU-n belüli beruházásvédelmi bíráskodás pozíciójának erősítése

Az elmúlt években a szakértők számos kritikával illették a nemzetközi beruházásvédelmi választottbíráskodást. A külföldi beruházó és a fogadó állam közötti vitarendezés jelenlegi rendszerével kapcsolatos kritikák általánosságban azt kifogásolták, hogy az ítélkezési gyakorlat kiszámíthatatlan és következetlen, az eljárás jelentősen korlátozhatja az államok szabályozási autonómiáját (A befektetők felléphetnek a fogadó állam ellen, ha az új szabályozások, például közpolitikai vagy környezetvédelmi intézkedések, negatívan befolyásolják befektetésük megtérülését, amiatt az államok tarthatnak a magas kártérítési összegektől, ami eltántoríthatja őket az új szabályok bevezetésétől), megállapítható a transzparencia hiánya, aggályos az ad hoc jellegű választottbíráskodás miatt a bírók függetlensége (a választottbírók gyakran befektetési jogban jártas ügyvédek, akik más ügyekben vállalatokat is képviselnek, mivel nincsenek kizáró szabályok és a fórum eseti jellegű, ez érdekkonfliktusokat okozhat) és nincs lehetőség a választottbírósági ítéletek érdemi felülvizsgálatára. Azonban az kétségtelen, hogy e bíráskodásnak számos előnye van az állami bírósági eljárással szemben, amely lényegében a választottbírósági határozatok széles körű, szinte a világ valamennyi országában való elismerhetőségét és végrehajthatóságát jelenti. Ezt alapvetően két nemzetközi egyezmény teszi lehetővé az ICSID Egyezmény és a New York-i Egyezmény.

7.3.1. Állandó beruházásvédelmi bírósági rendszer

Jóllehet, hogy számos előnnyel bír az ISDS rendszere, az EU mégis célul tűzte ki, hogy egy, a beruházási viták rendezésével foglalkozó bíróságot hoz létre.

Az ISDS egészével kapcsolatos kritikák közül némelyik azt vitatja, hogy szükség van-e egyáltalán vitarendezésre. Az új szabályok azt mutatják, hogy vitarendezésre szükség van,

de egy új intézményi modellel kell felváltani a klasszikus megoldásokat. A Bizottság a CETA módosításával kapcsolatos kommunikációjában kiemelte, hogy az új bírói rendszer teljesen eltér a jelenlegi ISDS rendszertől.[554] Kérdés, hogy ezek az új szabályok megoldást nyújtanak-e a korábban említett kritikákra.

Első lépésként egy bilaterális alapon működő beruházási vitákkal foglalkozó Beruházási Bírósági Rendszer (*Investment Court System - ICS*) felállítását tervezi, melyet harmadik államokkal kötött kereskedelmi és beruházási megállapodásokba foglalva intézményesítene (pl.: Átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás egyrészről Kanada, másrészről az Európai Unió és tagállamai között - CETA). Azonban „kétoldalú" jellegéből adódóan az ICS nem képes a beruházásvédelmi választottbíráskodással kapcsolatos valamennyi probléma orvoslására, így második lépésként az Unió – az ISDS jelenlegi rendszerének felváltása érdekében – egy állandó Multilaterális Beruházásvédelmi Bíróság (*Multilateral Investment Court - MIC)* létrehozásán dolgozik.[555]

A Lisszaboni Szerződésben kapott felhatalmazás alapján a Bizottság először 2015 májusában terjesztett elő javaslatot a két lépcsőben megvalósítandó beruházásvédelmi bíróság felállítására az Amerikai Egyesült Államokkal kötendő Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (TTIP), majd ezt követően a CETA tárgyalásai során.[556] Habár az elhúzódó és komplex tárgyalások során a TTIP nem[557], a CETA annál sikeresebb volt: az Unió és Kanada 2016. október 30-án aláírta a CETA-t, és a szükséges végrehajtási szabályok elfogadását követően 2017. szeptember 21-én ideiglenesen hatályba lépett a megállapodás.[558] Az EuB 2/15. sz. véleményében foglaltaknak megfelelően ugyanakkor a CETA teljes végrehajtásának feltétele, hogy az abban szabályozott vitarendezési mechanizmust valamennyi uniós tagállam alkotmányos előírásainak megfelelően megerősítse. Amint a CETA teljes érvényűvé válik, az uniós tagállamok kormányai által korábban Kanadával megkötött kétoldalú kereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodásban szereplő, befektető és állam közötti vitarendezési

[554] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_399 (letöltés: 2023. július 2.)

[555] A Tanács határozata a beruházási viták rendezésével foglalkozó multilaterális bíróság létrehozásáról szóló egyezményre irányuló tárgyalások megkezdésének engedélyezéséről, Brüsszel, 2017. szeptember 13.

World Investment Report 2019 - Special Economic Zones Elérhető: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf (letöltés: 2021. április 20.)

[556] HAPP, Richard – WUSCHKA, Sebastian: *From the Jay Treaty Commissions Towards a Multilateral Investment Court: Addressing the Enforcement Dilemma,* Indian Journal of Arbitration Law, 2017.113-114.

[557] Európai Bizottság, 6052/19, Elérhető: https://www.consilium.europa.eu/media/39180/st06052-en19.pdf (letöltés: 2021. június 30.)

[558] Elérhető: https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/treaties-agreements/agreement/?id=2016017 (letöltés: 2020. június 30.)

mechanizmus jelenlegi formáját az új és továbbfejlesztett, ICS fogja felváltani.[559] Tekintettel arra, hogy a CETA-ban szabályozott kétlépcsős beruházásvédelmi bírósági reform az EU által későbbiekben megkötendő további kereskedelmi és beruházási megállapodások számára is mintául szolgál.[560]

7.3.2. Az Investment Court System (ICS) jellemzői

A CETA új vitarendezési szabályrendszere vegyíti a hagyományos választottbírósági eljárás elemeit a bíróság előtti eljárás elemeivel.[561] Egyrészről, a CETA nem határoz meg külön, a jogvita specifikumait figyelembe vevő eljárásrendet, hanem a beruházásvédelmi választottbírósági eljárások során rendszerint figyelembe vett eljárási szabályzatok alkalmazását teszi lehetővé (például ICSID Választottbírósági Szabályzat, UNCITRAL Választottbírósági Szabályzat).[562] Emellett kifejezetten rögzíti, hogy a Fórum joghatóságát megalapozó alperesi hozzájárulásnak, valamint az azt elfogadó és ezáltal a Fórum előtt igényt érvényesítő felperesi keresetnek meg kell felelnie a New York-i Egyezmény II. cikkében meghatározott „írásbeli megállapodás" követelményének.[563] A CETA az eljárásra alkalmazni rendeli a választottbírósági eljárások átláthatóbbá tételét szolgáló Átláthatósági Szabályzatot,[564] valamint a fórum által hozott ítéletek harmadik államokban történő elismerése és végrehajtása érdekében hivatkozik a New York-i Egyezmény, illetve az ICSID Egyezmény rendelkezéseire.[565]

A szabályozási autonómia beszűkülésével kapcsolatos aggályokra a CETA rendelkezései konkrét válaszokat adnak. A szöveg pontos megfogalmazásával tisztázta a felek szabályozáshoz való jogát, így a felek továbbra is elfogadhatnak jogszabályokat legitim közpolitikai célok érdekében úgy, mint az egészség, biztonság, környezet, közerkölcs, szociális biztonság, fogyasztóvédelem, vagy a kulturális sokszínűség védelme.[566] A szöveg kiegészíti mindezt azzal az értelmező megállapítással, hogy nem ütközik a CETA rendelkezéseibe az, ha a felek olyan

[559] Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3121_hu.htm (letöltés: 2021. május 20.)

[560] Lásd például az EU-Vietnám Szabadkereskedelmi Megállapodást (Szabadkereskedelmi megállapodás az Európai Unió és a Vietnami Szocialista Köztársaság között, HL L 186., 2020.06.12.) vagy az EU-Szingapúr Szabadkereskedelmi Megállapodást, amely tartalmaz vitarendezési fejezetet.

[561] KÁPOSZNYÁK Aliz: *Beruházásvédelmi Bírósági Rendszer és a Multilaterális Beruházásvédelmi Bíróság. Az általuk hozott határozatok elismerése és végrehajtása harmadik országokban* In. FAZEKAS Mariann (szerk.): *Jogi tanulmányok 2018,* ELTE ÁJK, Budapest, 2018. 555.

[562] CETA 8.23. cikk (2) bekezdés.

[563] CETA 8.25. cikk (2) bekezdés b) pont.

[564] CETA 8.36. cikk.

[565] CETA 8.41. cikk (3)-(6) bekezdések.

[566] CETA 8.9 cikk 1. bekezdés.

szabályokat fogadnak el, amelyek kedvezőtlenül érintik a befektetéseket vagy a befektetők várakozásait (beleértve a jövőbeni profitot is).[567] A CETA külön hangsúlyozza a felek állami támogatásokkal kapcsolatos mozgásterét is.[568]

Az ICS az állandó jelleggel működő bírói fórumokkal egyéb hasonló vonásokat is mutat. Így például a Fórum 15 tagját az Európai Unió és Kanada képviselőiből álló CETA Vegyes Bizottság nevezi ki – öt évre és egyszer újraválaszthatók –, akik véletlenszerűen kinevezett három tagból álló tanácsban tárgyalják az ügyeket.[569] Szemben a választottbíráskodással ez az új vitarendezési mechanizmus semmilyen kontrollt nem enged a vitázó felek számára az ügyben eljáró bírók személyének kiválasztására nézve.

Eltávolodva az ISDS hagyományos *ad hoc* arbitrációs megoldásától, egy kétfokú állandó bírói típusú rendszert vezetnek be (*„Investment Tribunal"* és *„Appeal Tribunal"*), a fellebbezési jog széles körű biztosítására és ezzel elősegítve, hogy az elsőfokú ítéletek esetleges hibái kiküszöbölhetők legyenek, és ezáltal kiszámítható, valamint következetes ítélkezési gyakorlat alakulhasson ki a beruházásvédelmi jog területén.[570] Ennek megfelelően nem kizárólag az ítélet hatályon kívül helyezésére van lehetőség eljárásjogi jogszabálysértésre hivatkozással a másodfokú eljárás során, hanem kérhető az ítélet érdemi felülvizsgálata is a fellebbviteli fórumtól.[571]

Mindemellett növelni kívánják az eljárás átláthatóságát.[572] Ennek következményeként az eljárás a teljes nyilvánosság elvéből indul ki, meghatározva a nyilvánosságra hozandó dokumentumok körét. Továbbá elősegítik az érdekvédelmi vagy egyéb civil szervezetek részvételét *amicus curiae* beavatkozóként az eljárások során. A reform előrelépést jelentene az etikai szabályok kapcsán is, hiszen részletes etikai és összeférhetetlenségi szabályokat tartalmaz az egyezmény.[573] Legnagyobb újításai közé tartozik az állandóságból, a koherens joggyakorlatból eredő „stabilitás", hiszen nem ad hoc igazságszolgáltatási fórumon alapul. A

[567] CETA 8.9 cikk 2. bekezdés.

[568] CETA 8.9 cikk 4. bekezdés.

[569] CETA 8.27. cikk (2)-(6) bek.; HORVÁTHY Balázs: *A CETA új vitarendezési mechanizmusa. Jogtudományi Intézet blogoldala*, 2016. április 4.; https://jog.tk.mta.hu/blog/2016/04/a-ceta-uj-vitarendezesi-mechanizmusa (letöltés: 2022. június 30.)

[570] BERNARDINI, Piero: Reforming Investor-State Dispute Settlement: The Need to Balance Both Parties' Interests, ICSID Review, 2017. 38. Lásd még: KÁPOSZNYÁK i.m. 556.

[571] CETA 8.28. cikk (2) bekezdés.

[572] Ennek bővebb kifejtését lásd: BARTHA Ildikó: *A nemzetközi beruházásvédelem átláthatósági garanciái az Unióban,* In. HORVÁTH M. Tamás – BARTHA – Ildikó – VARGA, Judit (szerk.): *Honnan hová? A közpénzek védelméről,* Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 233-255.

[573] CETA 8.30. cikk.

kritikusok szerint azonban kétségtelenül meghosszabbítja majd és költségesebbé teszi a vitarendezést a kétszintű rendszer alkalmazása, így a kisebb tőkeerejű beruházók számára a vitarendezés továbbra is elérhetetlen marad.[574] Továbbá a hatékony és gyors döntések meghozatalát a felek fellebbezési joga feltehetően elnehezíti.[575]

Az Európai Unió hosszabb távú célkitűzéseinek megfelelően a felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy az új bírósági vitarendezést modellként kezelik és harmadik államok bevonásával multilaterális szintre emelik, amely nemzetközi fórum átveszi az EU vagy a tagállami által kötött BIT-ekben foglalt ISDS helyét.[576]

7.3.3. Az ICS határozatainak elismerése és végrehajtása

A határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozóan egy kedvező szabályrendszer alkalmazhatóságát igyekszik az ICS által hozott határozatok számára megteremteni. Így a CETA alapján, az ICS keretében született ítéletet a New York-i Egyezmény, illetve az ICSID Egyezmény szerint végrehajtható választottbírósági határozatnak kell tekinteni, attól függően, hogy az eljárás lefolytatására mely választottbírósági szabályzat (pl.: ICSID Választottbírósági Szabályzat, UNCITRAL Választottbírósági Szabályzat) alkalmazásával került sor.

Azonban egységesnek tekinthető a szakirodalom abban a kérdésben, hogy a CETA-ban foglalt, a két nemzetközi egyezmény alkalmazhatóságára vonatkozó kifejezett rendelkezések a nemzetközi jog elvei alapján semmilyen joghatással nem bírnak harmadik államok vonatkozásában, azok kizárólag a szerződő államok számára jelenthetnek nemzetközi jogi kötelezettséget az ICS ítéletek elismerésére és végrehajtására.[577] Így tehát az ICS által hozott ítéletek harmadik államokban történő végrehajtása során az Egyezményekben foglalt kedvező végrehajtási szabályok csak abban az esetben alkalmazhatóak, ha az ICS ítéletek ténylegesen megfelelnek a választottbírósági határozattal szemben támasztott (ICSID vagy New York-i Egyezményben foglalt) követelményeknek.

Az Európai Unió kezdeményezésének megvalósítása közben kérdések is felmerülnek. Így például a Belga Királyság 2017. szeptember 6-án az EUMSz. 218. cikk (11) bekezdése alapján

[574] KATONA János – KENDE Tamás: *Állandó beruházásvédelmi bíróság a beruházásvédelmi vitarendezésben*, Európai Jog, 2016/1., 7-8.

[575] CHARRIS-BENEDETTI, Juan Pablo: *The proposed Investment Court System: does it really solve the problems*?, Revista Derecho del Estado, 2019. 83-115.

[576] CETA 8.29. cikk; HORVÁTHY *i.m.*

[577] TITI, Catharine: *The European Union's Proposal for an International Investment Court: Significance, Innovations and Challenges Ahead,* Transnational Dispute Management, 2017.122. Lásd még: KÁPOSZNYÁK i.m. 557.

vélemény iránti kérelmet nyújtott be az EuB-hez arra vonatkozóan, hogy a CETA-ban foglalt új beruházásvédelmi vitarendezési mechanizmus összeegyeztethető-e az Szerződések lényegével.[578] Az EuB 2019. április 30-án azt a véleményt fogalmazta meg, hogy *„Az egyrészről Kanada, másrészről az Európai Unió és tagállamai közötti, 2016. október 30-án Brüsszelben aláírt átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás nyolcadik fejezetének F. szakasza összeegyeztethető az Európai Unió elsődleges jogával.”*.[579]

Ahogyan leírtuk, az EU beruházásvédelmi rendszere alapvetően más szabályozási irányvonalak mentén halad a nemzetközi beruházásvédelem rendszeréhez képest. Az egyre inkább fejlődő és átalakuló beruházásvédelmi szakpolitika keretében az Európai Unió a hatáskörei gyakorlásával és a harmadik államokkal fennálló és kötendő beruházásvédelmi egyezményeivel reformhelyzetet teremt. A tagállamok közötti BIT-ek megszüntetésével, illetve felmondásával az azok által garantált biztosítéki rendszer szétzilálódott.

Az elmúlt évek joggyakorlata egyértelműen előre vetíti az EU közvetlen külföldi beruházásokkal kapcsolatos elképzeléseit. Megjegyzendő, hogy az EU a beruházásvédelmi választottbíráskodás jelenlegi rendszerét teljesen új alapokra kívánja helyezni, ugyanakkor a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó már létező szabályrendszert igyekszik az ICS által hozott határozatokkal kapcsolatban is alkalmazni.

Bár a CETA beruházásvédelmi szabályai üdvözlendőek és az ICS pozitív változásokat hozhatnak, a rendszer nem mentes a kritikától. Az eljárás hatékonysága és a bírók pártatlansága idővel, a bíróság munkájának megkezdését követően nyer majd bizonyítást. Kérdéses, hogy ez az innovatív rendszer be tudja-e tölteni azt a szerepet, amit a tagállamok közötti BIT-en alapuló választottbírósági eljárás biztosított. Összességében a CETA beruházásvédelmi szabályai jelentős lépést eredményezhetnek a nemzetközi beruházási jog fejlődésében, modern és átláthatóbb keretet biztosítva a beruházási viták rendezésére. Azonban a rendszer folyamatos figyelmet és finomhangolást igényel annak érdekében, hogy valóban kiegyenlített és igazságos megoldást nyújtson mindkét fél számára.

Meglátásunk szerint az EU beruházásvédelmi politikája megannyi kihívás előtt áll, formálódásához hozzájárul a Bizottság, az EuB és a tagállamok jogformáló tevékenysége.

[578] C 369/2 sz. ügy, 2017. október 30.

[579] C 1/17. sz. vélemény 2019. április 30., 2019/C 220/02., 245. pont. Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=ecli:ECLI%3AEU%3AC%3A2019%3A341 (letöltés: 2023. július.18.)

ÖSSZEGZÉS

A 17. századtól napjainkig a nemzetközi beruházási jog nagy fejlődésen ment keresztül. Az idő távlatából láthatjuk, hogy a nemzetközi beruházási jog fő „eszközei" eleinte a barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződések voltak, majd kétoldalú beruházási egyezményekkel, multilaterális megállapodásokkal, a nemzetközi szokásjoggal, nemzeti jogszabályokkal és a gyakran vitát kiváltó választottbírósági gyakorlattal bővült a beruházási jog forrásainak tára. A kizárólag nemzeti szabályokon alapuló beruházási jogvitákkal kapcsolatos vitarendezés egészen az államok közötti a beruházási ügyeket szabályozó két- vagy többoldalú egyezmények alkalmazásáig fejlődött. Fontos azonban kiemelni azt, hogy mindez idáig a tőkeimportáló és a tőkeexportáló államok közötti ellentétek akadályozták, hogy a külföldiekkel és a külföldi tulajdonnal való bánásmód nemzetközi jogi minimumát kodifikálják, valamint, hogy egy olyan átfogó nemzetközi megállapodást kössenek a beruházásvédelem területén, mint amilyen például a nemzetközi kereskedelem terén is létrejött. Az OECD keretein belül 1995-ben megkezdett többoldalú beruházási megállapodásról szóló tárgyalások nem vezettek eredményre. Ennek hiányában a beruházási jog fő pillére továbbra is a kétoldalú beruházási egyezmények rendszere maradt, amelyek mellett „aktív szereplőként" megjelennek olyan két- vagy többoldalú (szabadkereskedelmi) egyezmények, amelyek tartalmaznak rendelkezéseket a külföldi befektetők védelmével kapcsolatban, vagy olyan (multilaterális) egyezmények, amelyek segítik a beruházási jogviták rendezését. A kétoldalú beruházási egyezmények – vagy olyan egyéb megállapodások, amelynek fejezetei tartalmaznak beruházásvédelemmel kapcsolatos szabályokat –, mint a nemzetközi beruházási jog legfontosabb eszközei, magukban foglalják a nemzetközi beruházási jog fő elveit, mint például a legnagyobb kedvezmény, a nemzeti elbánás, a tisztességes és méltányos elbánás elvét és a kisajátítás kompenzációját.

Lényeges azon tény hangsúlyozása, hogy a beruházásvédelmi jogban és a beruházási szerződéses gyakorlatban új jelenségek figyelhetők meg. Több olyan ország is, mely korábban tőkeimportőrként volt jelen e területen, most tőkeexportőrként tevékenykedik, amely természetesen módosítja az érdekeit is. Az ilyen változások mellett új szempontok – és ezzel egyidejűleg új kihívások[580] – is előtérbe kerülnek a beruházásvédelmi jogban, mint például a környezetvédelem vagy akár a fenntartható fejlődés szükségességének hangsúlyozása. Az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (UNCTAD) 2012-ben kiadta a Fenntartható

[580] Lásd például: SÁNDOR Lénárd: *A beruházások védelmének környezetjogi kihívásai*, Európai Jog, 2017/3., 8-18.

fejlődést biztosító beruházási politika című dokumentumát,[581] melyben ajánlásokat és tanácsokat fogalmazott meg a fejlődő államok számára a nemzetközi beruházási egyezmények megkötésével kapcsolatban. Továbbá fontos azt a tényt is kiemelni, hogy az Európai Unió egyre nagyobb szerepet tölt be a külföldi befektetések terén, amely jelentős hatással bír napjainkban a külföldi befektetések védelmének területén és a beruházási vitarendezés dimenziójában.

A disszertáció célja egyrészről a nemzetközi beruházási rendszerrel kapcsolatos problémakörök feltárása, valamint az Európai Unió beruházási rendszerének a nemzetközi beruházási rendszerre gyakorolt hatásának – és fordítva is –, illetve többek között az államok, az Európai Unió intézményei, a szakértők, az aktivisták részéről az ISDS rendszerére adott válaszok vizsgálata volt.

Másrészről az értekezés az Európai Unió beruházási politikájának vizsgálatára összpontosított, amely közvetlenül érintette az Unión belüli BIT-eket, az unió tagállamai közötti beruházási viták rendezését, köztük Magyarországot is. Napjainkban Magyarország és az Unió tagállamainak jövőbeni beruházási rendszerét erősen befolyásolja az Európai Unió beruházási politikája. A Lisszaboni Szerződés előtt az Európai Unió tagállamait arra ösztönözték, hogy kössenek kétoldalú beruházási egyezményeket, miközben az EU a külföldi befektetések liberalizációját biztosította, és a szabadkereskedelmi megállapodások tárgyalására összpontosított. A Lisszaboni Szerződés felhagyott ezzel a „kettősséggel", és az EU-ra ruházta a közvetlen külföldi befektetésekkel kapcsolatos hatásköröket, beleértve a nem uniós államokkal való két-vagy többoldalú beruházási megállapodások tárgyalását és megkötését is. Azonban ami hiányzott a Lisszaboni Szerződésből, és a gyakorlatban is kérdéssé vált, azok az átmeneti rendelkezések voltak, amelyek tisztázták volna az EU-n kívüli kétoldalú beruházási egyezmények státuszát. Az EuB 2/15. sz. véleménye azonban egyértelművé tette, hogy az uniós kereskedelmi és beruházási megállapodásokban szereplő befektető-állam vitarendezési mechanizmusokkal kapcsolatos hatáskör megosztott az EU és a tagállamok között.

[581] http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaepcb2012d5_en.pdf (2024. január 19.)

Tézisek

Az értekezés elején megfogalmazott hipotézisekre az alábbiak szerint kívánunk reflektálni.

1. hipotézis: A beruházásvédelem hagyományosnak tekinthető jogérvényesítési rendszerei egyrészről hatékony jogvédelmet biztosítanak a feleknek, másrészről ugyanakkor a hagyományos igazságszolgáltatási rendszerrel szemben támasztott követelmények – úgy, mint például a jogbiztonság, átláthatóság, pártatlanság, függetlenség, kutathatóság – hiánya miatt a jogérvényesítési rendszer szintlépése, fejlődése akadályokba ütközik.

TÉZIS 1: A rendszerrel szemben valóban fennálltak és jelenleg is fennállnak kritikák, viszont az igazságügyi reform ezek közül többet kellő mértékben orvosolt, és a rendszerrel szembeni bizonytalanságok a kutatás végére nagymértékben csökkentek. Az ICSID reform az ISDS-t és az ICSID-szabályokat a változó időkhöz igazította, amelyeknek meggyengült pozíciója a jövőben erősödhet.

Az első hipotézis alátámasztása érdekében szükséges volt részletesen megvizsgálni azt, hogy a jelenlegi rezsim miként biztosítja a jogérvényesítést a nemzetközi beruházások területén. Másrészt, amennyiben az ISDS eljárásra érkező kritikák – akár elméleti, akár gyakorlati szempontból – valósak és így a jogérvényesítési rendszerrel szemben támasztott követelmények nem teljesülnek, milyen lehetőség áll rendelkezésre a problémák megoldására.

A fogadó államok nemzetközi beruházási rendszerre adott negatív reakciója tükröződött a befektető-állam vitarendezési mechanizmussal és a nemzetközi beruházási választottbíróságokkal szembeni kritikájában. Ahogy az ISDS eljárások száma rohamosan emelkedett, úgy nőtt a tipikusan fogadó államnak számító válaszadók elégedetlensége, az ICSID a befektetők és a szerződő államok negatív bírálatának célpontja lett.

A fogadó államok többsége felismerte, hogy a befektető-állam vitarendezés nem kedvező számukra és a beruházási rendszerük számára sem (például a túlzottan magas megítélt kártérítési összegek, az állam közérdekű szabályozáshoz való jogának sérelme). Egyes vélemények szerint a rendszer megreformálása időszerű volt, mivel a kétoldalú beruházási egyezmények nagy része több évtizedes múltra tekint vissza. Az ICSID Egyezmény, valamint a BIT-ek felmondási és megújítási hullámát indította el a beruházási választottbírósággal szembeni negatív megítélés, valamint a fogadó országok közérdekének védelme és biztosítása. A nemzetközi beruházási jog „ellenállással és változással" szembesült.

Emellett nemzetközi szervezetek módosítási és reformfolyamatokról szóló tárgyalásokat kezdeményeztek a népszerűségét fokozatosan elvesztő nemzetközi beruházási rendszer

egyensúlyba hozása érdekében. A legtöbb szervezet – köztük az ICSID, az UNCITRAL és az Európai Unió is – eljárási módosításokat javasolt a BIT-eken alapuló választottbírósági eljárásokhoz, például a pártatlan bírói tisztség és a választottbíróságok fellebbviteli rendszerének bevezetését.

A kutatás kezdeti szakaszában még kérdéses volt az, hogy sor kerül-e reformokra, és ha igen, pontosan mi lenne az. Most már azonban világos, hogy a 2016 októberében elindult, az ICSID Egyezmény ötödik módosítási folyamata reflektált a kritikákra (legalábbis egy részükre), és egy széles körű konzultációs folyamatokat lezárva az ICSID Egyezmény részes államainak képviselői 2022. március 21-én jóváhagyták a változtatásokat. Az ICSID Egyezmény átfogó módosításai, beleértve a választottbírósági szabályokat is 2022. július 1-jén léptek hatályba.

Az ISDS-el és így az ICSID-el szembeni kritikák főként az eljárások átláthatóságára, a választottbírósági határozatok következetlenségére és végrehajtására, az időigényes és költséges eljárásokra, valamint a választottbírók pártatlanságára vonatkoztak.

A transzparencia hiánya számos negatív hatással van a nemzetközi beruházási jogra és a vitarendezésre. Egyrészt gyengíti az ISDS rendszer legitimitását és az így hozott döntéseket, másrészt kizárja annak a lehetőségét, hogy hozzáférhetők legyenek a döntések, amelyek magyarázatot adhatnának a beruházási megállapodások gyakorlati megítélésére. Végül pedig az átláthatóság hiánya közvetlenül vagy közvetve sértheti a közvélemény információhoz való jogát. A beruházási szerződéses jogviták gyakran – de nem kizárólagosan – a természeti erőforrásokhoz, a környezetvédelmi és egészségügyi szabályozáshoz kapcsolódó közérdeket, vagy az állami költségvetést, az adófizetőket szorosan érintő kérdésekből fakadnak, ezért a vita tárgya nagy jelentőséggel bír a fogadó állam lakossága számára. Az ICSID új szabályozása értelmében minden egyes ítélet és kiegészítő, helyesbítési, értelmezési, felülvizsgálati, illetve megsemmisítési határozat, valamint a meghallgatásokról készült felvételek és jegyzőkönyvek közzététele kötelező a felek beleegyezésével. Ennek hiányában az ICSID kivonatokat tesz közzé, amely során bizalmas vagy védett információ nem kerül nyilvánosságra. Az átláthatósági reformok áttörést jelentenek az eddigi, ICSID választottbírósági eljárásokra alkalmazandó szabályok tekintetében.

A beruházási választottbíróságok következetlen döntéseit az okozza, hogy minden ügy eltérő beruházási egyezményen alapul és eseti jelleggel zajlik. Egyes szakemberek támogatták a következetesség gondolatát a döntésekben, annak érdekében, hogy az növelje a kiszámíthatóságot, és így a jogbiztonságot. Ezen állásponttal szemben más kritikusok kijelentették, hogy a választottbíróknak potenciális jogalkotói felhatalmazása több kárt okoz,

mint hasznot, és az ellentmondásos döntések lehetséges megoldása a fellebbezési mechanizmus bevezetése lenne.

Véleményünk szerint a választottbírósági határozatok következetlenségének problémakörét a fellebbezési mechanizmus bevezetése nem biztos, hogy orvosolhatná, hiszen egyrészt ehhez egy integrált vitarendezési mechanizmusra lenne szükség, amelyet azonban több ezer, eltérő megfogalmazású kétoldalú beruházási egyezménnyel nehéz megvalósítani.

Másrészt azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a nemzetközi beruházási terület nem alkotott egységes anyagi jogi eszközöket, különféle beruházási megállapodásokon, és csak részben egységesített eljárási szabályokon alapul, amelyek bíróságonként eltérőek.

Harmadrészt pedig az ISDS választottbírósági eljárás egyik kedvező preferenciája az eljárás véglegessége, amely a fellebbezési mechanizmus hiányát jelenti, így – ellenben a nemzeti rendes bíróságokkal – a rendes jogorvoslat kizárt. Javaslatként fogalmazhatjuk meg, hogy az államok megfontolhatják egy fellebbviteli rendszer bevezetését az ISDS mechanizmusába, amennyiben úgy ítélik meg, hogy a hatékony jogérvényesítés ezáltal valósítható meg leginkább.

A beruházási választottbírósági eljárással szembeni kritikák egyike annak expenzív jellegére vonatkozik. Az ISDS eljárásokban az államok sok esetben magas kártérítési és eljárási összegek megfizetésére kényszerülnek, így az eljárásokban való részvétel egyes államokra nézve akár jelentős terhet is jelenthet. Ugyanakkor, nem tekinthetünk el azon ténytől, hogy az ISDS eljárás – bármennyire nem kedvező az államok részére – és az abban történő részvétel fontos az államok gazdasági szükségeihez, hiszen így szerezhet külföldi tőkét.

A gyakorlatban többnyire a felek saját maguk viselik a jogtanácsosok, szakértők és tanúk díjait és költségeit, a bírósági költségek (a választottbírók és választottbírósági intézmények díjai és költségei, beleértve az *ad hoc* választottbírósági titkársági szolgáltatásokat is) pedig megoszlanak a felek között. A bírósági költségek a felek költségeihez képest alacsonyabbak, tehát a döntő problémát ezen kiadások jelentik. A magas ügyvédi díjak gyakran az ügy összetettsége és a felek magatartása miatt (például egy kevésbé tapasztalt jogtanácsost vonnak be az eljárásba) alakulnak ki, amely így akár hosszabb és költségesebb választottbírósági eljárást eredményezhet. Az összköltségek redukálása érdekében szükséges olyan megoldások alkalmazását mérlegelni, mint például az alaptalan keresetek elutasítása, valamint olyan kritériumokat bevezetni, amelyek a költségek következetes megosztását eredményezik. A 2003-as ICSID-szabályokkal ellentétben a 2022-es módosított szabályok előírják, hogy a bíróságok mérlegeljenek bizonyos tényezőket a költségek felosztása során. Ez többek között magában

foglalja az eljárás vagy annak bármely része kimenetelét, a felek eljárás során tanúsított magatartását, a kérdések összetettségét és az igényelt költségek észszerűségét. Az új szabályozás lényegesen megváltoztatja az ISDS korábbi „gyakorlatát", ahol a bíróság költségmegosztással kapcsolatos döntése a *„pay your own way"* elven alapult. A fentieken túl a módosítások lehetővé teszik a választottbíróság számára, hogy biztosítékot követeljen a felektől a költségek fedezésére, amely során mérlegelésre kerül például a fél azon képessége és hajlandósága, hogy eleget tegyen egy kedvezőtlen határozatnak, továbbá a felek eljárás során tanúsított magatartása is.

Véleményünk szerint a módosítások bevezetésének időszerűsége vitathatatlan, általánosságban elmondható, hogy minden olyan reform, amely vélhetően nagyobb következetességet eredményez az ítélkezési gyakorlatban, valószínűleg a költségek csökkenését is eredményezi.

A költségek növekvő mértékéhez szorosan kapcsolódik az eljárások időtartamának elhúzódása is. A gyakran hosszadalmas eljárások kezelésére is reflektált a 2022-es reform. A gyorsított választottbírósági eljárásra vonatkozó új szabályok üdvözlendőek, azonban ez az eljárási mód végső soron a felek beleegyezésétől függ, mivel ez nem jelent számukra kötelezettséget, tehát választhatják a „rendes eljárást". Az új szabályok szerint – a gyorsított eljárás igénybevétele nélkül is – a választottbíróságnak a lehető leghamarabb, de legkésőbb az utolsó beadvány benyújtását követő 240 napon belül meg kell hoznia döntését.

A választottbírók pártatlanságát vizsgálva aggályosnak tekinthető az úgynevezett „forgóajtó-jelenség", amely mögött az egyes ügyekben részt vevő választottbírók, jogi képviselők és szakértők szerepének felcserélése áll. A választottbírói és az érdekképviseleti szerepek közötti átmenetek a vitarendezés integritását kérdőjelezhetik meg. Vitahatatlan az olyan működési elvek bevezetésének szükségessége, amelyek az ezekből a szerepkörökből eredő esetleges konfliktusok mérséklését és nyomon követését, valamint a választottbírók pártatlanságát biztosíthatják.

A kutatási eredmények és fentiekben megfogalmazottak alapján azon álláspontot képviseljük, hogy a beruházási vitarendezés ezen lehetőségét érdemes megtartani, viszont az eljárási reformok időszerűek és szükségesek voltak. Nem célszerű az ISDS-en (ICSID Egyezményen) kívüli új szabályozó rendszert létrehozni, mivel az a beruházási vitarendezési mechanizmus széttöredezéséhez, sőt a rendszeren belüli jogbizonytalansághoz vezethet (például egymásnak még inkább ellentmondó választottbírósági ítéletek). Ráadásul egy ilyen helyzet biztosan nem járul hozzá a rendszer fejlődéséhez.

Meglátásunk szerint a 2022-es ICSID szabályok igyekeznek megoldást nyújtani a leggyakoribb kritikákra és mindeközben törekednek megteremteni a megfelelő egyensúlyt a külföldi befektetők és az államok érdekei között.

A módosítások innovatív lépést jelentenek a beruházási választottbíráskodás átláthatóbb és hatékonyabb rendszere felé, azonban még nem tudhatjuk, hogy az aktualizált szabályok a gyakorlatban milyen mértékben eredményezik majd az ICSID eljárások nagyobb átláthatóságát, hatékonyságát. A kutatás további iránya errefelé mutathat.

Annak ellenére, hogy az elmúlt évek fejleményeinek hatására az ISDS pozíciója megkérdőjeleződött megállapítható, hogy az ISDS rendszer alkalmas lehet arra, hogy – hasonlóan a 2000-es évek elejéhez – a jövőben újra a beruházási jogviták egyedülálló és hatékony vitarendezési eszközévé váljon globális szinten. A meglévő rendszer működik, és a változó időkhöz kell igazítani, hogy jobban támogassa a világgazdasági rendszert.

2. hipotézis: Az Európai Unió belső piaci szabályozása és a beruházásvédelem nemzetközi közjogi szabályai között fennálló, feloldhatatlannak tűnő konfliktus kizárólag az Európai Unió jogának elsőbbsége perspektívájából kezelhető következetesen.

TÉZIS 2: Az EuB joggyakorlatából, így az *Achmea* – és a későbbi *Komstroy* és *PL Holding* – ügyben hozott döntéséből, illetve a *Termination Agreement* ratifikálásából – amely megállapodással a tagállamok az intra-EU BIT-eket felmondták és a BIT-ek által garantált biztosítéki rendszer megszűnt – egyértelműen következtethetünk az EU közvetlen külföldi befektetésekkel és a beruházási viták rendezésével kapcsolatos elképzeléseire. Az intra-EU BIT-ek és az Energia Charta Egyezmény választottbírósági kikötései nem egyeztethetők össze az uniós joggal, mivel az ilyen záradékok hátrányosan érinthetik az uniós jog integritását, sérthetik többek között a kölcsönös bizalom és az uniós jog autonómiájának elvét.

Megállapítható, hogy nem oly régen fennállt olyan időszak, amelyben a nemzetközi beruházási jog és a beruházási megállapodásokba foglalt befektető-állam vitarendezésre vonatkozó rendelkezések, valamint az Európai Unió Szerződései egymás mellett békésen éltek, alkalomadtán némi érintkezéssel.

Valójában ez volt az az időszak, amikor az uniós tagállamok közötti BIT-ek körülbelül a felét alkották a világszerte több, mint 3000 beruházási megállapodásnak. Ekkor került aláírásra az EU, a tagállamok és egyéb szerződő felek között az Energia Charta Egyezmény, továbbá elfogadásra kerültek annak ISDS rendelkezései. Ezen periódus alatt az EU aktívan ösztönözte

tagjelölt államait kormányközi beruházási megállapodások aláírására annak érdekében, hogy további jogi stabilitást biztosítsanak, és ezáltal érdekeltek legyenek az égetően szükséges külföldi befektetések iránt az EU-hoz való csatlakozásuk előtt.

Miközben folyamatosan nőtt a megkötött nemzetközi beruházási megállapodások száma, és ennek következtében az ISDS-viták száma is, jelentős változások történtek az uniós jogrendben, amely az addigi harmonikus időszaknak meglehetősen hirtelen vetett véget. Az Európai Bizottság EU-n belüli beruházási választottbírósági eljárások megszüntetésére irányuló tevékenysége, valamint az Európai Unió Bíróságának ehhez nyújtott, döntőnek bizonyuló segítsége nagy feltűnést és figyelmet váltott ki világszerte a beruházási viták rendezésének dimenziójában.

Az EU szemszögéből nézve megállapítható, hogy az *Eastern Sugar* ügyben mutatkoztak az intra-EU BIT alapján történő nemzetközi beruházási választottbíráskodás és az uniós jog összeegyeztethetetlenségének első jelei. Az eljárás során a Cseh Köztársaság több uniós jogi kifogást emelt a választottbíróság joghatósága ellen, amelyeket azonban elutasítottak.

A dilemmát kiváltó okok az uniós jog értelmezéséből fakadnak, úgy mint az Unió jogának autonómiája, következetessége, egységessége és teljes körű alkalmazása, és tágabb értelemben az EuB, mint az Unió egész területének „legfelsőbb bírósága" végső jogértelmezési jogköre, valamennyi esetben.

Az Európai Unión belüli kétoldalú beruházási egyezmények jövője nyilvánvalóvá vált, miután az EuB meghozta mérföldkőnek számító döntését az *Achmea kontra Szlovák Köztársaság* ügyben. Az EuB megállapította, hogy az EU-n belüli kétoldalú beruházási egyezményekben szereplő beruházási választottbírósági klauzulák sértik az Unió jogát, és diszkriminatív jellegűek, tehát ellentmond az Európai Unió jogi természetének. Ennek eredményeként az Európai Unió huszonhárom tagállama 2020 májusában aláírta a kétoldalú beruházási megállapodások felmondásáról szóló megállapodást (*Termination Agreement).*

Kiemelendő, hogy a *Termination Agreement* a preambulumában kifejezetten rögzíti, hogy az Energia Charta Egyezmény 26. cikke alapján folytatott, EU-n belüli eljárásokra nem terjed ki a megállapodás.[582] Ennek az az oka, hogy az ECT újratárgyalása jelenleg is folyamatban van, így

[582] Termination Agreement.
Elérhető: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:22020A0529(01) (letöltés: 2024. március 30.)

az EU tagállamai úgy döntöttek, hogy magában a BIT-eket megszüntető megállapodásban nem foglalkoznak az ECT-vel.

Ezzel párhuzamosan az Európai Bizottság mélyítette a konfliktust azzal, hogy gyakorlatilag minden EU-n belüli, a választottbíróságok és a hazai bíróságok előtti – mind az intra-EU BIT-en, mind az ECT-n alapuló – jogvitában *amicus curiae*-ként beavatkozott. A Bizottságnak azonban mindez idáig nem sikerült meggyőznie a választottbíróságokat arról az álláspontjáról, hogy az uniós jog akadályozza őket joghatóságuk gyakorlásában. Ezzel szemben a tagállami bíróságok alkalmazzák[583] az *Achmea* ítéletet.

A konfliktus tovább gyűrűzik az ECT-re is. Míg az EuB *Komstroy* ügyben hozott ítéletéig magabiztosan lehetett érvelni amellett, hogy az *Achmea* ítélet és az uniós tagállamok *Achmea* utáni intézkedéseinek hatása és következményei az intra-EU BIT-ekre korlátozódtak, addig a *Komstroy* ítélet megerősítette, hogy az *Achmea* döntés ugyanúgy vonatkozik az „EU-hoz kötődő" ECT-n alapuló jogvitákra is. A *Komstroy* ügy nem érintett sem uniós befektetőt, sem uniós tagállamot, és uniós jogi kérdésről sem volt szó. Azonban az összekötő tényezőt – amely az „EU-hoz kötődést" jelenti – az képezte, hogy a választottbíróság székhelye Párizsban volt. Az EuB *Komstroy* ítélete gyakorlatilag extraterritoriális hatással van az EU-n kívüli ECT-szerződő felek jogaira és kötelezettségeire, és tágabb értelemben azok befektetőire is. Az EuB „üzenete" egyértelmű, az ECT-n alapuló ISDS választottbírósági eljárás tilos az EU területén – függetlenül attól, hogy az EU-n belüli vitákra vonatkozik-e vagy sem.

Az állandó konfliktusok elkerülése érdekében egyet értünk *Wathelet* főtanácsnok azon egyszerű – *Achmea* ügyre vonatkozó indítványában tett – megoldási javaslatával, hogy a választottbíróságok élhessenek az EuB felé előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel, abban az esetben, ha a választottbíróság előtt lévő ügy uniós jogi kérdéseket érint.[584] Valójában pontosan ezt a megoldást fogadta el 2021-ben az Andok Közösség Bírósága,[585] amely hasonló intézménynek tekinthető, mint az EuB. Ez alapján lehetséges, hogy az uniós jog és a nemzetközi beruházási jog közötti konfliktus elkerülhető lett volna.

[583] Lásd például a Sodexo ügyet.

[584] C-284/16. sz. Achmea ügyben, Wathelet főtanácsnok indítványa.84-89.

[585] Official Gazette of the Cartagena Agreement, 01-IP-2021, 2021. május 6. Lásd: https://www.garrigues.com/en_GB/new/andean-community-arbitrators-need-request-preliminary-interpretation-order-apply-community-laws (letöltés: 2024. március 2.)

Ahogy *Gary Born* évekkel ezelőtt figyelmeztetett, *„eljött a tél a befektetők és a választottbírói közösség számára.”*[586]

3. hipotézis: Az uniós tagállamok az Európai Unió oldaláról lettek érdekeltek abban, hogy egy nemzetközi szerződésen alapuló kötelezettségüket ne tartsák be.

TÉZIS 3: Az ítéletek végrehajtásának egyetlen elképzelhető feloldása kézenfekvő módon kizárólag az uniós jog elsőbbségének nézőpontjából lehetséges. Habár ez a megoldás nem szolgája a felek eredeti, beruházáskori szándékait, illetve beruházáskori jogvédelmüket, azonban a beállott új helyzetben ez a helyes lépés.

A Bizottság intra-EU BIT-ek választottbírósági kikötéseivel kapcsolatos álláspontja évek óta jól ismert. Ezzel szemben azonban többször is világossá vált, hogy az uniós befektetők továbbra is ragaszkodnak az ISDS eljáráshoz (a választottbíróság a legtöbb esetben megállapítja joghatóságát),[587] és annak ellenére, hogy számukra kedvező döntést hoz a választottbíróság, végül az elismerés és a végrehajtás során nehézségekkel kell szembesülniük az Európai Unió területén. A válasz arra, hogy a befektetők miért kockáztatnak, magában az uniós jogi rendszerben keresendő, amely jelenleg nem biztosít magasabb szintű védelmet az EU-n belüli befektetőknek, mint a hagyományos ISDS.

Az *Achmea*, *Komstroy* és *PL Holding* ügyekben hozott EuB döntések kihatnak az intra-EU BIT, vagy az ETC alapján kezdeményezett, két tagállam közötti választottbírósági eljárásokban hozott ítéletek végrehajtására. Bár egy ilyen ítélet a nemzetközi közjog alapján végrehajtandó, az uniós jog oldaláról nézve, az *Achmea* döntés következményeként az érvénytelen, és mint ilyen, az Unióban bárhol végrehajthatatlan. Az EuB ezen döntésével és a *Termination Agreement* ratifikálásával a tagállamok közötti BIT-ek *de facto* létjogosultságukat vesztették. Az EU-n belüli külföldi befektetők az EU beruházásvédelmi szabályainak alkalmazása révén, mint a korábbi BIT-ek hatálya alatt, elveszítették a BIT-eken alapuló választottbírósághoz fordulási lehetőségüket is, és az ítéletek kikényszerítése „falakba ütközik” az EU-n belül.

Ezen okok miatt, a befektetők az ítéletek elismerését és végrehajtását az EU-n kívül keresik, mint például az Egyesült Királyságban, Svájcban, Szingapúrban, Új-Zélandon vagy az Egyesült Államokban, ahogy a gyakorlat mutatja, több-kevesebb sikerrel.

[586] https://globalarbitrationreview.com/article/born-takes-game-of-thrones-message-freshfields (letöltés: 2024. április 10.)

[587] Ugyan az intra-EU BIT-ek többsége megszűnt, az Energia Charta Egyezmény (amely tartalmaz ISDS klauzulát) még a jogvita alapjaként szolgálhat.

Láthatjuk tehát, hogy egy EU-n belüli beruházási választottbírósági döntés érvényesítésével kapcsolatban az uniós jogból és a nemzetközi jogból eredő kötelezettségek „versengenek" egymással. Annak eldöntése, hogy bármelyik abszolút „nyertes" legyen egyáltalán nem egy olyan kérdés, amely megválaszolásában bármely bíróság könnyen eligazodhat. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni néhány vezérelvet, hogy megértsük e komplex problémakör kezelésére alkalmazott megközelítések végső következményeit.

Nyilvánvaló, hogy az uniós jog alkalmazásának elmulasztása – akár a marasztalt állam, akár a végrehajtást elrendelő bíróság részéről – súlyos jogkövetkezményekkel járhat.

A *„Micula saga"* kritikus pillanatainak egyike volt, amikor Európai Bizottság megtiltotta Romániának, hogy az ítélet végrehajtásával teljesítse nemzetközi jogi kötelezettségeit, ugyanis, ha kifizetné a svéd befektetőknek a beruházás elvonása miatt megítélt kártérítési összeget, akkor az tiltott állami támogatásnak minősülne az uniós jog szerint. A *Micula* fivérek sikeresen pert indítottak az Európai Bizottság ellen az EU Törvényszéke előtt. Az Európai Bizottság azonban fellebbezett, ami azt jelenti, hogy a végső döntés még nem született meg.

A *Micula* fivérek az ítélet végrehajtását kérték az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bírósága előtt is. A UKSC úgy határozott, hogy engedélyezi a *Micula* fivérek 2013-as ICSID ítéletének végrehajtását az Egyesült Királyság ICSID Egyezményből fakadó kötelezettségei alapján. A UKSC *Micula* ügyben hozott döntése nyomán az Európai Bizottság az Egyesült Királyság ellen kötelezettségszegési eljárást indított, ami azt mutatja, hogy a Bizottság szigorú uniós jogkövetés elvét követeli meg a beruházási választottbírósági ítéletek végrehajtása során. Az EuB megállapította, hogy az UKSC téves jogalkalmazással hozta meg döntését, ezzel megsértve az Európai Unióról Szóló Szerződés (EUSz) 4. cikkének (3) bekezdése szerinti „lojális együttműködés elvét" és más uniós szerződések rendelkezéseit. A tagállami bíróságoknak (ekkor még az Egyesült Királyság bíróságát kötelezte az Unió joga) szem előtt kell tartaniuk az uniós jog elsőbbségének elvét és uniós norma értelmezése körében alkalmazniuk kell az előzetes döntéshozatal jogintézményét, annak érdekében, hogy ne alakuljon ki olyan nemzeti ítélkezési gyakorlat, amely az uniós joggal ellentétes.

A nemzetközi jog oldaláról nézve az UKSC döntése feltehetően helytálló, az Európai Unió jogának szemszögéből pedig az EuB döntése is helyes. A két jogrendszer összeegyeztetése kapcsán kihívásokkal szembesülhetünk, azok egymásra gyakorolt hatása rámutat arra, hogy a nemzetközi szerződések uniós jogi kereteken belüli érvényesítése – különösen a választottbírósági ítéletek végrehajthatósága – számos kérdést vet fel.

A helyzet megoldására nincsen egy egységes és egyértelmű jogirodalmi állásfoglalás a folyamatban lévő végrehajtások tekintetében, többnyire egy párbeszédfolytatást javasolnak. Mindmáig nem született olyan döntés, ami a végrehajthatósággal kapcsolatos dilemmát feloldotta volna. Véleményünk szerint ennek egyetlen (következetes) kézenfekvő megoldása az uniós jog aspektusából az uniós jog elsőbbségének elvéből származhat.

Egy másik vizsgált ügyben a magyar bíróság az EU irányába „mozdult el" és nem tartotta végrehajthatónak a *Sodexo* ügyben hozott választottbírósági ítéletet, hivatkozva az *Achmea* döntés megállapításaira. Viszont az eljáró bíróságok némelyike határozatát nem kizárólag az *Achmea* döntésre alapozta, hanem egyaránt hivatkozott a BIT-et kihirdető jogszabály hatályon kívül helyezésére és magára a *Termination Agreement*-re is.

Amennyiben a magyar állam a francia-magyar BIT választottbírósági klauzulájára alapított ítéletet végrehajtotta volna, ezzel a lépésével megsérti az uniós jogot az *Achmea* döntés alapján, azonban nemzetközi jogi kötelezettségének eleget tesz. A *Sodexo* a magyar Alkotmánybírósághoz alkotmányjogi panaszt is benyújtott a *Termination Agreement* által felvetett alkotmányjogi dilemmákkal összefüggésben, de végül visszavonta azt, így nem tudjuk, hogy az AB hogyan érvelt volna érdemi indokolásában, hogyan oldotta volna fel az uniós és a nemzetközi jog közötti ellentmondást a magyar joghoz való viszonyukkal összefüggésben.

A jelenlegi helyzet stabilizálódása még bőven várat magára és azon is érdemes elgondolkodni, hogy milyen hatása lehet annak, hogy az Európai Unió kilépett az Energia Charta Egyezményből, így az abban rögzített ISDS-t is „felszámolta".[588]

Korábban már több uniós tagállam is felmondta az ETC-t,[589] és magának az ETC-nek a létjogosultsága is megkérdőjeleződött.

Az EU számára különösen akut problémát jelenthet, az, hogy viszonylag nagy számú EU-n belüli beruházási választottbírósági ügy zajlik (például az ICSID előtt) az ECT alapján.[590] Azonban mi lesz a sorsa a jogvitáknak, különösen a kötelezést tartalmazó ítéletek végrehajtásának. Az Unió fog-e ezen a területen is kezdeményezni olyan lépéseket, amivel a tagállamokat arra kötelezi, hogy lépjenek ki az ECT-ből. Érdemes megjegyezni, hogy az ECT-t aláíróknak számolnia kell a megszüntetési záradékkal is, amennyiben a kilépés mellett

[588] https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2024/06/27/energy-charter-treaty-eu-notifies-its-withdrawal/ (letöltés: 2024. augusztus 25.)

[589] Olaszország, Franciaország, Németország, Lengyelország és Luxemburg már kilépett. Szlovénia, Portugália és Spanyolország szintén megindította a visszavonási eljárást.

[590] https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement (letöltés: 2024. április 10.)

döntenek, amely jelen esetben 20 évre szól. Mivel az ECT-ből kilépő országok száma feltehetően tovább fog növekedni, ezekre a nyitott kérdésekre minden bizonnyal az elkövetkezendő időszak fog választ adni.

4. hipotézis: Az Európai Unió beruházási jogvitáinak rendezésére kizárólag egy, az EU Bíróságától külön álló, a meglévő beruházási választottbírósági rendszer legjobb gyakorlatait egyesítő állandó bíróság létrehozása szolgálna.

TÉZIS 4: Az Európai Unió által létrehozott, az ISDS mechanizmust felváltó Beruházási Bírósági Rendszert (ICS) pozitív megoldásként értékelhetjük, azonban ez csak azon államokra irányadó, amelyek ezt a bírósági modellt az EU-val kötött új generációs szabadkereskedelmi egyezményeikben elfogadták.

Ahogyan azt láthattuk, a beruházási választottbíróság – mint az ISDS leggyakoribb formája – több, mint fél évtizede a kritikák kereszttüzében áll és az Európai Unió részéről is egy intenzív vizsgálat és reformtárgyalás célpontja. Láthatjuk, hogy az EU a károsult külföldi befektetőket a tagállami rendes bírósági eljárások felé tereli, amely az ISDS egyik alternatívája lehet.

A jogállamiság, mint az EU egyik alapértéke elengedhetetlen az Unió működéséhez és alapvető fontosságú az uniós jog alkalmazása, a kölcsönös bizalom és az együttműködés szempontjából, védi a polgárokat, fenntartja a beruházásbarát környezetet és megteremti a feltételeket az egységes piac megfelelő működéséhez. Emellett hozzájárul az EU globális versenyképességének, gazdasági növekedésének és társadalmi jóllétének a fokozásához. Ez az erős jogállamiság biztosítja azt, hogy a befektetőt a legtöbb esetben ne érje tényleges hátrány a tagállami rendes bírósági eljárás során, így ésszerű lehet a viták ilyen formában történő rendezése. A tagállamok és az Unió összhangja révén biztosítható az ügyek következetes elbírálása, valamint a döntések kikényszeríthetőek és végrehajthatóak az EU területén. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy az ISDS eljárás létrehozásának célja az (is) volt, hogy a külföldi befektető elkerülje a belföldi rendes bíróság előtti eljárást, és kitérjen a problémák elől, amelyekkel ezen bíróságon szembesült. Így, ha a kizárólag csak a rendes bírósági út állna a külföldi befektetők rendelkezésére elképzelhető, hogy a korábbi problémák visszatérnének. Összességében a rendes bíróságok előtti eljárást pozitív megoldásként értékelhetjük az EU-n belüli befektetők és államok közötti jogviszonyok tekintetében, és a fentiek tükrében nem szükséges az ISDS eljárás.

Az „UNCITRAL WGIII" ISDS-el kapcsolatos reformtevékenységébe az EU is becsatlakozott, azonban a kezdetektől fogva kijelentette, hogy az államok által feltárt aggodalmakra az egyetlen

járható út az ISDS jelenlegi rendszerének felváltása egy állandó Multilaterális Beruházási Bíróság (MIC) létrehozásával.

Az EU-nak jelenleg több olyan új generációs szabadkereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodása van (CETA, EU-Vietnam FTA), amely tartalmazza a megújult beruházási vitarendezési mechanizmust, a Beruházási Bírósági Rendszert (ICS).

Másik lehetőségként az EU az ICS-t használná az ISDS-t felváltó eszközként, amit elsőként a CETA-ban intézményesített. Ez a vitarendezési mechanizmus számos ISDS-el szembeni kritikát orvosolhat, saját eljárási szabályaival biztosíthatja az egységes jogértelmezést (fellebbezési rendszer bevezetésével) és a bírók függetlenségét.

Az EU a nemzetközi beruházási választottbírósági rendszert teljesen új alapokra kívánja helyezni, ugyanakkor a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó már létező szabályrendszert igyekszik az ICS által hozott határozatokkal kapcsolatban is alkalmazni.

Ugyanakkor azt még nem látjuk, hogy a gyakorlatban az új rendszerrel kapcsolatban ugyanazon pozitívumokat fogjuk-e tapasztalni, mint amit a tagállamok közötti BIT-en alapuló ISDS esetében is, hiszen nem láttuk még annak működését. Másrészt az sem teljesen biztos, hogy ez az új bírósági modell a jelenlegi problémákat megoldja és a joggyakorlat bővülésével nem jelennek meg újabb nehézségek.

Nem jelenthetjük ki egyértelműen azt, hogy az ICS képes arra, hogy lecserélje az ISDS-t a beruházási vitarendezésben, hiszen, ha más államok – kivéve azokat, amelyekkel már kötött beruházásvédelmi tartalmú kereskedelmi megállapodásokat – nem hajlandóak elfogadni ezt a rendszert, addig az csak az EU-hoz köthető. Ennek következtében teljes, globális szintű sikert nem könyvelhetünk el ezen a területen, a külföldi befektetők – akár tagállami külföldi befektetők is – továbbra is igénybe vehetik az ISDS eljárást, hiszen az Energia Charta Egyezmény (még) lehetőséget biztosít erre. Az viszont egyértelműen látszik – ha a jelenlegi tendenciák folytatódnak –, hogy az uniós beruházási jogvitákban idővel el fog tűnni az ISDS eljárás. Kérdéses, hogy ez pontosan mikor fog megtörténni.

Az EU által a beruházásokra vonatkozó új szabályozás felé tett reformlépések az Unió eltökéltségét mutatják. Az EU által kezelt számos problémától, köztük a korábbi megállapodásoktól függetlenül maga a folyamat részben sikeres. Az Unió többoldalú megállapodásai hosszú távú tárgyalások után a tagállamok jóváhagyására várnak, az egységes igazságszolgáltatási rendszerre vonatkozó javaslat pedig pozitív visszajelzéseket kap a

megfigyelőktől. Az egységes igazságszolgáltatási rendszer arra törekszik, hogy megfeleljen a nemzetközi bíróságok által felállított normáknak.

Vitathatatlan azonban az, hogy a befektető-állam vitarendezési mechanizmus alternatívájának olyan eljárásnak kell lennie, ami kötelező érvényű a beruházási jogvita feleire nézve, hiszen a befektetőknek továbbra is szükségük van védelemre és hatékony vitarendezési eszközökre.

A kutatási eredményekből az a következtetés vonható le, hogy a negatív reakciók mellett a pozitívak is fennmaradtak. A „pozitivitás" a meglévő ISDS rendszer végső támogatásában jelenik meg azzal, hogy szükséges annak a változó gazdasági környezettel és a jogbiztonsággal összefüggő reformja. Az államok pozitív reakciója általánosságban azt jelenti, hogy a fogadó államok olyan intézkedéseket – beleértve a jogszabályok módosítását – eszközölnek, amelyek hozzájárulnak a külföldi befektetők gazdasági és jogi helyzetének javításához és így növelik a külföldi befektetések beáramlását az adott országba.

A „negativitás" a nemzetközi beruházási megállapodásokban és a befektető-állam vitarendezési mechanizmusban elképzelt rendszer új alapokra történő helyezésére tett erőfeszítésekben érhető tetten. Mindazonáltal sem a pozitív, sem a negatív reakciók nem vonnak maguk után végső teljes „pozitivitást" vagy „negativitást".

Véleményünk szerint érdemes lenne holisztikus szemlélettel átvizsgálni a rendszer aktuális problémáit, és egyetlen olyan szabályozási keretet kialakítani, amely mind a külföldi befektetőknek, mind pedig a fogadó államoknak egy kellően biztonságos és hatékony jogi környezetet teremthet.

Napjainkra az Európai Unió joga és a nemzetközi közjog – valamint a nemzetközi beruházási jog – kapcsolata a békés együttéléstől az állandó konfliktusig jutott el.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE

Irodalomjegyzék

1. ABDULLAEV, Bekzod – H. BROOKS, Douglas: S*haping Globalization: Recent Trends in Asia-Pacific Foreign Direct Investment* In: CHAISSE, Julien – ISHIKAWA, Tomoko – JUSOH, Sufian (szerk.): Asia's Changing International Investment Regime: Sustainability, Regionalization, and Arbitration, Springer-Verlag, Singapore, 2017. 25-40.
2. ALVAREZ, Joseé: *A Bit on Custom,* New York University Journal of International Law and Politics, 2009/1. 17-80.
3. AUER Ádám: *Corporate governance - A felelős társaságirányítás jelenkori dimenziói*, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., Budapest, 2017.
4. AUER Ádám: *Társaságirányítás (a) válságban?* In: AUER Ádám – PAPP Tekla (szerk.): *A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióba: Interdiszciplináris és jogösszehasonlító elemzés*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE), Budapest, 2016. 221-241.
5. BALTAG, Crina: *Green Light for Romania to Terminate its Intra-EU Bilateral Investment Treaties*, Kluwer Arbitration Blog, 2017/03/14.
6. BÁNRÉVY Gábor: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga,* Budapest, Szent István Társulat, 2018. 75.
7. BARBOSA, F. Spaccaquerche: *The Enforcement of International Investment Arbitral Awards: Is There A Better Way?* Transnational Dispute Management, 2009.
8. BARTHA Ildikó: *A nemzetközi beruházásvédelem átláthatósági garanciái az Unióban,* In. HORVÁTH M. Tamás – BARTHA – Ildikó – VARGA, Judit (szerk.): *Honnan hová? A közpénzek védelméről,* Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 233-255.
9. BAUMGARTNER, Jorun: *Treaty Shopping in International Investment Law*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
10. BÉLYÁCZ Iván – MOLNÁRNÉ BARNA Katalin – PINTÉR Éva: *Befektetéselemzés és KFI pénzügyek*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2024.
11. BÉLYÁCZ Iván: *A befektetések és a tőkepiac*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2019.

12. BERNARDINI, Piero: *Reforming Investor-State Dispute Settlement: The Need to Balance Both Parties' Interests*, ICSID Review - Foreign Investment Law Journal, 2017/1.

13. BERNASCONI-OSTERWALDER, Nathalie – BREWIN, Sarah: *Terminating a Bilateral Investment Treaty,* International Institute for Sustainable Development, 2020.

14. BIHARI Erika – SZIKORA Veronika: *A beruházásvédelem kereszteződései - az Európai Unió beruházáspolitikája az Achmea-ügy kapcsán*, Gazdaság és Jog, 2021/7-8. 30-37.

15. BIHARI Erika: *A beruházásvédelmi egyezmények klauzuái* In: Molnár Dániel – Molnár Dóra (szerk.): *Tavaszi Szél 2021 / Spring Wind 2021. Tanulmánykötet I.,* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2021.,189-198.

16. BIHARI Erika: *Nemzetközi beruházási választottbíráskodás az Európai Unióban,* In: Szabó Csaba (szerk.): *Tavaszi Szél 2020 Konferencia = Spring Wind 2020: Konferenciakötet,* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2020., 58-67.

17. BIHARI Erika: *Új ICSID szabályok a hatékonyság és átláthatóság jegyében*, Közjavak, 2023/4. 28-40.

18. BIHARI, Erika – SZIKORA, Veronika: *The European Union's Investment Policy: The Effects of the Achmea Case and the 2020 Termination Agreement of Intra-EU BITs*, Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies, 2023/1. 5-21.

19. BIHARI, Erika: *International Investment Arbitration in the European Union*, Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies 2021/1. 21-34.

20. BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban – a Brexit után,* Budapest, HVG-ORAC, 2020.

21. BOEGLIN, Nicolas: *ICSID and Latin America: Criticisms, withdrawals and regional alternatives*, 4 July 2013.

22. BOÓC Ádám: *A választottbírósági ítéletek érvénytelenítése*, Budapest, Patrocinium, 2018.

23. BORN, Gary B. – SALAS, Claudio: *Exploring Latin America's ICSID Arbitration Landscape*, Latin Lawyer, 21 November 2023.

24. BORN, Gary B.: *International Arbitration: Law and Practice*, Kluwer Law International, The Netherlands, Chapter 18. 2021.

25. BORN, Gary B.: *International Commercial Arbitration,* Vol I. Alphen aan den Rijn, Wolters Kluwer, 2014.

26. BOTTINI, Gabriel – TITI, Catharine – PÉREZ AZNAR, Facundo – CHAISSE, Julien – JOVANOVIC, Marko – PUIGDEMONT SOLA, Olga: *Excessive Costs and Recoverability of Costs Awards in Investment Arbitration*, The Journal of World Investment & Trade, Brill Nijhoff Online, 2020. 251-299.

27. BROCHES, Aron: *The Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States,* Recueil des Cours de l'Académie de Droit International, 1972.

28. BUNGENBERG, Marc – REINISCH, August: *From Bilateral Arbitral Tribunals and Investment Courts to a Multilateral Investment Court – Options Regarding the Institutionalization of Investor-State Dispute Settlement*, Springer Nature, Berlin, 2020.

29. CALAMITA, N. Jansen: *The (In)compatibility of Appellate Mechanisms with Existing Instruments of the Investment Treaty Regime,* Journal of World Investment & Trade, 2017.

30. CARSWELL, Chloe J. – WINNINGTON-INGRAM, Lucy: *Awards: Challenges Based on Misuse of Tribunal Secretaries*, 17 May 2023.

31. CHARRIS-BENEDETTI, Juan Pablo: *The Proposed Investment Court System: Does It Really Solve the Problems?* Revista Derecho del Estado, 2019/42. 83-115.

32. DIMOPOULOS, Angelos: *EU Foreign Investment Law,* Oxford University Press, Oxford, 2011.

33. DOLZER, Rudolf – SCHREUER, Christoph: *Principles of International Investment Law,* Oxford University Press, Oxford, 2009.

34. DOLZER, Rudolf – STEVENS, Margrete: *Bilateral investment treaties*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1995.

35. EILMANSBERGER, Thomas: *Bilateral Investment Treaties and EU Law*, Common Market Law Review, 2009/46.

36. EROKHIN Dmitry: *Tax effects on foreign direct investment - Just a rerouting,* WU International Taxation Research Paper Series, 2023/2.

37. FARKAS Péter – SZÁZ Ágnes – TOMORI Erika – TÖRÖK Ilona – WIELAND Zsolt: *Nagykommentár a tőkepiaci törvényhez: nagykommentár a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvényhez*, Wolters-Kluwer, Budapest, 2014.

38. GALAGAN, Dmytro: *The Challenge of the Yukos Award: an Award Written by Someone Else – a Violation of the Tribunal's Mandate?*. Kluwer Arbitration Blog, 27 February 2015.

39. GAUKRODGER, David: *Investment Treaties and Shareholder Claims for Reflective Loss: Insights from Advanced Systems of Corporate Law,* OECD Working Papers on International Investment, 2014/2. 27-29.

40. GAUKRODGER, David: *The balance between investor protection and the right to regulate in investment treaties: A scoping paper,* OECD Working Papers on International Investment, Issue 2, OECD Publishing, Paris, 2017.

41. GEORGAKI, Konstantina: *Conflict resolution between EU law and bilateral investment treaties of the EU Member States in the aftermath of Achmea,* Yearbook of European Law, 2022/41., 374–400.

42. GIANNAKOPOULOS, Charalampos: *The 2022 Amendments to the ICSID Arbitration Rules: Incremental Improvements Against the Backdrop of ISDS Reform*, CIL Dialogues Blog, 2022.

43. GRILL, Anne Karin – LUKIC, Sebastian: *The End of Intra-EU BITs: Fait Accompli or Another Way Out?*, Kluwer Arbitration Blog, November 16. 2016.

44. GRISEL, Florian: The Sources of Foreign Investment Law In. DOUGLAS, Zachary et al (szerk.): *The Foundations of International Investment Law: Bringing Theory into Practice,* Oxford University Press, Oxford, 2014.

45. HAJDU Gábor: *A beruházó és az állam közötti vitarendezési (ISDS) eljárás és annak aktuális kritikái*, Szegedi Tudományegyetem (SZTE), Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2022.

46. HAJDU Gábor: *Helyi közösségek és civil szervezetek érdekellentéte a külföldi beruházásvédelemmel*, Állam- és Jogtudomány, 2022/2. 53-67.

47. HAJDU Gábor: *Kinek kedveznek a számok a külföldi befektetésvédelemben?*, Iustum Aequem Salutare, 2021/3., 93-104.

48. HAPP, Richard – WUSCHKA, Sebastian: *From the Jay Treaty Commissions Towards a Multilateral Investment Court: Addressing the Enforcement Dilemma,* Indian Journal of Arbitration Law, 2017.

49. HARGITAI József: *Jogi fogalomtár*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2005.

50. HIRSCH, Mosche: *Sources of International Investment Law* In. Bjorklund, Andrea K. – August, Davis (szerk.): *International Investment Law and Soft Law,* Edward Elgar Publishing, 2012.

51. HODGSON, Matthew – KRYVOI, Yarik – HRCKA, Daniel: *2021 Empirical Study: Costs, Damages and Duration in Investor-State Arbitration*, BIICL and Allen & Overy, London, 2021.

52. HOEKMAN, Bernard M. – KOSTECKI, Michel M.: *The Political Economy of the World Trading System: The WTO and Beyond*, Oxford University press, Oxford, 2009.

53. HORVÁTH Éva: *Nemzetközi Választottbíráskodás.* Budapest, HVG-ORAC, 2010.

54. HORVÁTHY Balázs: *A CETA új vitarendezési mechanizmusa. Jogtudományi Intézet blogoldala*, 2016. április 4.

55. HWANG, Michael – CHERN, Clarissa: *Standards of Proof and Requirements for Evidence in Special Situations,* The Guide to Evidence in International Arbitration - Second Edition, 8 February 2024.

56. JOUBIN-BRET, Anna: *Why we need a global appellate mechanism for international investment law*, Columbia FDI Perspectives, 2015/146.

57. JUILLARD, Patrick: *L'Évolution des sources du droit des investissements,* Recueil des Cours Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 1994.

58. KADENS, Emily: *The Medieval Law Merchant: the Tyranny of a Construct,* Journal of Legal Analysis, 2015/2. 251–289.

59. KADLECOVÁ, Markéta: *England and the Promotion of Trade in 16th and 17th Centuries,* West Bohemian Historical Review, 2014/2. 13-28.

60. KÁPOSZNYÁK Aliz: *Beruházásvédelmi Bírósági Rendszer és a Multilaterális Beruházásvédelmi Bíróság. Az általuk hozott határozatok elismerése és végrehajtása harmadik országokban,* In. FAZEKAS Mariann (szerk.): *Jogi tanulmányok 2018*, ELTE ÁJK, Budapest, 2018.

61. KARKASON, Davy: *Challenges and Criticisms of Investor State Dispute Mechanisms*, 18 December 2023.

62. KATONA János – KENDE Tamás: *Állandó beruházásvédelmi bíróság a beruházásvédelmi vitarendezésben*, Európai Jog, 2016/1. 4-9.

63. KATONA János – KENDE Tamás: *Több kérdés, mint válasz: számvetés az Európai Bíróság Achmea döntése után*, Európai Jog, 2018/4. 27-35.

64. KATONA János: *A beruházásvédelem reformja és az EU formálódó beruházásvédelmi politikája – pillanatkép*, Európai Jog, 2015/4. szám, 8-18.

65. KATONA János: *Nemzetközi beruházásvédelem – alkotmányossági kételyek,* Európai Jog, 2014/1., 1-13.

66. KAUFMANN-KOHLER, Gabrielle – POTESTÀ, Michele: *Can the Mauritius Convention serve as a model for the reform of investor-State arbitration in connection with the introduction of a permanent investment tribunal or an appeal mechanism? – Analysis and roadmap*, Geneva Ctr. for Int'l Disp. Settlement (CIDS) Research Paper, 2016. 82-85.

67. KECSKÉS András: *A befektetések jogi és gazdasági elmélete*, Jura, 2017/2. 79-90.

68. KECSKÉS László – LUKÁCS Józsefné (szerk.): *Választottbírók Könyve*. Budapest, HVG-ORAC, 2012.

69. KECSKÉS László – TILK Péter (szerk.): *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai,* PTE ÁJK, Pécs, 2018.

70. KECSKÉS, András – FERENCZ, Barnabás: *International commercial arbitration and the ISDS procedures*, Jura, 2018/1. 280-288.

71. KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2019.

72. KIRÁLY Miklós (szerk.): *Az Európai Unió gazdasági joga I.,* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 265-271.

73. KISTELEKI Károly: *„Állampolgárság"* In. JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia, Alkotmányjog rovat,* 2023. november 13.

74. KNAPP László: *A beleértett külső hatáskörök doktrínájának kodifikálása és az EU–Szingapúr szabadkereskedelmi megállapodás*, Jog Állam Politika, 2019/1., 79–100.

75. KNAPP László: *A lojális együttműködés megújult elve az Európai Unió külkapcsolataiban* In: KESERŰ Barna Arnold et.al. (szerk.): *SALUS VOCALIS. Csegöldi indulás - Győri érkezés*. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2023. 345-356.

76. KOROM, Veronika – SÁNDOR, Lénárd: *Hungary Gives the Green Light for the Conclusion of a Termination Agreement for Intra-EU BITs*, Kluwer Arbitration Blog, 14 January 2019.

77. KOROM, Veronika: *Intra-EU BITs in Light of the Achmea Decision.* Central European Journal of Comparative *Law*, 2022/1. 97-117.

78. KOROM, Veronika: *The Impact of the Achmea Ruling on Intra-EU BIT Investment Arbitration,* Hungarian Yearbook of International Law and European Law, 2020/1. 97-117.

79. KOVÁCS, Bálint: *Watch for the Ripples, Not Just the Splash: How the EU Position on Investment Arbitration Has Affected the Enforcement of Awards*, Central European Journal of Comparative Law, 2022/1. 137-160.

80. KRYVOI, Yaraslau*: International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID)*, Kluwer Law International, The Netherlands, 2020.

81. LÁNCOS Petra Lea: *A jogalkotás nemzetközi determinációi, jogharmonizáció.* Budapest, Pázmány Press, 2019.

82. LAVRANOS, Nikos: *Case-Note on BITs Judgements of the ECJ.* The American Journal of International Law, 2009/4., 1-7.

83. LAVRANOS, Nikos*: Member States' Bilateral Investment Treaties: Lost in Transition?* Brill Nijhoff, Hague Yearbook of International Law, 2011., 281-311.

84. LAVRANOS, Nikos: *The World after the Termination of Intra-EU BITs.* European Investment Law and Arbitration Review Online. 2020/1. 196-211.

85. LEHOTAY Veronika: *Adalékok a jogalkotással okozott kár szabályozásának kérdésköréhez.* Sectio Juridica et Politica, Tomus XXVIII., 2010.

86. LEITER, Andrea: Making the World Safe for Investment, The Protection of Foreign Property 1922–1959, Cambridge University Press, Cambridge, 2023. 107-135.

87. LIM, Chin Leng – HO, Jean – PAPARINSKIS, Martins: *International Investment Law and Arbitration: Commentary, Awards and other Materials,* Cambridge University Press, Cambridge, 2021.

88. MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga,* Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

89. MARQUINA, Erick: *The Internationalized Contract and the Populist Backlash to the Fine Print*, Maryland Journal of International Law, 2021/1. 230-254.

90. MARTONYI János: *A külföldi beruházások jogi kérdései,* Külgazdaság, 1987/2. 116.

91. MCCULLOCH, Rachel: *Investment Policies in the GATT*, NBER Working Paper Series, Working Paper, 1991.

92. MENCZELESZ Adrián: *Nemzetközi beruházásvédelem kontra az Európai Unió beruházáspoltikája: nemzetközi gazdasági jogi kollízió és ami mögötte van,* Külgazdaság, 2017/11-12. 131-152.

93. MILASSIN László: *Az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL)*, Universitas-Győr Kft., Győr, 2016.

94. MILES, Kate: *The Origins of International Investment Law Empire,* Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

95. MOHAY Ágoston: *A nemzetközi jog és az uniós jog kapcsolódási pontjai*, Scriptura, 2014/1. 269-281.

96. MOLNÁR István János: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok Joga I.,* Patrocinium, Budapest, 2016.

97. MORISSET, Jacques: *Tax Incentives: Using Tax Incentives to Attract Foreign Direct Investment*, World Bank, Washington, DC., 2003.

98. MORTENSON, Julian Davis: *The Meaning of "Investment": ICSID's Travaux and the Domain of International Investment Law,* Harvard International Law Journal, 2010/1. 257-318.

99. MUSA, Ruqiya B. H. – POLASEK, Martina: *The origins and specificities of the ICSID enforcement mechanism,* In. FOURET, Julien (szerk.): *Enforcement of Investment Treaty*, Arbitration Awards, 2015.

100. NADAKAVUKAREN, Krista – POLANCO LAZO, Rodrigo: *Legal opinion on right to regulate on investment treaties,* E-Avis ISDC 2023.

101. NAGY, Csongor István: *Extra-EU BITs and EU law: Immunity, „Defense of Superior Orders", Treaty Shopping and Unilateralism,* In. NAGY, Csongor István: (szerk.): *Investment Arbitration and National Interest. Indianapolis,* Council on International Law and Politics, 2018.

102. NAGY, Csongor István: *Hungarian Cases Before ICSID Tribunals: The Hungarian Experience with Investment Arbitration*, Hungarian Journal of Legal Studies, 2017/3, 291-310.

103. NAGY, Csongor István: *There is Nothing in a Caterpillar That Tells You It Is Going to Be a Butterfly: Proposal for a Reconceptualization of International Investment Protection Law*, Georgetown Journal of International Law, 2020/4. 897-917.

104. OLAOYE, Kehinde Folake – SORNARAJAH, Muthucumaraswamy: *Domestic Investment Laws, International Economic Law, and Economic Development,* World Trade Review, 2023/1. 109–132.

105. PARTASIDES Constantine: The Fourth Arbitrator? The Role of Secretaries to Tribunals in International Arbitration, Arbitration International, 2002/2. 147-163.

106. PATAKI János István: *A végrehajtó és az adós: a bírósági végrehajtás gyakorlati ütközőpontjai,* Ad Librum, Budapest, 2013.

107. PAUWELYN, Joost: *At the Edge of Chaos? Foreign Investment Law as A Complex Adaptive System, How It Emerged And How It Can Be Reformed.* 2013. 24 January 2014.

108. PERROTINI-HERNÁNDEZ, Ignacio – BOUNDI-Chraki, Fahd: *Revisiting the Classical Theory of Investment: An Empirical Assessment from the European Union*, Journal of Quantitative Economics, 2024/1. 63-89.

109. POLANCO, Rodrigo: Is There a Life for Latin American Countries After Denouncing the ICSID Convention?, Transnational Dispute Management 2014/1. 1-57.

110. POLKINGHORNE, Michael: *Different Strokes for Different Folks? The Role of the Tribunal Secretary*, Kluwer Arbitration Blog, 17 May 2014.

111. POTESTÀ, Michele: *Chapter IV: Investment Arbitration, Challenges And Prospects For The Establishment Of A Multilateral Investment Court: Quo Vadis Enforcement?* In. KLAUSEGGER, Christian – KLEIN, Peter et al. (szerk.): *Austrian Yearbook on International Arbitration,* 2018.

112. REINISCH, August: *Articles 30 and 59 of the Vienna Convention on the Law of Treaties in Action: The Decisions on Jurisdiction in the Eastern Sugar and Eureko Investment Arbitrations*, Legal Issues of Economic Integration, 2012/39.

113. RUGGIE, John Gerard: *Third Try at World Order? America and Multilateralism after the Cold War*, Political Science Quarterly, 1994/4. 553-570.

114. SACHETIM, Henrique Martins – CODEÇO, Rafael Ramos: *The Investor-State Dispute Settlement System amidst Crisis, Collapse, and Reform,* 2 July 2019.

115. SÁNDOR István: *Állami vállalatok Nagy-Britanniában: a tulajdonosi irányítás angolszász modellje* In: SZIKORA Veronika (szerk.): *Állami vállalatok nemzetközi összehasonlításban*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2019. 13-60.

116. SÁNDOR Lénárd: *A beruházások védelmének környezetjogi kihívásai*, Európai Jog, 2017/3., 8-18.

117. SÁNDOR Lénárd: *Emberi jogok a beruházásvédelem rendszerében,* Európai jog, 2016/3. 1-10.

118. SÁNDOR, Lénárd: *The Constitutional Dilemmas of Terminating Intra-EU BITs,* Central European Journal of Comparative Law. 2022/1. 177-193.

119. SARDINHA, Elsa: *The New EU-Led Approach to Investor-State Arbitration: The Investment Tribunal System in the Comprehensive Economic Trade Agreement (CETA) and the EU-Vietnam Free Trade Agreement*, ICSID Review, 2017.

120. SCHACHERER, Stefanie: *Independence and impartiality of arbitrators: A Rule of Law analysis,* Singapore Management University, Singapore, 2018.

121. SCHILL, Stephan W.: *Sources of International Investment Law: Multilateralization, Arbitral Precedent, Comparativism, Soft Law* In. BESSON, Samantha et al (szerk.): *The Oxford Handbook of The Sources of International Law,* Oxford University Press, Oxford, 2017.

122. SCHILL, Stephan W.: *The Multilateralization of International Investment Law*, Cambridge International Trade and Economic Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

123. SCHREUER, Christoph: *Fair and equitable treatment In. HOFFMANN, Anne K. (szerk.): Protection of Foreign Investments through Modern Treaty Arbitration – Diversity and Harmonisation,* Association Suisse de l'Arbitrage, 2010.

124. SCHREUER, Christoph: *The ICSID Convention: a commentary*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

125. SCHREUER, Christoph: *Unjust enrichment in international law*, American Journal of Comparative Law, 1974/2. 281-391.

126. SCHREUER, Cristoph: *Jurisdiction and Applicable Law in Investment Treaty Arbitration,* McGill Journal of Dispute Resolution, 2014/1. 2-25.

127. SHAW, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*, Complex Kiadó, Budapest, 2008.

128. SHEPPARD, Audley: *Arbitrator Independence in ICSID Arbitration*, In: BINDER, Christina et al: *International Investment Law for the 21st Century – Essays in Honor of Christoph Schreuer*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

129. SINCLAIR, Anthony C.: *The substance of nationality requirements in investment treaty arbitration*, ICSID Review-Foreign Investment Law Journal 2005/2. 357-388.

130. SINCLAIR, Anthony C.: *The substance of nationality requirements in investment treaty arbitration,* ICSID Review-Foreign Investment Law Journal 2005/2.

131. SOMSSICH Réka: *Egységes jog – egységes értelmezés? Az uniós jog értelmezése a tagállami bíróságok szintjén*, Budapest, ELTE Eötvös, 2016.

132. SORNARAJAH, Muthucumaraswamy: *Resistance and Change in the International Law on Foreign Investment,* Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

133. SORNARAJAH, Muthucumaraswamy: *The International Law on Foreign Investment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021.

134. SUBEDI, Surya P.: International Investment Law: Reconciling Policy and Principle, Hart Publishing, Oxford 2008.

135. SZABADOS Tamás: *A tagállamok közötti beruházásvédelmi egyezmények az Uniós jogban*, Állam- és Jogtudomány, 2017/3. 17-44.

136. SZABÓ Marcel – LÁNCOS Petra Lea – GYENEY Laura: *Uniós szakpolitikák*, Szent István Társulat, Budapest, 2015.

137. SZABÓ Marcel: *A Mox Plant ügy: út az eurosovinizmus felé?* Európai Jog, 2010/2. 18–28.

138. SZALAI Ildikó: *Érdekek harca? A beruházásvédelmi jog labilis egyensúlyi helyzete,* Pázmány Law Working Papers, 2021/8. 2-13.

139. SZEMESI Sándor: Egy SZÉP történet vége? A magyar cafeteria szabályozás és a nemzetközi jog, Közjavak, 2016/1. 30-34.

140. SZILÁGYI, János Ede – KOVÁCS, Bálint: *Acquirement of Land Rights by Foreign Investors: An International Investment Law Perspective* In: SZILÁGYI, Ede János (szerk.): *Acquisition of Agricultural Lands : Cross-Border Issues from a Central European Perspective,* Central European Academic Publishing, Miskolc; Budapest, 55-75.

141. TANSOO, Ankinobu: *New International Economic Order and International Economic Laws*, Hokkaido University, Sapporo, 1979.

142. THOMSON, Douglas: *EDF wins claim against Hungary*, Global Arbitration Review, 1 December 2014.

143. TITI, Catharine: *The European Union's Proposal for an International Investment Court: Significance, Innovations and Challenges Ahead,* Transnational Dispute Management, 2017.

144. TOBIN, Jennifer L. – BUSCH, Marc L.: *Bilateral Investment Treaties and Preferential Trade Agreements*, World Politics, 2010/1.

145. TOMZ, Michael: *"Enforcement by Gunboats". Chapter 7 of Sovereign Debt and International Cooperation Under Contract,* Princeton Univ. Press, Stanford University, Stanford, 2006. 175-205.

146. TOYE, Richard: *Developing Multilateralism: The Havana Charter and the Fight for th International Trade Organization, 1947–1948.* The International History Review, 2003/2. 282-305.

147. TÖRÖK, László: *Ireland before and after the Crisis Authoritative but Hazardous Structural Reforms in Financial Crisis Management,* Public Finance Quarterly, 2018/2. 254-274.

148. TÖRÖK, László: *The Comparative Analysis of European Privatization Models,* Conference: V. SOVRESKI, Zlatko – MOKRYŠ, Michal – ŠTEFAN, Badura – LIESKOVSKÝ, Anton (szerk.): *Proceedings in Global Virtual Conference: The 1st International Global Virtual Conference Zilina*, Szlovákia, 2013.

149. TRAKMAN, Leon: *Regionalism in International Investment Law,* Oxford University Press, Oxford, 2013.

150. TREBILCOCK, Michael J.: *Advanced Introduction to International Trade Law*. Cheltenham, Elgar, 2015.

151. TÜLÜCE, Nadide Sevil et al.: *The relationship between FDI and Regional Economic Integration: An Empirical Analysis of BSEC Countries*, International Journal of Advances in Management and Economics, 2016/1.

152. VAN HARTEN, Gus – LOUGHLIN, Martin: *Investment Treaty Arbitration as a Species of Global Administrative Law*, European Journal of International Law, 2006/1. 121-150.

153. VAN HARTEN, Gus: *A total lack of transparency,* 24 October 2011.

154. VAN HARTEN, Gus: *Arbitrator Behaviour in Asymmetrical Adjudication: An Empirical Study of Investment Treaty Arbitration*, Osgoode Hall Law Journal, 2012/41., 1-67.

155. VANDEVELDE, Kenneth J.: *A Brief History of International Investment Agreements*, U.C. Davis Journal of International Law & Policy, 2005/1.157-194.

156. VÁRNAY Ernő et al.: *A tagállamokkal szembeni kötelezettségszegési eljárások: EU-jog a tárgyalóteremben,* Budapest, Wolters Kluwer, 2006.

157. VÁRNAY Ernő: *A tagállamokkal szembeni kötelezettségszegési eljárások jogiasodása az Európai Unióban*, Tézisek, 2017.

158. VERWEY, Wil D. – SCHRIJVER, Nico J.: *The taking of foreign property under international law: a new legal perspective?*, Netherlands Yearbook of International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 1984. 3-96.

159. VIG, Zoltán – GAJINOV, Tamara: *The Development of Compensation Theories in International Expropriation Law*, Hungarian Journal of Legal Studies, 2016/4. 447-461.

160. VIG, Zoltán: *Taking in international law.* Patrocinium, Budapest, 2019.

161. VOLKOV, Konstantin:*The Necessity Of Reforms Within The Arbitration System Under The ICSID Convention: Myth Or Reality?* Global Journal of Politics and Law Research, 2018/4. 50-53.

162. VOON, Tania – MITCHELL, Andrew D.: *Denunciation, Termination and Survival: The Interplay of Treaty Law and International Investment Law,* ICSID Review – Foreign Investment Law Journal, 2016/2. 1-24.

163. VÖRÖS Imre: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I.,* KRIM Bt., Budapest, 2015.

164. WEHLAND, Hanno: *Intra-EU Investment Agreements and Arbitration: Is European Community Law an Obstacle?* International and Comparative Law Quarterly, 2009/2.

165. WEIL, Prosper: *The State, the Foreign Investor, and International Law: The No Longer Stormy Relationship of a Ménage À Trois, ICSID* Review - Foreign Investment Law Journal, 2000/2.

166. WISNER, Robert – GALLUS, Nick: *Nationality requirements in investor-state arbitration*, The Journal of World Investment and Trade, 2004/6. 927-945.

167. YU, Hong-Lin: *Transparency Issue in the Amendment of ICSID Arbitration Rules - Public Right to Information vs Public Confidence?*, International Arbitration Law Review, 2018/4. 94-105.

168. ZÉMAN Zoltán - BÉHM Imre: *A pénzügyi menedzsment controll elemzési eszköztára*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017.

Jogforrások

1. 1962. évi 25. tvr. a külföldi választottbírósági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban, 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről
2. 1987. évi 27. törvényerejű rendelet az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban, 1965. március 18-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
3. 1988. évi XXIV. törvény a külföldiek magyarországi befektetéseiről
4. 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról
5. 2001. évi CXX. törvény a tőkepiacról
6. 2018. évi LVII. törvény a Magyarország biztonsági érdekét sértő külföldi befektetések ellenőrzéséről
7. 2022. évi LIII. törvény a Magyarország Kormánya és a San Marino Köztársaság Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről
8. 246/2018. (XII. 17.) Korm. rendelet a Magyarország biztonsági érdekét sértő külföldi befektetések ellenőrzéséről szóló 2018. évi LVII. törvény végrehajtásáról

9. 59/1987. (XI. 29.) MT rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Francia Köztársaság Kormánya között a beruházások kölcsönös elősegítéséről és védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről
10. A szerződések jogáról szóló 1969. évi Bécsi Egyezmény
11. ASEAN Agreement for the Promotion and Protection of Investment, Association of Southeast Asian Nations
12. Az Egyesült Államok és Nagy Britannia között 1794-ben létrejött Jay-szerződés. (Treaty of Amity, Commerce and Navigation, between His Britannic Majesty and the United States of America).
13. Covenant of the League of Nations. 1920.
14. Energia Charta Egyezmény 1994.
15. Franciaország - Magyarország BIT 1986.
16. Franciaország - Tunézia BIT. 1963.
17. Franciaország-Szingapúr BIT 1976.
18. Hollandia - Bolívia BIT. 1992.
19. Hollandia - Szlovákia BIT 1991.
20. Írország - Csehország BIT. 2011.
21. Litvánia - Ukrajna BIT 1994.
22. Magyarország - Egyesült Arab Emírségek BIT 2021.
23. Magyarország - Egyesült Királyság BIT 1987.
24. Magyarország - Jordánia BIT 2007.
25. Magyarország - Norvégia BIT 1991.
26. Magyarország - Omán BIT 2022.
27. Magyarország - Portugália BIT 1992.
28. Magyarország - Türkmenisztán BIT 2023.
29. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
30. Malajzia - Egyesült Királyság BIT 1981.
31. Németország - Pakisztán BIT. 1959.
32. Németország-Kína BIT 2005.
33. North American Free Trade Agreement 1992.

34. Olaszország - Líbia BIT 2004.
35. Románia - Svédország BIT 2002.
36. Svájc - Tunézia BIT 1961.
37. Szövetségi Szerződés (The Treaty of Alliance) 1778.
38. The Multilateral Investment Guarantee Agency Convention, MIGA The World Bank Group Elérhető: https://www.miga.org/sites/default/files/archive/Documents/MIGA%20Convention%20(April%202018).pdf (letöltés: 2020. szeptember 25.)
39. United States – Mexico – Canada Agreement. Lásd bővebben: https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/united-states-mexico-canada-agreement (letöltés: 2021. november 10.)

Választottbírósági esetek

1. ASEAN I.D. Case No. ARB/01/1. Yaung Chi Oo Trading Pte. Ltd. v. Government of the Union of Myanmar
2. ICJ 1962. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)
3. ICSID Case No. ARB (AF)/00/2. Tecmed v. Mexico
4. ICSID Case No. ARB 05/22. Biwater Guff Ltd. v. Tanzania
5. ICSID Case No. ARB(AF)/17/4 Venoklim Holding B.V. v. Bolivarian Republic of Venezuela
6. ICSID Case No. ARB(AF)/97/. Metalclad Corp. v. Mexicom
7. ICSID Case No. ARB(AF)/98/3. Loewen v. United States
8. ICSID Case No. ARB(AF)/99/1. Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States
9. ICSID Case No. ARB/00/4. Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. Kingdom of Morocco
10. ICSID Case No. ARB/01/11. Noble Ventures v. Romania
11. ICSID Case No. ARB/01/3. Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic
12. ICSID Case No. ARB/02/03. Aguas de Tunari v. Bolivia
13. ICSID Case No. ARB/02/18. Tokios Tokelés v. Ukraine
14. ICSID Case No. ARB/02/7. Hussein Nuaman Soufraki v. The United Arab Emirates

15. ICSID Case No. ARB/02/8. Siemens v. Argentina
16. ICSID Case No. ARB/02/9. Champion Trading Company v. Arab Republic of Egypt
17. ICSID Case No. ARB/03/16. ADC Affilate Limited v. Hungary
18. ICSID Case No. ARB/03/29. Bayindir Insaat Turizm Ticaret Ve Sanayi A.S. v. Pakistan
19. ICSID Case No. ARB/03/8. LESI v. Algeria
20. ICSID Case No. ARB/04/1.Total v. Argentina
21. ICSID Case No. ARB/04/15. Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary
22. ICSID Case No. ARB/05/10. Malaysian Historical Salvors Sdn Bhd v. Government of Malaysia
23. ICSID Case No. ARB/05/20. Ioan Micula, Viorel Micula, S.C. European Food S.A, S.C. Starmill S.R.L. and S.C. Multipack S.R.L. v. Romania
24. ICSID Case No. ARB/06/5. Phoenix v. Czech Republic
25. ICSID Case No. ARB/07/19 Electrabel S.A. v. The Republic of Hungary
26. ICSID Case No. ARB/07/19. Electrabel S.A. v. Hungary
27. ICSID Case No. ARB/07/22 AES Summit Generation Limited and AES-Tisza Erömü Kft. v. Republic of Hungary (II)
28. ICSID Case No. ARB/07/22. AES vs. Hungary
29. ICSID Case No. ARB/09/6. Vattenfall AB, Vattenfall Europe AG, Vattenfall Europe Generation AG v. Federal Republic of Germany
30. ICSID Case No. ARB/10/7. Phillip Morris v. Oriental Republic of Uruguay
31. ICSID Case No. ARB/12/11. Ampal-American v. Egypt
32. ICSID Case No. ARB/12/21. Edenred S.A. v. Hungary
33. ICSID Case No. ARB/12/22. Venkolim Holding BV v. Venezuela
34. ICSID Case No. ARB/13/3. UP and C.D Holding Internationale v. Hungary
35. ICSID Case No. ARB/13/35. UP and C.D Holding Internationale v. Hungary
36. ICSID Case No. ARB/14/20. Sodexo Pass International SAS v. Hungary.
37. ICSID Case No. ARB/17/27. Magyar Farming Company Ltd, Kintyre Kft and Inicia Zrt v. Hungary
38. ICSID Case No. ARB/87/3. AAPL v. Sri Lanka

39. ICSID Case No. ARB/96/3. Fedax NV v. Republic of Venezuela
40. ICSID Case No. ARB/99/6. Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt
41. ICSID No. ARB/03/17. Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A., and InterAguas Servicios Integrales del Agua S.A. v. The Argentine Republic
42. ITLOS Case No. 10. 2001. Ireland v. United Kingdom
43. IUSCT Case No. 310-56-3. Amoco International Finance Corp. v. Iran
44. P.C.I.J. (ser. A) No. 9. Factory at Chorzow: Germany v. Poland
45. PCA Case No. 2008-13. Eureko B.V. v. The Slovak Republic,
46. PCA Case No. 2012-12 Philip Morris Asia Limited v. The Commonwealth of Australia
47. SCC Case No. 062/2012 Charanne B.V. and Construction Investments S.a.r.l. v. Spain
48. SCC Case No. 088/2004. Eastern Sugar B.V. (Netherlands) v. The Czech Republic
49. UNCITRAL CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic
50. UNCITRAL IIC 508. 2007. Binder v. Czech Republic
51. UNCITRAL PCA Case No. 2001-04. Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic
52. UNCITRAL PCA Case No. 2005-03AA226. Hulley Enterprises Ltd v. Russia
53. UNCITRAL PCA Case No. 2008-13. Achmea B.V vs. The Slovak Republic
54. UNCITRAL PCA Case No. 2012/26 Yosef Maiman, Merhav (MNF), Merhav-Ampal Group, Merhav-Ampal Energy Holdings v. Arab Republic of Egypt
55. UNCITRAL PCA Electricite de France (EDF) International S.A. v. Republic of Hungary 2009.
56. UNCITRAL Ronald S. Lauder v. The Czech Republic 1999.

Európai Uniós joganyag

1. C-60/75. Russo ügy
2. C-150/99. Stockholm Lindöpark ügy
3. C-357/14. P. sz. ügy Electrabel SA, Dunamenti Erőmű Zrt. kontra Európai Bizottság
4. C-46/93. és C-48/93. Brasserie du Pêcheur és Factortame egyesített ügyek
5. Szabadkereskedelmi megállapodás az Európai Unió és a Vietnami Szocialista Köztársaság között, HL L 186., 2020.06.12.

6. A Tanács és a Bizottság 98/181/EK ESZAK, Euratom határozata (1997. szeptember 23.) az Energia Charta Egyezmény, valamint az energiahatékonyságról és a kapcsolódó környezeti vonatkozásokról szóló Energia Charta jegyzőkönyv Európai Közösségek általi elfogadásáról, HL L 69., 1998.3.9.
7. C-84/95 Bosphorus ügy
8. 182/83 Fearon ügy
9. Az Unióba irányuló közvetlen külföldi befektetések átvilágítási keretének létrehozásáról szóló, 2019. március 19-i (EU) 2019/452 európai parlamenti és tanácsi rendelet
10. 2015/1470 sz. EU Bizottsági határozat a Románia által nyújtott állami támogatás ügyében (korábbi választottbírósági döntés: Micula kontra Románia L 232/43.)
11. C-126/97 Eco Swiss China Time Ltd. v. Benetton International EV ügy
12. Az EUSz. és EUMSz. egységes szerkezetbe foglalt változata, 2012/C 326/01.
13. A Tanács határozata a beruházási viták rendezésével foglalkozó multilaterális bíróság létrehozásáról szóló egyezményre irányuló tárgyalások megkezdésének engedélyezéséről, Brüsszel, 2017. szeptember 13. COM(2017) 493 final.
14. Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról, HL C 306., 2007.12.17.
15. Szabadkereskedelmi megállapodás az Európai Unió és a Szingapúri Köztársaság közötti, HL L 294., 2019.11.14.
16. Átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás (CETA) egyrészről Kanada, másrészről az Európai Unió és tagállamai között HL L 11., 2017.1.14.
17. C 284/16. sz. Achmea kontra Szlovák Köztársaság ügyben hozott ítélet
18. Megállapodás az Európai Unió tagállamai közötti kétoldalú beruházási megállapodások megszűnéséről (Termination Agreement), HL L 169., 2020.05.29.
19. C-54/96. Dorsch Consult ügy
20. 1219/2012/EU rendelet a tagállamok és harmadik országok közötti kétoldalú beruházási megállapodások tekintetében átmeneti rendelkezések megállapításáról
21. C-179/14. Bizottság kontra Magyarország ügy
22. C-496/18. és C-497/18. Hungeod és társai egyesített ügyek
23. C-118/07. Bizottság Kontra Finnország ügy

24. T-80/06. és T-182/09. sz. Budapesti Erőmű kontra Bizottság egyesített ügyek
25. C-205/06. Bizottság kontra Ausztria ügy
26. C-249/06. Bizottság konta Svédország ügy
27. C-446/04.Test Claimants in the FII Group Litigation kontra Commissioners of Inland Revenue ügy
28. C-459/03. Bizottság kontra Írország ügy
29. C 41/05 sz. EU Bizottsági határozat a Magyarország által a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások keretében nyújtott állami támogatásról
30. C-6/64. Costa kontra ENEL ügy
31. C-4/73. Nold-ügy
32. C-6/90. és C-9/90. Francovich és Bonifaci egyesített ügyek
33. 1/17. sz. vélemény iránti eljárás, a Belga Királyság által az EUMSZ 218. cikk (11) bekezdése alapján előterjesztett vélemény iránti kérelem, HL C 369., 2017.10.30.
34. C 2/15. sz. EuB vélemény

Egyéb források

1. 3124/2022. (III. 23.) AB végzés
2. 3126/2022. (III. 23.) AB végzés
3. 3127/2022. (III. 23.) AB végzés
4. 3209/2021. (V. 19.) AB végzés
5. 3449/2022. (X. 28.) AB végzés
6. A Bogotai Paktum (American Treaty on Pacific Settlement - Pact of Bogota, 1948.) Eredeti szöveg: https://www.oas.org/sap/peacefund/resolutions/pact_of_bogotá.pdf (letöltés: 2021. április 2.)
7. A Fővárosi Ítélőtábla 2201-3.Pkf.25.414/2020/4. sz. végzése
8. A Fővárosi Törvényszék 32.Vh.400.043/2020/6. sz. végzése
9. A Kúria Pfv.21.094/2020/5. sz. végzése
10. A norvég hajótulajdonosok követelésének ügye (Norwegian Shipowners' Claims: Norway v. United States of America, 1921-01) Elérhető: https://pca-cpa.org/en/cases/88/ (letöltés: 2023. február 11.)

11. Bretton Woods Monetary Conference, July 1944, The World Bank https://www.worldbank.org/en/about/archives/history/exhibits/bretton-woods-monetary-conference (letöltés: 2021. január 17.)
12. British Petroleum v. Lybia, 53 ILR (1979)
13. Draft MAI Negotiation Text, The Organization for Economic Cooperation and Development, Elérhető: https://www.oecd.org/daf/mai/pdf/ng/ng987r1e.pdf (2022. május 9.)
14. Európai Tanács Kereskedelempolitikai Bizottsága: Intra-EU Investment Treaties, 07-04-2016. https://www.bmdw.gv.at/Aussenwirtschaft/investitionspolitik/Documents/Intra-EU%20Investment%20Treaties.pdf (letöltés: 2019. június 22.)
15. FDI Perspectives, 2015/146. Elérhető: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/253980/1/fdi-perspectives-no146.pdf (letöltés: 2023. július 9.)
16. ICSID. History of the ICSID Convention. Volume I. International Centre for Settlement of Investment Disputes, Washington, D.C., 1970. 2-10. Elérhető: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/History%20of%20the%20ICSID%20Convention/History%20of%20ICSID%20Convention%20-%20VOLUME%20I.pdf (letöltés: 2022. november 3.)
17. IV/01688/2020 sz. alkotmányjogi panasz
18. Legal Framework for the Treatment of Foreign Investment, Report to the Development Committee and Guideline on the Treatment of Foreign Direct Investment, 1992, The World Bank Elérhető: https://documents1.worldbank.org/curated/en/955221468766167766/pdf/Guidelines.pdf (letöltés: 2021. december 9.)
19. Young ICCA Guide on Arbitral Secretaries Elérhető: https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/aa_arbitral_sec_guide_composite_10_feb_2015.pdf (letöltés: 2023. október 2.)
20. ICSID Convention, Regulations and Rules 2022.
21. Letter of the US Secretary of State to Mexican Ambassador to the United States, 21 July 1938, The United States Office of the Historian. Elérhető:

https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v05/d662 (letöltés: 2021. október 9.)

22. Liamco v. Lybia, 20 ILM (1981)
23. OECD Benchmark Definition of Foreign Investment (Draft) – Fourth edition, DAF/INV/STAT (2006)2/REV. 3, 2007. Elérhető: https://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf (letöltés: 2020. szeptember 25.)
24. OECD Multilateral Agreement on Investment, The Organization for Economic Cooperation and Development Elérhető: https://web-archive.oecd.org/2012-11-16/72881-multilateralagreementoninvestment.htm (2022. május 9.)
25. Texaco Calasiatic v. Lybia, 17 ILM (1978)
26. The ICSID Caseload – Statctics (Issue 2024-1). Elérhető: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/ENG_The_ICSID_Caseload_Statistics_Issue%202024.pdf (letöltés: 2024. augusztus 25.)
27. UNCTAD World Investment Reform, FDI Policies for Development: National and International Perspectives, 2003., 89; UNCTAD World Investment Reform, FDI from Development and Transition Economies: Implications for Development, 2006., 184-194.
28. UNCTAD: Scope and Definition, UNCTAD Series on issue in international agreements, (1999). Elérhető: https://unctad.org/system/files/official-document/psiteiitd11v2.en.pdf (letöltés: 2022. május 9.)
29. United Nations Conference on trade and Employment, Final Act and Related Documents, Havana 1948, World Trade Organization. Elérhető: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf (letöltés: 2021. január 17.)
30. World Investment Report 2019 - Special Economic Zones Elérhető: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf (letöltés: 2020.04.20.)
31. Végső előterjesztői indokolás az egyrészről az Európai Unió és tagállamai, másrészről a Vietnámi Szocialista Köztársaság közötti beruházásvédelmi megállapodás kihirdetéséről szóló 2019. évi LXXXV. törvényhez Magyar Közlöny, Indokolások tára, 2019/61.

Internetes források

1. http://economichistory.ucla.edu/wp-content/uploads/sites/69/2017/07/tomz_powerandmoney.pdf (letöltés: 2021. október 17.)
2. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3121_hu.htm (letöltés: 2021. május 20.)
3. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaepcb2012d5_en.pdf (letöltés: 2024. január 19.)
4. http://www.italaw.com/cases/1148 (letöltés: 2019. december 5.)
5. https://bit.ly/3xKyWyf (letöltés: 2023. december 9.)
6. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_17_3121 (letöltés: 2021. október 1.)
7. https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/16274/1/29(3-4)_p514-490.pdf (letöltés: 2021. január 17.)
8. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch10subch1 (letöltés: 2021. január 30.)
9. https://icsid.worldbank.org/About/ICSID (letöltés: 2022. november 3.)
10. https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/documents/ICSID_Convention.pdf (letöltés: 2022. augusztus 5.)
11. https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/2023.ENG_The_ICSID_Caseload_Statistics_Issue.2_ENG.pdf (letöltés: 2024. április 5.)
12. https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2997/switzerland---tunisia-bit-1961- (letöltés: 2021. január 4.)
13. https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/3605/france---tunisia-bit-1963- (letöltés: 2021. január 4.)
14. https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1972/download (letöltés: 2022. május 11.)
15. https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/by-economy (letöltés: 2024.03.03.)

16. https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements (letöltés: 2024. április 28.)
17. https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/country/94/hungary/respondent (letöltés: 2019. december 3.)
18. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=303542 (letöltés: 2021. január 17.)
19. https://shibboleth.mersz.org?xmlazonosito=wk86_3_p1#wk86_3_p1 (letöltés: 2019. január 24.)
20. https://torino2015.econworld.org/assets/tuluce_dedeoglu_yaprak.pdf (letöltés: 2022. május 6.)
21. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2019_en.pdf (letöltés: 2021. április 20.)
22. https://www.acerislaw.com/mfn-clauses-in-investment-arbitration/#_ftn7 (letöltés: 2020.december 30.)
23. https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/treaties-agreements/agreement/?id=2016017 (letöltés: 2021. június30.)
24. https://www.consilium.europa.eu/media/39180/st06052-en19.pdf (letöltés: 2021. június30.)
25. https://www.dlapiper.com/fr/france/insights/publications/2022/06/the-2022-icsid-rule-amendments-what-investors-and-states-need-to-know/ (letöltés: 2022. augusztus 5.)
26. https://www.ejiltalk.org/killing-all-birds-with-one-stone-is-this-the-end-of-intra-eu-bits-as-we-know-them/ (letöltés: 2021. augusztus 16.)
27. https://www.energychartertreaty.org/cases/statistics/ (letöltés: 2024. április 5.)
28. https://www.icj-cij.org/case/50/judgments (letöltés: 2022. május 9.)
29. https://www.international-arbitration-attorney.com/hu/the-international-centre-for-settlement-of-investment-disputes-icsid/ (letöltés: 2023. augusztus 30.)
30. https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0498.pdf (letöltés: 2022. május 11.)
31. https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2024/06/27/energy-charter-treaty-eu-notifies-its-withdrawal/ (letöltés: 2024. augusztus 25.)

Honlapok

1. Európai Bizottság honlapja: https://ec.europa.eu/
2. Európai Unió Bíróságának honlapja: https://curia.europa.eu
3. ICSID honlapja: https://icsid.worldbank.org/
4. Italaw honlapja: https://www.italaw.com
5. Magyarország bíróságainak honlapja: https://birosag.hu
6. Nemzetközi Kereskedelmi Kamara honlapja: https://iccwbo.org/
7. PCA honlapja: https://pca-cpa.org/
8. Stockholmi Kereskedelmi Kamara honlapja: https://sccinstitute.com/
9. UNCITRAL honlapja: https://uncitral.un.org/
10. UNCTAD honlapja: https://investmentpolicy.unctad.org/